

ОПШТИНА ШТИП
КОМИСИЈА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, СОВЕТ НА ОПШТИНА ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ШТИП

**СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ ВО
ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

штип, 2015

**СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ
ВО ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

- зборник на трудови -

2015, ШТИП

ОПШТИНА ШТИП
КОМИСИЈА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, СОВЕТ НА ОПШТИНА ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ШТИП

СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ
ВО ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Штип
2015

**MUNICIPALITY OF STIP
COMMITTEE ON EDUCATION, COUNCIL OF THE MUNICIPALITY OF
STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES STIP**

**CONDITIONS, CHALLENGES AND
PERSPECTIVES IN EDUCATION IN THE
REPUBLIC OF MACEDONIA**

2015, STIP

Издава

НУ-УБ „Гоце Делчев“ Штип

За издавачот

Охридија Лазарова

Организационен одбор

Снежана Мирасчиева – претседател

Членови

Соња Петровска, Емилија Петрова Ѓорѓева, Никола Смилков, Снежана Јованова Митковска, Снежана Ставрева Веселиновска, Даниела Коцева, Весна Ничева, Елена Ташкова, Јорданчо Митков, Атанас Крстовски, Цветанка Красиќ, Милена Ристова Михајлова, Снежана Санева, Илија Митров, Трајан Коцев, Данче Николовска Вратеовска, Димитар Љуботенски, Зоран Костовски, Јовче Арсов, Вања Џамбазова Николовска, Ванче Маневски, Охридија Лазарова, Верица Јосимовска

главен и одговорен уредник

Снежана Мирасчиева

уредник

Соња Петровска

уредувачки одбор

Снежана Мирасчиева (Македонија), Димитар Димитров (Бугарија), Младен Вилотијевиќ (Србија), Нина Биједиќ (Босна и Херцеговина), Лилјана Тодорова (Бугарија), Татјана Атанасова Пачемска (Македонија), Кристинка Селаковиќ (Србија), Јосип Милат (Хрватска), Емилија Петрова Ѓорѓева (Македонија), Трајан Попкочев (Бугарија), Крстивоје Шпијуновиќ (Србија)

јазична редакција

Снежана Санева, Милена Ристова Михајловска

лектура на англиски јазик

Снежана Кирова

дизајн на корица

Никола Смилков

техничка поддршка

Даниела Коцева, Снежана Мирасчиева, Верица Јосимовска

Тираж

500

Печати

Полиестердеј - исток, Штип

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

37(497.7)(082)

СОСТОЈБИ, предизвици и перспективи во воспитанието и образованието во Република Македонија : зборник на трудови / [главен и одговорен уредник Снежана Мирасчиева]. - Штип: НУ - Универзитетска библиотека "Гоце Делчев", 2015. - [215] стр. : илустр.36; 21 см

На стр. 3: Conditions, challenges and perspectives in education in Republic of Macedonia. - Фусноти кон текстот. - Abstract. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-242-021-9

а) Образование - Македонија - Зборници
COBISS.MK-ID 100055306

Содржина

Предговор	1
1. Мирасчиева Снежана, Ѓорѓева Петрова Емилија, Ставрева Веселиновска Снежана, Воспитанието и образованието низ призмата на идните перспективи и развој Mirascieva Snezana, Petrova Gjorgjeva Emilija, Stavreva Veselinovska Snezana, Education through the prism of future prospects and development	2
2. Јованова-Митковска Снежана, Професионални компетенции на воспитувачите Jovanova-Mitkovska Snezana, The professional competences of preschool educators	6
3. Симоновска Елизабета, Критичност, самокритичност или релативизација Simonovska Elizabeta, Criticism, self-criticism or relativization	12
4. Белташева Маја, Соработката меѓу предучилишните установи и родителите Beltaseva Maја, Cooperation between pre-schools institution and parents	15
5. Димова Габриела, Здравственото воспитание /и/ образование и формирањето на здравствена култура кај децата од предучилишна возраст Dimova Gabriela, Health education and formation of health culture among preschool children	18
6. Грегова Татјана, Цацков Оливер, Состојби, перспективи и предизвици во воспитанието во Република Македонија - предучилишно воспитание Gregova Tatjana, Cackov Oliver, Condition, perspective and challenge in education in Republic of Macedonia-Preschool education	25
7. Јанева Радмила, Проект „Од текстил до мода“ Janeva Radmila, Project „From textiles to fashion“	28
8. Дончева Јулија, Јамакова Фатме, Ефективноста на проектно ориентираната дејност на студентите во нивната подготовка за професионална педагошка реализација Doncheva Julia, Yamakova Fatme, Effectiveness project-oriented activities to students prepararing for professional career education	32
9. Османова Ибишева Евин, Николова Василева Валентина,	

	Емпириско истражување на слободното време на учениците од град Русе Osmanova Ibisheva Evin, Nikolova Vasileva Valentina, Empirical studies for the leisure time of students from Ruse	37
10.	Николова Василева Валентина, Улогата на комуникацијата во училишно - воспитниот процес Nikolova Vasileva Valentina, The role of communication in school – educational process	42
11.	Петровска Соња, Ступариќ Јована, Компаративните истражувања во образованието Petrovska Sonja, Stuparic Jovana, Comparative research in education	47
12.	Атанасовски Диме, Предуслови за квалитетна интегрална евалуација во воспитно-образовните институции Atanasovski Dime, Prerequisite for realization of quality integral evaluation in educational institutions	54
13.	Кузмановска Драгана, Кирова Снежана, Иванова Биљана, Креативноста и знаењето го креираат патот до училишниот успех Kuzmanovska Dragana, Kirova Snezana, Ivanova Biljana, Creativity and knowledge trace the path to school success	59
14.	Ѓорѓева Петрова Емилија, Мирасчиева Снежана, Ставрева Веселиновска Снежана, Организација, организациска култура и клима во основното училиште Petrova Gorgeva Emilija, Organization, organizational culture and climate in primary school	63
15.	Угриновска Емилија, Илиевски Александар, Костадиновска Драгица, Постои ли етика во училиштата? Ugrinovska Emilija, Pievski Aleksandar, Kostadinovska Dragica, Is there ethics in schools?.....	71
16.	Ѓорѓева Петрова Емилија, Кокотова Татјана, Училишната организациска клима фактор за развој на современото училиште Petrova Gjorgjeva Emilija, Kokotova Tatjana, School organizational climate - factor of modern school development.....	74
17.	Мирасчиева Снежана, Коцева Даниела, Состојбата во воспитанието и образованието денес е предизвик за утрешнината и перспектива за иднината Mirascieva Snezana, Koceva Daniela, State in education today is a challenge for tomorrow and a perspective for the future.....	78
18.	Митев Зоран, Камчева-Панова Лидија, Соработката меѓу родителите и одделенскиот раководител во современото основно училиште Mitev Zoran, Kamceva-Panova Lidija, Cooperation between parents and class teachers in modern primary school.....	82

19. Дончева Јулија,
 „Опонентното“ однесување на детето провоцирано од семејната средина
 Doncheva Julia,
Opposition child’s behavior provoked by the family ambience89
20. Јорданов Киро,
Кооперативна настава
 Jordanov Kiro,
Cooperative teaching94
21. Смилкова Горица,
Учење низ експеримент
 Smilkova Gorica,
Learning through the experiment103
22. Јовева Јадранка, Ташкова Елена, Камчева-Панова Лидија,
Ставовите и односот на одделенските и предметните наставници кон инклузијата на децата со попреченост во развојот при ООУ „Гоце Делчев“Штип
 Joveva Jadranka, Taskova Elena, Kamceva-Panova Lidija,
Attitudes of class and subject teachers towards inclusion of children with developmental disabilities in OOU Goce Delcev – Stip107
23. Богданов Благојче, Атанасова – Пачемска Татјана, Лазарова Лимонка,
Преглед и современи приоди во откривањето и работата со талентирани ученици за математика во Република Македонија
 Bogdanov Blagojche, Atanasova – Pacemska Tatjana, Lazarova Limonka,
Review and contemporary approaches in the discovery and work with talented students of mathematics in Macedonia115
24. Атанасова – Пачемска Татјана, Јовановска Добрила,
Современ приод во унапредување на процесот на оценување по наставниот предмет математика
 Atanasova – Pacemska Tatjana, Jovanovska Dobrila,
Modern approach for improving math evaluation process121
25. Николовска Виолета,
Улогата на мајчиниот јазик во образованието
 Nikolovska Violeta,
The role of Mother Language in Education126
26. Панева Блага,
Фонетско-фонолошките аспекти на македонскиот јазик и процесот на неговата (не)употреба во основното и средното образование во Република Македонија
 Paneva Blaga,
Phonetic-phonological aspects of the macedonian language and the process of its (non)use in primary and secondary education in the Republic of Macedonia131
27. Китанова Ирена,
Креативноста и стимулот на ученикот преку комплексната постапка за обработка на буква

	Kitanova Irena, Students' creativity and incentive through the complex procedure for processing a letter .137	
28.	Мартиновска Виолета, Тежеста и моќта на словото Martinovska Violeta, The weight and power of the word	141
29.	Ристова-Михајловска Милена, Интерпретација на средновековните автографи со цел нивно приближување до современиот реципиент Ristova-Mihajlovska Milena, Interpretation of medieval autographs for the purpose of convergence to modern Recipients	143
30.	Миловска Добрила, Авторството на панонските легенди Milovska Dobrila Authorship of panonian legends	150
31.	Дончева Јулија, Ахмедова Нурсал, Интерактивни технологии во наставата со рана училишна возраст со помош на информативно-комуникациска технологија Doncheva Julia, Ahmedova Nursal, Interactive technologies for teaching and education in primary schoolage through information and communication technologies	155
32.	Османова Ибишева Евин, Компјутерските дидактички игри – средство за интелектуален развој на детето Osmanova Ibisheva Evin, Computer didactic games - means of intellectual development of the child	160
33.	Коцева Даниела, Мирасчиева Снежана, Социјализацијата и е-учење Koseva Daniela, Mirascieva Snezana, Socialization and e-learning	165
34.	Јакимовска Милена, ИКТ и предучилишните установи Jakimovska Milena, ICT and kindergartens	169
35.	Чепреганов Тодор, Николова Соња, Толеранцијата и учебниците по историја во мултиетничко и мултиконфесионално општество? (македонски случај) Cepreganov Todor, Nikolova Sonja, Tolerance and history textbooks in multiethnic and multiconfessional society (macedonian case)	172
36.	Ристова-Михајловска Милена, Лазарева Наташа,	

- Училиштето како воспитно-образовна институција и просветата - некогаш и денес**
Ristova-Mihajlovska Milena, Lazareva Natasa,
School as an educational institution in the past and in the present178
37. Насев Ленче,
Првиот прирачник по музичко воспитание за работа со деца од предучилишна возраст
Детето, музиката и ние од Васил Попдучевски
Nasev Lence,
First manual in music education for work with preschool children “The child, music and we”
by Vasil Popducevski185
38. Михајловски Ангеле,
Прстната техника-клучен фактор за пијанистичката интерпретација во процесот на
едукација и усовршување
Mihajlovski Angele,
Finger technique- key factor for interpretation by piano in the process of education and
training189
39. Џамбазова Николовска Вања, Николовска Вратеовска Данче, Вратеовски Миле,
Социо-економска стратификација и образованието како фактор на општествена
мобилност
Djambazova Nikolovska Vanja, Nikolovska Vrateovska Danche, Vrateovski Mile,
The socio-economic stratification and education as a factor of social mobility194
40. Николовска Вратеовска Данче, Џамбазова Николовска Вања, Мојсоска Снежана,
Еволуцијата на економското знаење за макроекономската стабилност низ призма на
макроекономските парадигми
Nikolovska Vrateovska Danche, Djambazova Nikolovska Vanja, Mojsoska Snezana,
The evolution of economic knowledge about macroeconomic stability through the prism of
macroeconomic paradigm200
41. Ангеловска Александра,
Зајакнување на капацитетите на казнено-поправните установи преку образованието,
обуката и стручното усовршување како облици на третман на осудените лица кои
издржуваат казна затвор
Angelovska Aleksandra,
Strengthening the capacities of detention and rehabilitation centers through education,
training and professional specialization as form of treatment of convicted people with
sentence of imprisonment207

ПРЕДГОВОР

Публикацијата под наслов „Состојби, предизвици и перспективи во воспитанието и образованието во Република Македонија“ е продукт на размислувањата, искуствата, иницијативите и предлозите, теориски и емпириски сознанија кои беа презентирани на истоимената конференција, која се одржа на 13 мај 2015 година во Собранието на општина Штип. Овогодишната конференција, трета по ред, е во организација на Советот на Општина Штип и Факултетот за образовни науки при Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, во рамките на Меморандумот за соработка. Самата конференција е само еден од облиците на одбележување на 24 мај „Св. Кирил и Методиј“, денот на сесловенските просветители кои го чествуваат просветните работници. Публикацијата „Состојби, предизвици и перспективи во воспитанието и образованието во Република Македонија“ е зборник на трудови во издание на Национална Установа – Универзитетска Библиотека „Гоце Делчев“ Штип. Всушност, зборникот е сведок за еден настан кој остава силен печат во македонската педагошка ризница. Научно-стручниот карактер на конференцијата овозможи не само размена на искуства и анализа на состојбата во воспитанието и образованието на сите нивоа туку и трасирање на патот за иднината на воспитно-образовниот систем во целост како еден од основните темели на развојот на заедницата. Содржински текстовите во публикацијата третираат прашања од различни аспекти на воспитанието и образованието, во сферата на наставата, наставникот, ученикот, наставните средства, целите и содржините во воспитно-образовниот процес на сите образовни нивоа, од предучилишно, преку основно и средно до високо-образовните институции. Исто така се среќаваат текстови кои говорат и за специфичностите на одделни видови дидактички модели на настава, во различни типови на училишта, проблемот на слободното време на учениците како и факторите кои влијаат на неговата содржинска димензија со што се богати педагошко-дидактичкиот тезаурус. Низ испишаните редови се поместени теориско-емпириските размисли кои го третираат прашањето за употребата на мајчиниот јазик во наставата, аналитичките погледи кон одделни пишани документи од богатата македонска ризница на пишани дела кои уште повеќе придонесуваат за широкиот и разновиден дијапазон на размисли на просветните работници. Со тоа оваа публикација добива трајна вредност како за педагошките научници така и за педагошките практичари. Проблемот на модернизација на воспитанието и образованието е и временски димензиониран поаѓајќи од анализа на состојбата преку посочување на тенденциите до визионирање на перспективите за натамошен развој. Во редовите испишани на повеќе од двесте страници, можат да се сретнат содржини кои се насочени кон соработката со родителите, со што прашањето на единство на воспитните фактори не останува изолирано. Интересно е да се споменат и размислувањата како и искуствата на дел од просветните работници во однос на примената на современата технологија и техника во наставата, што упатува на заклучокот дека наставата е предмет на интерес и е целно насочена кон нејзино унапредување од страна на непосредните учесници, планери и реализатори на самиот процес, наставниците.

Оваа публикација не ја исцрпува целокупната проблематика која е предмет на интерес на конференцијата, со оглед на актуелноста на феноменот воспитание и образование во времето и на местото каде се истражува и проучува. Сложената природа на проблемот како и неговата условеност од општественото опкружување, науката, техничко-технолошкиот развој, отвора нови полиња за дискусија, идеи за развивање на нови практики со една единствена цел, унапредување на воспитно-образовниот процес заради зголемување на квалитетот на самиот процес и на знаењето како негов продукт.

Но останува да сведочи за еден настан, една состојба, во одредено време како четиво за генерациите што идат.

Мај, 2015
Штип

Главен и одговорен уредник
Снежана Мирасчиева

ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО НИЗ ПРИЗМАТА НА ИДНИТЕ ПЕРСПЕКТИВИ И РАЗВОЈ

*Проф. Д-р Снежана Мирасчиева¹, Проф. Д-р Емилија Петрова Ѓорѓева²
Проф. Д-р Снежана Ставрева Веселиновска³
^{1,2,3} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип*

***Анстракт:** Воспитанието и образованието како општествени феномени се предмет на истражување на многу истражувачи од различни аспекти. Во трудот проблемот на воспитание и образование го третираме во контекст на технологијата и средината за учење како еден од примарни фактори за идниот развој на заедницата во целост.*

***Клучни зборови:** технологија, средина за учење, традиција, современост.*

EDUCATION THROUGH THE PRISM OF FUTURE PROSPECTS AND DEVELOPMENT

*Prof. PhD Snezana Mirascieva¹, Prof. PhD Emilija Petrova Gjorgjeva²
Prof. PhD Snezana Stavreva Veselinovska³
^{1,2,3} Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev", Stip*

***Abstract:** Education as a social phenomenon is the subject of research of many researchers from different aspects. In the paper the problem of education is treated in the context of technology and learning environment as some of primary factors of the future development of the community in general.*

***Key words:** technology, learning environment, tradition, modernity.*

Краток вовед

Кога се говори за потребата од промени во функција на развојните перспективи на воспитанието и образованието, многу често се истакнува феноменот брз развој на технологијата како и нејзиното влијание во сферата на образованието. Се чини дека станува збор за добропознатото клише, но факт е дека технологијата се вткајува во сите сфери на нашиот живот и во суштина го менува начинот на живот и работа денес. Затоа е значајно постојано да се навраќаме на овој феномен со цел да се прифати фактот за сеприсутноста на технологијата, нејзиното значење и улога која ја има во унапредувањето на квалитетот на животот, образованието и работата во современото општество. Овде ќе се обидеме да проговориме за некои сегменти од примената на модерната технологија во образовниот контекст, во делот кој се однесува на креирање на средина за учење во училиницата и училиштето воопшто. В.Џејмс забележал дека наставникот е клуч на кој се реализирани сите реформи во образованието. А тоа подразбира дека промени се потребни во училиницата, кај учениците, додека наставните планови и програми се форма и рамка во која се движат наставните активности. Начето внимание овде ќе го задржиме на промените во училиницата како резултат на рефлексивната на технологијата во наставата. Тоа пак ги отвора прашањата за промените кај наставниците, учениците и нивните активности во наставниот процес.

Технологија, училиште, макросредина за учење

Во литературата можат да се сретнат повеќе обиди за определување на сложенката средина за учење. Во суштина, средината за учење може да се сфати како сложен комплекс во физички, социјален и педагошки контекст кој е наменет за учење и во кој очекуваме да се реализира процес на учење. Модерната средина за учење во таа смисла, има карактеристики кои се современи или "погодни за намената во сегашно време"(лат. modo, или "само сега". Така, една модерна средина за учење е онаа која ја одразува и поддржува актуелната педагошката практика. Всушност, современата средина за учење е развојно адаптивна и променлива на новите влијанија. Вака организирана и интенционална средина за учење е карактеристична за образовните институции, а како микросредина се локализира во училиштата. Од тука технологијата и средината за учење се тесно поврзани, ги определуваат активностите на наставниците и учениците а со тоа го моделираат наставниот процес во насока на реализирање и постигнување на неговата интенционалност. Од тука сосема логично се наметнува прашањето за тоа како технологијата го менува училиштето. Одговорот е сложен по својата природа и комплексен во суштина. За да се сфати како технологијата влијае на образованието денес, прво мора да се разбере широкиот контекст, влијанието на развојот на технологијата во различни сегменти во општеството. Современиот начин на живот и развојот на технологијата го менуваат начинот на кој живееме и работиме. Веројатно сите сме свесни за тоа, но колку е јасно и разбирливо како се случува. Еве неколку реални состојби од секојдневниот живот, добропознати кои функционираат. Имено, развојот на технологијата ја менува економијата-се менуваат средствата за производство, начинот на кој создаваме, купуваме и продаваме производи и услуги. Новата економија ја менува структурата на занимања – ја определува потребата од одредени професии и занимања, нивната вредност и популарност; нова структура на работата, начинот на работа и контекстот на работното место а тоа пак води кон нов начин на обезбедување средства за живот кои пак директно влијаат на начето семејство; нови животни ситуации, ја определува природата на локалната средина; го детерминира и процесот на подготовка на младите за пазарот на труд што пак влијае на редизајнирање на образованието и училиштето. А сето тоа води кон нов систем на вредности и ставови. Во контекст на промените во економската сфера предизвикани од технолошкиот развој, се менува содржината и начинот на учење а со тоа и самиот образовен систем и наставен процес. Затоа ефикасноста и ефективноста на наставата и училиштата се темели на потребите на општеството во кое живееме со цел подготовка на младото поколение за живот и работа во таа заедница а кои се дел од процесот на настава и училишен етос. Затоа наставата и училиштето треба да бидат поврзани со новата технологија и да бидат насочени кон оспособување за живот и работа. И конкретно, следи прашањето која е улогата и какво значење има новата технологија во секојдневната наставна практика. Имено, примената на технологијата во наставата може да придонесе: за персонализација на процесот на учење; за создавање на инклузивна образовна средина; за мотивацијата и активирањето на учениците; за оспособување на учениците да конструираат и користат нови знаења во решавањето на проблеми, соочување со предизвиците со кои се среќаваат секојдневно; во креирањето на училишниот курикулум; во конструирање на знаења како продукт на заедничка работа на наставникот и учениците; во создавањето на култура на доживотно учење кај наставниците и училишниот менаџмент; во развивањето на нови видови партнерства и односи во училишен контекст. Тоа влијае и на промените во педагошката парадигма, која денес се определува во контекст на теоријата на оспособување.(Ј.Милат,2014,336). Во таа смисла се поставуваат нови барања пред училиштето, па едно од нив се однесува на обезбедување отворена, респективна, безбедна средина за учење, средина која ќе биде стимулирачка, благопријатна и добредојдена за секој ученик. Од тука промените во училиштето се неминовни во контекст на неговите домени: средина за учење, училишен курикулум (годишна програма за работа на училиштето), училишни политики и процедури и партнерства. За таа цел училиштата треба да: ја развиваат комуникацијата како експлицитна обврска до благосостојба, ги почитуваат индивидуалните разлики и обезбедуваат можности за учење и постигнување на успех

кај сите ученици; создадат можности за учество на учениците во процесот на донесување одлуки; да ги применуваат правилата во училиштето конзистентно. Последица на ваквата поставеност во училиштето се бројни придобивки како: колаборативен развој на учениците и пошироката училишна заедница; јасно објаснети, позитивно прифатени и успешно спроведени правила; наградување за добро однесување; обезбедување на меѓусебна грижа меѓу учениците; одржување на физичкиот простор вклучувајќи ја сајбер животната средина што ја зголемува безбедноста на училишниот кадар и учениците како и поддршка за благосостојба на сите вработени во училиштето.

Технологија, училница, микросредина за учење

„Ќе потрошиме многу време обидувајќи се да ги промениме луѓето. Наместо тоа, потребно е да ја промениме средината, на луѓето сами ќе се променат“. Les Watson

Во делот што следи ќе стане збор за рефлексивната на технологијата врз микросредината за учење, поточно врз уредувањето на училницата и просторите за учење кои се резултат на промените на педагошката парадигма и карактеристиките на светот во кој живеење. Во склад со промените во училиштето се и промените во училницата како средина во која се одвива процесот на учење преку активностите на наставникот и активностите на учениците. Современите училници се продукт на развојот на технологијата и во таа смисла го менуваат својот изглед, дизајн и функционалност. Тие се слика и поддршка на сите препораки на модерниот педагошки пристап, а тоа е унапредување на активноста на сите учесници во наставата, реализирање на наставната програма во функција на оспособување за живот и работа во модерното време. Сликата за една современа училница како микросредина за учење е претставена како место во кое се негува интеракцијата и соработката, со современа технологија како паметни табли, таблети, камери со висока резолуција, мултимедијални проектори, 3D печатари лесно вградени за секојдневна употреба и современ дизајн на училишниот мебел. Вака опремена училницата е средина за интерактивно и креативно учење која поттокнува на конструктивно знаење. Наставата во модерната училница е ориентирана кон ученикот, а наставникот има улога на фасилитатор за учење. Учениците користејќи различни извори на знаење, освен учебникот, поставуваат прашања, истражуваат, бараат одговори. Ваквата средина за учење го поддржува доживотното учење како стил на живеење. Зошто е потребно дизајнирање на средината за учење е прашање кое следствено на погоре реченото се поставува. Значењето на просторот е многу важно, особено во училницата бидејќи треба да биде одраз на современиот теориско-практичен пристап во образованието. Впрочем традиционалната училница е дизајнирана за колективна фронтална настава и концепт на образование каде еден наставник работи истовремено со триесетина ученици, наставникот има клучна улога и во најголем дел од наставното време активноста доминира на негова страна. Спротивно на тоа, современата училница е дизајнирана за групна работа, со флексибилен распоред на училишниот мебел, и во духот на современиот концепт на образование фокусот го отстапува на учениците, нивната соработка и меѓусебна комуникација. Таквата училница нуди можности за унапредување на соработката меѓу учениците, флексибилна промена на диференцираната индивидуална и групна работа. Кои се основните карактеристики на современата училница? Како основни карактеристики на една современа училница ги издвојуваме: флексибилност на просторот и мебелот, интерактивност, креативност, отворен простор за одмор и учење и мотивација за учење. Флексибилноста на просторот и мебелот се однесува на брзо трансформирање на просторот за потребите на разни задачи и форми и начини на наставна работа како индивидуална, тандемска, групна, дискусија, дебата. Друга важна карактеристика на современата училница е интерактивноста. Таа настанала како последица на природната потреба на човекот за интеракција со другите луѓе каде се стекнуваат одредени сознанија и се развиваат способности и вештини. Во таа смисла поттикнувањето на интеракција во учењето е едена од

основните задачи на наставата. Во ваква средина на учење постојат можности за интерактивно учење преку примена на интерактивни технологии, симулација на различни ситуации и контексти. Процесот на учење на овој начин е интересен и привлечен, ги активира учениците, ги поттикнува сознajните интереси во наставата, ги задоволува сознajните потреби на учениците, ги мотивира. Едноставно современата средина за учење е од отворен карактер. Друга карактеристика е креативноста. Развојот на креативноста како способност за флексибилно користење и структурирање на стекнатото знаење и способност за неконвенционално мислење е една од задачите во современата настава. Модернизацијата на просторот за учење ја промовира и поттикнува креативноста толку колку што се поттикнува во социјалната интеракција изразена и содржана во целите на наставата. Отворените простори за одмор и учење се наменети за дружење и неформално учење и имаат големо значење за мотивацијата и зголемување на успехот во учењето. Тие ја поттикнуваат комуникацијата и социјалната интеракција. Адекватно дизајнирани овие простори можат да поттикнат размена на знаења, искуства, емоции, идеи и мислења меѓу наставникот и учениците. На тој начин ја остваруваат својата воспитна функција и создаваат култура на неформално учење. Тука се и социјалните медиуми, па една од задачите денес на наставникот е да ги поврзе со искуството во процесот на учење, со што учењето станува поинтересно и попривлечно. Овие простори имаат уште една значајна воспитна функција, а тоа е унапредување на наставната пракса. Тие нудат можности за пристап и увид во работата на колегите, размена на искуства и заеднички предлози и решенија за унапредување на наставниот процес, поттикнуваат развој на ефективна и ефикасна наставна практика. Мотивацискиот ефект е уште една значајна карактеристика на современата средина за учење. Современо дизајнираните простори за учење од аспект на: осветлување со природна светлина создаваат природно позитивно поттикнувачко опкружување пријатно и стимулативно за учење; wireless конекцијата, отворените простори за неформално учење (learning safe), социјалните контакти и дружењето се силни поддржувачи и покренувачи на желбата за учење и активност во редовната настава. Широките, проветрени и светли простории се места каде се учи ефикасно. Таквата средина го промовира учењето како отворен и доживотен процес, ја поддржува соработката, овозможува како индивидуализирано така и инклузивно опкружување. Таквата средина е флексибилна во однос на потребите и на учениците и на наставниците. Покрај сите овие карактеристики, не треба да се забораваат и боите кои доминираат во просторот, бидејќи тие ја поттикнуваат креативноста, будат чувства на задоволство и инспирација. Современиот дизајн на средината за учење се однесува и на училишниот двор, каде местата за одмор и рекреација можат да бидат функционално уредени и да бидат исто така мотивирачки средини за учење. Технолошки опремените средини за учење креирани согласно принципите на современиот педагошки пристап овозможуваат повеќе флексибилност, креативност, интерактивност, мотивираност за учење, соработка и комуникација меѓу наставниците и учениците.

Наместо заклучок

На крајот, немаме намера да изнесуваме заклучни согледувања, готови и сублимирани. Напротив, овде ќе ги наведеме прашањата кои покренуваат на натамошни размислувања и можат да бидат предмет на некои идни истражувања како на пример: Колку нашиот работен простор има карактеристики на современа средина за учење?, Колку сме запознати со визијата на нашата институција и колку се сложуваме со неа?, Што ќе менуваме и колку е можно тоа?, Доколку треба да креираме средина за учење како ќе изгледа таа, каква технологија ќе користиме, кои активности ќе ги промовираме?. Претпоставуваме дека првиот одговор е дека немаме доволно материјални средства за таква средина за учење. Но ние го поставивме прашањето, зарем само современата технологија треба да биде доминантна во мотивирачката средина за учење?. Каде е природата, живиот свет во неа, неживата природа околу нас. Ако современата педагошка парадигма се повикува на оспособувањето за живот и работа во современиот свет, тогаш прашуваме колку технологијата може да ги оспособи младите за живот меѓу живиот свет заедно со неживата

природа, во реалниот свет, колку физички ќе бидат способни да го следат темпото на промените, дали способностите од виртуелниот свет се компатибилни со потребните вештини во реалниот свет. И многу други прашања. Нашиот одговор е едноставен, а тоа е хармонија меѓу традицијата и модерното, да ја ставиме технологијата во служба на традицијата во модерниот свет. А Вашиот одговор е..? Ова е идеја за нови истражувања, нови сознанија и искуства во некоја следна наша прилика.

Литература

- Милат,Ј. (2014). *Педагогија-теорија на оспособување*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“
- Мирасчиева,С.(2014). Рефлексјата на некои тенденции во современото воспитание и образование, во *Современото воспитание и образование-состојби, предизвици и перспективи(зборник на трудови)*.Штип: НУ-УБ „Гоце Делчев“, стр.11-15
- МОН. (2005). *Национална Програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015*. Скопје:МОН
- Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT- Centar

УДК 37.031.12:005.962.131(497.7)
(прегледен труд)

ПРОФЕСИОНАЛНИ КОМПЕТЕНЦИИ НА ВОСПИТУВАЧИТЕ

Проф. д-р Снежана Јованова-Митковска
Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Апстракт: Имајќи ги во вид современите општествени збиднувања, значењето и улогата која ја има поединецот во нив, интензивните процеси на интеракција, меѓусебна комуникација, имајќи ги во вид барањата за конципирање на курикулуми ориентирани кон иднината: пристап кон нови информации, јасно резонирање, ефикасна комуникација, разбирање на околината, развивање на социјалните вештини..., нужно и неминовно е и прашањето за надминување на едодимензионалните компетенции базирани на знаењето и развивање на компетенции по пат на акциони проучувања, практични активности, работа на проекти, креативна работа, саморазвој... Токму оттаму, во овој труд го поставивме и се обидовме да одговориме на прашањето за професионалните компетенции на воспитувачите, со посебен акцент на нивните методолошки компетенции.

Клучни зборови: воспитувач, компетенција, методолошка оспособеност

PROFESSIONAL COMPETENCES OF PRESCHOOL EDUCATORS

Prof. PhD Snezana Jovanova-Mitkovska
Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev", Stip

Abstract: Bearing in mind the contemporary social events, the significance and role which an individual has in them, the intensive processes of interaction, and mutual communication, and taking into account the requirements for drafting future-oriented curricula: access to new information, clear reasoning, effective communication, understanding of the environment, development of social skills ... the issue of overcoming one-dimensional competence based on knowledge and on developing skills through action research, practical activities, project work, creative work, self-development is also necessary and inevitable...Thence, in this paper we asked and tried to

answer the question about the professional competence of preschool educators, with a special emphasis on their methodological competences.

Key words: *educator, competence, methodological competence.*

Да се биде добар воспитувач во најширока смисла на зборот значи да се владее со умешноста за воспитување во која знаењето е само еден сегмент. Да се биде добар воспитувач значи да се воспитува со целото свое битие. Да се биде она што си, да би бил способен да ги прифатиш другите такви какви што се..., (Братаниќ, М. 1990:7)

Вовед

Периодот на брз интензивен развој, период во кој се создаваат основите за развој на сестрано развиена личност, имајќи ги во вид индивидуалните специфичности и особености на индивидуата е периодот на раното детство, предучилишниот период, период кој ги опфаќа првите пет најважни години за животот и развојот на една индивидуа. Тоа е периодот во кој се воспоставуваат првите контакти, период кога се остваруваат најнепосредните контакти на детето со другите исти или слични по возраст со него во непосредната околина, со кои тоа се дружи, разменува информации, игра, соработува, учи преку непосредното искуство, период на социјализација, период на брз моторички развој, период во кој имајќи го во вид аспектот учење интензивен интелектуален развој, период во кој играта е основниот облик на учење, специфичен облик на исползување на детската активност и начин на стекнување искуство, поради што има приоритет во воспитно образовниот процес во предучилишна возраст. Бројните проектни активности кои последниве години се реализираат на планот на унапредување на раниот детски развој, а имајќи ги во предвид интенциите за создавање на услови за еднакви образовни можности за сите деца без оглед на нивната материјална, социјална, културна, етничка припадност, во согласност со тенденциите за што поголем опфат на децата во организираните системи на предучилишно воспитание и образование, придонесоа за креирање на услови, можности, секое дете да се развива во позитивна, активна, креативна и хумана личност која верува во себе и ги почитува другите. Сведоци сме и на она што се случува во нашата земја, а се однесува пред се на потребата од се поголем опфат на деца во предучилишниот воспитно-образовен систем (се соочуваме со недостиг на материјални капацитети наспроти интересот за посета на предучилишна установа), брз и интензивен развој на научната мисла, преземени бројни истражувања за проблемите и потребите на предучилишниот воспитно-образовен систем, па во согласност со тоа и креирање на Национална програма за развој на образованието во која е вграден раниот детски развој, односно поставени се стандарди за рано учење и развој за децата од 0 до 6 години, презентирани како очекувања кои треба да ги достигнат децата од предучилишна возраст во различни домени, врз основа на принципот според кој развојниот процес и учењето кај малите деца не се одвиваат изолирано, туку се одвиваат континуирано, преку сите домени т.е. физичко здравје и моторен развој; социоемоционален развој; развој на пристап кон учење; развој на јазикот, описменување и комуникација; когнитивен развој и стекнување на општи знаења, ...што нè поставува пред проблемот креирање на квалитетен и ефикасен предучилишен воспитно-образовен систем. Креирањето на квалитетен, ефикасен предучилишен воспитно-образовен систем подразбира креирање на квалитетни програми за воспитно-образовна работа; ефикасна и квалитетна реализација на воспитно-образовните програми во различни возрастни групи на предучилишни деца; обезбедување на оптимални услови за реализација на воспитно-образовната работа; подобрување на иницијалната едукација на воспитно-образовниот кадар; постојано и квалитетно стручно усовршување на постојниот воспитно-образовен кадар; изготвување стандарди и индикатори за: предучилишното воспитание и образование за децата од секоја развојна возраст, за ефикасен воспитувач и за ефективна детска градинка. Квалитетното предучилишно воспитание и образование не може да се замисли без квалитетен воспитно – образовен кадар. Во таа насока, позната ни е и изреката дека „градинката вреди онолку колку што вредат воспитувачите кои работат во нив, па колку и да има добри

програми, опремени занимални и слично, нема многу да помогнат, доколку воспитувачот кој работи не го прави тоа со задоволство и радост или пак доколку не е доволно оспособен за својот позив“. Бројни се трудовите, расправите во кои се говори за значењето и улогата на воспитувачот: воспитувачот - модел за идентификација, втор родител на детето, улогата која ја има воспитувачот во предучилишниот период – едукатор, водител, соработник, демонстратор, мотиватор, набљудувач, истражувач, планер, програмер, педагошки дијагностичар, терапевт, советник, организатор на педагошката работа, насочувач, евалватор,..; трудови во кои се говори за личноста на воспитувачот - зрела, емоционално стабилна, автономна, комуникативна личност, личност со широка општа култура, лични и морални квалитети, личност со позитивен однос кон работата, доследен, правичен, личност со оптимизам, смисла за хумор...Остварувањето на сите овие улоги подразбира да воспитувачот реализира бројни активности како: планирање, иницирање, моделирање, следење, анализирање, вреднување, коригирање, иновирање на текот и динамиката на воспитно-образовниот процес.....Нивното успешно остварување во голема мера зависи од тоа кои и какви компетенции поседува воспитувачот, компетенции кои ги стекнува во текот на иницијалното образование, компетенции кои ги усовршува, стекнува нови во тек на неговиот професионален ангажман, неговиот ангажман за сопствениот професионален развој.

Идентификација на поим компетенција

Поимот компетенција потекнува од латинскиот збор *competens*, *competentia*, што значи надлежен, оспособен, способен, квалификуван за некоја работа. Во литературата овој поим се идентификува со поимот квалификација - подразбира оспособеност за изведување само на конкретна дејност, додека компетентноста сепак подразбира „најдобра комбинација на вредносни ориентации, особини на личноста, мотиви, знаења и вештини кои се развиваат во тек на иницијалниот професионален развој за професијата воспитувач“ (Спасојевиќ, 2010). Идентификуван е и како „општа способност за дејствување која се темели на знаењата, искуствата, вредностите и диспозициите кои поединецот ги развил при вклучувањето во образовната пракса (J.Coolahan J., 1996:13); т.е. според Перенод (Perrenoud, 2002) „оспособување на поединецот за мобилизација, употреба и интеграција на стекнатото знаење во комплексни, различни и непредвидливи ситуации, т.е. способност за целесходно дејствување во бројни ситуации, а кое се темели на стекнатото знаење, иако не е ограничено со тоа знаење“: Ние под поимот компетенција ќе подразбереме оспособеност на поединецот за конкретна професија (втемелена на стекнатото знаење, вештини во текот на иницијалната едукација, која понатаму се усовршува како резултат на ангажираноста во сопствениот професионален, кариерен развој), за активно дејствување во конкретна средина.

Компетенции на воспитувачот

Иницијалното образование на воспитувачите, неговиот квалитет, последниве неколку години е во фокусот на интерес на стручната и научната јавност. Современите општествени збиднувања имаат свои импликации и во структурирањето на програмите, во идентификувањето на компетенциите кои треба да ги поседува воспитувачот. Согласно глобалните трендови во едукацијата на воспитувачите и согласно современите трендови во креирање на образовните политики во Европа и светот и кај нас во Р. Македонија се направија напори за редицајнирање на студиските програми кои се важна база за создавање на професионалци кои ќе можат да дадат свој придонес во подигање на квалитетот на предучилишното воспитание и образование. Редицајнирањето на студиските програми е во насока на тоа да идните воспитувачи стекнат компетенции кои ќе им овозможат успешно дејствување во конкретната воспитно-образовна пракса, ќе овозможат нејзино унапредување, иновирање.

Во „Каталогот на клучни компетенции на наставниците во Р. Македонија“ постојат неколку клучни подрачја на професионален ангажман на наставниците:

1. стручни познавања од наставната област, предметот и методите на наставата;

2. поучување и учење;
3. создавање стимулативна средина за учење;
4. социјална и образовна инклузија;
5. комуникација и соработка со семејството;
6. професионален развој и професионална соработка (Каталог на клучни компетенции на наставниците, 2013:3).

Имајќи ги во вид посочените компетенции, а согласно со конкретниот образовен контекст, согласно барањата кои се поставуваат пред воспитувачите, согласно современите трендови во предучилишното образование ги истакнуваме следните професионални компетенции кои треба да ги поседува современиот воспитувач:

- оспособеност за критичка и креативна примена на стекнатите знаења од фундаменталните педагошки, психолошки, социолошки и филозофски дисциплини (иницијално образование);
- оспособеност за примена на знаењата од различните области предвидени со предучилишниот курикулум во процесот на планирање, организирање, реализирање и вреднување на воспитно-образовната работа во предучилишните установи;
- оспособеност за избор и примена на современи дидактичко - методички пристапи, стратегии и апаратура во различни подрачја;
- примена на рефлексивна практика во секојдневното работење со цел зголемување на ефикасноста и ефективноста во работата со деца од предучилишна возраст заради индивидуализација во воспитно-образовната работа.
- оспособеност за проценка на индивидуалните способности, знаења, вештини, интереси, желби и потреби на секое дете во контекст на индивидуализирање на воспитно-образовната работа;
- оспособеност за анализа и проценка на специфични воспитно-образовни ситуации и во таа насока донесување на соодветни одлуки за избор на стратегии за ефикасно и ефективно воспитно – образовно делување;
- оспособеност за вреднување, самовреднување и свест за потребата од сопствен професионален развој;
- оспособеност за ефективна комуникација со сите засегнати страни за образованието и воспитанието на предучилишните деца, која ќе му овозможи компетентно и партнерско делување во средината во која работи;
- оспособеност за примена на информатичките технологии, примена на конкретни образовни софтвери за ефективна реализација на воспитно-образовната работа;
- оспособеност за користење на стручна и научна литература, активно учество во професионални обуки;
- оспособеност за извршување на административните задачи согласно барањата од установата;
- оспособеност за учество и самостојна реализација на истражувања (мали, емпириски, акциони...), насочени кон унапредување на сопствената воспитно-образовна практика;
- способност и посветеност за промоција на еднакви можности на сите деца (инклузивност), преземање на активности за елиминирање на дискриминацијата;
 - знаење, разбирање и подготвеност за вклучување во тековните образовни прашања и давање на придонес во процесот на развој на предучилишен курикулум, придонес во професионалниот развој.

Широката лепеза на компетенции кои треба да ги поседува воспитувачот говори за огромната одговорност на едукаторите во високото образование во оспособувањето на младите воспитувачи, но воедно и за одговорноста и ангажманот кој треба да го имаат младите кадри за нивното стекнување и понатамошно усовршување, стекнување на нови компетенции низ непосредното работно и животно искуство, низ заложбите за сопствен професионален развој, имајќи го во вид на

принципот на доживотно учење. Меѓу широката лепеза на компетенции се и т.н. методолошки компетенции.

Методолошки компетенции

Под методолошка компетентност се подразбира призната способност и стручност за проучување и истражување на педагошката стварност, педагошката пракса (Кундачина М., 2003:221-235). Истата подразбира умешност за анализирање на педагошката стварност, способност за теориско засновање на предметот и целта на истражување и избор на соодветни методи, процедури и инструменти на истражување, разбирање на методолошките парадигми, статистичките формули и да се интерпретираат статистичките резултати. Со методолошки компетенции воспитувачите се стекнуваат во текот на додипломските, постдипломски студии на наставничките факултети. Но, тоа не значи дека овој процес завршува таму, но напротив се јавува потреба со оглед на современиот научно-технички и технолошки развој и од унапредување на оваа компетенција по пат на организирање на дополнителни курсеви од оваа област, но и активно учество најнапред како помошници истражувачи во конкретни истражувања во градинката и нивно постапно оспособување за самостојно преземање на дополнителни сопствени истражувања. Методолошката компетентност на воспитувачите е првиот чекор за понатамошен професионален развој на воспитувачот кој подразбира постојано учење и иновирање на практиката. А токму иновирањето на практиката е можно со постојано критичко преиспитување, нејзина објективна проценка која не може да се изведе без методолошката оспособеност на поединецот.

На што се однесуваат методолошките компетенции?

- на познавање на епистемолошките обележја и основните научни методи со кои се проучува воспитанието образованието (Matijević, 2004; Mužić, 1986; Pejović, 1983).
- умешност во користење на резултатите до кои дошле други истражувачи во истражувањето на исти или слични проблеми (Matijević, 2004; Mužić, 1986; Pejović, 1983);
- разбирање на јазикот на науката од која се црпи проблемот;
- на познавање на методите за научно проучување и истражување;
- на познавање на техниките и инструментите за собирање на податоци;
- на познавање на основните етички норми и правила за научна работа (Mužić, Matijević & Jokić, 2003).
- на мотивираноста за следење на најновите сознанија во научно истражувачката работа;
- да владее со компетенциите важни за учество во научно-истражувачки проекти;
- да негува научна критичност кон теоријата и практиката во образованието.

Методолошките компетенции на воспитувачите ќе им овозможат на воспитувачите реализација на бројни, различни по вид истражувања, истражувања пред се на сопствената, непосредната воспитно-образовна пракса во која тие најдиректно се вклучени.

Првиот чекор за проверка на методолошката оспособеност на воспитувачите би била реализацијата на т.н. мали, микро истражувања кои главно се насочени кон решавање на практичните проблеми во воспитно-образовната работа како што се: социјално-емоционалната клима за работа во групата, установата, проблемот со адаптација на детето кон воспитната група, несоодветните методи, средства, облици на работа, соработката со родителите, инклузијата во предучилишната установа и др. Целта на овие истражувања најчесто е насочена кон утврдување на „објективните врски во појавите структурално системски, каузални, развојни кои се предмет на проучување (сознавање)“ (Јовановиќ и Кнежевиќ Флориќ, 2008: 37, според: Банђур и Поткоњак, 1999), т.е откривање на проблемите и причините за проблемот, а потоа и решавање на проблемот, отстранување на причините за истиот, а со тоа и унапредување на праксата во воспитанието и образованието. Воглавно се реализираат од страна на еден истражувач, најчесто воспитувачот во групата, а примерокот го сочинуваат единици од конкретната воспитна група со која тој раководи, ја насочува. Се применуваат различни инструменти, во зависност од проблемот и целта на

истражување. Се применуваат и конкретни статистички постапки за обработка на резултатите, пример Пирсонов коефициент на корелација, Спирманов коефициент, %, како и Хи квадрат тест. Мал е бројот на воспитувачите кои се занимаваат со истражувања во воспитно-образовната работа. Најчесто истите се иницирани, поттикнати од надворешни лица или пак иницирани од страна на стручните служби, само понекогаш од страна на воспитувачот. Причини за тоа се бројни т.е. „слабата мотивираност, немањето на соодветни методолошки компетенции“. (Миленовиќ, 2010; Кундачина и Банђур, 2004).

Наведеното нè упатува на заложбите и напорите кои треба да ги направиме сите ние (професори од високо-образовните установи, воспитувачи, советници, педагози, стручни соработници, креатори на образовната политика..) на планот на подигање на квалитетот во предучилишното воспитание и образование.

Заклучок

Имајќи го во вид фундаменталното значење на системот за предучилишно воспитание и образование за развојот на децата,, врз основа на направената теоретска анализа, ги истакнуваме следните предлози:

- активна вклученост на сите засегнати страни (МОН, БРО, наставничките факултети, непосредните реализатори на воспитно-образовната дејност во предучилишните установи, стручните служби, родителите, претставниците од локалната самоуправа,..) во преземање на активни мерки за подигање на квалитетот на овој систем на воспитание и образование;
- иновирање на студиските и предметни програми за едукација на воспитувачи во насока на јакнење на нивната компетентност (за имплементација на т.н. интегриран курикулум, курикулум кој во центарот ќе го има детето, како и примена на холистичкиот пристап) за поедноставен, полесен старт на работното место-воспитувач;
- интензивирање на научно –истражувачката работа на проблеми од областа на предучилишното воспитание (истражувачка работа која ќе подразбира заедничко активно учество на искусни истражувачи, помошници истражувачи- воспитувачи, студенти) која ќе води кон збогатување на педагошката теорија, но и унапредување на воспитната пракса;
- богата понуда на модели за професионален развој на воспитувачот.

„Компетентниот едукатор на 21от век треба да ги поседува сите карактеристики на традиционално сфатен „добар“ едукатор, но и да стекне низа на нови компетенции кои ќе му овозможат да земе учество во „доживотното учење во општеството на знаења, да ја развие европската димензија на образованието, да го подигне статусот на својата професија во јавноста и довербата и квалификациите, да промовира мобилност на едукатори во Европа.“ (ЕНТЕП, 2002).

Литература

- Банђур, В.; Поткоњак, Н. (2002). *Истражување у школи*, Ужице: Учителски факултет у Ужицу, Универзитет у Крагујевцу
- Гојков и сарадници (2006). *Циљеви-компетенције учитеља и васпитача*, Вршац: ВШОВ
- Каменов, Е. (2009). Различити приступи предшколству као темељу школског система, *Зборник радова САО*
- Каменов, Е. (2006). *Какво образование васпитача*, зборник радова „Образование васпитача за будућност“, Београд: ВШОВ
- Кундачина, М.; Банђур, В. (2004), *Акционо истражување у школи (наставници као истражувачи)*, Ужице, Учителски факултет у Ужицу Универзитета у Крагујевцу.
- Кундачина, М. (2003). Методолошка компетентност у професионалном развоју учитеља, *Зборник радова*, Ужице: Учителски факултет.
- Муџиќ, V., Matijević, M. & Jokić, M. (2003). *Istraživati i objaviti: elementi metodološke pismenosti*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor

- Спасојевић, П. (2010). Предшколско васпитање и образовање између традиције и реформе., *Наша школа*, 3-4, 103-123.

УДК 37.015.31:159.955.5
(прегледен труд)

КРИТИЧНОСТ, САМОКРИТИЧНОСТ ИЛИ РЕЛАТИВИЗАЦИЈА

*Елизабета Симоновска, педагог
ОЈУДГ „АСТИБО“ Штип*

Апстракт: Развивање на култура на мислење - развивање на критичкото мислење е задача на сите лица кои се вклучени во процесот на воспитание и образование на децата започнувајќи од најрана возраст, уште со поаѓањето во градинка. Но како ќе го развиваме критичкото мислење кај децата е важна работа за која треба голема посветеност од воспитувачите во градинка а подоцна во системот на образование и од наставниците и професорите. Критичкото мислење е важно зашто тоа е двигател кој ги поттикнува иновативните и креативните способности кај личноста. За да може еден наставник да ги подучува децата кон развивање на критичко мислење, тој самиот треба да поседува вештини со кои ќе биде способен да направи критички преглед - евалуација на својата работа, да биде способен за самокритичност, која ќе го поттикне да ги согледа своите „недостатоци“, да може истите да ги поправи или отстрани. Во спротивно ќе биде наставник кој немајќи систем на вредности ќе ги релативизира постигањата или активностите на децата кои подоцна ќе се изгубат во лавиринтот на информации од сите области.

Клучни зборови: критичко мислење, самокритичност, образование, подучување.

CRITICISM, SELF-CRITICISM OR RELATIVIZATION

*Elizabeta Simonovska, pedagogue
OJUDG „ASTIBO“ Shtip*

Abstract: Developing a culture of thinking - developing critical thinking is the task of all people who are involved in the upbringing and education of children starts from an early age, with kindergarten. But how we will develop critical thinking in children is an important matter demanding great commitment of teachers in kindergarten and later in the educational system. Critical thinking is important because it is the engine that encourages innovative and creative abilities of a person. In order for teachers to teach children to develop critical thinking, they should have the skills that will be enable them for making a critical review - evaluation of their work, be capable of self-criticism, which then will empower them to recognize their own "shortcomings", so that they can correct or eliminate them. Otherwise they will be teachers who, lacking a value system, will relativize the achievements or activities of children who will later will become lost in the maze of information from all areas.

Key words: critical thinking, self-criticism, education, teaching.

Вовед

Првите пет најважни на свет - оваа девиза го појаснува целиот фундамент на воспитание и образование кој ако се пропушти штетите кои настануваат се огромни. Затоа овој труд е посветен на сите воспитувачи кои работат во предучилишните установи, на оние кои сакаат идна професија да им биде воспитувач, но и на оние кои ги подготвуваат идните воспитувачи во високообразовните институции. Знаењето, способноста да се направи критички осврт на

сопствената работа, евалуација на крајот на денот е знаење кое ќе овозможи да се негува и поттикнува развојот на критичко мислење кај децата уште од предучилишна возраст. Критичкото мислење е вештина која со добро осмислени насоки и стратегии се стекнува и ги издвојува иноваторите од следбениците.

Но пред сè мора да напоменеме дека времето на пренесување и сувопарно меморирање на готови знаења е надминат, и современите текови преку активното учење и подучување акцент се става на нови вредности и начини на стекнување на знаења и вештини. Еден но многу важен сегмент е развивање на критичко мислење кај децата. Стекнувањето на овие вештини од најрана возраст е примарна задача на воспитувачите кои преку секојдневната реализација на воспитно-образовните содржини ненаметливо тоа го спроведуваат. Воспитувачите имаат најодговорна работа и огромна одговорност во поттикнување на развојот на детската личност во сите развојни домени како збогатување на речникот, подобрување на социое-моционалните вештини, разбирање на целисходноста на играта, поттикнување на моторниот развој преку активности за развој на фината - ситната мускулатура и крупната моторика, а секако е многу важно развојот на критичкото мислење преку организирање на активности во кои се имплементирани анализа, синтеза, решавање на проблеми, креативност и евалуација. Важно е да се знаат основните развојни етапи кај децата со цел нивно збогатување и унапредување. Критичкото мислење е процес кој секој воспитувач, наставник треба да го поттикнува кај децата од најрана возраст.

Што е тоа критичко мислење

Постојат повеќе дефиниции за тоа што претставува критичкото мислење, ќе наведеме неколку:

- * Критичкото мислење е метод на учење со кој детето се става во активна позиција за стекнување на нови сознанија и знаења, напуштајќи го начинот на добивање на готови факти и знаења;
- * Критичкото мислење се презентира и како процес на делење на темата (целината) на делови, а потоа преку создавање на нови креативни, оригинални идеи, мисли, заклучоци доаѓање до нови сознанија. Притоа активно се вклучени фантазијата, флексибилноста, љубопитноста, комплексна разработка на темата.

Меѓутоа работата со најмалите има свои посебности во работата и затоа за успешно поттикнување и насочување на развојот на критичкото мислење преку игра потребно е да практикуваме неколку важни насоки:

- * Да користиме нови зборови кои децата не ги знаат

Децата мајчиниот јазик го совладуваат и учат спонтано преку секојдневна комуникација со возрасните без разлика на местото каде престојуваат дали е тоа во градинка или во домот. Ние возрасните најчесто сметаме дека треба речникот да го прилагодиме сообразно со возраста на децата и притоа користиме одреден фонд на зборови. Но важно е да се напомене дека никогаш не е рано за да се користат непознати зборови во конверзација со децата, напротив така на децата и им помагаме да го збогатат речникот развијат говор и писменост на повисоко ниво. Затоа во секојдневната работа и комуникација со децата треба да користиме богат речник, зашто никогаш не е рано да се изложат децата на „големи зборови“.

- * Да поставуваме „добри“ прашања

Воспитувачите во реализација на секојдневните насочени и слободни активности треба да избегнуваат да им поставуваат прашања на децата кои што се од затворен тип односно да им нудат насочен одговор со да или не или дел од одговорот ќе се содржи во прашањето. Затоа и воспитувачите треба да стекнат вештини да им поставуваат прашања кои ќе ги поттикнуваат на размислување и поврзување на стекнатите знаења за доаѓање до одговор. на пример:

Што ги поврзува желката и кокошката?

- * Да ги поттикнуваме на активности во кои ќе решаваат проблеми

Многу често сите ние кои сме вклучени во воспитно-образовниот процес сме биле во ситуација кога некое дете ќе каже дека му е тешко или не може да ја изврши задачата да му помогнеме или во најмала рака да ја завршине задачата или цртежот или некоја друга активност. Ова е една од многуте грешки кои често ги правиме , наместо тоа треба да имаме трпение на детето да му оставиме доволно време и простор си правилни насочување да дојде до решение на „проблемот“.

* Да ги поттикнеме децата да размислуваат за своето однесување

Долготрајната работа во предучилишната установа покажува дека има промена во однесувањето на децата во занималната во однос на прифаќање на активностите, истрајноста во нивната реализација , меѓусебните односи со другарчињата .Врз основа на направените активности за следење и самоевалуација на однесувањето во групата , се обидовме да влијаеме на однесувањето на децата во насока на почитување на другарчињата, редот и правилата во играта , редот и правилата во занималната и тн . Овој пилот проект се реализираше во пет воспитни групи и резултатите покажаа дека децата знаат да ги воочат недостатоците но и добрите страни во своето но и однесувањето на другарчињата во различни ситуации во занималната и искрено да кажат какво било однесувањето во текот на денот за што добиваат одреден знак на графиконот.

Самокритичност – самоевалуација

Во текот на реализација на воспитно-образовните содржини освен развојот на критичкото мислење со одредени активности и стратегии треба да поттикнува и да развиваме самокритичност , за што всушност децата се способни , но ние возрасните ја гушиме таа вештина кај децата создавајќи состојба каде што сèе добро , во насока на поттикнување на самоверба кај децата кои имаат побавно темпо во постигнување на вештините, што не дозволува да се создаде вредносен систем кај децата за тоа што е добро , подобро ,најдобро . Во согласност со оваа констатација се и резултатите добиени од пилот –проектот спроведен во нашата градинка. За да се негува самовербата кај децата треба да се практикува пофалбата на трудот кој се вложува за постигнување на одредена цел како мотив за истрајување во активностите , но да се нагласат и добрите работи заради кои изработката или активноста на друго дете или група е подобра во насока на создавање желба за напредок , постигнување на повисоко развојно ниво или цел .

Сите овие атрибути пред сè како критичност, способност за критичко размислување и самокритичност треба да ги поседува воспитувачот за да може правилно да ги користи во својата одговорна работа .

Кога зборуваме за самокритичност тоа се однесува на позитивна способност кај поединецот која ќе го води напред кон постигнување на повисоки цели унапредување на квалитетот на работата што позитивно ќе влијае и во поттикнува и развивање на оваа особина кај децата во насока на мотивирање за промена на своето однесување , ставови , размислување.....

Релативизација

Во средина каде што сè е добро , немаме вредносен систем дека на пр. изработката или цртежот на тоа дете е добро , но подобро заради одредени квалитети е изработката на друго дете имаме создавање на генерации деца , подоцна ученици кои се губат во едноличноста и нема движечка и иновативна сила. Ваквата релативизација на состојбите е многу загрижувачка за идните млади генерации кои не поседуваат развиен систем за критичко размислување не можат да направат анализа , да извлечат самостојно заклучоци од добиените информации и сами да донесат решение .

Наместо заклучок

Затоа е многу важно уште од најрана возраст кај децата да се поттикнува развојот на критичко мислење , истото да се негува и усовршува во подоцнежниот образовен систем , за да научат од мноштвото понудени информации со кои се бомбардирани од сите страни секојдневно да ги анализираат истите, да ги синтетизираат и самостојно да дојдат до заклучоци , нови идеи и решенија на задачите и проблемите.

Литература

- Дамовска Л., Барбареев К., Шеху Ф., Тасевска А. (2012). Нови практики во детските градинки, Скопје, Темпора Веритас
- Дамовска Л., Шеху Ф., Јанева Н., Палчевска С., Самарциска Љ. (2009). Стандарди за рано учење и развој кај деца од 0-6 години., Скопје, МТСП
- Николоска М. (2002). Развојна психологија (детство). Скопје. Педагошки факултет
- Rajović Dr R. (2009). IQ deteta - briga roditelja. Novi Sad, Abecedad.o.o.
- Rajović Dr R. (2009). Kako uspešno razvijati IQ deteta kroz igru. Novi Sad, Smart produktion d.o.o.

УДК 373.2.064.1

(оригинален научен труд)

СОРАБОТКАТА МЕЃУ ПРЕДУЧИЛИШНИТЕ УСТАНОВИ И РОДИТЕЛИТЕ

М-р Маја Белташева
ОЈУДГ „Астибо“ Штип

Апстракт: Во трудот ќе направиме анализа на педагошка документација (истражувања спроведени за потребите на градинката) со цел да утврдиме каква е соработката на родителите со предучилишните установи. Денешните семејства се среќаваат со бројни промени, превработеноста на родителите, зголемени емоционални и работни барања, криза на моралните вредности, менување на системот на вредности се мноштво од промените со кој се соочува секое современо семејство. Поради превработеноста на родителите, децата подолг период се одвоени од нив, односно се згрижени во предучилишните установи (градинка). Развојот на детето во раната возраст пратставува клучен сегмент во неговиот понатамошен развој, одовде и протекува потребата за вклученост на родителите во работата на предучилишните установи, односно соработката на родителите со предучилишните установи е важен предуслов за оптимален развој и воспитување на детето.

Клучни зборови: соработка, семејство, предучилишни установи.

COOPERATION BETWEEN PRE-SCHOOL INSTITUTIONS AND PARENTS

M. A. Maja Beltaseva
OJUDG „ASTIBO“ Shtip

Abstract: An analysis of the pedagogical documentation will be made in this paper (research conducted for the needs of the kindergarten) in order to determine what the cooperation of parents with kindergartens is like. Today's families are facing numerous changes such as excessive engagement of parents, increased emotional and job requirements, crisis of moral values, changing of the system of values - these are the multitude of changes any modern family is facing today. The excessive engagement of parents is the main cause for their longer separation from the children who are usually cared for in preschool institutions. The development of the child at an early age is the key segment in its further development, so the need for parental involvement in the activities in kindergartens and the cooperation of parents with them is an important prerequisite for the optimal development and upbringing of the child.

Key words: cooperation, family, preschool institutions.

Вовед

Соработката на родителите со градинката е важен предуслов за оптимален развој и воспитување на детето. Професионалната улога на воспитувачот и животната улога на родителите воглавно се слични. Со поаѓањето на детето во градинка, воспитувачите и родителите добиваат важна заедничка работа во негата, воспитанието и образованието на детето, затоа е многу важна нивната меѓусебна соработка која бара многу доверба, отвореност, толеранција, објективност и спремност за уважување на личните и професионални компетенции, размената на информации за детето, ускладување на воспитното влијание и заедничко решавање на проблемите во развојот на детето. Со добра соработка сите добиваат. Кога детето ќе согледа дека родителите и воспитувачите добро комуницираат со почит, тоа се чувствува сигурно и сакано, а информациите кои ги разменуваат возрасните осигуруваат потполно задоволување на потребите на детето, неговите интереси, а со тоа и негов оптимален развој. Родителите кој гледаат задоволство кај своето дете, кој добиваат информации од воспитувачите за однесувањето и развојот на детето, кој има увид во функционирањето на градинката и работата на воспитувачот, развива доверба во особата на која го доверува своето дете, а вклучувајќи се во работата на градинката ги потврдува своите родителски компетенции. Информациите, пак, кој воспитувачот ги добива од родителите на големо му олеснуваат подобро да го разбере детето и самата работа со него, а напредокот на детето и задоволството на родителите ја потврдуваат нивната работа.

Во градењето на професионален комуникациски однос со родителите во градинките посебен труд се вложува во овозможување на состојби за активна и рамноправна комуникација и интеракција на воспитувачот и родителот.

Во тој контекст соработката со родителите се одвива преку различни облици за соработка со воспитувачите:

- секојдневна размена на информации и целни индивидуални разговори помеѓу воспитувачот и родителот;
- родителски средби;
- анкетирање на родителите;
- заеднички работилници и други форми на дружење;
- советување на родителите од страна на стрчната служба;
- делење едукативен материјал.

Анализа на педагошка документација

За потребите на градинката со цел унапредување на воспитно-образовната програма, активностите и севкупното работење на установата, во установата континуирано се спроведуваат истражувања. Во контекст на дадената тема во 2015 година, во предучилишната установа “Астибо“ во сите 4 клона спроведена е анонимна анкета, преку анкетен прашалник за родители, во која се опфатени вкупно 186 анкетирани родители. Според спроведената статистичка обработка на податоци е донесен генерален заклучок во следниве точки:

- Според тоа, дали се доволно информирани за воспитно-образовните програми кои се реализираат во установата, родителите се изјасниле позитивно.
- Според тоа, дали се задоволни од соработката со воспитниот кадар се изјасниле позитивно;
- Дали родителите се доволно информирани за напредокот во севкупниот развој на детето се изјасниле позитивно;
- Видот на соработката на родителите и добивањето на информации од воспитниот кадар беа наведени повеќе одговори кои соработки веќе се применуваат во установата.
- Во однос на исхраната, родителите се изјасниле дека се доволно информирани;
- Во однос на превенцијата и заштитата на децата во установата, родителите се произнесле дека се доволно информирани;

- Во однос на тоа колку се запознати со работата на стручната служба во установата, дел од анкетираниите се произнеле дека се недоволно информирани;
- Во однос на соработката со останатите вработени во градинката родителите се изјасниле позитивно.

Од добиените резултати можеме да заклучиме дека, родителите сметаат дека се доволно информирани за воспитно-образовните програми кои се реализираат во установата, дека се задоволни од соработката со воспитниот кадар, исто така родителите сметаат и дека се доволно информирани за напредокот во севкупниот развој на детето, тие исто така се задоволни и од видот на соработка која веќе се применува во установата, и на би промениле ништо. Во однос на исхраната, родителите се изјасниле дека се доволно информирани, како и во однос на превенцијата и заштитата на децата во установата, родителите се произнеле дека се доволно информирани, во однос на тоа колку се запознати со работата на стручната служба во установата, дел од анкетираниите се произнеле дека се недоволно информирани, но и во однос на соработката со останатите вработени во градинката родителите се изјасниле позитивно. Со што можеме да констатираме дека родителите се задоволни од соработката со предучилишната установа, односно ги добиваат потребните информации за своето дете.

Преку анализа на педагошка документација (дневник на воспитна група) можеме да утврдиме дека во текот на една учебна година се реализираат 1 до 2 групни родителски средби кој најчесто се со посетеност од околу 70% од родителите, 20% баби или дедовци, додека само 10% не биле во можност да дојдат на родителската средба.

Од анализата на педагошката документација можеме да утврдиме и дека во текот на една учебна година се реализираат 3 до 4 работилници, родители и деца кој на дадена тема остваруваат заедничка активност (Есенски изработки, Да ја украсиме занималната за Нова Година, Подарок за мама за 8ми март и сл.) кој најчесто имаат посетеност како и родителските средби, меѓутоа на овие работилници најчесто воспитачите наидуваат на одбивност од родителите со чести коментари за тоа дали е потребно да присуствуваат, немаат време, дали може да го купат и донесат тоа што треба да се изработува како не би губеле време, или ќе дојдат и гледаат што побргу да ја завршат активноста и да си заминат, на што воспитувачите реагираат и им објаснуваат колку се важни овие активности за подобрувањето на нивната соработка, како би одвоиле време за своите деца, заедно со нив би направиле нешто, им даваат насоки за правилно воспитување на децата. Децата на овие работилници реагираат многу позитивно со што и родителите го менуваат својот став кон нив, а со самото тоа воспитувачите се обидуваат на секој можен начин да ги вклучат во работата на градинката и воспитанието и образованието на нивните деца.

Од искази на вработените во установата базирани на нивното искуството, од секојдневната комуникација со родителите при прием и испраќање на децата, можеме да заклучиме дека родителите секогаш брзаат, најчесто ги оставаат децата и брзаат за да стасаат за работа, кога ги земаат најчесто прашуваат дали нивното дете денес е нахрането, дали за време на пладневниот одмор спиеело и сл. односно во доменот на згрижувачкиот дел, многу ретко прашуваат за воспитно-образовниот домен. Родителите треба да се во тек со она што се случува со нивното дете во градинка. Постојаната двонасочна комуникација на родителите со воспитниот и згрижувачкиот кадар во градинката влијае позитивно врз севкупниот развој на детето, го подобрува воспитно-образовниот процес и ја зголемува свесноста кај родителите за нивната улога и значењето во воспитното подигнување на децата, за таа цел од страна на воспитниот кадар во предучилишната установа има изготвено и информативни паноа за родителите (на кои се истакнуваат соопштенија за настани, теми за активности, листа на јадења и сл.) кој се поставуваат со цел да може родителите да бидат постојано информирани за се што се случува во градинката.

Анкетирањето на родителите како алатка со која би ги детектирале предностите и слабостите на работата на установата, се со цел на подигнување на квалитетот на работата, во предучилишната установата „Астибо“ се спроведуваат многу често на најразлични теми и тоа

најчесто во соработка со факултетот за образовни науки при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип.

Заклучок

Соработката на родителите со предучилишната установа е важна алка во синџирот на воспитување и образување на детето од најмала возраст, затоа е и многу важно оваа соработка да постои. Тоа е еден синџир од алки кои една без друга не можат да функционираат, само со заедничко дејствување можеме да придонесеме за воспитание и образование во континуитет кое ќе продолжи и во родителскиот дом.

Соработката помеѓу родителите и воспитно-образовниот кадар во градинката е од особено големо значење во процесот на адаптација на детето во градинката, како и во целокупниот воспитно-образовен процес. Со професионалниот однос кон родителите од страна на вработените во предучилишната установа се движиме во насока и тие да дадат свој придонес во активностите за унапредување на воспитно-образовната дејност, да даваат свои предлози, сугестии и сл. да учествуваат во проекти, приредби и прослави на установата, како би биле вклучени активно во работата на градинката, а со тоа и во развојот на нивното дете. За крај можеме да ја утврдиме тезата дека со добра соработка сите добиваат.

УДК 37.015:614-053.4
(прегледен труд)

ЗДРАВСТВЕНОТО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ И ФОРМИРАЊЕТО НА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА КАЈ ДЕЦАТА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ

Д-р Габриела Димова
доктор на медицина, специјализанти, Клиничка болница, Штип

Апстракт: Трудот го третира прашањето на здравственото образование и формирањето на здравствена култура кај децата. Нашето внимание е особено насочено кон улогата и значењето на примарните воспитни фактори, семејството и детската градинка во формирањето на здравствената култура на детето од предучилишна возраст. Единството на факторите има пресудна улога во развојот на детето и огромен придонес во правилниот раст и развој.

Клучни зборови: здравствени навики, здравствена култура, предучилишно дете.

HEALTH EDUCATION AND FORMATION OF HEALTH CULTURE AMONG PRESCHOOL CHILDREN

D-r Gabriela Dimova
Clinical hospital, Stip

Abstract: This paper deals with the question of health education and the formation of health culture among children. Our attention is particularly focused on the role and importance of primary educational factors, family and kindergarten in the formation of health culture in children of preschool age. The unity of factors plays a decisive role in child development and it greatly contributes to proper growth and development.

Keywords: health habits, health culture, preschool child.

Вовед

Светот во кој живееме е исполнет со бројни предизвици. Затоа треба да се воспитуваат деца кои се насочени кон самоувереност, здрав разум и способност за справување со проблеми, односно физички и психички здрави деца. Воспитувањето за физички и психички здрави деца е примарна задача на секоја развиена држава, насочена кон просперитет. Фактот дека предучилишниот период е одлучувачки период во формирањето на навиките кај детето и основа за животот понатаму, упатува на првите почетоци во работата на темата - формирање на детската личност низ взаемните процеси на дејствување на семејството и детската градинка најпрво во делот на здравственото воспитание на децата. Имено здравственото воспитание е основа за секој друг воспитание на младата личност. Без здраво тело, нема ниту здрав ум, ниту здрав разум, ниту способност за живот воопшто. Токму овие сознанија се причината зошто го потенцираме значењето на здравственото воспитание и образование кај децата од предучилишна возраст, како примарна задача и цел на сите воспитни фактори во средината.

За некои основни прашања на здравственото воспитание – поим, значење и содржина и суштина/Суштина и карактеристики на здравственото воспитание

Здравственото воспитание е една од основните компоненти во системот на воспитание. Проблемот на здравствено воспитание на населението воопшто е првостепен и една од основните воспитно-образовни цели. Која е целта на здравственото воспитание?. Здравственото воспитание има за цел дејствување во насока на правилно формирање и зајакнување на физичкото и психичко здравје на децата и младите и нивниот хармоничен развој. Здравственото воспитание има огромно значење за секоја индивидуа уште повеќе што е содржина на процес кој има примарна цел насочена првенствено кон развој и унапредување на физичкото и психичко здравје на индивидуата. Од тука сами по себе се определени и задачите на здравственото воспитание. Најчесто тие се дефинираат во контекст на:

- стекнување на знаења за значењето и карактеристиките на здравата животна средина, биолошките особености, меѓучовечките односи, здравствени детерминанти, факторите на ризик како основа и предуслов за здрав начин на живот;
- формирање на здравствена свест, верувања и чувства на самооценка и одговорност на индивидуата, формирање на нов однос кон здравјето како основна вредност, и мотивација за здравствено однесување;
- формирање на социјални вештини и навиките за избор на здравствено однесување, здравствена култура и активна позиција кон личното и јавното здравје.

Според Х. Баслер и Н. Барч при здравственото воспитување треба да се следат дидактичките принципи на: интердисциплинарност, поврзување со животот, ориентираност кон младите и нивното однесување, целосно ориентирање кон целокупната личност. Авторите посочуваат неколку сфери на општото здравствено воспитување: физичко, еколошко, сексуално, социјално. Овие сфери треба да бидат застапени во сите курикулуми и да бидат задача на сите педагози во секоја образовна институција. Како резултат на наведените цели и задачи, содржината на здравственото воспитување може да биде изразена од три аспекти. Првиот содржински аспект се однесува на стекнување определен квантум на знаења и опфаќа усвојување на поими, факти и законитости за здравјето како биолошка, психичка и социјална појава. Овде се опфатени:

А) знаењата за факторите на ризик во однесувањето поврзани со: исхраната, болести, рационална разновидност, умереноста при конзумирањето на сол, шеќер, масти; употреба на зеленчук и овошје, риба и производи од риба, месо и млечни производи, контрола на телесната тежина; познавање на вредноста на активниот двигателен режим и надминување на двигателниот инактивитет на младата популација преку воведување и вклучување во физичките вежби, спорт, туризам, кои придонесуваат за зајакнување на здравјето, физичките способности и функционални активности;

Б) запознавање со суштината на психосоцијалниот стрес и неговото влијание за настанување и развој на голем број болести со цел намалување на неговото негативно влијание;

В) стекнување знаења за влијанието на факторите во животната средина, природна и работна средина кои исто така, носат ризици за здравјето на индивидуата. Затоа треба да се познава нивното влијание заради заштита и зајакнување на здравјето.

Вториот аспект во определување на содржината е поврзан со формирање на здравствена свест, промена на односот кон здравјето како основна вредност, поттикнување на мотивацијата за избор на здрав начин на живот врз основа на здравствените знаења. Здравствената свест има регулаторна функција.

Третата насока во определување на содржинската компонента на здравственото воспитание е поврзано со развивање на социјални вештини и навики за правилно однесување и однос кон здравјето. Таа се однесува на:

- формирање на хигиенски навики, навики за правилна исхрана, работни навики и навики за учење, правилен личен режим, исклучување на пушењето како норма на социјално однесување;
- практикување на физички вежби и спорт;
- формирање на умеања за надминување на психосоцијалниот стрес;
- создавање на здрава животна средина која го опкружува поединецот.

Всушност здравственото воспитание во својата содржина и цел го поддржува холистичкиот пристап и ги опфаќа сите домени на развојот на личноста, когнитивен, конативен и афективен. Од тука и неговото значење и пресудно влијание во растот и развојот на секоја индивидуа.

Италијанскиот истражувач М.Интросо разликува три модели на здравствено воспитание:

1.инструктивно-директивно-авторитарно поучување на знаење и норми на однесување, од воспитувачот кон децата;

2.емоционално-меѓусебна односно чувствително- заедничка размена на знаења и идеи меѓу директните учесници во воспитно-образовниот процес;

3.промотивно активно вклучување на децата во воспитно-образовниот процес.

Сите три модели треба да бидат опфатени во процесот на формирање здравствени навики и развивање здравствена култура кај децата од предучилишна возраст, последователно и постепено менувајќи го степенот на доминација согласно возраста на детето.

Здравствена култура

Проблемот на здравствено воспитание на децата од предучилишна возраст сам по себе го наметнува прашањето на определување на поимот здравствена култура. Во обидите да се определат и двете синтагми, здравствено воспитание и здравствена култура, секогаш се јавува прашањето за приоритет. Но ова прашање не е интерес во трудот. Затоа во нашиот обид да го определеме поимот здравствена култура, ќе ги наведеме и двете определби. Имено, здравственото воспитание како комплексен процес се определува како процес на формирање на субјективна здравствена култура односно здрав стил на живеење. Здравственото воспитување е всушност единство на влијанија, интеракции и самодејствувања во процесот на формирање на здравствена култура кај секоја индивидуа. Прашањето на здравствена култура во основа е цел на здравственото воспитание и образование и истовремено негов резултат. Под поимот пак здравствена култура се подразбира процес на стекнување, формирање и развивање знаења за здравјето, здравствени навики, однесување, мотивација, ставови. Во двете синтагми здравствено воспитание и здравствена култура, е содржан поимот здравје. Во литературата се среќаваат различни определби на поимот здравје, и нашата цел овде не е да го елаборираме. Ние единствено ќе се повикаме на определбата на СЗО. Според Светската Здравствена Организација, здравјето претставува „состојба на потполно физичка, психичка и социјална благосостојба“¹ а не само состојба на отсуство на

¹WHO.(1948). *Official records of the World Health organization, No.2 Summary report on proceedings minutes and final acts,pp.16-17*

болест или физички недостаток. Во оваа определба е истакнат позитивниот аспект на здравјето и неговата повеќестрана суштина. Имено, здравјето има како биолошка така и психолошка и социјална страна кои взаемно се поврзани и меѓусебно условени. Здравјето на човекот и од аспект на детето ги вклучува сите три компоненти, кои се неделливи меѓусебе. Тоа е физичкото здравје кое му овозможува на детето да игра и да се храни; психичкото здравје благодарение на кое детето може да мисли, да ги изразува емоциите и да ја развива својата личност и социјалното здравје кое е можно единствено во општувањето со другите лица. Во овие три компоненти се содржани и елементите на здравственото воспитание и образование, во контекст на неговата содржина и здравствената култура, во контекст на целта. Доколку една од овие компоненти е дисфункционална или нарушена тогаш говориме за состојба на индивидуата со нарушено здравје. Затоа здравствената култура е основен поим на кој се темели здравственото воспитание и образование. Аналогно на тоа здравствената култура е подрачје кое ја опфаќа личноста во целост, во сите нејзини аспекти како сознаен, психомоторен и волев, негувајќи го целостниот пристап на личноста и почитувајќи ја личноста во нејзиниот тоталитет.

Формирање на здравствена култура и развивање на здравствени навики кај децата од предучилишна возраст- Како е можно тоа?

Проблемот на грижа за здравјето на детето во својата суштина е сложен и комплексен.

Со оглед на фактот дека во развојот на детето влијае неговото опкружување, и во процесот на формирање на здравствени навики факторите се многубројни и комплексни и тоа: семејството како примарна социјална средина; интеракцијата во опкружувањето како фактор; детската градинка како водечки професионален воспитен фактор; детските заедници, формални и неформални групи; невалдините организации; медицинските лица: лекари и останатиот медицински персонал; масмедумите, религијата, традициите, интернетот. Нашето внимание во трудот ќе го фокусираме на двата примарни фактори, семејството и детската градинка.

Првиот фактор во формирање на здравствени навики кај детето а со тоа и развивање здравствена култура е семејството. Семејството е првата социјална средина на детето. Од тука и нејзиното примарно значење во развојот на детето. Имено, семејството е средина во која започнува формирањето на здравствени навики кај детето. Во овој поглед, главна задача на родителите е да ја обезбедат потребната грижа за психичкото и физичко здравје на своето дете. Затоа здравственото воспитување треба да почне уште од раното детство. Токму семејната средина е онаа во која децата ги апсорбираат првите здравствени умеења, навики и вештини. Услови за добро ментално и физичко здравје на детето се формирањето на лични хигиенски навики, афирмација на дневен режим на хигиена на умствениот труд, на рационална исхрана, моторна активност. Задача на родителите е да му обезбедат на детето нормална и здрава животна средина и да го научат да живее на природноздрав начин. Родителите не треба да заборават дека за децата е важен контактот со природата. Прошетката и рекреацијата на чист воздух, зеленилото и прекрасните глетки ги растеретуваат децата и помагаат во зајакнувањето на психичкото здравје. Спортот и моторната активност придонесуваат за нивниот правилен физички развој. На тој начин родителите ќе го развиваат еколошкиот однос кај детето и правилното однесување кон природата и животната средина. Во семејната средина започнува и формирањето на интелектуални сознанија кај детето за неговиот пол. Родителите треба да помогнат во развојот на неговата полова компетентност и во процесот на градење на детското полово и сексуално здравје. Врз здравјето влијаат и условите во семејството. Овде, детето поминува најголем дел од физичкиот и психички развој и овде се создаваат основите за формирање на првите здравствени навики. Колку е повисок степенот на економски развој, толку се повисоки приходите, а тоа води кон социјална сигурност и подобро здравје. Невработеноста и ниските приходи силно се одразуваат врз семејството. Особено

важно за поддршка на доброто здравје е исхраната. Поради ниските приходи во семејството, поголем дел од населението има дисбалансирана исхрана, со ниска консумација на одредена храна како месо, млеко и млечни продукти, овошје и зеленчук. Тоа пак од друга страна предизвикува клима на напрегнатост и притисок во домот што лошо и неповолно влијае на развојот на децата и младите. Од тие причини, повеќе од неопходно е да се посвети огромно внимание на здравственото воспитание и образование уште во домот и семејството.

Друг значаен фактор во формирањето на здравствените навики и култура е образованието и конкретната социјална средина. Освен во кругот на семејството и во домот, децата треба да стекнуваат знаење за грижа на сопственото здравје и во детската градинка. Детето е човечко суштество и има право да биде она што е, да се развива и да стане она што не е. Детската градинка е специфично место за раст и развој на детето. А современата детска градинка има задача да му обезбеди на детето поволна општествена и материјална средина со сите потреби, услови и поттици за развој на богати разновидни и смислени активности за развој на детските способности. Таму треба да има средина во која секое дете ќе се чувствува безбедно, сигурно и прифатено, средина во која ќе се богати детската природна и социјална интеракција. Детската градинка е фактор за воспитување на детето и дополнување на семејното воспитание и образование. Менувајќи го статусот во отворен систем (првата половина на 20 век) детската градинка го промовира учењето како логичка конструкција која детето мора самостојно да ја изгради преку истражување, конструкција, проверување на своите хипотези, консултација со врниците, во организирани или спонтани ситуации за учење. Каква слика ќе создадат за себе, другите и светот околу нив, зависи од тоа каков свет има во детската градинка, впрочем „децата го учат она што го живеат“. Сите овие сознанија, не го исклучуваат и здравственото воспитание и образование. Од тука при определувањето на содржината на здравственото воспитание во детската градинка акцентот треба да се стави на секојдневно воспитување за навики и умења кај децата кои ќе им овозможат одржување на лична хигиена и здрав дневен режим, сознанија за сопствената природа и припадност на заедницата (семејството, детскиот колектив и општеството), формирање слика за сопствената физичка состојба и стекнување вештини и навики за здрав начин на живот - исхрана, движење, спорт. Можеме да заклучиме дека најголемата одговорност во процесот на создавање услови за добра здравствена состојба на децата ја имаат семејството и детската градинка. Затоа тие треба да ги усогласат барањата при воспитување и учење на децата на здрав начин на живот. Врз здравјето влијаат и условите во животната средина. Состојбата во природата и околната средина е поврзана со здравјето на детето. Многу болести и хронични заболувања се последица на загадувањето на водата, воздухот и почвата. Еколошките проблеми силно се одразуваат на детскиот организам со што ги отежнуваат животните процеси во него. Тоа води до низа здравствени проблеми и намалување на работоспособноста. Влијанието на горенаведените фактори: социјални, економски и еколошки не треба да се игнорираат затоа што од нив во голем степен е определен здравиот начин на живот. Здравиот начин на живот всушност е севкупност од сознанија и дејствувања во тој контекст насочени кон чување и негување на сопственото здравје и здравјето на луѓето околу нив. Формирање на здрав начин на живот зависи од изградениот вредносен систем на човечката личност, нејзините приоритети и реалните практични можности на средината. Тоа значи дека здравиот начин на живот е повеќе од потребен затоа што придонесува за високата работоспособност на младото поколение и неговиот целосен израз.

Предлози и сугестии за ефективно и ефикасно здравствено воспитание на предучилишното дете

Не може да се пренабегне големото влијание на редица фактори врз здравјето како: степенот на економски развој, нивото на образование, социјалниот статус, условите за живот. И додека во детската градинка овие фактори се усогласени со законските одредби и еднакви за сите деца, дотолку во различните семејства тие се различни. Креирањето на Програма за здравствено образование и воспитание на децата и формирање на здравствена култура во детските градинки

бара заеднички активности на здравствените и образовни професионалци. Целисходноста на оваа програма бара пристап кој се темели на развој на вештини на здравствена култура и однесување. Примарната цел на Програмата е неа и јакнење на здравјето на детето. Повеќе од корисни се размислувањата на Вл.Леви за потребните услови за јакнење на физичкото и ментално здравје на детето и тоа: природна храна, умерено разновидна, без никаква принуда и учена; свеж воздух по секоја цена, при секакви околности, при секоја состојба, не помалку од четири часа секојдневно; движење, различни физички оптоварувања прилагодени на возраста на детето; јакнење на организмот со прилагодување на промени на водата и температурата односно климатските промени; мир и спокојство, исфрлување на досада во секој момент со активности од различен карактер и многу љубов кон детето јасно и отворено изразена. Меѓутоа, факт е дека повеќето од родителите најчесто се заинтересирани за основното академско образование на нивните деца, читање, пишување и математика, но не се ни приближно свесни за тоа кои други видови на знаење нивните деца треба и можат да ги стекнуваат во воспитно-образовните институции, особено не размислуваат за здравственото образование. Од тука повеќе од потребно е сеопфатна програма за здравствено образование како составен дел на курикулумите. Почнувајќи уште од раното детство, во детските градинки и продолжувајќи понатаму, здравственото образование и формирањето на здравствена култура кај децата не само што имаат воспитни елементи туку се темелат на солидни знаења за анатомско-физиолошката страна на човечкото тело како и знаења за факторите кои ги спречуваат болестите како оние кои го промовираат здравјето или пак му наштетуваат. Средното детство е посебно чувствителен период за голем број здравствени проблеми, особено кога станува збор за здравственото однесување на најмладите, а кои можат да имаат доживотни последици. Во овој период од развојот во воспитно-образовните содржини можат да бидат опфатени различни здравствени теми како: исхрана, превенција на болести, физички раст и развој, репродукција, ментално здравје, превенција од злоупотреба на дрога и алкохол, здравјето на потрошувачите и безбедноста во сообраќајот (преминување на улиците, возење велосипеди, прва помош). Нивната цел не е само да се зголеми знаењето за значењето на здравјето туку и да се создадат позитивни ставови кон сопствената благосостојба, но исто така и за промовирање на здраво и правилно, општествено прифатливо однесување. Всушност, целта не е само зголемување на квантумот на знаења, туку формирање на животни вештини кои ќе обезбедат услови за развој на здраво тело и здрав дух, а со тоа и на формирање продуктивни здрави и креативни индивидуи. Ова е можност за вклучување на студентите по медицина како идни здравствени работници во работата на детската градинка во процесот на здравствено образование. Од друга страна, пак здравственото образование треба да биде инкорпорирано во основната медицинска обука. На тој начин, здравственото образование ќе биде интегрален дел на целокупната воспитно-образовна програма. И можеби, ќе речете дека досега кажаното е веќе дел од нашиот предучилишен курикулум и вообичаена пракса во детските градинки кај нас. Но тоа и не беше нашата намера. Напротив, нашата цел е да предложиме програма во која активно ќе бидат вклучени родителите. Имено, Програмите за здравствено образование се најнеефективни доколку се вклучени и родителите. Родителите можат да го надополнат и зајакнат она што децата го учат во градинката со разговори и активности дома. Во воспитно-образовната установа на детето му се обезбедени основни информации за спроведување на здрави одлуки, на пример, како и зошто да се каже не на употребата на алкохол. Но, родителите треба да ја превземат улогата на ко-едукатор, особено во оние области каде семејните вредности се особено важни, на пример, сексот, сидата, тутунот, алкохолот и други дроги. Многу родители се чувствуваат недоволно подготвени за разговор со своето дете за одделни теми како што се пубертетот, репродукцијата, сексот и сексуално преносливи болести. Но, родителите треба само да ја сфатат и прифатат големината и значењето на нивната улога. Со одделни теми од различни области на здравјето, детето се запознава во градинката, но во домото во разговор со родителите, овие сознанија добиваат етичко-морална димензија бидејќи родителот ги става во морален контекст. Затоа родители и воспитувачи, запомнете, секој родител е експерт за своето дете, вашето семејство и вредности на

вашето семејство. Од тука Програмите во еден дел во организациска и содржинска смисла како образовни семинари, групни дискусии, креативни ателјеа и работилници ќе бидат поддршка на образованието на родителите во врска со прашањата на здравјето на децата. Затоа родителството може да биде дел од Програмата за промоција на здравјето во детската градинка. Доколку овој дел недостасува, треба да се поттикне и внесе во програмата. Многу родители сметаат дека е корисно да разговараат за заедничките проблеми и споделување на решенија со други родители. Иако некои родители не можат да присуствуваат на вечерни средби, има и други начини како на пример: едукативни ТВ емисии, утрински појадок во сабота, како и заеднички активности за родители и деца организирани со цел да се промовира доброто здравје (како заедничка прошетка, заедничка рок забава, заеднички пикник во природа). Само тогаш програмите за здравствено воспитување и процесот на формирање на здравствени навики ќе бидат продуктивни и ефикасни.

Заклучок

Лесно да се потцени важноста на здравствена едукација на детето. Уште полесно е да се создаде програма за здравствена едукација во детската градинка. Но како ќе се реализира програмата и колку е таа ефективна се клучните прашања. Кога станува збор за програмата за здравствено воспитание и формирање на здравствените навики кај предучилишното дете уште поклучно е прашањето кои се главните фактори. Во основа факторите кои влијаат на формирањето на здравствените навики кај детето можат да се поделат во две групи: природни и социјални. Со природните фактори (сонце, воздух, вода) се одвива природната интеракција помеѓу човечкиот организам и природата. За децата е исклучително важно да поминуваат повеќе време на отворено, да се обезбедува чист воздух во просториите, да се реализираат разни активности на вода. Во групата на социјални фактори се опфатени семејството, училиштето, детската градинка и другите воспитно-образовни институции. Здравјето е лична и социјална вредност и затоа е неопходна социјална поткрепа и соработка за развој и формирање на умеења за личен избор на здрав начин на живот. Практиката покажала дека ефективните патишта за правилен физички развој на децата и нега и чување на нивното здравје се семејството и детската градинка и нивното активно взаемно дејствување. Во таа насока особено е значајна не само работата во детската градинка туку и здравствената култура на родителите затоа што процесот на здравствено воспитание започнува во семејството. Колку поотворено се гледа на проблемот – грижа за здравјето на детето, толку побудливо, посистематски и поцелисходно ќе се дејствува во една насока од двете страна, во детската градинка и во семејството. Впрочем здравственото воспитание и развивањето на здравствени навики почнува со раѓањето и продолжува во текот на целиот живот. Здравственото воспитание е всушност доживотно учење. Имајќи го во вид сознанието дека здравиот начин на живот претставува збир од спознаени активности на поединецот, насочени кон чување на сопственото здравје и здравјето на луѓето во околината што го опкружува, целта на здравственото воспитание е јасно определена а формираните здравствени навики се потврда за формирање на здравствена култура со што пак целта на здравственото воспитание е постигната.

Литература

- Борисов, В. (2003). Лекционен курс по Промоција на здравето. Софија: ИК "Знание"
- Graovac, I. (1995). *Vaspitanje i komunikacija*, Novi Sad: Matica srpska
- Димова, Г.(2014). Современото воспитание и образование во контекст на градење здрав животен стил, *Зборник „Современото воспитание и образование-состојби, предизвици и перспективи*. Штип: НУ-УБ „Гоце Делчев“, стр.20-25
- Ivić I i sarad., (1989). *Vaspitanje dece ranog uzrasta*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Маркова, Ст.(1998). Социална медицина и општествено здравје. Софија: ИК "Знание"
- МТСП.(2014). *Програма за рано учење и развој*. Скопје: МТСП

- МОН(2005). *Национална програма за развој на образованието во РМ 2005-2015*. Скопје:МОН
- Nikolić, dr M., Kocijančić, dr R., Gec-Pecelj, dr M., Parezanović, dr V.(2001). *Higijena sa zdravstvenim vaspitanjem*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Костова, П. (2000). *Педагогика на промоцијата на здравето*. Пловдив УИ „Паисий Хилендарски“.
- WHO.(1948). *Official records of the World Health organization, No.2 Summary report on proceedings minutes and final acts, pp.16-17*

УДК 373.21(497.7)
(прегледен труд)

СОСТОЈБИ, ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИЦИ ВО ВОСПИТАНИЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА -ПРЕДУЧИЛИШНО ВОСПИТАНИЕ

Татјана Грегова¹, Оливер Цацков²

¹ЈОУДГ „ Мајски цвет“ Битола, ²Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

***Апстракт:** Целта на предучилишното воспитание и образование во Република Македонија е во наредниот период максимален опфат на деца во преучилишните установи со цел да им се овозможи еднаков старт во основното училиште. Денешната поставеност на предучилишното воспитание во целокупниот образовен систем на земјата како и иновациите и реформите во областа на децентрализацијата на општеството наспроти современите трендови во предучилишното воспитание нужно иницираат потреба од квалитетни и суштествени промени кои што ќе можат успешно и целесходно да дадат одговор на поставените барања, потреби и услови.*

***Клучни зборови:** предучилишно воспитание, предизвици, воспитно-образовна работа.*

CONDITIONS, PERSPECTIVES AND CHALLENGES IN EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA -PRESCHOOL EDUCATION

Tatjana Gregova¹, Oliver Cackov²

¹JOUDG „Majski cvet“ Bitola, ²Faculty of educational sciences, University “Goce Delcev“ Stip

***Abstract:**The purpose of preschool education in the Republic of Macedonia in the coming period is maximum coverage of children in preschool institutions in order to enable their equal start in elementary school. Today's placement of preschool education in the overall educational system of the country as well as innovations and reforms in the area of the society decentralization against modern trends in preschool education necessarily initiate the need for qualitative and essential changes that will be able to successfully and expediently answer to the demands, needs and conditions.*

***Key words:** preschool education, challenge, education.*

Мисијата на предучилишното воспитание и образование во Република Македонија е еднаков приод и максимална опфатеност на деца од предучилишна возраст во најразлични форми и

програми дизајнирани според современите трендови и научни сознанија од областа на детскиот развој.

Целта на предучишното воспитание и образование во Република Македонија е во наредниот период максимален опфат на деца во преучишните установи со цел да им се овозможи еднаков старт во основното училиште.

Раниот пристап до некоја форма на предучилишно воспитание и образование оставаат белег во понатамошното школување на секоја индивидуа. Покрај процесот на социјализација што примарно го овозможува предучишните програми со Стандардите за рано учење и развој на детето останува фактот дека искуството со кое децата се соочуваат во текот на раното детство претставува критичен момент за долготрајниот успех во животот децата, чие образование започнало уште од најрана возраст. Децата имаат позитивен однос кон училиштето, се развиваат во хумана, активна и креативна личност која верува во себе и своите способности.

Во последните десетина години предучишното воспитание и образование во Република Македонија добива подеднаков третман во рамките на воспитно образовните системи. Поради поделените ингеренции помеѓу двете Министерство(Образование и Наука, Труд и Социјална политика) понекогаш се случува некоординираност, разлики во однос на приоритетите. Но со превземањето на надлежностите на предучилишното воспитание од централно на локално ниво се помовираат курикулуми кои содржат глобални цели и задачи се со цел обезбедување на сугурен развој и учење на секое дете.

Во воспитно-образовната работасо децата се е подредено според развојните можности и потреби на секое дете. Стандардите за рано учење и развој претставуваат основа за конципирање на целокупната предучилишна воспитно-образовна дејност. Тие се базирани на научни концепти за детските интелектуални, когнитивни и воопшто развојни можности и потенцијали за рано учење и развој кај децата од 0-6 години .

Современите педагошки аспекти на рано учење и грижа за малите деца се базираат на меѓусебната поврзаност на различните развојни домени кај децата (физички и социоемоционален, развој на јазикот и когнитивните капацитети) во една холистичка целина , препознавајќи го детето и неговата интеракција со социјалната средина.

Стимулативниот амбиент за рано учење го унапредува раниот детски развој, ги поттикнува вештините за критичко и креативно мислење кај децата, децата стануваат свесни за мултикултурализам и постоење на различност и го зајакнува севкупниот процес на нивното рано и учење. Раниот развој во секој развоен домен (физички, социоемоционален, когнитивен и јазичен) е поддржан , поттикнат и зајакнат примарно преку активности што промовираат насочените игри во рамките на околината во која престојува детето. Но околината во која престојува детето избилува со структурирани и неструктурирани игри (активности). Неструктурираните заземаат значаен дел од денот додека структурираните се вклучуваат во рутинските дневни активности (при прием на децата, за време на оброците, за време на подготовката за одмор, спиење , како и активностите кои се спроведуваат во рамките на планираните програмски содржини)
При креирањето на амбиент кој го поттикнува развојот на рано учење кај малите деца секогаш се тргнува од тоа развојот да биде според однапред претпоставени развојни достигнувања кои стануваат се покомплексни, поорганизирани според индивидуалниот развој на секое дете. Впрочем играта е движечка сила за поттикнување на развојот.

Децата најдобро учат кога активностите се поттикнати од нивното искуство и се стекнуваат со нови знаења и вештини преку истражување на околината.

Воспитувачот има голема улога во подготовката на амбиент кој обезбедува разни можности за рано учење кај децата. Учествува во сите дневни активности со децата, постојано ги набљудува , учи од нив, креира можности за избор на активности за учење , обезбедува вклученост во активностите на сите деца и обезбедува безбеден амбиент за играње.

Денешната поставеност на предучилишното воспитание во целокупниот образовен систем на земјата како и иновациите и реформите во областа на децентрализацијата на општеството

наспроти современите трендови во прдучилишното воспитание нужно иницираат потреба од квалитетни и суштествени промени кои што ќе можат успешно и целисходно да дадат одговор на поставените барања, потреби и услови.

Затоа подигнувањето на свеста за важноста и значењето на прдучилишното воспитание и образование треба да се издигне како приоритет, се со цел да се направи квалитетна и транспарентна демократизација, децентрализација и либерализација на прдучилишното воспитание како интегрален дел на образовниот систем.

Локалните институции со превземањето на надлежностите на прдучилишното воспитание од централно на локално ниво треба максимално да ги се заложат за искористување на постојните капацитети во локалната средина за отворање на што е можно поголем број на други институционални, вонинституционални или алтернативни форми (игрални, игротеки, советувалишта, патувачки градинки) се со една цел да се намали бројот на деца кои чекаат на листа не чекање за прием во градинка.

Друг важен податок на кој треба да се посвети внимание намалување на бројот на деца во групите со цел да се подобри квалитетот на воспитание и образование, зошто фактот секое дете е посебна индивидуа кои бара поголемо внимание и индивидуален пристап од страна на воспитувачот

За таа цел во Република Македонија се врши искористување и адаптирање на голем број на објекти од локална средина. Во последните неколку години посебен акцент се става на специјални и индивидуални програми „Инклузивно образование“ кои ќе се однесуваат на и на одредена категорија на деца (деца со телесна попреченост во развојот).

Она на кое треба да се посветиме сите ние кои сме вклучени во воспитно образовниот систем е максимално:

- подобрување на квалитетот на прдучилишното воспитание и образование;
- постојани и континуирани обуки за акредитирани програми на воспитувачите и стручните соработници;
- зголемување на бројот на стручен кадар - тим во секоја установа се мисли на стручни соработници дефектолози, педагози, психолози, логопеди, социјални работници)
- воспоставување на систем за постојано професионално усовршување на кадарот
- подобрување на целокупната опременост на градинката
- употреба на современи технички средства и помагала со цел поквалитетна воспитно образовна работа .
- се воспостави активна соработка со сите субјекти и институции од локалната средина
- воспоставување на партнерство меѓу МОН, БРО, НВО.
- Поголемо вклучување на родителите

Како и сите земји така и Република Македонија во иднина треба да посвети внимание на квалитетот на воспитанието и образованието преку воведување на стандарди на програмите, а сето тоа ќе го постигне ако сите кои се вклучени во воспитно-образовниот процес се подготвени за прифаќање на ризици и промени, нови методи, тимска работа, отвореност за излегување во пресрет на корисниците се со една цел унапредување на воспитно образовната дејност.

Литература:

- Национална програма за развој на образованието (2006) „Програма за развој на прдучилишното воспитание, прочитано на 23.04.2015, www.mon.gov.mk
- Прирачник за воспитувачи (2014) Примена на стандарди за рано учење, прочитано на 20.3.2015, www.unicef.org/.../Priracnik за vospituvaci.
- Програма за рано учење и развој (2014) Теоретски основи и принципи, www.mtsp.gov.mk

ПРОЕКТ „ОД ТЕКСТИЛ ДО МОДА“

Радмила Јанева
Воспитувач, ЈОУДГ „Вера Циривири-Трена“ Штип

Апстракт: Работејќи на проектот од министерство за образование „ Градот низ детските очи, кој е дел од годишната програма на градинката, децата покажаа интерес да го запознаат својот град . Запознавајќи го својот град, самите деца воочија дека нашиот град е препознатлив по текстилната индустрија и модата. Оттука ми се наметна идеја, децата од предучилишна возраст да се запознаат со текстилството и колку е значајно за нашиот град и за нас како жители на овој град. Во нашиот проект „ Од текстил до мода „ децата ги запознававме со основите на текстилството, на еден прилагоден интерактивен за нив начин и воедно се запознаа со различните професии поврзани со текстилството. За овој наш интересен проект, покажаа интерес и Здружението на пензионери, кои децата ги запознаа со традиционалниот начин на изработка на облека. Придонес во овој проект имаа и студентите од Технолошко-техничкиот факултетот при Универзитетот Гоце Делчев - Штип, со подготовка на еко облека за модна ревија . Остваривме соработка и со родители од текстилниот кластер на Штип, преку посети на текстилни фабрики, каде децата директно се запознаваа со изработката на облеката. Овој наш интересен проект е презентер на нашиот текстилен град токму за нашите најмали жители на Штип.
Клучни зборови: професии, кројач, манекен, облека, традиции.

PROJECT "FROM TEXTILES TO FASHION"

Radmila Janeva
Preschool teacher, JOUDG „ Vera Ciriviri-Trena“ Stip

Abstract: Working on the project of the Ministry of Education and Science "City through children's eyes" which is part of the annual program of the kindergarten, children showed interest in learning about their city. While getting to know their city, the children noticed that our city is known for its textiles and fashion. Hence came the idea for preschool children to learn about the textile industry and its importance for our city and for us as its residents. In our project "From textiles to fashion" children were introduced to the basics of textiles in an interactive way customized for them and they also learnt about various professions related to textiles. The Association of Pensioners showed interest for our internal project and they introduced children to the traditional way of making clothes. The students from the Faculty of Technology, University Goce Delcev - Stip also contributed to the project by preparing eco clothing for a fashion show. We cooperated with parents from the textile cluster in Stip, through visits to textile factories, where children were directly acquainted with apparel production. This internal project is our presentation of our textile town just for the youngest citizens of Stip.
Key words: jobs, tailor, model, clothing, traditions.

Вовед

Проектот „Од текстил до мода“ со децата го работевме за запознавање на нашиот град како текстилен град. Овој проектот е работен по Програмата за ран детски развој, а секоја активност беше испланирана за да се постигне одреден стандард. Беа опфатени стандарди од сите развојни домени. Планираните активности имаа за цел да побудат интерес кај децата, а со тоа да се постигнат поставените стандарди. Проектот беше спроведен преку шест активности кои изобилуваа со интеракција помеѓу самите деца и другите возрасни кои беа вклучени во проектот.

Носител: Радмила Јанева

Релизатори:Гордана Јанева, Радмила Јанева, Ана Јакимова, Гордана Станисавовска, Васка Кертакова, Сузана Спировска, Снежана Фичорска, Снежана Цацкова и Снежана Стојановска.

Професионална служба:педагог Виолета Јакимовска,

Музичка реализација: ЛенчеВезанкова

Техничка реализација:Радмила Јанева

Раководител: Трајан Коцев

Надворешни соработници: професор Ванѓа Кузманоска со студентите од техничко-технолошки факултет при Универзитет „Гоце Делчев,, - Штип, бутик „Нана,, модна конфекција „Вивенди,, модна конфекција „Бритекс,, , родители, Пензионерско здружение и Локална Самоуправа Штип и Градски музеј Штип.

Главна цел на проектот:Децата да се запознаат со Штип како текстилен град.

Цели и задачи на проектот

- Да се подржува детето во истрајноста во процесот на учење и откривањето
- Да се подржува на свој начин да ги пренесе своите решенија, мислења, искуства, заклучоци
- Запознавање со традиционалната облека во светот
- Запознавање со облеката во светот
- Да се развива сетилото за вид и допир
- Да се оспособи за истражување и споредување бои, форми и текстури
- Да се развива свест за мултикултуризам
- Да се поттикне интересот за откривање
- Запознавање со видови на материјали по структура и вид
- Да се развива сетилото за вид и допир
- Да се збогатува говорот со нови зборови
- Запознавање со традиционалното ткаење и плетење облека
- Да се развива способноста кај детето да ја користи доминантната рака во секојдневната активност
- Да се развива националната, етничката и културна припадност на својот народ
- Запознавање со процесот на изработка на облека
- Да се усвојува и применува културното однесување во комуникација со возрасни
- Серијација и класификација по големина, боја и вид
- Да се развива способност за правилно зборување и елоквенција
- Запознавање со професија моден креатор
- Оспособување за движење на децата по одредена кореографија
- Правилно држење на телото при одење
- Да се поттикне покажувањето интерес кон пеењето и играњето

Време на реализација

Континуирано преку целата година 2014/2015год., но поголем дел од активностите беа реализирани во темата „ Професии,, - Февруари.

Целна група :деца 4-6 год

Распоред на активности

Активност 1- Историја на облеката

Стандард : Детето може да учи на различни начини од сопствените искуства

Субдомен: Креативности истрајност

Цели:

- Да се подржува детето во истрајноста во процесот на учење и откривањето

- Да се подржува на свој начин да ги пренесе своите решенија, мислења, искуства, заклучоци
- Запознавање со традиционалната облека во светот

Тек на активноста:

- Истражувачка активност – Децата со поттикнување од воспитувачите разгледуваат сликовници, енциклопедии поврзани со оваа тема
- Дидактичка игра „Облеката потреба во минатото, но и мода,, Децата се облекуваат во облека од камено време а другите деца погодуваат од кое време е. Потоа облека од античко време, па облека од среден век, облека македонска народна носија и на крај модерна облека од денес.
- Боење во работни листови облека од минатото

Активност 2 - Облеката во светот

Стандард: Детето демонстрира интерес за учество во разни форми на визуелна активност

Субдомен: Уметност

Цели:

- Запознавање со облеката во светот
- Да се развива сетилото за вид и допир
- Да се оспособи за истражување и споредување бои, форми и текстури
- Да се развива свест за мултикултуризам

Тек на активноста:

- Проследување на видео материјал за облеката во светот и разговор за традиционалната облека и почитување на традициите на останатите луѓе во светот
- Посета на Градскиот музеј и запознавање со облеката во минатото во Македонија
- Сликање на етно шари
- Маскенбал со облека од светотот

Активност 3 - Од каде доаѓа ткаенината

Стандард :

- Детето може да ги користи своите сетила (допир, вид, слух, мирис)
- Детето демонстрира способност да истражува и открива нови работи

Субдомен:

- Сензорен развој
- Логика

Цели:

- Да се поттикне интересот за откривање
- Запознавање со видови на материјали по структура и вид
- Да се развива сетилото за вид и допир
- Да се збогатува говорот со нови зборови

Тек на активноста:

- Разговор и запознавање со текстилни материјали (ткаенина, плетенина, кожа, скај, вештачко крзно и сл.)
- Изработка на каталог со примероци на материјали од текстилната индустрија.
- Дидактичка игра „Погоди по допир ...,,Во оваа игра децата го користат каталог кој го изработија со разните видови на материјали од текстилната индустрија. Треба да го опишат материјалот по допир, мирис и структура и да го именуваат.

Активност 4 - Традиционални професии - ткаење и плетење

Стандард : Детето може да ракува со играчки и разни предмети за општа употреба

Субдомен: Фин моторен развој

Цели:

- Запознавање со традиционалното ткаење и плетење облека
- Да се развива способноста кај детето да ја користи доминантната рака во секојдневната активност
- Да се развива националната, етничката и културна припадност на својот народ

Тек на активноста:

- Запознавање со професиите од минатото – ткајач и плетач.

Оваа активност традиционално ја изведуваме во соработка со Здружението на пензионери кои се вклучени веќе трета година од Локалната самоуправа Штип во проект „Дружба со баба и дедо,, . Бабите ги запознаваат децата со ткаење и плетење- професии на изумирање.

- Пензионерките им демонстрираат ткаење на мало разбојче, ткаење на ќерамида, ткајат парчиња хартија во боја која ја сповираат и сл.
- Пензионерките демонстрираат плетење, а потоа децата се обидуваат да плетат и на крај децата плетат плетенки од волна со помош на пензионерките.
- Проследување на видео приказна „Ткаење,,
- Од изработените парчиња ткаенина правиме парчиња облека и ја изложуваме на изложба.

Активност 5 - Изработка на облека – кројач и шивач

Стандард :

- Детето може да развие социјални вештини во интеракција со возрасните
- Детето може да зборува и комуницира

Субдомен:

- Социјален развој
- Комуникација и медиумска култура

Цели:

- Запознавање со процесот на изработка на облека
- Да се усвојува и применува културното однесување во комуникација со возрасни
- Серијација и класификација по големина, боја и вид
- Да се развива способност за правилно зборување и елоквенција

Тек на активноста:

- Посета на текстилна фабрика „Модена,, „Вивенди,, „Бритекс,,
- Дидактичка игра „Класификација на облеката по намена,,
- Шиене на фустани за куклите
- Стихотворба „ Фустанче за Ана,,

Активност 6- Моден креатор

Стандард :

- Детето може да се движи координирано со цел
- Детето демонстрира способност за учество во музички активности

Субдомен:

- Груб моторен развој
- Уметност

Цели:

- Запознавање со професија моден креатор

- Оспособување за движење на децата по одредена кореографија
- Правилно држење на телото при одење
- Да се поттикне покажувањето интерес кон пеењето и играњето

Тек на активноста:

- Посета на модно студио „Нана,, и запознавање со работата на модниот креатор Наталија Накова
- Изработка на скици , кројни слики и модели од еко материјали со студентите од Технолошко-техничкиот факултетот при Универзитетот Гоце Делчев – Штип водени од професор Ванѓа Кузманоска. Модната ревија организирана како групна активност во која учествуваат сите деца, облечени во еко модели, кои ги изработуваат студентите , воспитувачите и родителите со децата

Заклучок

Согласно поставените цели, овој проект беше успешно реализиран. Децата се запознаа со Штип како текстилен град, исто така се запознаа со текстилните професии, традиционалните професии ткаење и плетење, развија комуникација помеѓу себе и возрасните итн. Сите овие цели беа постигнати преку постигнување на поставените стандардите за возраст од 4-6 години од Програмата за ран детски развој. Во секоја активност беше поставен еден или повеќе стандарди од сите домени.

Овој проект би сакале да стане практика во глобалното планирање на нашата градинка секоја година, бидејќи е важен за најмалите да го запознаат и сакаат Штип како текстилен град.

УДК 37.018.54-057.874(497.2)
(оригинален научен труд)

ЕФЕКТИВНОСТА НА ПРОЕКТНО ОРИЕНТИРАНАТА ДЕЈНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ВО НИВНАТА ПОДГОТОВКА ЗА ПРОФЕСИОНАЛНА ПЕДАГОШКА РЕАЛИЗАЦИЈА

Гл. ас. д-р Јулија Дончева,¹ Фатме Јамакова – студент²

^{1,2} Катедра Педагогика, психологија и историја, Русенски универзитет „Ангел Кънчев“, Русе, Бугарија

Апстракт: Во овој извештај е презентиран проектот "Студентски практики" и улогата, која ја има врз учениците, во нивната подготовка на идни наставници. Проектот е национален, се спроведува во партнерство со сите 51 средни училишта во Бугарија. Направен е во согласност со Законот за високото образование. За учество во предвидената пракса во образовните институции (градинки и училишта) можност за аплицирање имаат сите редовни и вонредни студенти, внесени во Регистарот на студенти и докторанти, поддржан од МОН (Министерство за образование и наука). Проектот е во корист и на учениците и на работодавачите. Во првата фаза се одржа состанок на заинтересираните страни онлајн. На интернет страница работодавачите се регистрираат и информираат колку студенти и од какви специјалности сакаат да прифатат на пракса. За успешно завршена практична обука се смета онаа која е спроведена во реална работна средина за 240 работни часа. По завршувањето и пријавување на праксата на студентот му се исплаќа стипендија. Така овој проект станува корисен како за работодавачите, така и за учениците и студентите.

Клучни зборови: практична обука, студенти, работодавачи, образовни институции.

EFFECTIVENESS OF STUDENTS' PROJECT-ORIENTED ACTIVITIES WHILE PREPARING FOR PROFESSIONAL CAREER EDUCATION

Pr. Assist. Prof. Julia Doncheva, PhD, ¹Fatme Yamakova – student²

^{1,2} Dept. of Pedagogy, Psychology and History, University of Ruse „Angel Kanchev“, Bulgaria

Abstract: *This report presents the project "Students' practices and the role that it has on students in their preparation of future teachers for professional development". The project is nationally implemented in partnership with all 51 universities in Bulgaria. It was created in accordance with the Higher Education Act. All the students entered in the register of current and discontinued undergraduate and graduate students, maintained by the Ministry of Education and Science, have the opportunity to apply to participate in the practice in schools (kindergartens and schools). The project is beneficial to both students and employers. In the first stage a meeting of stakeholders was held online. Employers register online on a website and declare how many students and what specialty they want to accept for practice. Successfully completed practical training in a real working environment is considered to be the one of 240 working hours. After completion and reporting of a student's practice he/she is paid scholarship. Thus this project becomes useful for both employers and students.*

Key words: *practical training, students, employers, schools.*

Вовед

Теоретските знаења во областа на педагогијата се од особено значење за подготовка на еден иден наставник, но нивната корист се губи при недостаток на пракса, ако овие сознанија не наоѓаат примена. За среќа, нашиот факултет "Природни науки и образование" се погрижил за нашите практични знаења, бидејќи обезбедил средина во која нашите теоретски знаења се применуваат на практиката. Во што се состои нашата пракса? Прво (во т.н. хоспитација) ние со предавачот/методичар по одреден наставен предмет дисциплина ја посетуваме назначената за цел базна градинка или училиште и гледаме како искусните наставници ја водат наставата и часовите по одделен наставен предмет. Ги следиме исто така методите, стиловите - каков им е пристапот кон малите деца и ученици, каква конкретна методологија користат во работата. Го гледаме сето она што е во процесот на усвојување на теоријата. Освен тоа, следиме во различни возрастни групи и класи, кај различни наставници, бидејќи „ракописот“ на секој поединец е индивидуален, се разбира почитувајќи ги логичката и методолошката структура на наставната единица. Пред самите набљудувања методичарот ни дава насока што точно да гледаме, да проценуваме, за да можеме да бидеме активни при извештајот што се прави откако сме го завршиле набљудувањето на сите наставни ситуации или наставни часови. Наставникот го прашуваме, доколку сака нешто да сподели со нас студентите и методичарот. При овие средби ја разгледуваме целокупната структура, претставата, приодите, методите, интеракцијата во работата на наставникот, користена во конкретната форма на интеракција. Исто така, разговараме како тие би ни биле од корист и наоѓаме можност да го споредиме познатото (во теорија) со виденото (праксата). Студентите се под раководство или имаат портфолио за спроведување на ваквите видовите практики, чија цел е, како што вели Б. Илиева: "Да се поддржат нивните активности за време на тековната учебна пракса, како и на нивните професори при следењето на нивната индивидуална работа" (Илиева, 2013, стр. 1). На нив во конкретната статија нема да се задржиме подетално. Во зимскиот семестар хоспитацијата е само во градинка (вкупно 15 часа), во летниот семестар хоспитацијата е само во училиште (15 часа) и тоа е почетната фаза на обуката. Вкупно број на часови по хоспитација во двата семестри изнесува 30 часа. Овие посети во градинките и во основните училишта ни помагаат не само за реална примена на теоријата во праксата, туку и за нашето подготвување за конкретен испит по соодветна академска дисциплина (методика), бидејќи наученото се пренесува и тоа во голема мера помага при осмислувањето на содржините на методиката. Следната фаза од практичната обука е *Тековната педагошка пракса*. Таа е „подготовката“ пред финалната пракса - *Практикантска* или *Преддипломска*, се појавува државен практичен испит со оценка. По

завршувањето со согледувањата од претходниот семестар следува новата учебна година за „добивање на нашите награди“, имено секој сам да презентира, да застане пред групата деца или ученици, да се опушти, да почувствува што е тоа да се биде учител, дури и за кратко, во рок од два семестари - еден семестар континуирана пракса во градинка (45 часа) и еден семестар пракса во училиште (45 часа), вкупно 90 часа. Зошто ги нарекуваме тие предавања „награда“? Бидејќи тие се како подарок, тие ни овозможуваат, нам, студентите од педагошките специјалности за прв пат да се сретнеме со децата, со ученици, лице во лице. Дури и за кратко ние стануваме наставници и покажуваме што сме научиле до сега и како се однесуваме во пракса. Овие предавања се во текот на два семестари. За нас, студентите, тие не се доволни како часови, бидејќи ние сакаме да се обидуваме, да настапиме, да ги согледаме нашите грешки, да поминеме повеќе време со децата. Ова мислење не е само наше, но и на нашите професори, како и на наставниците од пониските одделенија. Практикантската или Преддипломската пракса е во последната година од студиите, со вкупно 120 работни часа. Подеднакво поделени меѓу градинка - 60 часа и почетните фази на образование - 60 часа. Во рамките на ограничено време сме посетувани, забележани и оценети од педагог и од претставници од Државните образовни барања(ДОИ, Уредба №4 од 18.09.2000 за предучилишно воспитание и подготовка, измени и дополнувања Бр. 70 од 26. 08 . 2005), соодветно за градинка - Бугарски јазик и литература, Математика, Социјални науки (свет), Природни науки (свет), ликовната уметност, Физичка култура, Музика, конструктивно - технички и животни активности и Култура на играта. За училиштето образовните содржини по предметите од културно - образовните области и наставни предмети е регулирано во Уредбата №2 од 18.05.2000 за образовни содржини, изм. и доп. бр. 58 од 18.07.2006 година ДОИ за различните степени и фази на образование. Тука, исто така проценка врши педагог и методичар во следните наставни предмети: Бугарски јазик и литература, Математика, Човекот и општеството, Човек-природа, Уметност, Живот и техника, Музика, Физичка култура и спорт. За методолошка и практична подготовка на учениците М. Цанков го вели следново: "При подготовката на педагошки кадар се бара солидна теоретска и методолошка подготовка во комбинација со современи лични квалитети стекнати во процесот на учење.Методолошката подготовка е важна компонента во целокупната подготовка на идниот наставник. Заедно со теоретската подготовка идните наставници учат и серија практични вештини во областа на професионалната компетентност" (Цанков, 2005, с. 243). Можности за повеќе часови пракса даваат проектите во областа на образованието, поконкретно проектот "Студентски и училишни практики".

Излагање

За проектната активност не можеме да не се согласиме со зборовите на Е. Петрова за проектите во минатото и денес: "Големите проекти во минатото, како пирамидите во Гиза, Партеон, Колосеумот, готските катедрали во Европа, ја поставуваат основата на современото управување со проекти. Древните архитекти и мајстори имале комплетна идеја за севкупноста од главните активности на своите проекти. Определените дури во 1983 година од РМВОК девет сфери во кои е неопходно да се поседува знаење при управување со проекти (интеграција, опсег, време, трошоци, квалитет, човечки ресурси, комуникации, управување со ризик и дури набавки) можат да се најдат во сите проекти во минатото. Најзабележителен останува фактот, дека дури и со денешната технологија, тешко би можеле да репродуцираме многу од нив "(Петрова, 2014, стр.5). Како што споменавме погоре, часовите за практична примена на наученото во теорија се крајно несоодветни, затоа многу се изразуваме на можноста која ни беше дадена преку проектот на Министерството за образование и наука (МОН) "Студентски практики". Европски проект финансиран од Оперативната програма "развој на човечките ресурси, кофинансиран од европскиот социјален фонд. *Целите* кон кои се стреми проектот, запишани на неговата страница, се следниве:

- ✓ да помогне за подобрување на квалитетот на образованието преку обезбедување на можности за стекнување на практично искуство и усовршување на практичните вештини на учениците од средните училишта во согласност со потребите на пазарот на трудот;

- ✓ да се олесни преминот од образовните институции кон работното место и да се подигне успешна имплементација на младите на пазарот на трудот;
- ✓ да помогне и да ја охрабри изградбата на стабилни партнерства помеѓу образовните институции и бизнисите;
- ✓ да се стимулираат студентите за учество во дополнителна практична обука во реална работна средина;
- ✓ да се стимулира зголемувањето на бројот на студентите кои наоѓаат работа веднаш по дипломирањето;
- ✓ да обезбеди предуслови за осовременување како на наставните планови, како целина, така и на настаните дисциплини, курсеви и теми според потребите на пазарот на трудот;
- ✓ да помогне да се создадат отпорни механизми и можности на работодавците за селекција на студентите кои покажале вештини во реална работна средина, и нивно непосредно вклучување на пазарот на трудот. *Барањата* се запишани во следниве точки:
- ✓ практична обука е спроведување на наученото во пракса, која одговара на она специјалноста на студентот (професионални насоки или област од високото образование), во рамките на 240 (астрономски) часа во реална работна средина во извршување на задачите доделени од организацијата која е работодавач согласно претходно изработена програма.
- ✓ практичната обука на проектот е различна од предвидената по наставен план за соодветната специјалност и титула пракса.
- ✓ практичната обука се одвива индивидуално или во групи, со помош и под контрола на вработен во организацијата која е работодавач - ментор, и при менторство на професор од Високата школа - академски ментор.
- ✓ студентот се регистрира и пополнува профил во изградениот веб систем, а потоа може да аплицира за огласи објавени од страна на некоја организација која би се јавила како работодавач.

Дејности по координација и обезбедување на студентските практики

- ✓ Реализација на информативни кампањи меѓу работодавачите,
- ✓ Избор на работодавачи,
- ✓ Реализација на информативни кампањи меѓу студентите и факултетот,
- ✓ Аплицирање, бирање, обука, реализирање и проверка на студентски практики во реална работна средина,
- ✓ Изведување на тековен мониторинг на спроведување на активностите за спроведување на студентските практики

Повторување на резултатите од реализацијата на студентските практики. Учесници во проектот "Студентски практики" се:

„Организација која обучува“ - организација - работодавач во која се одржува студентска пракса, и работодавец на ментор;

„Практикант“ - студент, избран од организација - работодавач кој го потврдил учеството за практична обука во организација;

„Ментор“ - лице кое е во работен или друг прифатлив од законодавството однос со организација - работодавач во која се одржуваат студентски практики;

„Академски тренер“ - предавач од факултет каде се образуваат студентите кои ќе учествуваат во практичната обука;

„Функционален експерт“ - претставник од факултетот, кој помага, организира и ја следи реализацијата на активностите на проектот во соодветното училиште - партнер во проектот;

„Водечки функционален експерт“ - претставник од факултетот, кој носи одговорност пред раководството на факултетот за организацијата и контролата на реализацијата на активностите на проектот и е контакт со тимот за управување со проектот во МОН.

Статистиката ги покажува следниве квантитативни вредности изнесени по проектот: 146 710 се регистрирани студенти. Аплицирале 97 349, одобрени се 87 343 студенти. Регистрирани се 15

623 работодавци. Објавени се 22 946 огласи за студентски практики, има вкупно 172 265 позиции за студентски практики. Се прецизира дека "Студентски практики" се спроведува во согласност со Законот за високото образование и дека практична обука треба да одржат/поминат 61 100 студенти. Важно е да се спомене дека секој студент има право да се вклучи во практична обука во реална работна средина само еднаш во рамките на своето учење. Проектот "Студентски практики" се спроведува во партнерство со сите 51 средни училишта на територијата на Република Бугарија. На интернет страницата е објавена информација дека Бугарската академија на науките (БАН) со своите институти и специјализирани единици е најголемиот работодавач во проектот „Студентски практики“ (<http://praktiki.mon.bg/sp>) со над 1700 ученици од 27 средни училишта низ целата земја. Во периодот јуни 2013 - февруари 2015 година во активностите на проектот од страна на Академијата се вклучиле над 30 институти и неколку специјализирани единици. Најмногу студенти учествувале во практична обука во реална работна средина во следниве научни организации: Институтот за бугарски јазик „Проф. Љубомир Андрејчин“, Институтот за биологија и имунологија на размножувањето, Институтот за историски истражувања, Институтот за електроника, Институтот за физика на тврдо тело „Акад. Георги Наџаков“, Институтот за органска хемија со Центар за фитохемија, Националниот природонаучен музеј, Институтот за информатички и комуникациски технологии, Институтот за микробиологија „Стефан Ангелов“, Институтот за нуклеарни истражувања и нуклеарна енергија. Ефикасноста на проектот "Студентски практики" е поврзана со можноста студентите да се вклучат во истражување, во лабораториски експерименти, во реализацијата на помошни активности за спроведување на важни истражувачки задачи. Студентите учествуваа во подготовката на научни публикации во меѓународни изданија, завршија различни студии, помогнаа во имплементацијата на технолошки решенија. Во многу институти младите луѓе останаа и по реализацијата на својата пракса, за да подготват диплома или магистерска теза, а во одделни случаи продолжија како докторанти.

Заклучок

Како што вели Т. Стефанова: „Современата образовна парадигма е во интеграција меѓу природонаучните и хуманистичките науки како пат за обединета иновативна култура“ (Стефанова, 2014, стр. 17), културата сфатена како сеопфатен процес за интеграција и социјализација на човекот (во случајов младиот педагог), со можност за реализација преку национален образовен проект. Улогата на овој проект во подготовката на идните наставници за професионална реализација е значителна и суштински важна. Со помош на оваа иницијатива младите студенти наоѓаат можност за спроведување на своите теоретски знаења и вештини во педагошката практика. Станува збор за практики, кои се доста корисни како за работодавачите така и за студентите, каде сите студентски желби за можна педагошка апликации стануваат реалност. За студентите придобивките се состојат во тоа што имаат можност да работат реално на своите, евентуално, идни работни места; да апсорбираат енергија во оваа област; да ги воочат своите недостатоци, да го усовршат своето знаење, вештини, односи и компетентност; да проценат како би биле корисни во оваа област. А за работодавците? Главните придобивки за работодавците се: обучување и верификација на вештините на студентите кои посетуваат практична обука; во иднина следење на практикантите кои биле кај нив и поддршка на нивниот иден развој како професионалци; добивање на можност за прифаќање, нудење на работа кај себе на најуспешните студенти за време на практичната обука; тестирање и апсорбирање методологија за спроведување на практична обука, која можат да ја користат и по завршувањето на проектот, во т.н. оддржлив развој. Овој проект им овозможува на идните наставници да проценат за себе колку се соодветни за оваа професија или не, бидејќи да бидеш учител е вокација, кој се состои од огромна доза талент и голема доза на знаење и вештини за комуникација, љубов и емпатија.

Литература

- Илиева Б. (2013). Ръководство за провеждане на учебна практика по социална педагогика. Русе: Издателски център при РУ „Ангел Кънчев“.
- Петрова Е. (2014). Управление на проекти. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“.
- Стефанова Т. (2014). Научната методология от древността към съвременното - път към единна иновационна култура. прочитано на 02 февруари 2015 г. *Научни трудове на Русенския университет, том 53, серия 8.3.* <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp14/8.3/8.3-2.pdf>
- Цанкова М. (2005). Система за методическа подготовка по природознание на студентите бъдещи учители в начално училище. *Сборник «Осигуряване и оценяване качеството на обучение».* София, Издателство: “Веда Словена-ЖГ”.
- Студентски и ученически практики (2014). Прочитано во септември 2014 год. <http://praktiki.mon.bg/sp/>

УДК 379.83-057.874(497.2)
(оригинален научен труд)

ЕМПИРИСКО ИСТРАЖУВАЊЕ НА СЛОБОДНОТО ВРЕМЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ОД ГРАД РУСЕ

Евин Османова Ибишева¹, Валентина Николова Василева²
^{1,2} Универзитет "Ангел Канчев" -Гр.Русе, Бугарија

Апстракт: Директно поврзани со грижата за младата генерација е проблемот за слободното време на децата, неговото осмислување и целосно искористување. Во голема мера во феноменот „слободно време“ се поставени исклучиво "невралгичните точки" во воспитанието и социјализацијата на денешната млада генерација кај нас. Заситеноста на слободното време на децата со корисни за нивното формирање и развој активности треба да е приоритет на целото општество, како на државните институции, така и на семејството, медиумите и на разни невладини и општинските организации.

Клучни зборови: вкупен буџет на времето, активности, интереси.

EMPIRICAL STUDY OF THE LEISURE TIME OF STUDENTS FROM RUSE

Evin Osmanova Ibisheva¹, Valentina Nikolova Vasileva²
^{1,2} University of Ruse "Angel Kanchev", Ruse, Bulgaria

Abstract: Directly related to the care for the young generation is the problem of children's free time, its consideration and full utilization. To a large extent the phenomenon "free time" has been dealing exclusively with "neuralgic points" in the upbringing and socialization of today's younger generation in the country. Saturation of children's free time with useful for their formation and development activities should be a priority of the whole society, state institutions and the family, the media and the various non-governmental and community organizations.

Key words: general budget of time, leisure activities, interests.

Вовед

Проблемот на интереси во слободното време на децата од која и да е возрастна група е доста слабо застапен во литературата. Речиси нема современи истражувања кои се прават или научни трудови, кои го обработуваат овој проблем. Моите мотиви да направам истражување токму во оваа возрастна група е дека во неа децата преминуваат од копирање на моделите на однесување на

возрасните во нивната изградба како личности. Активностите застапени во слободното време на младите луѓе се важен фактор на социјализација. Затоа е потребно различните институции во општеството да бидат ангажирани во слободното време со интересни и корисни активности. Овој труд ги презентира резултатите од спроведено истражување за интересите и слободното време на учениците од град Русе. Развојот на човештвото отсекогаш била објективно определен од грижата за младото поколение. Оваа грижа добива се поголема актуелност и гласност особено со преминот кон новиот милениум, доколку тој се смета за почеток на ера со нов систем на вредности во животот, за веројатно нова човечката цивилизација. Какви услови се создадени за децата, каков е односот кон нив, какво е однесувањето како граѓани и како се реализираат, во најголем степен зависи иднината на секоја нација, а во глобален контекст - изгледот на целокупната човечка цивилизација во иднина. Проблемот на слободното време кај учениците од основноучилишна возраст е особено актуелен и значаен дотолку што претставува "стартна рампа" за евентуални дијагностички расудувања, а и за преземање на итни превентивни и корективни мерки, ако таквите се наметнуваат како потреба. Активностите на учениците во слободното време се важен фактор на социјализација. Заситеноста на слободното време на децата со корисни активности за нивното формирање и развој, треба да е приоритет на целото општество. Изведени се три главни групи на фактори кои го одредуваат слободно време на учениците.

- Социјално - демографски фактори: пол, возраст, образовно ниво - завршено одделение, место на живеење, етничка припадност.
- Фактори кои ја одредуваат големината на слободното време: училишна оптовареност – училишна практика и самостојна подготовка, платени форми на вонучилишна настава, домашни обврски, грижа за стари, болни или помалитечленови на семејството или блиски роднини.
- Фактори кои го одредуваат квалитетот на слободното време: потреби и интереси, вредности и вредносни ориентации, ставови, социјалниот статус на семејството, масмедиуми, институции, културни модели на однесување во слободното време поставени од социјалната средина.

Квалитетот на слободното време може да се гледа од два аспекта - објективен и субјективен. Основен објективен показател е разновидноста на активностите во слободното време, а основна субјективна димензија е задоволството на учениците од слободното време. Раната училишна возраст е важен сензитивен период за развој и збогатување на интересите, за формирање на основите на морална култура, естетските вкусови и преференции, за физичкиот и менталниот развој, за целокупното богатство на личноста. Тоа ни дава основа да ја проучиме оваа возраст како премногу важна и за користење на големите можности што ги нуди воннаставната и вончилишната активност за целосно развивање на личноста. Пропуштањето на овој период за вклучување на децата во многубројни, интересни иницијативи и богати искуства може да нанесе сериозни штети во целокупниот процес на холистичкиот развој на личноста, на нејзиното богатење со морални, естетски и други вредности, за кои потоа ќе биде доцна. Несомнено условите и барањата за ефективност на одреден вид дејност е утврдување на возрасните и индивидуални карактеристики на учесниците во неа. За учениците од почетните одделенија овие особености се поврзани: со карактерот и организацијата на воспитно-образовната работа и со режимот на наставна работа и одмор; со актуелните воспитни задачи за возраста кои треба да се реализираат во единство со наставната активност; со начинот на мислење и поглед на свет на најмалите во училиштето. Наставникот и ученикот не можат доволно да се запознаат само за време на училишните часови, се создава природна можност за подобро запознавање меѓу нив, подлабоко проучување на личните интереси, вкусови, вредности, параметри, за увид во индивидуалниот внатрешен свет на секое дете и за привлекување од страна на воспитувачот во иницијативи кои одговараат на неговата индивидуалност. Учениците се навикнуваат да комуницираат постојано со својот воспитувач, со кој се секој ден и во услови на проблеми при учењето, и за време на одмор, на прошетка или на празник. Тие учат од него- намерни или ненамерно, неговиот стил на однесување, искуство во организирање на работата, го впираат секој

гест, мимика, движење, ја усвојуваат неговата култура, ги прифаќаат неговите навики и умења. Одделенскиот наставник е многу важен воспитен фактор за своите ученици. Секое негово барање, поставена задача, се прифаќа безусловно. Во голем број случаи децата се подготвени да ги игнорираат некои барања на своите родители, „бидејќи така вели наставничката“. Тоа е многу пријатна претпоставка и важен предуслов за организирање на целосна воспитна работа - и наставна и воннаставна во која помалите ученици се подготвени да учествуваат со голема желба и посветеност. Пријатните услови за вид на активност е и природниот стремеж на учениците да работат заедно со останатите нивни соученици, да го минуваат заедно слободното време, подолго време да минуваат со нивниот омилен наставник, воспитувач. Кога им е убаво заедно, тие не брзаат по училиште, имаат желба да останат повеќе, да раскажат, да прашаат, да ги споделат искуствата и доживувањата, или едноставно да поиграат со соучениците. Целосната реализација на сите овие поволни можности за воспитување на учениците е во директна зависност од голем број организациско-педагошки и социо-културни услови кои одразуваат специфичноста на воннаставната и вонучилишна воспитна работа во овој возрасен период на развојот.

- Наставни ситуации и можностите за слободно време надвор од наставата Познато е дека голем дел од учениците во нашата земја, особено во големите населби, учат во две смени. Оваа ситуација го нарушува нормалниот ритам на учење и одмор, ги ограничува можностите за спроведување на богати и разновидни вонучилишни иницијативи.
- Специфичниот облик на воннаставни и вонучилишни активности на учениците е определен и од карактерот на микросредината во која тие растат и учат. Во големите градови има повеќе богати можности за поврзување со културни институции - музеи, библиотеки, театри, културни домови и др., каде можат да се реализираат разни облици на вонучилишни воспитни активности. Присуството на бројни вонучилишни установи е поволна средина за организирање на секакви специјализирани кружоци, клубови, секции, школи и сл. Според интересот - балет, јазици, музика, спорт, танцување, ликовна уметност и др. Непријатностите на големиот град се поврзани сепак со големите растојанија, кои децата треба да ги изминат. Во селата и помалите градови проблемите се од друг карактер. Отсуството на разновидни културни институции и подготвени специјалисти-професионалци ги ограничува можностите за вонучилишни активности на децата. Малото село има и свои предности - компактниот карактер на населението е поволна средина за привлекување на родителите кон организацијата на воннаставните иницијативи, за присуство и заедничко дејствување на бројни претставници на населбата во подготовката и спроведувањето на емотивно полни знаци, прослави, ритуални обреди, прегледи на уметничката самоактивност/изложби и др., кои оставаат неизмерни впечатоци во главите на децата. Можностите на разно-возрасно-старосната комуникација се проширува на сите поколенија, до учество на претставници на сите генерации во таков вид на иницијативи. Личноста на ученици се збогатува со бројни неминливи морални и естетски вредности, кои се пренесува од генерација на генерација, се чува традицијата, се стекнува со искуство во почитувањето и сознанијата на народните обичаи.
- Специфичен изглед на видот, природата и педагошката ефикасност на воннаставните и вонучилишните активности со децата дава присуството на добро подготвени организатори на овие активности. Таквите можат да бидат освен педагозите - и музичари, уметници, артисти, инженери, специјалисти по селско стопанство, спортски дејци, бизнисмени, новинари, режисери, претставници на културните институции и на јавни организации, студенти, пензионери и др. Потребата од ентузијазам се засилува во денешниот амбиент на безвременост, на преминот од силно одредено кон целосно отсуство на внимание кон воннаставните активности, амбиент на ревалоризација и рушење на голем број морални вредности.
- За децата од почетните одделенија од основното училиште е особено поволно и поупорно привлекување на родителите кон подготовката и реализацијата на воннаставни и вонучилишни активности. Практиката во другите земји в сѐ ја докажува високата ефикасност и атрактивност за најмалите таквата форма на работа. Големите интерес на родителите за наставните активности и

постигањата на децата. Однесувањето кон вонучилишните активности сепак конвергираат кон две крајности:

а) родителите се пристрасни и од позиција на моќ ги насочуваат децата кон многубројни и тешки задачи

б) целосно се незаинтересирани и им забрануваат на децата учество дури во училишните кружоци или прослави, за да не губат време за учење.

Задача на училиштето е да нуди флексибилни и привлечни форми на соработка со родителите, за да се надминат посочените крајности и да се зголемат заедничките напори на овие толку важни за наведената возраст на ученици, институции- училиштето и семејството.

Возрасните карактеристики и карактерот на наставните активности во почетните одделенија од основното училиште даваат специфичен облик на содржината и формите на воннаставните и вонучилишни активности на најмалите ученици. Согласно овие особености, учениците учествуваат во разновидни активности од областа на науката и техниката во разни предметни кружоци, во голем број олимпијади, во работни иницијативи и сл. На оваа возраст тешко може да се развие целата палета од разновидни можности за интересни воннаставни форми, бидејќи дел од нив бараат висока интелектуална активност и значително повеќе трошок на време. Истовремено можностите на наведената возраст се доволно поволни за спроведување на широк спектар од активности кои ги богатат интересите и ја развиваат личноста и во интелектуален, и во морален, естетски и физички правец.

Цел на истражувањето: добивање на репрезентативен и веродостојни информации за интересите и активностите на учениците од општина Русе во нивното слободно време.

Предмет на истражување во трудот се децата во раната, средна и горна училишна возраст.

Интересите на ученици се директно поврзани со сите доброволно избрани активности и активности кои тие вршат. Овие активности во текот на годините се менуваат, како целосно се менуваат интересите на децата, зачестеноста на нивното извршување, влијанието на родителите врз изборот на активности и задоволството од она што го прават. Испитаните лица се 171 ученик од различни училишта на територијата на градот Русе. Исто така беа анкетирани 105 родители на децата опфатени во истражувањето.

Во програмата на истражувањето беа формулирани следните работни хипотези:

- Реалното слободно време на учениците има свои специфични квалитативни и квантитативни димензии. Во стратегиите на однесување на младите во нивното слободно време, во голема мера е проектирана социо-културната ситуација во конкретното населено место.

- Во текот на учебната година учениците немаат многу слободно време и неговата структура не е оптимална - т.е. активностите со кои претежно е исполнето нивното слободно време не соодветствуваат со нивниот физички и интелектуален развој.

- самите ученици не се особено задоволни од она што го прават во своето слободно време, но не им се нудат други соодветни и прифатливи алтернативни активности;

- Учениците би поддржале организирањето на бесплатни алтернативни форми на активности, согласно нивните желби и интереси. Работата во оваа насока, би довела, за возврат до оптимизирање на структурата на нивното слободно време и би се одразила позитивно врз социјализацијата, врз формирањето и развојот на учениците како личности.

Врз основа на резултатите од истражувањето може да се заклучи:

- Социјално - економската ситуација во денешното општество како целина се рефлектира на своевиден начин врз буџетот на времето на младите луѓе и особено врз нивното слободно време. Финансиската нестабилност и нискиот животен стандард на многу од семејствата, институционалната незаинтересираност и неангажираноста на државата, недостатокот на јасни правила и норми во различни сфери на јавниот живот, влијанието на животната средина, порастот на девијации во општеството се меѓу главните предуслови кои ја определуваат структурата на слободното време на учениците.

• Податоците од истражувањето ја потврдуваат хипотезата дека структурата на слободното време на учениците не е особено поволна во однос на нивната социјализација. Изборот на активности во слободното време е составен, може да се каже, главно од самите ученици, особено кога е помогнат главно од пријателската средина. Организираното насочено влијание на изборот е многу минимално.

- Речиси половина од анкетираниите ученици сметаат дека не им останува доволно време за да го прават она што им се допаѓа и да се одмараат. Секој петти испитаник не е задоволен од начинот на кој го поминува своето слободно време. Според анкетираниите ученици, главните причини за недостаток на интересни алтернативни активности во слободното време се: тешка финансиска состојба на многу од семејствата; недостаток на интерес од страна на институциите и недостатокот на соодветна материјално-техничка база.

Учениците во општина Русе имаат премногу разновидни интереси, но не наоѓаат поле и простор да ги искажат и развијат. Израз на нивната силна желба да ги задоволат интересите е нивната категорична поддршка на идејата за организирање на бесплатност и достапност до сите форми на активности во слободното време.

Доколку стратегиите во однесувањето на ученици и моделите на комуникација во нивното слободно време биле под силно влијание и од специфичностите на социјално-културната средина во современото бугарско општество (од навлегувањето на медиумите и компјутерите во секојдневниот живот на младите луѓе, од појавата и функционирањето на нови центри за забава и дружење - кафулиња, интернет - кафе, дискотеки и др.), императив е сериозно и темелно да се анализира нивното влијание како фактори на социјализација на адолесцентите, на нивната улога како нови форми на јавен простор и како нови средини за социјални контакти.

Заклучок

Неопходноста од повеќе сознанија за слободното време произлегува од се поголемото значење на индустријата на слободно време во современиот свет. Од променливите претстави на модерните луѓе за смислата на човечкиот живот, зголемениот интерес од страна на социолозите, економистите и политичарите за проблемите на слободното време и ефектите од него влијаат врз работата и начинот на живот на модерните луѓе; поради барањето на поефикасни патишта за обновување на слободното време.

Литература

- Бояджиева, Н. (2002). Децата и слободното време, *сп. „Педагогика“*, бр.9, стр. 80
- Димитров, Л. (2002). Развитие и реализација на децата през XXI век, *сп. Педагогика*, бр.4, стр.3
- Чонова, Р. & Ганева, В. (2006). Интереси и слободно време на учениците од общ. Свищов, *сп. Педагогика*, бр.4, стр. 69-79

УЛОГАТА НА КОМУНИКАЦИЈАТА ВО УЧИЛИШНО - ВОСПИТНИОТ ПРОЦЕС

Валентина Николова Василева
Русенски Универзитет "Ангел Канчев" -Гр.Русе, Бугарија

Апстракт: Комуникацијата е комплексен социјален феномен, кој е предмет на проучување во сите научни области и насоки поврзани со човекот и неговата триедна суштина како био-психо-социјално битие - филозофија, етика, психологија, педагогија, социологија, теорија на културата, естетика. "Комуникацијата е неопходен услов за социјална, културна репродукција на човекот, за формирањето на неговите специфични социјални потреби, односно способности за интеракција, меѓусебно разбирање и плодна заедничка активност. Во неа не само што се раѓаат нови знаења, појавуваат нови потреби, но и се формираат нови способности, се остварува интензивна „размена на активности“. Комуникацијата е централен проблем во педагогијата. Служи како основно средство за решавање на задачите на наставата, воспитувањето, развојот на учениците и е насочена кон создавање на позитивна психолошка клима, на оптимален воспитно-образовен процес и ефикасно постигнување на педагошките цели. Главната цел на педагошката комуникација е пренос и совладување на јавно и професионално искуство - размена на информации од наставните содржини и рендерирање на воспитното влијание на учениците. Во процесот на комуникација се формираат клучните компетенции, воспитните односи меѓу субјектите, на тој начин педагошката дејност стекнува функционален и професионален значаен карактер. Развивањето на искуство, и тоа на социјално искуство е од клучно значење за успешното реализирање на конкретната личност. Комуникацијата е стратегија и успешна форма на соработка меѓу луѓето, преку која тие ги решаваат внатрешните конфликти, разменуваат состојби, расположенија и вредности, градат норми и правила на однесување кои ќе им гарантираат постигнување на поставените цели.

Клучни зборови: комуникација, настава, воспитување, наставници, ученици.

THE ROLE OF COMMUNICATION IN SCHOOL – EDUCATIONAL PROCESS

Valentina Nikolova Vasileva
University of Ruse „Angel Kanchev“, Ruse, Bulgaria

Abstract: Communication is a complex social phenomenon which is the object of study of all scientific fields and directions related to man and his triune nature as a bio-psycho-social being - philosophy, ethics, psychology, pedagogy, sociology, theory of culture, esthetics. Communication is a necessary condition for man's social and cultural reproduction, for the formation of his specific social needs - capabilities for interaction, mutual understanding and fruitful cooperation. It does not only generate new knowledge and presents the emergence of new needs, but it also forms new abilities, carries out an intensive "exchange of activities." Communication is the central issue in pedagogy. It serves as the primary means for solving the tasks of training, education, students' development, and it is aimed at creating a favorable psychological climate, optimal training - educational process and effective achievement of educational goals. The main objective of pedagogical communication is the transmission and acquisition of public and professional experience - exchange of academic information and rendering educational impact on students. In the process of communication key competences and educational relationships between subjects are formed, so the teaching activity acquires significant functional and professional character. The development of experience, especially social experience is crucial for successful realization of a specific person. Communication is a strategy and a successful form of cooperation between people, through which they solve internal conflicts, exchange conditions, moods, and values, build norms and rules of conduct to ensure implementation of their set goals.

Key words: communication, training, education, teachers, students.

Вовед

Во современото општество комуникацијата е животно-витална потреба за секој човек. Таа е во основата на заедничката активност помеѓу луѓето - во играта, учењето и работата. Човекот е социјално суштество. Тој живее и се развива во социумот. Комуникацијата е исклучително широко опфатен социјален процес кој ги одразува меѓусебните врски меѓу различните социјални групи и личности, како и меѓу поединците со цел постигнување, поддршка и развој на меѓучовечките односи; постигнување на резултати од совесно работење. Комуникацијата е централен проблем во педагогијата. Служи како основно средство за решавање на задачите на наставата, воспитувањето, развојот на учениците и е насочена кон создавање на позитивна психолошки клима, на оптимален воспитно-образовен процес и ефективно постигнување на педагошките цели.

Која е улогата и кои се карактеристиките на комуникацијата во воспитно-образовниот процес?

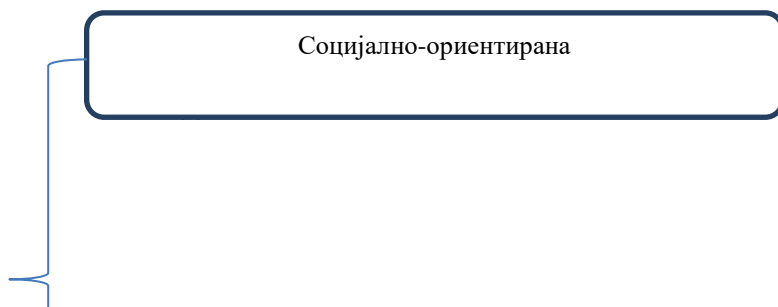
Комуникацијата е важен аспект за правилен развој на детето на социјален и психолошки план. Во процесот на комуникација со возрасните, детето може да усвои педагошко адаптирано искуство и да се реализира какополоправен член на општеството. Доста чести се случаи кои говорат за недоволна комуникација меѓу децата и возрасните. За да се обезбеди целосен социјален и психолошки развој на младото поколение, независно од ангажирањата на родителите, процесот на ефективно општење се реализира во образовните установи. Таму учениците стекнуваат неопходни знаења, развиваат умеџа и навики, усвојуваат правила и норми на однесување кои ќе им бидат неопходни за успешно реализирање во животот. Педагошкото општење е повеќеслоен процес на организација, воспоставување и развој на комуникација, меѓусебна помош и интеракција помеѓу наставниците и учениците во процесот на заедничка активност. (Петров&Василев,2014) Главната цел на педагошка комуникација е пренесување и усвојување на општествено и професионално искуство - размена на информации во наставата и насочување на воспитните влијанија на учениците. Во процесот на комуникацијата се формираат клучните компетенции, воспитни односи меѓу субјектите, со што педагошката дејност добива функционален и професионално значаен карактер. Усвојувањето на искуство, особено на социјалното искуство е од пресудно значење за успешно реализирање на конкретна личност. (Кан-Калик,1997). Проучувајќи го решавањето на задачите на наставата и воспитувањето низ педагошка комуникација П. Петров (1991) истакнува дека тоа „игра водечка улога во педагошкиот процес кој претпоставува взаемна размена на информации за состојби, намери, мотиви. Во тој процес учениците не само што усвојуваат знаења, вештини и навики, туку и изразуваат еден или друг однос кон усвоената информација, и кон самите наставници и воспитувачи. Како резултат на тоа меѓусебно влијание воспитувачот постојано добива информации за ефикасноста на својата дејност и има можност да внесе потребни корекции во стратешките и тактички дејства. Истиот автор нагласува дека педагошкото општење се карактеризира со целнонасоченост, системност и правила. Взаемното дејствување меѓу наставниците и учениците во училишно-воспитната дејност е насочено кон зголемување на мотивацијата кај учениците за усвојување на содржини од одреден наставен предмет; воведување во заедничката сознајно-когнитивна дејност за стекнување на вештини, како за да владее со дисциплината, така и за развој на личноста на детето. На тој начин се постигнуваат практичните, општообразовни и воспитни цели на наставата.спроведуваат практичните, генералист и воспитните цели на обуката.Средствата со кои се остварува педагошкото општење можат да се дефинираат како начини за кодирање, пренос, преработка и декодирање на информацијата што се пренесува во процесот на општење. Под средства за општење се подразбира начинот на реализација на содржината на комуникацијата и начинот на кој индивидуата ги постигнува своите цели. Реализација на педагошкото општење и успешното остварување на неговите цели и содржини со помош на одбрани средства обезбедува посакуваа интеракција. Основни функции на интеракција меѓу субјектите на педагошкиот процес се следниве:

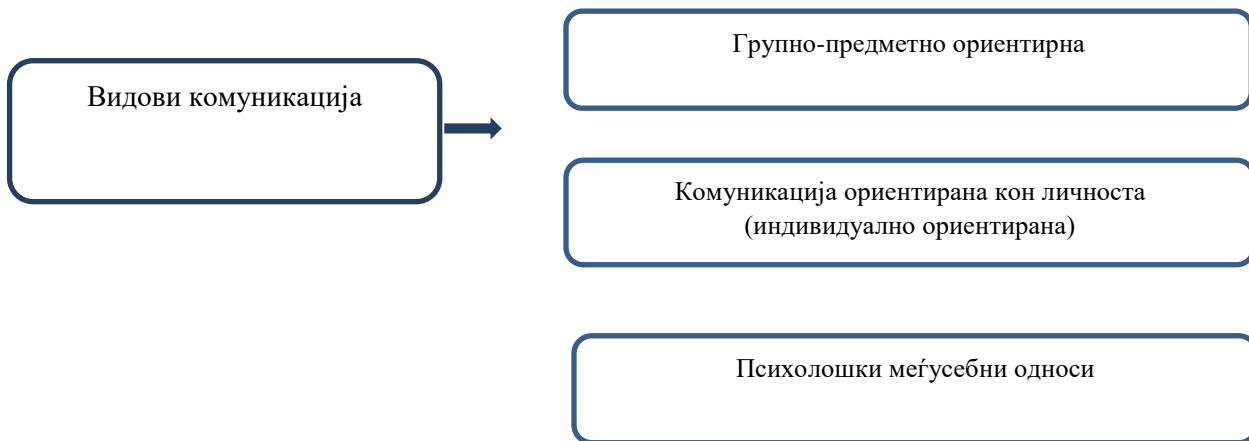

Сл.1 Функции на педагошкото општење

- конструктивната функција на комуникацијата обезбедува педагошка интеракција помеѓу наставникот и учениците при разгледувањето и објаснувањето на содржината на теоретските и практичните задачи;
- организациската функција се состои во целнонасочена организација на заедничката наставна активност на наставникот и учениците, нивната меѓусебна лична информираност и општозаедничка одговорност за постигнување на целите на наставно-воспитниот процес;
- комуникативно - стимулативна функција - претставува комбинирање на различни форми на наставно - когнитивната активност (индивидуална, групна); организација на интеракцијата и взаемна помош меѓу учесниците во процесот на комуникација со цел обезбедување на педагошка соработка;
- информативно-наставна - служи за правилно ориентирање на учениците во сферата на општествениот живот, за обезбедување на нивото и количеството на информативен материјал во наставата во комбинација со емоционалната димензија на содржините, базирајќи се на нагледно-пријатна сфера на учениците;
- емоционално - корективна функција - обезбедува доверба во комуникација меѓу наставникот и учениците подобрување со помош на воспитно-образовниот процес и неговата ефикасност;
- контролно - оценувачка функција - суштината се состои во организирање на взаемна контрола меѓу наставникот и учениците; во сумирање на резултатите од наставниот процес или во конкретни етапи, во самопроценка и самоконтрола на однесувањето.

Во зависност од целите, задачите и карактерот на заедничка активност во образовно- воспитниот процес, неговата организација и системот на взаемни односи меѓу наставникот и учениците се разликуваат неколку видовина комуникација:

Сл.2 Основни видови на комуникација

1) Социјално-ориентирана комуникација која ги вклучува следниве форми: предавање, труд, усно излагање и др. Наставникот поттикнува кај учениците потреба од учество во непосредната социјална активност; се стреми да ги обедини слушателите околу одредени социјално значајни идеи, задачи и обезбедува можност за формирање на идеи и промена во убедувањата на слушателите.

2) Групно предметно – ориентирана комуникација. Целта на овој вид комуникација и нејзиниот предмет се откриваат во организацијата на колективна интеракција на учесниците во комуникацијата во процесот на заедничка наставна активност.

3) Личносно-ориентирана комуникација претставува општење меѓу субјектите во образовно-воспитната дејност еден со друг и е насочена кон решавање на лични задачи, вклучувајќи ги во процесот на заедничка активност.

4) Психолошко взаемно дејствување претставува вид на општење при кое, според Леонтиев (1997), взаемните односи „субјективното за човекот стои во центарот; тој не може да се сети дека зад нив се скриените општествени односи “.

Едно од најважните барања во педагошката професија е јасност во однос на социјалната и професионална позиција на предавачот. Неговата позиција претставува систем од интелектуални и емоционално-проценети односи кон светот, кон педагошката реалноста и кон педагошката дејност во целина. Социјалната и професионална позиција на педагог се одразува на неговиот стил на педагошка комуникација, која вклучува индивидуално-типолошки особености на интеракцијата на педагог со учениците. Ефикасноста на педагошката комуникација зависи од нивото на професионалните квалитети на наставникот. Тие се изразени во следново:

- Вештина за работа со луѓе; присуство на висока педагошка култура;
- Вештина за решавање на образовно-воспитни задачи, земајќи ги во предвид личните и професионални интереси на учениците;
- Вештина да користи различни методи, форми и средства во наставата. Овде од клучно значење е комуникативен чин, во кој партнерите во комуникацијата реализираат воспитно - образовни задачи

Познати се различни пристапи за совладување на педагошка комуникација од студентите-идни педагози во процесот на нивното учење:

- Користење на педагошки игри на улоги, при што се создава следнава ситуација - еден студент влегува во улогата на учител, а останатите студенти демонстрираат однесување во зависност од ситуацијата на комуникација;
- Спроведување на ситуација на педагошка комуникација со малку помала група ученици и подоцнежна анализа, користејќи еден педагошки метод; (Дончева, 2015)
- Набљудување за време на педагошката пракса како се одвива комуникацијата со учениците, по што се организира дискусија и дебата.

Ефикасно планираниот процес на педагошка комуникација овозможува и гарантира реална психолошко интеракција меѓу педагог и учениците во педагошката дејност.

Се разликуваат неколку стилови на педагошка комуникација.

1. авторитарен - наставникот на почетокот на педагошката комуникација поставил јасни правила. Тука постојат јасно дефинирани граници;
2. либерален - растојанието е скратено, односите се спонтани, недостигаат јасни правила, што го прави стилот неефикасен од педагошка гледна точка;
3. демократски или балансиран - кај него за разлика од авторитарниот правилата се изведени во процесот на комуникација помеѓу наставникот и учениците со што учениците повеќе се мотивирани да ги почитуваат.

Педагошката комуникација има целнофокусирани карактер и централно место во него имаат вештините на педагогот. Комуникативната компетентност, почитување на правилата за професионално однесување во различни активности, комуницирање со задржување на оптимална оддалеченост, прилагодена со комуникациската цел и професионалната позиција се водечки. Тие можат да се проучуваат од неколку аспекти:

- експресивен - поврзан со бихевиоралната израз на комуникативен чин, добра синхронизација на гласот, мимиките, гестовите и др.;
- емоционален - се однесува на вештината на педагогот за саморегулација. Колку умее да се насочи емоционално во зависност од целите кои си ги поставил; од чувствата и мислите на ученици. Поврзан е со стремежот за поцелосно разбирање на останатите учесници во комуникацијата;
- перцептивен - тука е најважна вештината да се препознаваат и соодветно да се интерпретираат реакциите на учениците во целина или на поединецот, со цел постигнување на удобност и чувство на сигурност, а оттаму подобра адаптација кон училишниот живот;
- аксиолошки - поврзан со системот на вредности и ставови на наставникот. По успешна училишна адаптација имаат учениците чии наставници покажуваат почит кон детето, почитувајќи го неговото мислење, имајќи ги во предвид чувствата и расположението во различни комуникациски ситуации;
- мотивациски - во основата е ликот на наставникот. Оние кои изразуваат повисок комуникациски интензивност во комуникацијата, обично полесно ги постигнуваат целите и обратно.

Според средствата со кои се служи во процесот на педагошка комуникација можеме да разграничиме два типа комуникација - вербална и невербална. При вербалната комуникација зборот се користи како систем на знаци за пренос на информации. Важно е пораките да бидат така кодирани така што учениците лесно ќе ги декодираат. Посоодветно е да се користат зборови и изрази кои го развиваат говорот и ја богатаат културата на учениците. Важен дел од вербалната педагошка комуникација е барањето на повратна информација. Така наставникот секогаш е на јасно како испратената информација е декодирана од учениците. Од друга страна давањето на повратна информација поттикнува кај учениците чувство на еднаквост во процесот на комуникација, создава чувство на сигурност и на тој начин ја фаворизира нивната социјална и училишна адаптација. Основни барања при вербалната комуникација се: јасна дикција; добро регулирана ритмика на говорот и брзина на зборувањето; точни и добро одмерени паузи;

нагласување на важни за комуникацијата мисловни моменти; синхронно со невербалните средства за комуникација. Невербална комуникација која се користи од страна на наставникот се изразува преку гестови, мимики, допир, динамика и боја на гласот, присуство во просторот, гледање, одобрување и др. кои го дополнуваат ефектот од вербалното изразување. Доброто владеење на невербалната комуникација му помага на педагогот постигнување на ефикасна социјална и училишна адаптација кај децата.

Заклучок

Проблемот на педагошка комуникација е еден од најсложените во современото училиште доколку се користи како средство за решавање на наставни задачи; за организирање на взаемните односи меѓу педагогот и учениците; за социјално - психолошко обезбедување на воспитниот процес и успехот на наставата и воспитувањето. Во комуникацијата се содржани битни системи од воспитни взаемни односи кои придонесуваат за ефикасна настава и воспитание. Во педагошкиот процес комуникацијата добива функционален и професионално значаен карактер. Таа треба да биде емоционално удобна и личносно развојна.

Литература

- Березовин Н.А. Проблемы педагогического общения. Минск. 1989
- Дончева Ю. Компаративен анализ на професионално – практичкото обучение на студентите од педагогиските факултети у нас и в чужбина, в сб., „Универзитетската дидактика и подготовката на учители в нашето съвремие“, Русе, 2015 г., стр. 50
- Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. М, 1997
- Леонтьев А.А. Психология общения. М., 1997;
- Петров, П., Актуални проблеми на педагогиското общување, сп. *Педагогика*, №1, 1991г. стр.35
- Петров П., Василева, В. (2014). *Общувание и обучение*, С., Авангард Прима, стр.7-22
- Педагогический словарь. <http://enc-dic.com/pedagogics/Obschenie-1194.html> прочитано на 06.05.2014.

УДК 37.014.24 (083.77)

(прегледен труд)

КОМПАРАТИВНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

**Проф. д-р Соња Петровска¹, Јована Ступарик², магистрант
^{1,2} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип**

Апстракт: Трудот има стручен карактер и дава опис на клучните аспекти на компаративните истражувања во образованието. Посебно се третираат проблеми врзани за потребата од компаративните истражувања, определување на предметот и целта, каков е нивниот домен во сферата на образованието и кои се нивните недостатоци. Компаративните истражувања се втемелени на компаративна анализа како методолошки пристап. Главно се насочени кон воочување на сличности и разлики на одредени образовни појави, процеси и феномени, но нивниот домет е сепак поширок зошто неретко низ нив истражувачите се обидуваат да ги утврдат причините поради кои постојат воочените разлики. Денеска компаративните истражувања се многу значајни за образованието бидејќи претставуваат форма за пренесување на позитивни искуства од една во друга земја. Клучни причини за

зголемување на интересот и потребата од компаративните истражувања во областа на образованието се глобализацијата во сите сфери на општественото битисување и во таа насока интензивирањето на економската и образовната конкуренција. Од друга страна фактори кои создаваат олеснителни услови за реализација на компаративните истражувања се релативно лесната достапност на меѓународните патувања и брзиот развој на информатичко-комуникациските технологии. Во заклучокот е аргументиран ставот дека денес, компаративните истражувања играат клучна улога во развојот на квалитетот на образованието.

Клучни зборови: споредба, анализа, сличности, разлики.

COMPARATIVE RESEARCH IN EDUCATION

Prof. PhD Sonja Petrovska, Jovana Stuparic
Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" Stip

Abstract: *The paper has a professional character and describes key aspects of comparative research in education. Specifically, there problems related to the need for comparative studies, determination of the object and purpose are treated, as well as what their domain in education and their short comings are. Comparative research is grounded on comparative analysis as the methodical approach. It is mainly aimed at identifying similarities and differences between specific educational occurrences, processes and phenomena, but their domain is still wider, often because through it researchers are trying to determine the reasons for the perceived differences. Today, comparative research is very important for education as a for mofttransmission of positive experiences from one country to another. The key reasons for their creasing interest in and the need for comparative research in the field of education is globalization in all spheres of social existence and, in this regard, the intensification of economic and educational competition. On the other hand, factors that create mitigating conditions for the realization of comparative studies are relatively easy availability of international travel and the rapid development of information and communication technologies. The conclusion argues the stance that today comparative research plays a key role in the development of quality of education.*

Key words: *comparison, analysis, similarities, differences.*

Вовед

Зборот компарација потекнува од латинскиот збор *comparatio* што значи споредување. Компарацијата е мисловна операција, а нејзин основен предмет се автентичноста, сличноста и разликите на некои појави и процеси. Потребата за развој на компаративните истражувања најчесто се поврзува со интензивирањето на интеракцијата меѓу народите од различните земји со цел патувања, трговија, воени или религиозни мисии. Во образованието тие се појавуваат некаде во првата половина на 19 – тиот век, како истражувачки пристап кој ќе ја задоволи научната потреба за споредувањенационалните образовни системи во посилните земји во светот (економски посилни и географски поголеми). Кулик (2010,13-28) развојниот тек на компаративните истражувања низ историјата го систематизирал во четири фази:

- настанување и развојна компаративните истражувања вовоспитанието и образованието до 1817 година;
- компаративните истражувања на воспитанието и образованието во текот на 19-тиот век;
- компаративните истражувања навоспитанието и образованието во првата половина на 20-тиот век;
- компаративните истражувања на воспитанието и образованието во втората половина на 20-тиот век.

Најраните компаративните истражувања биле насочени кон споредување на величини кои можат лесно квантитативно да се искажат и споредат (бројот на училиштата, учениците,

наставниците во училиштата, видовите и бројот на факултети итн). Подоцна, предметот на истражување се проширува на нови педагошки подрачја, како на пример школските системи во различните земји, различни педагошки установи, наставните планови и програми, организацијата на работа на училиштата, условите во кои работат училиштата и наставниците. Посебно интензивен развој на компаративните истражувања, во почетокот на 20 – от век, е забележан на универзитетите во САД. Кулик (2010,13-28). Во 21 - от век, развојот го поттикнуваат и многу меѓународни програми на образованието, односно организации кои во својот центар го ставаат образованието – Унеско (UNESCO)², Советот на Европа³, Уницеф⁴, OECD⁵, Светскиот Совет (WCCES)⁶ итн. Правејќи компаративни истражувања, конкретни проучувања и анализи, издавајќи прирачници, материјали, публикации, со својата дејност и финансиската поддршка на научно - истражувачка работа, овие и слични организации имаат клучна улога во усовршувањето на образованието. Денес, компаративните истражувања не се ограничуваат само на нивото на споредување на емпириски податоци во областа на образованието, туку предметот се проширува и на теориски педагошки прашања. Слободно можеме да кажеме дека овие истражувања заземаат значително место во системот на науките за образование.

Цел на компаративните истражувања

Компарација како мисловна операција претставува значаен и неопходен инструмент на сознанието. Сепак добро е да се нагласи дека таа не е возможна без вклучување на аналитичкото мислење. Оттука мошне често во методолошките пристапи на истражувањата во образованието како истражувачки метод се означува со синтагмата аналитичко-компаративен метод. Суштината на компаративните истражувања е проучените разлики меѓу предметите /појавите/процесите кои се споредуваат да се користат за нивното подобро разбирање. Што се однесува до образованието, компаративните истражувања најчесто се насочени кон откривањето на сличностите и разликите во образовните системи, како и на внатрешната динамика на процесот на образование. Компаративистот Андерсон⁷ смета дека целта на компаративните истражувања е разбирање на причината заради која се истражува, а компарацијата не претставува цел туку средство кое овозможува утврдување на корелација меѓу воспитните појави и посебните карактеристики на општеството.

Предмет на компаративните истражувања

Во областа на образованието и воспитанието можат да се споредуваат многу објекти. Па така предмет на компаративни истражувања можат да бидат: поединци, групи, појави, процеси, услови, теориски концепти, системи, како и вкупната образовна реалност во поширокиот општествен систем, односно во конкретен историски, економски, политички и културен контекст⁸. Кога станува збор за човечките ресурси вклучени во процесот на образование предмет на споредби можат да бидат: ученици, наставници, родители, стручни соработници, директори. Исто така, истражувачките содржини можат да се однесуваат на разновидните проблеми - од споредувањето на сите аспекти на образованието во различни земји до меѓународните споредби на

²<http://en.unesco.org/>

³<http://www.coe.int/>

⁴<http://www.unicef.org/>

⁵<http://www.oecd.org/>

⁶<http://www.wcces.com/>

⁷ Anderson, 1927. Наведено според Savićević D. (1984). *Komparativno proučavanje vaspitanja i obrazovanja (teorijsko-metodološkiokviri)*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, стр. 182-188

⁸Knežević-Florić, O., Ninković, S. (2012). *Horizonti istraživanja u obrazovanju*. Filozofski fakultet, odsek za pedagogiju, Novi Sad, стр. 68-70

образованието⁹. Некои од најчестите теми на компаративните истражувања ја вклучуваат компарацијата на образованието во различни земји и се однесуваат на: ниво на образованието, реформи и иновации во образовниот систем, ситуации во училищата; методи на работа; образование на возрасни; неформално образование; образование во руралните средини; образование на наставници; образованието и општеството; меѓународно образование, религиско, морално образование и развој на личноста; култура и образование; филозофија на образованието; конкретни проблеми во образованието, материјално – техничка опременост на училиштата. Евидентно е дека предметот на компаративните истражувања е комплексен и ги зафаќа сите педагошки, организациски и општествени аспекти на образованието. Се чини дека оттука произлегуваат и дилемите и несогласувањата меѓу истражувачите компаративисти во однос на определување на поимот на научната дисциплина чии што предмет се компаративните истражувања во образованието. Така често како синоними се среќаваат поимите компаративна педагогија, интернационална педагогија или развојна педагогија. Овие несогласувања или разноличија можат да најдат свое оправдување во Халсовата типологија¹⁰ на компаративни истражувања:

1. Компаративни истражувања кои вклучуваат: *истражување на училишната практика* – истражување на наставата и процесите кои се одвиваат во училищата во различни земји; *интра - образовна и интра – културна анализа* – систематско проучување на историски, општествени, културни, политички, религиски, економски и филозофски идеи кои делумно се утврдени, а делумно влијаат на карактерот на образовниот систем и ги споредуваат резултатите на два или повеќе системи, подрачје, па дури и глобални системи на образованието¹¹;

2. *Образованието во странство*: истражување на аспекти на образовниот систем во другата земја¹²;

3. *Меѓународно образование* кое може да биде поделено на: меѓународна педагогија која го истражува образованието на мултинационалноста, мултикултурноста и мултирасноста, меѓународни училишта, образование на национално или јазично малцинство; истражувањето ја проучуваат работата на меѓународни образовни институции поврзани со прашања со кои се занимава меѓународна педагогија¹³;

4. *Развојна педагогија* – нејзината цел е да и помогне на образовната политика, најмногу на "млада/нова" нација, со развојот на соодветни образовни методи и техники, како и со обука на кадрите кои треба да ја спроведуваат програмата во училиштата¹⁴. Согледувајќи ја типологијата можеме да кажеме дека постојат различни аспекти на образованието кои можат да бидат предмет на компаративните истражувања. Доминантните компаративни истражувачки трендови во областа на образованието скоро и да не постојат бидејќи во нив тешко се препознава единствена теориска појдовна основа. Прифатлив е предлогот на Халс¹⁵ тенденциите во компаративните истражувања ги категоризирал во две широки подрачја: истражувања кои се ориентирани кон практиката и

⁹Истражувањето на PISA (Programme for international student assessment), <http://www.oecd.org/pisa/home/>

¹⁰Kulić, R. (2010). *Komparativna pedagogija u sistemu nauke o vaspitanju*. Pregledni naučni rad, Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica, стр. 13-38

¹¹Истражувањето на Влада на Црна Гора <http://www.srr.gov.me/rubrike/Analize/130603/Uperedna-analiza-nastavnog-plana-osnovnog-obrazovanja-i-vaspitanja-u-Crnoj-Gori-zemljama-regiona-i-zemljama-Evropske-unije.html>

¹²Истражувањето на Миовска – Спасева, С. (2009). *Основно образование во Македонија и САД, компаративна анализа на целите, организацијата и курикулумот*. Годишен зборник на Филозофскиот факултет бр 62, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје.

¹³Истражувањето на Унисеф- http://www.unicef.org/tfymacedonia/New_MKVersionsm2.pdf; Истражувањето на ЕАЦЕА http://eacea.ec.europa.eu/EDUCATION/EURYDICE/documents/thematic_reports/145MK.pdf

¹⁴Истражувањето на Биро за развој на образованието http://bro.gov.mk/docs/Koncepcija_po_javna_rasprava_so_izmeni_i_doplnuvanja.pdf;

¹⁵ Wilfred Douglas Halls, 1918-2011.

истражувања ориентиран кон филозофијата на образованието.¹⁶ Некои автори¹⁷ сметаат дека проблемот на методологијата на компаративните истражувања не е пронаоѓање на нови методи, туку прифаќање и прилагодување на конкретните намери на овие истражувања во образованието, идеи, методи и техники кои веќе ја докажале својата вредност во другите соодветни истражувања. За да се разбере методолошката основа на компаративните истражувања во образованието, од особено значење е теоретскиот пристап. Методологија на компаративните истражувања не може да биде сведена на методи, техники и процедури за собирање на податоци. Современиот пристап, покрај системите на образованието, со компарацијата ја опфаќа и суштината на самиот процес на образованието, внатрешната организација, планирање, програмирање, научно управување на образовниот и наставниот процес. Тоа значи дека се користат и филозофско - теоретски и емпириски методи и техники¹⁸. Функцијата на компарацијата во образованието се менува во текот на нејзиниот историски развој. Методолошката ориентација сега е насочена кон проверување на одредени теории и хипотези согласно емпириски податоци од различните земји или временски периоди. Сега, главната функција на компарација е идентификација, а методолошката ориентација е насочена кон квантитативните техники на компарацијата. Некои од дискусиите и дилемите во однос на методолошките проблеми на компаративните истражувања се насочени кон прашањата во врска со нејзиното дефинирање, испитување на односот меѓу квантитативна и квалитативна истражувачка стратегија, класификација и операционализација на етапите на компаративните истражувања итн.

Реализација и тек на компаративните истражувања

Без оглед на тоа што се споредува, постои одреден тек на компаративните истражувања, односно начин според кој се реализираат компаративните истражувања. Истражувањата подразбираат одредени етапи кои се изведуваат една по друга: утврдување на предметот и целта на истражувањето; одредување на единицата на анализа (што ќе се споредува); изборот на индикаторите преку кои ќе се на прави споредба на избраните единици на анализа; избор на методи, техники и инструментиза собирање податоци; собирање, групирање и обработка на податоци; интерпретацијана резултатите од компаративни истражувања.¹⁹ По првата етапа – изборот на предметот на компарацијата, следува избор на соодветната единица за анализа (единица за споредба). Обработка на податоците во компаративните истражувања зависи од карактерот на прибраните факти, но, обично се комбинираат квалитативна и квантитативна анализа на собраните податоци. Обработка на податоците вклучува анализа и интерпретација на добиените и средените факти, како и формулирање на заклучоците кои се подразбираат како одредени мерки насочени кон унапредувањето на откриената состојба.

Предности и ограничувања на компаративните истражувања

Со анализата на предностите и ограничувањата на компаративните истражувања можеме да утврдиме зошто тие се потребни во областа на образованието и што претставува нивниот недостаток. Како една од главните предности на компаративните истражувања се наведува способност и можност за согледување на одредена педагошка состојба во другата земја, со што истата не треба експериментално да се проверува во матичната земја. Според оваа предност, кон компаративното истражување се пристапува како кон формата на индиректен експеримент.

¹⁶ Наведено според Максимовиќ, А. (2010). *Специфичности компаративних истражувања у педагогији*. Педагошка стварност, часопис за школска и културно – просветна питања, број 7 – 8, Нови Сад, стр. 569-579.

¹⁷ Kulić, R. (2010). *Komparativna pedagogija u sistemu nauke o vaspitanju*. Pregledni naučni rad, Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica, стр. 92-103.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Knežević-Florić, O. I Ninković, S. (2012). *Horizonti istraživanja u obrazovanju*. Filozofski fakultet, odsek za pedagogiju, Novi Sad, стр. 68-70

Традиционалниот пристап на компаративните истражувања компаративистите Кросли и Вотсон²⁰ гледаат преку задачите кои треба да ги исполнува компаративната педагогија. Според нив тоа се следните задачи: да се дојде до подобро разбирање на образовниот систем во својата земја; да се задоволи интелектуална и теоретска љубопитност за другите култури и нивните образовни системи; да се дојде до подобро разбирање на односот помеѓу образованието и поширокото општество; да се идентификуваат сличности и разлики во образовните системи, процеси и расходи, како и начинот за документирање и разбирање на проблемите во образованието и придонесот за подобрување на образовната политика и пракса; да се промовира разбирање и подобрување на меѓународната соработка со зголемување на сензибилитетот на различните погледи на светот и другите култури. Според Патрициа Броадфут²¹ некои од значајните задачи на компаративните истражувања се: обезбедување на интернационални податоци за ефектите на различните образовни практики; обезбедување на студии на случајот за внатрешната динамика на образовниот систем; испитување на најзначајните претпоставки според кои функционираат образовните системи. Како некои од предностите на компаративните истражувања наведени според авторите спомнати во овој труд се следните: даваат можност за промена и развој на образованието во едната земја испитувајќи ја алтернативата на „домашното образование“; нудат мерки според кои проценуваме ефикасноста на функционирањето на системот на образованието; овозможуваат поглед кон различните практики и процедури во поширок контекст, што овозможува усовршување на сопствениот образовен систем; придонесуваат кон развојот и усовршувањето на теоретската рамка со кои се опишуваат и анализираат образовните феномени; имаат голема улога во интеграција на плановите за реформата на образованието; поддржуваат ја соработка и меѓусебно разбирање меѓу нациите преку дискусија за културните сличности и разлики.

Ограничувањата на компаративните истражувања во образованието можат да се забележат во пристапот на изучувањето на образовните феномени кои се споредуваат – тоа се или прекумерна дескрипција или прекумерна статистика. Доколку во истражувањето сепотенцира само ниво на дескрипција, добиените податоци нема да имаат употребната вредност и ќе останат на нивото на информирање. Од друга страна пак, настојувањето кон собирање на статистички точни податоци, претставува исто така, значајно ограничување и недостаток кој може да се јавува во компаративните истражувања. Суровите податоци не откриваат основни филозофски и теоретски пристапи на образовниот систем. Со единствената употребана статистичките податоци не може да се објасни разликата меѓу образовните системи, односно причините поради кои се разликуваат системите. Сите тешкотии што постојат во врска со овие истражувања претставуваат пречка во самиот процес на истражувањето, особено во однос на точноста и употребливоста на добиените резултати, но тие не се несовладливи.

Заклучок

Проучувајќи ги карактеристиките на компаративните истражувања ги потенциравме сите можности кои ни ги нудат овој вид на истражувања. Пред се, тоа е можност за сознавање и разбирање на нови искуства во образованието. Може да се заклучи дека постојат многу различни аспекти на образованието кои можат да бидат предмет на компаративните истражувања. Покрај унапредувањето на фактичките наоди во педагогијата и образованието, компаративните истражувања ја збогатуваат и методологијата на педагогијата. Исто така, компаративните истражувања водат кон сознавањето на функцијата на образовните системи во другите земји, проблемите и предизвиците со кои тие се среќаваат, како и можностите за нивното решавање.

²⁰ Crossley, Watson, 2003. Наведено според Максимовиќ, А. (2010). *Специфичности компаративних истражувања у педагогији*. Педагошка стварност, часопис за школска и културно – просветна питања, бр. 7 – 8, Нови Сад, стр 569-579

²¹ Patricia Broadfoot, 1999.

Донесувајќи ги деталните сознанија за функционирање на образовните системи во странските земји, компаративните истражувања обезбедуваат нови перспективи и за некои прашања во врска со домашниот образовен систем. Нивниот значај се одразува и преку желбата и верување во напредок и усовршување на образованието преку процесот на споредба/компарација, односно преку резултатите добиени со компаративните истражувања кои можат да претставуваат потенцијални насоки за унапредување на образованието. Заклучуваме дека компаративните истражувања имаат една од клучните улоги во усовршувањето на образованието, бидејќи претставуваат неодминлив вид на истражување во меѓународните програми на образованието/организации кои во својот центар го ставаат образованието (Унеско, Советот на Европа, Унисеф, OECD, Светскиот Совет).

Литература

- Belak, S. (2005). Uvod u znanost. Visoka škola za turistički menadžment, Šibenik.
- Vlada Crne Gore, Savjet za unapređenje poslovnog ambijenta, regulatornih i strukturnih reformi. Upporedna analiza nastavnog plana osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Crnoj Gori, zemljama regiona i zemljama Evropske unije. (2013). Подгорица. Преземено на 10 март 2014 г. <http://www.srr.gov.me/rubrike/Analize/130603/Upporedna-analiza-nastavnog-plana-osnovnog-obrazovanja-i-vaspitanja-u-Crnoj-Gori-zemljama-regiona-i-zemljama-Evropske-unije.html>
- Knežević-Florić, O. I Ninković, S. (2012). Horizonti istraživanja u obrazovanju. Filozofski fakultet, odsek za pedagogiju, Novi Sad.
- Kulić, R. (2010). Komparativna pedagogija u sistemu nauke o vaspitanju. Pregledni naučni rad, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica.
- Максимовић, А. (2010). Специфичности компаративних истраживања у педагогији. Педагошка стварност, часопис за школска и културно – просветна питања, број 7 – 8, Нови Сад, стр 569-579
- Миовска – Спасева, С. (2009). Основно образование во Македонија и САД, компаративна анализа на целите, организацијата и курикулумот. Годишен зборник на Филозофскиот факултет бр 62, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје.
- Мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието (2009). Канцеларија на Унисеф, Скопје. Преземено на 05. Мај 2015 г. http://www.unicef.org/tfyr/macedonia/New_MKVersionsm2.pdf
- PISA (Programme for international student assessment). Преземено на 03. март 2015 г. <http://www.oecd.org/pisa/home/>
- Развивање на клучните компетенции во училиштата во Европа: предизвици и можности за политики (2012). Извештај Евридика. Преземено 03. март 2015 г. http://eacea.ec.europa.eu/EDUCATION/EURYDICE/documents/thematic_reports/145MK.pdf
- Savićević D. (1984). *Komparativno proučavanje vaspitanja I obrazovanja (teorijsko-metodološki okviri)*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- Симић, М. (2012). *Методолошки проблеми компаративних истраживања у образовању*. Баштина, Приштина-Лепосавић.

ПРЕДУСЛОВИ ЗА КВАЛИТЕТНА ИНТЕГРАЛНА ЕВАЛУАЦИЈА ВО ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

М-р Диме Атанасовски
Државен просветен инспекторат, Скопје

***Апстракт:** Интегралните евалуации кои државните просветни инспектори ги вршат во основните и средните училишта, детските градинки, установите за образование на возрасните и установите за образование и оспособување на ученици со посебни образовни потреби, претставуваат надзор на квалитетот на образовниот процес и неговата ефективност, како и надзор над примената на законите, другите прописи и општи акти од областа на образованието. Извештајот кој се изготвува по спроведена интегрална евалуација мора јасно и недвосмислено да го покаже нивото на квалитет и ефективност на образовниот процес и да одговори на прашањето дали образовната институција работи во согласност со прописите и другите акти или пак има извесни неправилности и недостатоци кои треба да се отстранат со имплементација на препораките дадени во извештајот. Постојат неколку клучни моменти кои се важни за реализација на интегрална евалуација која има за цел да ги идентификува добрите и слабите страни и да даде препораки за подобрување. Тоа се: обучени инспектори, квалитетни инструменти кои обезбедуваат објективен приод и отворен модел на соработка на сите страни од образовната институција која се евалуира. Првите две компоненти се грижа на државните институции кои ја спроведуваат евалуацијата и на кои се посветува внимание. Но, задолжително е да се работи на развивање на свеста на критичност, самокритичност и објективност на образовните институции кои се предмет на евалуацијата, за целиот овој процес да има смисол и да даде побрзи, поиздржани и поквалитетни резултати.*

***Клучни зборови:** самокритичност, образование, просветен, инспекторат, надзор, квалитет.*

PREREQUISITES FOR QUALITATIVE INTEGRAL EVALUATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

MSc Dime Atanasovski
State Educational Inspectorate, Skopje

***Abstract:** Integral evaluations that state education inspectors performed in primary and secondary schools, kindergartens, institutions for adult education and institutions for education and training of students with special educational needs, are supervising the quality of the educational process and its effectiveness, represent supervision over the implementation of laws, other regulations and general acts in the field of education. The report prepared after integral evaluation must clearly and unequivocally demonstrate the level of quality and efficiency of the educational process and answer the question whether the educational institution operates in accordance with the regulations and other laws or there are certain irregularities and deficiencies that need to be removed with the implementation of the recommendations given in the report. There are several key points that are important for the realization of the integral evaluation that aims to identify strengths and weaknesses and make recommendations for improvement. These are: trained inspectors, quality tools that provide an objective approach and an open model of cooperation on all sides of the evaluated educational institution. The first two components are the concern of state institutions that implement evaluation. But, it is essential to work on raising the awareness of criticism, self-criticism and objectivity of the educational institutions that are subject to evaluation in order for the whole process to give more reliable results.*

***Key words:** self-criticism, education, quality, educational, inspectorate, supervision.*

Вовед

Првите десетина години од осамостојувањето на Република Македонија, образовниот систем главно претставуваше продолжение на образованието од претходниот политички систем. За реформи во образованието вообичаено е да се размислува континуирано, но вистинските реформи започнаа за време на периодот на децентрализацијата во 2004 година. Со одлука на Собранието на РМ во 2004 година, побарано е да се изготви Стратегија за развој на образованието. Задачата беше доверена на експертски тим кој финансиран од Институтот за отворено општество изработило Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 година²². Освен структурните реформи во основното и средното образование, Националната програма предвидува рекомпонирање на органите во состав на Министерството за образование и наука. Имено, Педагошки завод на Република Македонија кој беше преименуван во Биро за развој на образованието предвидено беше да добие надлежности за следење, истражување, унапредување и развој на воспитно-образовната дејност, а Државниот просветен инспекторат освен надзор на законитоста во воспитно-образовните институции, да врши систематска контрола на квалитетот во основното и средното образование. Во 2006 година беа донесени законите за Државниот просветен инспекторат²³ и за Бирото за развој на образованието²⁴, согласно предвидените надлежности од Националната програма. Во 2006 година, со поддршка на УСАИД и Светско учење, изготвена е Стратегија за реорганизација на Државниот просветен инспекторат, спроведени се бројни обуки на државните просветни инспектори, а започна изработка на Индикатори за квалитет на работата на училиштата²⁵, како и Прирачник за интегрална евалуација на училиштата²⁶. Во 2014 година направена е ревизија на Индикаторите за квалитет на работата на основните и средните училишта, а во тек е финализирањето на ревизијата на Прирачникот за интегралната евалуација.

Концепција на интегралната евалуација

Од почетокот на примената на Индикаторите за квалитет на работата на основните и средните училишта, како и Прирачникот за интегрална евалуација на основните и средните училишта, заклучно со 2015 година се реализираа околу 900 интегрални евалуации, односно по две евалуации во сите основни и средни училишта, имајќи предвид дека законот предвидува евалуација на квалитетот на работата на основните и средните училишта на три години. При започнувањето на интегралните евалуации Државниот просветен инспекторат не беше екипиран со доволен број на инспектори, поради што е и пролонгирањето на циклусот од една до друга интегрална евалуација. Преку интегралните евалуации државните просветни инспектори вршат надзор на квалитетот на образовниот процес и неговата ефективност во основните и средните училишта, детските градинки, установите за образование на возрасните и установите за образование и оспособување на ученици со посебни образовни потреби, како и надзор над примената на законите, другите прописи и општи акти од областа на образованието. Оттука, извештајот од спроведена интегрална евалуација мора јасно и недвосмислено да го покаже нивото на квалитет и ефективност на образовниот процес и дали образовната институција работи во согласност со прописите и другите акти или пак има извесни неправилности и недостатоци кои треба да се отстранат со имплементација на препораките дадени во извештајот. Одговорностите на државните просветни инспектори за спроведување на интегрална евалуација се утврдени во Законот за просветна инспекција (Службен весник на Република Македонија бр. 52/2005; 81/2008, 148/2009, 57/2010, 51/2011, 24/2013, 137/2013, 164/2013 и 14/2014) и Правилникот за начинот и постапката за вршење

²²Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, 2006, Скопје: Министерство за образование и наука

²³Службен весник на РМ, (52/2005), Закон за просветната инспекција, 20-24.

²⁴Службен весник на РМ, (37/2006), Закон за бирото за развој на образованието, 2-5.

²⁵Индикатори за квалитет на работата на училиштата, 2009, Скопје: Државен просветен инспекторат

²⁶Прирачник за интегрална евалуација на училиштата, 2009, Скопје: Државен просветен инспекторат

на инспекциски надзор на просветната инспекција (Службен весник на Република Македонија бр. 86/2006). Процесот на интегрална евалуација генерира и други позитивни ефекти, поставува нови предизвици пред училиштата, но и ги поддржува да се подобрат, да ги градат капацитетите за самоевалуација и развојно планирање. Исто така, интегралната евалуацијата ги охрабрува училиштата да водат добра евиденција, стимулира начини на кои родителите, Училишниот одбор и локалната и деловната заедница да можат да ги поддржуваат училиштата и, да градат доверба меѓу училиштата и Државниот просветен инспекторат, со крајна цел младите луѓе во Македонија да имаат што поголеми придобивки од образовниот процес. За да успеат во своите намери и да ги остварат посакуваните резултати, интегралните евалуации се спроведуваат на начин што поттикнува дискусии меѓу професионалци и ги зајакнува капацитетите на училиштата да вршат квалитетна самоевалуација и да спроведуваат активности за подобрување. Постапката за интегрална евалуација е транспарентна, темелна, непристрасна и добро организирана. Инспекторите усвојуваат и покажуваат отворен, охрабрувачки, фер и „пријателски критичен“ стил. Ваквите начела и вредности се во основата на активностите, природите и ставовите на инспекторите. Интегралната евалуација има четири фази: фаза на подготовка, фаза на имплементација фаза на известување и фаза на контролна евалуација.

А) Фаза на подготовка

Добар процес на интегрална евалуација започнува со добро планирање. Кога инспекторите и училиштето (особено директорот, но и другите членови на персоналот) ја разбираат и имаат позитивен став кон интегралната евалуација, постојат поголеми можности да се постигнат нејзините цели. Сите вклучени во образовниот процес, на евалуацијата треба да гледаат како на една заедничка активност, од моментот на известување на училиштето до објавувањето на извештајот од контролната инспекција. Подготвителната фаза е основа на процесот, а оттука и суштинска за успешно спроведување и постигнување на резултатите од целата евалуација. Во текот на евалуацијата, сите вклучени страни треба секогаш да ги имаат предвид крајните резултати за подобрување на образованието и придобивките за учениците, секогаш внимавајќи на процесот и деталите од него.

Фазата на подготовка опфаќа:

- посета на училиштето,
- информирање на учениците, родителите и вработените во училиштето за датумот и целта на евалуацијата,
- обезбедување на документација која треба да биде споделена со сите членови на инспекцискиот тим со цел запознавање со состојбите во училиштето и
- спроведување на анкети со учениците, родителите и вработените во училиштето по претходно утврдена методологија.

Б) Фаза на имплементација

Во оваа фаза учествуваат тим од државни просветни инспектори чиј број зависи од големината на училиштето (број на паралелки, број на ученици, број на наставници, наставни јазици и подрачни училишта). Во текот на оваа фаза инспекторите следат часови, набљудуваат состојби и активности во училиштето и разговараат со ученици, родители и вработени. Предвидени се состаноци со сите органи и тела во училиштето, а инспекторите прибираат податоци водејќи сметка за темите од Индикаторите за квалитет да обезбедат докази од најмалку три различни извори, односно да обезбедат триангулација.

В) Фаза на известување

По завршување на фазата на имплементација, секој член на инспекцискиот тим самостојно ги анализира инспекциските белешки и другите прибрани докази и врз основа на нив соодветно го

изготвува делот од извештајот за подрачјето/-та за кои тој е одговорен. Деловите од извештајот во електронска форма се испраќаат до раководителот на инспекцискиот тим, како и копија од извештаите и работните материјали (инспекциски белешки, пополнети обрасци и друга документација која инспекторот ја користел како извор на информации при изготвувањето на извештаите). Раководителот на тимот врз основа на добиените извештаи ја проверува нивната релевантност според добиените материјали од инспекторите, по потреба може да побара подобрување на деловите од добиените извештаи, а потоа го составува нацрт извештајот од интегралната евалуација. Понатаму, раководителот на инспекцискиот тим во електронска форма го споделува вака изготвениот извештај со сите членови на тимот и од нив бара да дадат своја повратна информација по целиот извештај. Краен производ на овој чекор, по вградување на коментарите од сите членови на тимот, е нацрт извештај од интегралната евалуација кој пред да биде доставен до училиштето треба биде одобрен од Стручното тело на ДПИ за обезбедување квалитет на извештаите од интегрална евалуација. Нацрт извештајот се доставува до училиштето најдоцна три седмици по завршување на фазата на имплементација. Извештајот содржи: резиме, карактеристики на училиштето, податоци за работата на училиштето по подрачја, клучни силни страни, области за подобрување на работата на училиштето и препораки за подобрување. По добивањето на нацрт извештајот, училиштето ги информира органите и телата и училишната заедница (вклучувајќи ги наставниците, учениците и родителите преку Советот на родители и Училишниот одбор) за резултатите од интегралната евалуација и обезбедува достапност на целиот извештај на сите заинтересирани структури.

Училиштето дава забелешки во писмена форма на нацрт извештајот и ги доставува до раководителот на инспекцискиот тим во рок од 15 дена од доставување на нацрт извештајот. По добивањето на одговор од училиштето, раководителот на инспекцискиот тим може да ги прифати или одбие коментарите и соодветно да го измени извештајот, но само со претходна консултација со Стручното тело на ДПИ. Раководителот и членовите на инспекцискиот тим го потпишуваат конечниот извештај, се става печат на органот и се заведува во деловодната книга со број и датум кога е направен. Конечниот извештај од интегралната евалуација во пет примероци се доставува до Директорот на ДПИ. Резимето од извештајот е достапен за јавноста преку официјалната интернет страница на инспекторатот. Училиштето треба да изготви акциски план што ќе содржи активности што училиштето ќе ги преземе за да постигне подобрување како одговор на наодите и препораките во конечниот извештај од интегралната евалуација. Училиштето треба да го достави овој акциски план до раководителот на инспекцискиот тим во рок од 10 дена од денот на добивањето на конечниот извештај.

Г) Фаза на контролна евалуација

Шест месеци по завршување на интегралната евалуација, ДПИ врши контролен инспекциски надзор за да го провери спроведувањето на акцискиот план по дадените препораки во извештајот за извршената интегрална евалуација. Контролниот инспекциски надзор ќе го врши раководителот на инспекцискиот тим или одговорниот инспектор на подрачје. Овој надзор го констатира напредувањето на училиштето после извршената интегрална евалуација. Доколку инспекторираното училиште не спровело некои од активностите предвидени со акцискиот план и за тоа нема објаснување, ДПИ предлага дополнителен рок за постапување. Контролната инспекција е посебна фаза од процесот на интегрална евалуација. Таа треба да преставува поттик за спроведување на активностите од страна на некои училишта. Контролната инспекција дава потврда на јавноста дека работата на ДПИ дава резултати. За повеќето училишта, таа претставува уверување дека преземените активности навистина водат кон подобрување, бидејќи инспекторите имаат не само консултативна туку и контролна улога. Таа е начин на проверка дека препораките дадени во извештајот се соодветно и навремено спроведени. Контролната инспекција се спроведува од страна на еден или двајца инспектори во времетраење од два до три инспекциски денови. Вообичаено тоа би вклучувало еден инспектор да работи во училиштето два дена, и

доколку е потребно, уште еден инспектор еден ден. Процесот на контролна инспекција се фокусира на препораките дадени во извештајот за интегрална евалуација и влијанието на преземените активности од страна на училиштето. Крајниот резултат е краток извештај за напредокот што го постигнал училиштето со спроведување на дадените препораки.

Искуства од спроведени интегрални евалуации

При досегашните интегрални евалуации, државните просветни инспектори се сретнаа со многу различни ситуации и институции, кои по основ на приемливост може да ги категоризираме во отворени, полуотворени и затворени. Отворените институции кои според досегашните искуства се во мал број (околу 5%), се одликуваат со искреност, отвореност на сите структури (или на поголем дел од нив) и желба за целосно и вистинско екстерно идентификување на состојбите со цел јасно да се согледаат добрите и слабите страни и да се дадат корисни препораки за подобрување на квалитетот на работата на воспитно-образовната институција. Во овие институции задоволството при вршење на интегралната евалуација е и на страната на инспекторите и на страната на претставниците од институцијата. Сите познати и актуелни состојби се потенцираат, од добрите страни се избира добра пракса која понатаму ќе се споделува со други институции, а за слабите страни заеднички се бараат начини како да се надминат. Овие училишта не се обременети со моменталната оценка, туку визионерски сакаат да постигнат за одреден период подобри резултати. Полуотворените (полузатворените) институции се потешки за работа, а ги има во најголем број (околу 65%). Значаен дел од комуникацијата се состои во потенцирање на потребата од презентации на вистинските состојби во училиштата. Вообичаено, учениците, родителите и вработените во училиштето ги насликуваат работите подобри отколку што се, со цел да добијат подобра оценка која се дава според нивоата на дескрипторите од Индикаторите за квалитет на работата на училиштата. Кај овие училишта напредокот по интегралната евалуација е ограничен. Најтешка категорија се секако, затворените училишта. Од досегашното искуство, нив ги има околу 30%. Тие се затворени на сите нивоа. Родителите и учениците го претставуваат училиштето во најубаво светло, иако тоа во повеќето случаи ниту оддалеку не е точно. Во вакви случаи често се случуваат непријатни ситуации кога инспекторите, поради обврската за триангулација, ќе ги откријат на очиглед на претставниците на училиштето (ученици, родители или вработени), невистинитите податоци кои се изјавуваат или приложуваат. Овој тип интегрални евалуации се извонредно комплексни, бидејќи се прибираат контрадикторни докази. Во таква ситуација, не е возможно да се откријат сите причини за слабите страни, па аналогно на тоа, да се дадат и конкретни препораки. Кај овие училишта нема или има мал напредок од интегралната евалуација.

Заклучок

Интегралните евалуации се одличен начин за постигнувања напредок во училиштата. Извештајот кој се изготвува по спроведена интегрална евалуација мора јасно и недвосмислено да го покаже нивото на квалитет и ефективност на образовниот процес и да одговори на прашањето дали образовната институција работи во согласност со прописите и другите акти или пак има извесни неправилности и недостатоци кои треба да се отстранат со имплементација на препораките дадени во извештајот. Клучните моменти кои се важни за реализација на интегрална евалуација се: обучени инспектори, квалитетни инструменти кои обезбедуваат објективен приод и отворен модел на соработка на сите страни од образовната институција која се евалуира. Првите две компоненти се грижа на државните институции кои ја спроведуваат евалуацијата и на кои се посветува внимание. Но, задолжително е да се работи на развивање на свеста на критичност, самокритичност и објективност на образовните институции кои се предмет на евалуацијата, за целиот овој процес да има смисла и да даде побрзи, поиздржани и поквалитетни резултати. Ова може да се постигне со низа мерки кои во форма на насоки, обуки, предавања, дискусии и слично, потребно е да се отворат со претставници од сите структури на училиштата. Од друга страна, опционално,

надлежните институции можат да ги стимулираат овие процеси на точно и објективно претставување на состојбите со училиштата со различни механизми од кои би го навел следново: Структурите во училиштето да побараат од сите претставници со кои ќе се комуницира за време на интегралната евалуација, да го претстават училиштето во што е можно пообјективно светло со изложување на сите проблеми кои не успеваат да ги разрешат. По ова, тие би добиле објективен извештај и корисни препораки, би направиле акциски план за надминување на состојбата, а сето тоа да им даде можност при контролната евалуација која вообичаено е после шест месеци од донесувањето на акцискиот план, да добијат подобра оценка од онаа што ја добиле на интегралната евалуација, односно да ја поправат веќе добиената оценка. На овој начин училиштето ќе може на краток рок да добие подобра оценка и ова би било стимулација за објективен пристап од страна на училиштата при реализација на интегралната. Доколку училиштата немаат чувство дека интегралната евалуација и инспекторите имаат за цел да помогнат во подобрување на квалитетот на работата на училиштето, не е за очекување дека објективен пристап ќе постои.

Литература:

- Bourguignon, D. (2005). *School leaders on line*. Den Haag: Offset Rijswijk.
- Cauwenberghe, C. van, (1995). *School management, Innovation and Management of Change*. Prague/'s Hertogenbosch, PHARE/RES.
- Perry, C. (2003). *Approaches to school inspection*. Belfast: Research Paper.
- Велева, М. (1994). *За надзорот*. Скопје: НИРО „Просветен работник“.
- Николоска, Н., & Стојаноска, А., & Атанасовски, Д., & Хамити, Р., & Николов, Г., & Митковска, К.В. (2013). *Квалитетот на воспитно образовниот процес во основните и во средните училишта во Република Македонија 2012/2013*. Скопје: ДПИ.
- Николоска, Н., & Стојаноска, А., & Атанасовски, Д., & Насковска, М., & Хамити, Р. (2014). *Квалитетот на воспитно образовниот процес во основните и во средните училишта во Република Македонија 2013/2014*. Скопје: Државен просветен инспекторат.

УДК 37.015.3:159.954
(прегледен труд)

КРЕАТИВНОСТА И ЗНАЕЊЕТО ГО КРЕИРААТ ПАТОТ ДО УЧИЛИШНИОТ УСПЕХ

Драгана Кузмановска¹, Снежана Кирова², Биљана Иванова³
^{1, 2, 3} Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Апстракт: Живееме во едно модерно општество во кое осовременувањето на нештата стана неминовно секојдневие во општеството. Алатките за модернизација длабоко навлегоа со молскавична брзина во сите сфери на општеството, што значи и во образовниот процес, односно во училиштата, во наставата и во наставните програми. Кога зборуваме за современо училиште нè зборуваме само за воведување на компјутери во наставниот процес туку секако и за нешто повеќе. Токму тоа е предмет на нашево истражување во кое ќе се обидеме да откриеме нешто повеќе за современото училиште, односно за современата настава, наставници и ученици. Ние, всушност, ќе се осврнеме на една многу битна, но и многу често игнорирана нишка во современата настава, а тоа е поттикнување на креативноста кај учениците сè со цел продуцирање на образовани кадри кои подоцна во животот ќе можат полесно да ги преминуваат пречките на кои ќе наидат. Училишната пракса и резултатите од направените

истражувања потврдуваат дека креативноста е високо вреднувана воспитно-образовна цел, но тешко остварлива во постоечките услови (Максић, 1999).

Клучни зборови: креативност, знаење, мотивација, успех.

CREATIVITY AND KNOWLEDGE TRACE THE PATH TO SCHOOL SUCCESS

Dragana Kuzmanovska¹, Snezana Kirova², Biljana Ivanova³
^{1,2,3} Faculty of Philology, University "Goce Delcev" Stip

Abstract: We live in a modern society where modernization has become commonplace. With the speed of lightning the tools for modernization penetrated into all spheres of life including the educational process, schools, and curricula. When we speak about modern schools we do not refer only to the introduction of computers but to something more. That is actually the topic of our research in which we will try to discover more about the modern school, modern teaching process, and modern teachers and students. We will actually relate to one usually ignored thread in modern teaching, that is to encourage creativity among students with the aim of producing educated people who will later in life be able to more easily overcome the obstacles they encounter. The teaching practice and the results from various research confirm that creativity is a highly valued educational goal, but hardly achievable in existing conditions (Maksic, 1999).

Key words: creativity, knowledge, motivation, success.

Секое училиште во денешни услови се стреми кон осовременување на работните услови и алатки, на осовременување на наставниот план и програма и, секако, на осовременување на наставниците и учениците. Осовременувањето, всушност, не значи само воведување на новитети и истиснување на досегашните алатки, наставни планови и програми, туку задржување на она што досега се покажало како корисно и водело до поголеми училишни успеси и негово комбинирање со новото, современото. Значи, синтеза помеѓу старото, традиционално и новото, современо учење. Предмет на нашево истражување е токму оваа т.н. синтеза и тоа помеѓу знаењето како нешто традиционално и креативноста како нешто современо. Креативноста во традиционалната настава е запоставена и затоа ние сметаме дека нејзе треба да ѝ се даде поголем простор во современата настава со цел продуцирање на високо образовани кадри способни за успешно совладување на пречките кои им ги носи општествениот живот.

Сите знаеме дека училиштето е местото каде се стекнуваат знаења почнувајќи од базичните знаења па сè до сложените, специфични за одредена област, но се поставува прашањето како да се стекнат што е можно поголем број знаења кои во иднина ќе им користат на учениците во пробивање во глобалниот свет. Затоа, голем број научници се занимаваат со решавање на оваа проблематика и се обидуваат да дадат што е можно посоодветни одговори. Ние ќе се обидеме да ја потенцираме синтезата помеѓу знаењето и креативноста, која според нас е клуч за постигнување на училишниот успех, а која пак, е занемарена во воспитно - образовниот процес. Кога зборуваме за знаење, мислиме на стекнатото знаење од училиштата а кога зборуваме за креативноста мислиме на поттикнување на креативното размислување кај учениците.

Сметаме дека покрај знаење на еден современ ученик му е потребна и креативност за решавање на современите проблеми. Секој ученик знаењето го стекнува во училиштата и затоа токму училиштето е местото каде треба да се зборува за креативноста и за нејзиното поттикнување и развивање. Општествениот напредок е резултат на создавањето значајни дела кои пак се темелат врз креативноста. Во овој контекст се поставува прашањето „Зошто креативноста не е присутна во образовниот процес и што е она што треба да ја разбуди?“. Образовниот систем преку наставните планови и програми, како и преку самите наставници, треба да биде еден од факторите за креирање на ученици со креативно размислување. Оттука, наставата во современите училишта, наместо само на пасивно усвојување на факти, треба да се заснова на откривање на нови знаења и

на развој на критичкото размислување. Првиот чекор кон осовременување на наставата е веќе направен со воведување на компјутерите во наставниот процес, но тоа не значи дека не е потребно натамошно усовршување. Освен кон усовршување на наставните алатки, потребно е и усовршување на самите наставници, носители на образовниот систем. Потребна е постепена промена, како кај образовниот кадар така и во образовниот систем и во наставните содржини. За да се остави простор за критичко размислување, треба да имаме просветни работници кои критички ќе размислуваат, наставници што постојано ќе прашуваат за да имаат љубопитни ученици и професори што ќе го искажуваат своето двоумење за студентите да почувствуваат дека имаат простор да прашаат и самите да се двоумат. Така постепено ќе се трансформира општеството и конформизмот полесно ќе почне да се топи. Она што е потребно е да им се посвети повеќе време на младите што искажуваат желба за дискусија на одредена тема гледана од малку поинаков агол и воннаставни активности што би помогнале во разгорувањето на страста за дознавање нешто ново, за запознавање некоја нова сфера од животот, за нов начин на согледување на нештата. И повеќе од јасно е дека треба да ѝ се даде повеќе простор и внимание на креативноста, затоа што креативниот наставник и креативниот ученик се базата за создавање на едно здраво општество. Значи само креативниот наставник може да го мотивира ученикот креативно да размислува и на тој начин да го даде својот максимум во решавањето на поставените задачи, а подоцна и во совладување на настанатите животни проблеми. Стернберг (Sternberg, 2003) во своите дела говори за начинот на пронаоѓање на најголемите умови кои ќе ги искористат своите таленти и ќе создадат значајни дела кои пак ќе придонесат за општествен напредок. Притоа тој ги истакнува следниве карактеристики кои треба да ги поседува еден генијалец а тоа се: интелигенција, креативност, мудрост и синтеза. За интелигенцијата вели дека е способност за прилагодување во средината во која се наоѓа. Креативноста пак, за него е одлука и став кон животот исто колку што е и способност и преку интелигенцијата и креативноста се доаѓа до мудроста. Ставајќи акцент на синтезата и нивното заедничко дејствување го создава т.н. WISC модел за откривање на способноста за раководење кој пак, е често употребуван при изборот на соодветен кадар во стопанството. Со значењето на знаењето за креативното размислување се занимава Хелер (Heller, 1995) и резултатите од неговото истражување направено во Германија потврдуваат дека учениците кои имаат голема интелигенција и голема креативност постигнуваат поголеми успеси во повеќе училишни предмети, а најслаби се во спорт. Додека пак учениците со голема интелигенција и мала креативност се следни на листата во постигнување на училишниот успех. Учениците со помала интелигенција и поголема креативност се послаби од претходните две групи, освен во спорт. Учениците со мала интелигенција и мала креативност се на дното на оваа табела. Во целина, резултатите добиени од ова истражување потврдуваат дека комбинацијата, односно синтезата од интелектуалните и креативните способности претставува најдобар услов за постигнување на поголем училиштен успех. Меѓутоа, според резултатите од истражувањата на Фриман (Freeman, 1995) направени во Велика Британија, истакнувањето и поддржувањето на големиот училиштен успех може негативно да влијае врз развојот на креативноста кај ученикот. Затоа, Фриман говори за две групи на ученици: оние на кои академските постигнувања им причинуваат поголемо задоволство (23%) и оние на кои креативноста им причинува поголемо задоволство (7%). Од наведеново јасно се гледа дека со растењето кај младите луѓе сè повеќе се намалува интересот за креативноста што доведува до создавање на некреативна нација која потешко се соочува со настанатите општествени проблеми. Фриман како заклучок наведува дека притисокот за постигнување на поголем училиштен успех кај некои многу интелигентни ученици ја кочи нивната креативност. Тој вели дека притисокот доаѓа од домот и од училиштето и дека тој повеќе им влијае на момчињата отколку на девојчињата, а најистакнат е кај оние кои се занимаваат со наука. Фриман верува дека сите ученици се способни да ги развиваат своите вештини за учење, да се изборат и да ги изнесат своите идеи, но потребно е да се чувствуваат сигурно и да бидат она што се и да имаат самопочитување кое ќе им дозволи да ризикуваат креативно да размислуваат и креативно да се однесуваат во училиштето. Главната цел на

образованието треба да биде оспособување на ученикот да продолжи со учењето и со креативното мислење и по завршување на образованието и само на тој начин ќе може успешно да чекори во современото општество.

Заклучок

Креативноста е операционално дефинирана како способност да се создаде нов, невообичаен и изненадувачки производ, забележување, процесирање и користење на максимум достапни информации, поврзување, комбинирање на тие информации со податоците од искуството, како и комуницирање или споделување на креативниот акт или производ со другите (Urban & Jellen, 1993). Постигнувањата во текот на школувањето, потенцијалот за професионалниот развој, креативноста и успехот во извршувањето на работата се предмет на многу истражувања кои ја проучуваат нивната меѓусебна поврзаност со целта да се дојде до заеднички предиктор (Kuncel, Hezlett & Ones, 2004). Креативноста со интелигенцијата и мудроста доведуваат до создавање на значајни дела кои ќе го одржат развојот на современиот свет. Иако суштината на креативноста ја сочинуваат оригиналноста и создавањето на новитети, таа не може да се замисли без флексибилност и разработка, а во сите овие фази неопходен е материјал, содржина преку која креативната личност ќе дојде до некое знаење. Она на што треба посебно да се обрне внимание е да не се врши преголем притисок врз креативните личности во однос на постигнување на одличен академски успех бидејќи ова може да предизвика намалување на креативноста

Литература

- Freeman, J. (1995): Conflicts in creativity, *European Journal for High Ability*, 6(2), 188-200.
- Heller, K. (1995): The role of creativity in explaining giftedness and exceptional achievement, *European Journal for High Ability*, 6(1), 7-26.
- Kuncel, N., S. Hezlett & D. Ones (2004): Academic performance, career potential, creativity and job performance: can one construct predict them all, *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(1), 148-161.
- Максић, С. (1999): Креативност измеѓу теорије и школске праксе, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 31 (9-28). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Sternberg, R. (2003): WICS as a model of giftedness, *High Ability Studies*, 14(2), 109-138.
- Urban, K. & H. Jellen (1993): *Test for creative thinking-drawing production (TCT-DP), Manual*. Hanover: University of Hanover.

ОРГАНИЗАЦИЈА, ОРГАНИЗАЦИСКА КУЛТУРА И КЛИМА ВО ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ

Проф. Д-р Емилија Петрова Ѓорѓева¹, Проф. Д-р Снежана Мирасчиева²
Проф. Д-р Снежана Ставрева Веселиновска³
^{1, 2, 3} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Анстракт: Трудот го третира прашањето за термилошка дистинкција меѓу поимите организација, култура и клима во училиштето како специфична воспитно-образовна институција.

Клучни зборови: организација, култура, училиште.

ORGANIZATION, ORGANIZATIONAL CULTURE AND CLIMATE IN PRIMARY SCHOOL

Prof. PhD Snezana Mirascieva¹, Prof. PhD Emilija Petrova Gjorgjeva²
Prof. PhD Snezana Stavreva Veselinovska³
^{1, 2, 3} Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" Stip

Abstract: This paper considers the question of terminological distinction between the notions organization, culture and climate in school as a specific educational institution.

Keywords: organization, culture, school.

Поим за организација

Поимот „организација“ потекнува од латинскиот збор „organizatio“ што означува соединување на делови (органи) во едно цело кое ќе биде способно за живот. Во најширока смисла организацијата се третира како форма на поврзување на луѓето заради извршување на определени задачи и постигнување на цели. (Петровска, С. 2010: 35). Во некои дефиниции се вели дека поимот „организација-организирање“ потекнува од грчкиот збор органон што значи орудие. Во преносна смисла овој збор означува орудие како средство за постигнување на нешто. Во некои од дефинициите се вели дека организацијата е средство (начин, можност) одредена акција да се оживотвори во најдобар можен начин. (Кралев, Т. 1995: 221). Стогодишната историја на развојот на науката за организацијата покажува дека поставувањето на експлицитна дефиниција за овој феномен е тежок процес. Поимот „организација“ ги акумулира поимите: простор, време, човек, средства, односи, услови, материја. (Петровска, С. 2010: 35). Постојат различни дефиниции за организацијата, односно за нејзината глаголска форма организирањето. За проф. Б. Булат: организацијата е збир на односи помеѓу луѓето во извршувањето на заеднички работи за да се постигне некоја цел. Е. Dale укажува на поврзувањето на организацијата и целите кога вели дека: организацијата е средство за постигнување на целите. (според Кралев, Т. 1995: 221). Под организација се подразбира свесно создадена општествена единка со релативно дефинирани граници која функционира на релативно свесна основа составена од луѓе кои ги координираат нивните активности за остварување на општите цели. (Шуклев, Б. и Дракулевски, Љ. 1993: 73). Организациите во суштина, се групи од луѓе кои дефинираат политики, создаваат структури, управуваат со ресурсите и се опфатени со активности за да ги достигнат посакуваните резултати во духот на нивните сопствени индивидуални и заеднички вредности и потреби. (Bush, T. & West-Burnham, J. 1994: 101). Познато е дека организациите се општествени системи. Оттаму, тие не би

можеле да се дефинираат само како колективитети од индивидуи кои дејствуваат независно. Целите на организацијата се постигнуваат со интерактивноста на индивидуите во неа. (Брајановски, Б. 1997: 28). Од т.н. класична теорија на организацијата можат да се наведат и други мислења:

- Организацијата е механизам на структурата која им овозможува на живите елементи да дејствуваат заедно ефикасно.
- Организацијата е структура на односите, влијанијата, целите, улогите, активностите, комуникациите и другите фактори кои постојат кога луѓето работат заедно. Во бихевиористичките согледувања за организацијата се вели дека таа е група на луѓе со заеднички цели. Во модерната теорија за организацијата се вели дека таа е структурен процес во кој индивидуите влијаат една на друга за да се постигнат целите. (Кралев, Т. 1995: 221)

Организациска култура

Секоја организација има своја препознатлива култура. Таа е комбинација од основачите, предходните водачи, постојното водство, историјата и големината. Ова резултира во церемонии: искуства (рутина), ритуали и начин на работење и однесување. Овие церемонии влијаат врз индивидуалното однесување со цел тоа да биде сообразено со добра изведба или норма и да го определува соодветното однесување во секоја ситуација. (Bush, T. & West-Burnham, J. 1994: 103)

Организациската култура претставува систем на заеднички вредности, норми, верувања, односно начин на размислување и однесување, којшто е заеднички за луѓето во една организација. Според организациската култура, организациите се разликуваат една од друга. Организациската култура ги определува и уредува меѓучовечките односи во организацијата. Според некои психолози, организациската култура на определен начин ја ограничува личната слобода на вработените. (Edgar, S. 1985: 1)

Кога станува збор за организациската култура, треба да се има во предвид фактот дека таа е мошне сложен и комплексен феномен, којшто може да се третира од повеќе аспекти. Организациската култура, всушност, го отсликува начинот на којшто се одвива животот и работата во една организација. Според Торингтон и Веитман „организациската култура е карактеристичен дух и верување на една организација, кој се демонстрира, на пример, во норми и вредности до кои луѓето вообичаено се држат во таа организација, како треба да се однесуваат еден кон друг, природата на работните односи што треба да се развиваат и како ставовите да се менуваат“. За авторите Рејнолдс и Реид „културата се прифаќа како основна детерминанта за нивото на организациската ефикасност“. (според Bush, T. & West-Burnham, J. 1994: 103)

Под поимот организациска култура се подразбира:

- доминантните вредности коишто ги усвоиле членовите на некоја организација;
- начинот на работење и реализирање на менаџерските функции;
- филозофијата на односите меѓу менаџментот и наставниците со учениците;
- начинот на решавање на конфликтите;
- елементите на стилот на поучување во одделните образовни институции;
- начинот на комуницирање во организацијата. (Ferjan, M. 1996: 60)

На именката организација и глаголот организирање им се приоѓа од три аспекти:

- Организацијата како систем. Се мисли на систем кога се вели организација. Поточно речено се мисли на организациски системи, како што се: претпријатија, установи, фирми, политички партии, доброволни организации, држави, цркви, војски. Сите тие се организациски системи или кратко речени организации.

- Организирањето како процес. Се мисли на процес, односно на процесот организирање. Има многу примери кога се вели дека не се постигнуваат добри резултати затоа што се нема добра организација.

- Организирањето како менаџерска функција. Организирањето е менаџерска функција. Еве некои мислења за организирањето како менаџерска функција:

- Организирањето е процес на поделба на работата помеѓу групите и индивидуите и координирање на нивните активности за постигнување на целите. Организирањето го вклучува и поставувањето на менаџерска власт.

- Доделувањето и координацијата на задачи на членовите и доделувањето и дистрибуција на ресурсите потребни за извршување на секоја задача е во надлежност на организирањето и екипирањето.

- Организирање е оној дел од менаџментот кој вклучува поставување планирана структура од улоги на луѓето во кои се исполнува организацијата. (Кралев, Т. 1995: 222)

W. V. Gornell, професор на Универзитетот од Њујорк, вели: Функцијата на менаџментот се состои од тоа да го планира, да го раководи и да го контролира делувањето на организацијата и воедно да ги искомбинира различните делови, за да соработуваат сите луѓе, т.е. да работат ефикасно – врз постигање на заедничката цел.

Темелот на менаџментот се состои во неговата сложеност и разноликост, која ја претставуваат концепциите, принципите, теориите, техниките и другите негови содржини. (Михајловски, Ѓ. 1996: 334)

Организацијата, современиот менаџертреба да ја посматра како процес во кој луѓето заради постигнување на заедничка цел работат едни со други, како цел на синергија на силите. (Брајановски, Б. 1997: 94)

Списанието „Computer Magazin“ спровело анкета за тоа кои способности треба да ги има еден менаџер. Според добиените резултати тоа се:

- Поврзување
- Забележување
- Одлучување
- Создавање визија и живеење во неа
- Добро слушање на соговорниците
- Добро поднесување критика
- Прифаќање приговори од соработниците
- Формирање тим (според Кралев, Т. 1995: 376)

Современиот менаџер голем дел од своето време и ангажирање му посветува на меѓусебното однесување на луѓето во организацијата, кое не подразбира само поставување на основите заради нормално вршење (одвивање) на работењето на организацијата туку поставување на организацијата како човечкиот фактор. (Fulmer, M. R. 1974: 136)

Современиот менаџер остава можност за самопоставување, односно за самоорганизирање по групи на интереси од вработените, заради комбинирање на напорите на вработените за постигање на заедничките интереси, но и за реализација на заедничките интереси. (Фулмер, М. Р. 1994: 18)

Училишна организација, култура и клима

Организацијата во училиштето ја дефинираме како групи од луѓе кои на конкретен простор спроведуваат веќе дефинирани политики (држава, општество, локална заедница), автономно креираат стратегии, градат структури, управуваат со ресурсите, се вклучени во активности за да ги достигнат посакуваните/определени резултати согласно нивните индивидуални, заеднички и општествени вредности и потреби. (Петровска, С. 2010: 35)

Не постои готов рецепт за тоа како треба да се организираат училиштата. Според тоа секое училиште си има своја организациска структура, организациска култура и организациска клима. Организациската структура, култура и клима треба да се такви да овозможуваат успешно спроведување на организациската мисија. (Ubben, G. 1991: 8)

Организирањето може да се замисли како процес на изработување на организациска структура која ќе се приспособува кон нејзините намери, ресурси, околина. Организациската структура дава податоци за поделба на работата и покажува како различните функции и активности се поврзани. (Кралев, Т. 1995: 241)

Организациската структура, во принцип има три димензии:

- Комплексност: димензија којашто произлегува од хиреархијата и поделбата на работата.
- Формализација: димензија којашто укажува на постоење на политички политики, процедури, разни правила.
- Централизација: димензија којашто укажува на тоа дали моќта на одлучување во организацијата е сконцентрирана или не. (Ubben, G. 1991: 8)

Културата на организацијата претставува група на вредности, верувања, однесување, обичаи и ставови, која на членовите од организацијата им помага да сфатат што значи таа, како преку неа се извршуваат работите и што е за неа важно. Културата го определува „препознатливоста“ на организацијата. Силната и јасна култура може да игра важна улога во едно училиште. Меѓутоа во исто време не постои универзална култура која ќе им помогне на сите организации. Една култура не мора да е присутна во целата организација. Сепак без оглед на нејзината природа, културата е моќна сила во организациите, сила која може да ја обликува целокупната ефикасност и долгорочниот успех на една организација. (Грифин, Р.2010: 25)

Училиштето претставува комплексен и сложен организациски систем. Тоа произлегува од секојдневните односи на релацијата наставник-ученик; наставник-наставник и ученик-ученик. Најчеста појава при ова е т.н. „судир на генерации“. Тоа практично значи судир на две култури, култура од возрасните (образовачи и воспитувачи) и култура на младите (оние што се образуваат и воспитуваат). И сето ова се одвива во една средина со свое окружување наречена училиште. Таа средина и тоа опкружување се карактеризираат со одредени традиции, обичаи, норми, навики, постигнати резултати, начини на однесување и комуницирање, религија итн. Сето тоа заедно со сета своја комплексност и сложеност, динамичност и отвореност го викаме култура на училиштето. (Петковски, К., Алексова, М. 2004: 35)

Во педагогијата е прифатен ставот дека училиштето претставува една од најконзервативните организации, при тоа се мисли токму на училишната култура. Ако се проучи историскиот развој на училиштето ќе се види дека тоа и не било толку одбојно кон новините кои требале да се воведат, а се однесувале на технологијата, техниката, науката. Конзервативизмот всушност е најизразен во сферата на традициите, односите на линија ученик-наставник, наставник-наставник, управа-вработени, училиште-родители, правилата во поглед на дисциплината, вредностите и сл. Што значи, културата е сегмент од училишното работење кое најтешко се менува. Се чини дека таа е и генерациски преодредена. (Петровска, С. 2010: 134)

Разбирањето на културата на едно училиште е многу значајно за унапредување на неговиот квалитет. Но, за да се разбере истата потребно е да се има предвид дека културата како продукт настанала низ долготраен процес на опстојување и функционирање на една организација, но и дека таа има развоен карактер. И затоа научниците велат дека културата е детерминирана од историјата на организацијата, претходните водачи, сегашните водачи, луѓето во организацијата и поширокиот контекст во кој опстојува организацијата. (Петровска, С. 2010: 134) Не постои единствена дефиниција за тоа што е култура на училиштето. Но едно е сигурно. Концептот за култура на училиштата е многу моќен концепт. Само училиште со своја сопствена култура може да има перспектива. (Казанциска, Б. 2008: 10) Училишната култура е она по која се препознава секое училиште и она што му дава белег на секој наставник и ученик. Тоа се создава со текот на времето, еволуира и се збогатува. Опфаќа систем од процедури, норми, видливи прописи на однесување, правила на игра, начин на комуницирање меѓу персоналот, воспоставена атмосфера, ред и дисциплина. (Петковски, К. 1998: 65) Училишната култура со сите свои елементи/детерминанти го дава „персоналитетот“ на секоја поединечна организација. Таа е рефлексивна на видувањата и доживувањата на оние внатре, во организацијата и оние надвор, од опкружувањето. Тоа е начин на кој се остварува работата и животот во институцијата и ја прави препознатлива. (Петровска, С. 2010: 134)

Секоја училишна култура ја карактеризираат следните фактори:

- стилските на водство

- гледишта во поглед на авторитет
- вредности и верувања
- историјата на организацијата
- церемонии и процедури
- симболи
- норми (Казанциска, Б. 2008: 12)

Покрај овие фактори на културата на училиштето, врз неа влијаат и:

- видливи прописи во однесувањето
- доминантни вредности што се воспоставени во училиштето
- филозофијата на училиштето
- воспоставени правила на игра
- чувство за клима
- изграден пристап во работата на наставниците во училиштето
- утврден распоред на времето
- воспоставена атмосфера на ред и дисциплина
- начин на комуницирање на персоналот
- изграден консензус кај персоналот за целите и задачите од дефинираната мисија на училиштето
- воспоставената визија за развој на училиштето
- изградени ставови на персоналот
- високи очекувања од секој поединец и на секое место во училиштето. (Казанциска, Б. 2008: 10)

Организациската култура во училиштето ја компензира формализацијата. Таа се манифестира на повеќе начини:

- Визуелно: однесувањето на учениците, наставниците, менаџментот на училиштето;
- Вербално: жаргонот, сленгот, стручната терминологија, коишто се користат во организацијата;
- Начинот на однесување: на менаџментот кон наставниците, учениците, нивните родители (на пример: човечно, импулсивно, агресивно). (Ferjan, M. 1996: 60)

Шејн дава некои општи значења за училишната култура:

1. Надворешната структура на училиштето.
2. Норми во однесувањето, какви што се јазикот и ритуалите, кои се употребуваат кога луѓето комуницираат, прифаќањето на туѓото мислење и однесување.
3. Норми кои луѓето ги развиваат во работните групи, како на пример „чесна работа за чесна плата“.
4. Доминантни вредности во организациите, како на пример квалитетот на наставата, резултатите на учениците и сл.
5. Филозофијата што е воспоставена во организацијата, како на пример политиката кон вработените, клиентите, учениците и сл.
6. Правила на играта за водење на организацијата, тоа се „игри“ што новодојдените мора да ги научат за да станат членови на таа организација и да бидат прифатени од другите членови;
7. Амбиентот или климата со која е исполнета организацијата и начинот на кој членовите во организацијата мислат и се однесуваат кон клиентите (на пример, учениците, родителите, и други надворешни субјекти). (Hopkins, D., Aiscow, M., West, M. 1996: 88)

Училишната култура најчесто се поврзува со училишната ефективност. Поаѓајќи од ваквиот пристап, во рамките на првиот Меѓународен конгрес на училишната ефективност и унапредување на работата на училиштата, кој бил одржан во Лондон во 1988 година, различни експерти направиле прикази за состојбите на овој план. На импресивен начин, овие професори сугерирале слични фактори кои се важни во креирањето на ефективната училишна организација. Според Рејнолдс, Ширенс и Кримерс, овие значајни фактори се:

- Силно водство во образованието,
- Високи очекувања за достигнувањата на учениците,
- Нагласување на базичните вештини,
- Безбедна клима со ред и дисциплина и
- Често проверување на напредокот на учениците. (според Mahicu, P.1999: 63)

Иако училишната култура е многу аспектна и испреплетена низ сите подрачја на работа на училиштето Стол и Финк сметаат дека нормите се поставки кои длабоко се вкоренуваат во сите аспекти на училишниот живот. Аконормите се израз на длабоко вкоренети вредности и ако тие влијаат на она што се случува на работното место, би било корисно да се размислува за норми кои го подржуваат развојот на квалитетот. Во тој контекст тие предлагаат десет културни норми кои меѓусебно се поврзани и се „потхрануваат“ една со друга.

1. Заеднички цели- Знаеме каде одиме
2. Одговорност за успех- Ние мораме да успееме
3. Колегијалност- Заеднички работиме на овој проблем
4. Континуирано унапредување- Можеме да бидеме поуспешни
5. Доживотно учење- Учење за секој
6. Прифаќање на разликите- Учиме преку обиди да се направи нешто
7. Поддршка- Секогаш постои некој кој ќе ни помогне
8. Взаемна почит- Секој има нешто да понуди
9. Отвореност- Можеме слободно да разговараме за нашите разлики
10. Пофалби и хумор- Сите сме задоволни со она што го правиме (според Louise, S. & Dean, F. 2000: 176)

Кога ќе се применуваат предложените норми, а за да се зголеми успешноста на училиштето треба да се има предвид неговата веќе постојана култура. Значи, имплементацијата на некоја норма во едно училиште може да оди за пократок период и на полесен начин, во друго пак процесот да биде потешок. Но Стол и Финк, препорачуваат прифаќање на сите норми и нивно вткајување во битието на училишната организација. Смеслата на проучувањето на училишната култура лежи во незиното влијание врз успешноста на училиштето. (според Louise, S. & Dean, F. 2000: 137). Градењето на култура на училиштето значи институционализација на позитивните ставови на учениците, наставниците и заедницата во процесот на создавање на современо или ефективно училиште. Позитивната училишна култура е креирана, се развива и е поткрепена од квалитетно водство. (Казанциска, Б. 2008: 10)

Културата ја помага и ја чува организациската ефективност, а водството е фундаментален процес со кој организациските култури (на пр. културата на училиштето) се формираат и менуваат. (Hopkins, D., Aiscow, M., West, M. 1996: 88)

Суштината на училишната култура е во односите меѓу менаџментот и вработените, од една страна, како и учениците и нивните родители, од друга страна. Основните проблеми во тие односи се:

- начинот на комуницирање;
- начинот на решавање на конфликтите;
- учеството на наставниците, учениците, нивните родители и претставниците на заедницата, при одлучувањето;
- начинот на користењето на власта и моќта во рамките на училиштето;
- начинот на оценување на квалитетот и успешноста.

Отсуството на функционална организациска култура или „организациска некултура“ води кон намалено почитување на вработените на училиштето, појава на конфликти, непочитување на училишниот ред од страна на учениците, оштетување на опремата и училишната зграда, отсуство на грижа и одговорност на наставниците и слаб успех на учениците. (Ferjan, M. 1996: 60). Денес посебен проблем е и тоа што практично сè уште постојат училишта кои според начинот на работењето и однесувањето се како оние од крајот на 19-от век, а велиме дека подготвуваме кадри за 21-от век. Имено, како што вели д-р Дејл Мен во повеќето од денешните училишта се третира

култура од минатото-авторитарна култура на училиштето, наспроти барањата на 21-от век-експериментална култура, либерална култура или култура на иднината. (Mahicu, P. 1999: 63). Важна е и училишната клима. Училишната клима претставува „воспоставен амбиент во некое училиште кој е одраз на тоа како во него се чувствуваат и однесуваат вработените, учениците и другиот персонал“. Во формирањето на училишната клима свое учество имаат директорот, наставниците, учениците со своите ставови и однесувања, како во училиштето така и надвор од него. Училиштата со добра клима се карактеризираат со воспоставена, уредна и пријатна средина за работа, воспоставен систем на ред и дисциплина, отворени и чесни комуникации, воспоставена соработка со родителите и друго. (Петковски, К. 1998: 65). Училишната клима всушност претставува создаден амбиент во кој се реализира наставниот процес, кој покрај материјално-техничките предуслови ги опфаќа и меѓусебните односи на сите учесници во реализацијата на овој процес. Битно е да се напомене дека, организациската клима се однесува или се грижи за субјективните реакции на членовите на организацијата и таа е до некаде функција од или реакција на организациската култура. Некои чувства или емоционални реакции за една организација веројатно се афектирани од степенот на кој индивидуата ги споделува постигнатите вредности, верувања и основи на членовите на организацијата. Затоа, организациската клима (и индиректно организациската култура) се однесува на тоа колку добро членовите на организацијата комуницираат или се одбегнуваат меѓусебно. Исто така е важно да се забележи дека организациската клима е ограничена во простор, но многу е поврзана со задоволството од работата. Општо, организациската клима треба што повеќе да дејствува со перцепциите што не се поврзани со работните задачи какви што се чувствата за политиката на соработниците или организациите (на пример училиштето), додека задоволството од работата вообичаено исто така вклучува перцепции од работниот делокруг и природата на извршените задачи. (Казанциска, Б. 2008: 14). Развивањето на позитивна клима во училиштето бара воспоставување на добра организациска структура која ја карактеризираат определен број на фактори меѓу кои поизразени и актуелни се: перманентната контрола и евалвација на учениците во нивните училишта и поголемо учество на родителите во работата и животот на училиштето. Од посебна важност за создавање добра клима е нагласеното верување дека секое дете може да биде добар ученик и развивањето на таква организациска структура која ќе овозможува добри услови за работа како на учениците така и на персоналот. (Казанциска, Б. 2008: 15). Со воспоставена здрава училишна клима и училишна култура училиштето добива карактеристика на современо училиште. (Петковски, К. 1998: 65). Поставувањето на здрава училишна култура и училишна клима е значајно за поставување на успешни меѓусебни односи во училишната заедница што е всушното и тема на овој магистерски труд. Во поставувањето на тие односи учество имаат наставниците, стручните соработници и директорот на училиштето. Директорот на училиштето претставува главен организатор односно водач на воспитно-образовниот процес, кој на наставниците и целокупниот персонал вработен во училиштето постојано им дава насоки и совети во работата. За да се изгради позитивна клима во некоја организација, потребно е нејзиниот директор да ги поседува сите пет видови на карактеристики на однесување и тоа: стручна, кадровешка, едукативна, симболичка и културна. Но покрај влијанието на директорот, во формирањето на климата многу силно учествуваат и наставниците и учениците со своите ставови и однесувања како во училиштето така и надвор од него. (Казанциска, Б. 2008: 15). Иако сите членови на една организација можат да придонесат за развитокот и одржувањето на организациската култура, менаџерот, односно директорот на училиштето игра особено важна улога во влијанието на организациската култура. (Џонс, Г.Џорџ, Џ.2008: 36). За успешно функционирање на воспитно-образовните институции е потребно во работењето да се потпираат врз современиот менаџмент и изградување менаџери и менаџерски тимови. (Гоцевски, Т.2003: 301). Во најново време се смета дека менаџментот е една од најважните човекови активности. Менаџментот се дефинира како процес на креирање, одржување, негување на условите во коишто поединците работејќи заедно во групи, ефикасно и ефектно, ги

исполнуваат зацртаните цели. (Михајловски, Ѓ.1996: 334). Улога на менаџментот во воспитно-образовните институции станува сèпоголема заради следново:

- Менаџментот особено води сметка за меѓучовечките односи и тоа како внатре во системот така и за оние во опкружувањето;
- Менаџерот се јавува во улога на лидер кој ги канализира односите во институцијата;
- Менаџерот ги поврзува луѓето како во институцијата така и со оние кои се надвор од неа, а имаат врска со неа;
- Менаџерот се јавува во улога на претставник на институцијата и неа ја претставува пред широката јавност;
- Менаџментот овозможува прибирање на информации и нивна дистрибуција за сите релевантни прашања за институцијата и за нејзиното работење;
- Менаџерот се јавува во улога на нервен центар на организацијата;
- Менаџментот ги обезбедува сите неопходни информации потребни за комплетно одлучување во организацијата;
- Менаџерот се јавува во улога на претприемач;
- Менаџерот се јавува во улога на решавач на проблемите со кои се соочува организацијата или институцијата;
- Менаџерот одлучува за алокацијата на расположливите ресурси;
- Менаџерот се јавува во улога на партнер и преговарач со институциите со кои се развиваат деловни односи. (Гоцевски, Т. 2003: 301)

Имено новиот деловен човек- менаџер односно директорот треба да ги поседува следните особини: вроден талент, стабилност, истрајност, снаодливост, амбициозност, независност, способност за брзо одлучување, интелектуална ефикасност, богатство на идеи, храброст во истражувањето и објективност во проценувањето. Покрај овие особини неопходно е и поседување стучни знаења и искуство. Новиот тип менаџер е многу образован човек кој со своите идеи и високостручни поттикнувачки знаења и вештини, вклучувајќи ги и оние со највисок степен на сложеност. (Гоцевски, Т. 2003: 303)

Литература:

- Bush, T. & West-Burnham, J. (1994). *The Principles of Educational Management*. Longman
- Gazivoda, P. (2000/2001). *Pedagogija*. Podgorica
- Dedič, D. (1996). *Odbrana poglavja školske i porodične pedagogije*. Vranje
- European Commission. (2010). *Directorate-General for Education and Culture. Common European Principlean for Teachers Competences and Qualifications*
- Janković, J. (1997). *Savetovanje nederektivni pristup*. Zagreb
- Jelavić, F. (1995). *Didaktiče osnove nastave*. Jastrebarsko
- Lesorne, J. *Образование I друштво*. (2000). Zagreb
- Mahicu, P. (1999). *Organizational Culture of Schools, Between Internal Management and External Pressure*
- Ferjan, M. (1996). *Skrivnosti vodenja shole*. Radovlica

ПОСТОИ ЛИ ЕТИКА ВО УЧИЛИШТАТА?

Емилија Угриновска¹, Александар Илиевски², Драгица Костадиновска³
¹Државен испитен центар-Скопје, ²МСУ „Г.Р.Державин“Св.Николе, ³СУГС „Здравко
Цветковски“Скопје

Апстракт: Одговорноста за моралното однесување на децата не е само на родителите. Училиштата имаат голем удел во формирањето на карактерот на децата, но она што е забележително е дека акцентот се става на совладување на знаења и вештини а воспитувањето е оставено да го врши улицата и врсниците. Дали го забораваме формирањето на карактерот на децата со запоставување на воспитната функција на училиштата и дали наставниците се добар модел на етичко однесување се дел од прашањата кои ги опфативме во овој труд.

Клучни зборови: Воспитание, наставници, оценување, морално однесување, карактер.

IS THERE ETHICS IN SCHOOLS?

Emilija Ugrinowska¹, Aleksandar Ilievski², Dragica Kostadinovska³
¹State Examination Centre Skopje, ²MSU "G.R.Derzhavin" Nikole, ³SUGS "Zdravko
Cvetkovski" Skopje

Abstract: Parents are not the only ones responsible for the moral behavior of the children. The schools have a great part in shaping children's character too, but what is remarkable is that the emphasis is on acquisition of knowledge and skills and that character education is left to the peers and the media. Have we forgotten the character formation of children by neglecting the educational function the school has on character and whether teachers are good role models of ethical behavior are some of the questions that we cover in this paper.

Key words: character education, teachers, assessment, moral behavior, character.

Вовед

Етиката го опфаќа правилното однесување и добриот живот, но таа е многу посеопфатна од обичната концепција на анализирање на доброто и лошото. Централен аспект на етиката е „добриот живот“, животот кој вреди да се живее или животот кој е едноставно задоволувачки. Но како да знаеме што е добро а што лошо, што е добар живот а што лош, кога постојат многу нијанси помеѓу??? И покрај тоа што важи фразата „не те воспитале дома“ одговорноста за воспитаноста/невоспитаноста на децата не е само на родителите. Основата за тоа што е добро, а што зло секако се добива во домот, но дилемите многу често произлегуваат од местото каде што треба процесот на учење да продолжи т.е од училиштата. Наместо потврда и проширување на наученото, децата во училиште често се здобиваат со поинакво искуство и се станува премногу збунувачко....Во училиштата почнуваме да ги гледаме и сивите нијанси и да учиме дека не е се така црно и бело.

Дискусија

Училиштата секогаш се заинтересирани за три вида на резултати од својата работа: вештините или што учениците можат да прават, знаењата-што тие научиле и карактерот-какви личности тие ќе станат. Целта на третото е градење на позитивни и продуктивни граѓани. За училиштата генерално, воспитувањето е всушност пронаоѓање на начин да се развијат добри навики и доблести, но колку навистина тоа се практикува...

Еден наизглед банален пример за тоа е неправедното оценување, каде децата се соочуваат за прв пат со општествена неправда. Истото можеби не секогаш е злонамерно, но е сепак неправедно. Обид за дисциплинирање, нетолеранција кон некоја карактеристика на ученикот, недоволна едукација на наставникот или негов личен проблем кој ќе си го донесе од дома и многу други причини можат да бидат ситуации кои доведуваат до неправедно оценување. Масовна појава се случува на крајот на наставната година кога на сцена стапуваат роднините и пријателите и „фаќаат врски“ за добивање повисоки оценки од заслужените.

Општествената позиција на родителите ги диктира оценките, а наставниците одделенските и класните се борат да добијат класови во кои има богати или познати родители, битно е да се моќни. Така се сите среќни и задоволни, едните се чувствуваат растеретени да немораат да учат со децата ниту пак ќе се срамат за лошиот успех (како и да е петката ќе ја има), а другите имаат купени пријатели кои ќе можат да им помогнат да си ги вработат децата или да ги назначат за идни директори и кој знае уште што се не бараат... Добиваат сите освен општеството... Овој однос кон оценките постепено стана правило а не исклучок. Крајниот продукт на повеќе годишното функционирање на оваа аномалија е веќе повеќе од видлив. Добивме еден куп генерации на неописменети „дипломирани“ кадри па и магистри, а уште полошо од тоа е што се пореметува и поимот за тоа што е добро, а што лошо. Она на што ги учиме младите генерации е всушност дека за да бидеш добар и успешен не треба да се трудиш, „само глупавите учат“.

Во обид да се стави крај на оваа појава и да се врати некогашниот квалитет, беа воведени еден куп реформи во образованието. Таква реформа е и воведувањето на екстерното оценување, како обид да се поттикне и врати објективноста на наставниците во оценувањето. Иако некои сметаат дека против неетичноста во оценувањето на учениците се бориме со неетичност во оценување на наставниците сепак анализите покажуваат дека оценувањето од страна на наставниците значително се подобри и без реализација на казните врз нив. Дополнителен позитивен нус ефект на овој процес е приближување на родителите и децата. Родителите се ангажирани околу тестирањето но не за да ургираат за оценка туку заедно со децата работат на совладување на прашањата а со тоа стекнуваат увид и во нивните знаења.

Но не е само оценувањето проблематично, во училиштата се случуваат и уште пострашни работи. Личните вредности како што се чесноста, довербата, толеранцијата, искреноста, почитувањето на другите и сл., многу често се губат кога личноста ќе се најде во ситуација на моќ, а позицијата на наставник и те како е моќна. Моќна е не само затоа што ставаат оценки за знаење, туку затоа што имаат и улога на воспитувачи, а многу од нив се и модели за идентификација. Тогаш чија е одговорноста кога на час наставникот ќе му се обрати на ученикот со зборовите „ти си психички болен и глупав“, „свињо една“ кога на девојчињата без да ги испрашува наставникот ќе им стави петки, а на сите машки четворки. На што тој наставник ги учи? Што прави со нивното чувство за добро и зло, правда, честност... Какви личности ќе се создадат со таквиот негов однос???

Такви личности не би требало да бидат дел од образовниот процес, но за жал таму се и никој со години не реагира на тоа што го прават, барем не системски. Еден ваков наставник во својот работен век влијае на формирање на многу личности.

Како на децата кои имале такво или слично искуство ќе им ги смениме извитоперените погледи и ставови кон работите, како ќе ги вратиме на правиот пат? Веројатно една таква личност не би влијаела многу ако мнозинството е поинакво, но во нашето образование за жал ова не е толку ретка појава.

Во контекст на погоре опишаната актуелна состојба оправдани се обидите за промени во образовниот систем како што се воведувањето на екстерните тестирања на учениците, а преку нив и на наставниците, а особено е оправдано психолошкото тестирање на наставниот кадар и професионализација на наставникот преку негово лиценцирање.

Донесувањето на Законот за Академија за наставници е начин да се исправат многуте недостатоци кои веќе ги споменаваме. Во истиот тој закон е пропишана обврската Академијата да изготви етички кодекс за наставници, кој го утврдува министерот за образование и наука. За прием во

Академијата покрај другото се предвидени и: Тестот на интегритет кој има за цел проверка на етичките и моралните вредности на кандидатот за вршење на работите на наставник; Тестот на личност чија цел е процена на карактеристиките на лицето за подобност за работа со деца и адолесценти во воспитно-образовната дејност а кој се заснова врз постојните етички и професионални кодекси за вршење на работите на наставник. Друго е прашањето за подобноста на тестовите кои се користат за оваа цел или предвиденото повторно тестирање со истите тестови после пет години со цел релиценцирање но секако тоа е нешто што допрва во пракса ќе се провери а секаков обид за подобрување на актуелната состојба е добредојден.

Заклучок

Повеќе од потребни ни се филтри кои би помогнале да се обезбеди квалитетен кадар кој ќе ги образува и воспитува нашите деца. Постојење на унифициран етички кодекс за наставниците, подигање на критериумите и регулирање на наставничката професија се добар почеток за пополнување на алките кои недостасуваа во тој процес.

Воспитувањето значи креирање на култура која бара сите во училиштето да бидат најдобри луѓе што можат и тоа може да функционира само како огромен процес на взаемно подобрување кој ќе ги вклучува учениците, наставниците, родителите и сите други вклучени страни. Тоа не е воопшто лесно да се реализира особено ако се има предвид се она со кое веќе ги оптеретуваме училиштата и недоволното време со оглед на преобемните содржини, но ако креирањето на карактерот на децата ни е важно и ако повторно му го дадеме на воспитанието пиедесталот кој го заслужува, а не само на знаењето би можеле да ги вратиме училиштата да бидат модели на етички мисли и вредности.

Литература

- Carr, D. (2000). *Professionalism and Ethics in Teaching*. Routledge
- National Association of School Psychologists, (2010) *Principles for Professional Ethics*
- Shapiro, J.P., Stefkovich, J.A. (2010) *Ethical Leadership and Decision Making in Education: Applying Theoretical Perspectives to Complex Dilemmas*, Third Edition, Routledge
- Закон за Академијата за наставници („Службен весник на Република Македонија“ бр. 10/15)
- Закон за наставници во основните и средните училишта („Службен весник на Република Македонија“ бр.10/15)

УДК 37.064.2
(прегледен труд)

УЧИЛИШНАТА ОРГАНИЗАЦИСКА КЛИМА ФАКТОР ЗА РАЗВОЈ НА СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ

Проф. Д-р Емилија Петрова Ѓорѓева¹, Татјана Кокотова², магистрант
^{1,2} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Апстракт: Училиштето е мошне стара воспитно-образовна организација која, гледано историски се менува зависно од општествените промени и се приспособува кон новите барања на општеството и неговите членови. Благодарение на тој свој динамизам, училиштето успеало да преживее многу постапни и револуционерни општествени промени, успешно сообразувајќи се со новонастанатите услови и околности, добивајќи нова функционална и соодветно дизајнирана ефикасна структура. Современото училиште претставува комплексен и сложен организациски систем. Тоа произлегува од секојдневните односи на релација наставник-ученик, наставник-наставник и наставник – директор. Притоа, честа е појавата на т.н. “судир на генерации“. Тоа практично значи судир на две култури, културата на возрасните (образовачи и воспитувачи) и културата на младите-новите генерации (оние што се образуваат и воспитуваат). И сето тоа се одвива во една средина со свое опкружување и создаден амбиент во кој се реализира наставниот процес, со индивидуалните и споделените перцепции, ставови и мислења на членовите низ кои се случува животот во училиштето. Таа средина и тоа опкружување се карактеризираат со специфична организациска клима и организација на работењето на училиштето. Во креирањето на климата во современото училиште, учествуваат директорот, наставниците и учениците со своите ставови, мислења и однесувања, како во училиштето, така и надвор од него. Градењето и негувањето на позитивна организациска клима во скоро секое училиште, подразбира воспоставување и постојано унапредување на параметрите (колегијалност, поддршка од директор) кои ја определуваат организациската клима и перманентната контрола и евалуација на параметрите (иницијативност и иновативност, планирање и креирање развој на училиштето) кои ја определуваат организацијата на работењето на училиштето.

Клучни зборови: организациска клима, современо училиште, колегијалност, поддршка од директор, иницијативност и иновативност, планирање и креирање развој на училиштето.

SCHOOL ORGANIZATIONAL CLIMATE - FACTOR OF MODERN SCHOOL DEVELOPMENT

Prof. PhD Emilija Petrova Gjorgjeva, Tatjana Kokotova
Faculty of Educational Sciences, University “Goce Delcev” Stip

Abstract: School is a very old educational organization which has changed throughout history depending on social changes and it has accustomed itself to the new needs of the society and its members. It has managed to go through various stages and revolutionary changes of society thanks to its dynamism, and it has successfully shaped itself in the newly developed conditions and circumstances by acquiring a new functional and appropriately designed efficient structure. The modern school represents a complex organizational system. It comes from the everyday teacher – student, teacher – teacher and teacher – headmaster relations. The so called “generation gap” occurs very often in these kinds of relations. This means that there is a clash between two generations: the adults which are the educators and the culture of the young, or the new generations that are being educated. All of this occurs in an environment with its own characteristics and atmosphere in which the educational process is being realized by individual and shared perceptions and opinions of the members of the school who experience this process. This environment is characterised by a specific organizational climate and the way the school is functioning. Creating and nurturing a positive climate in modern school requires the involvement of the headmaster, the teachers and the students with their opinions, behaviours and points of view both in the school and outside of it. Building and maintaining the organizational atmosphere in every school means establishing and regularly developing the parameters (solidarity, headmaster’s support) that define the organizational atmosphere and permanent control, and also evaluation of the parameters (taking an initiative, being innovative, planning and developing the school) which define how the school works.

Key words: *organizational atmosphere, modern school, solidarity, support initiative and innovativeness, planning and creating development.*

Организациската клима е автохтон психолошки конструкт, кој за прв пат се спомнува уште во 1939 година, кога Lewin, Lippitt и White го објавиле трудот за експериментално креирање на социјалната клима во детските групи, и уште од самиот почеток се развил со цел да се специфицираат факторите од околината кои влијаат врз мотивацијата и однесувањето на членовите во групата. Конкретно, поимот организациска клима, прв пат го спомнува Gellerman во 1960 г. (Ной, 1990). Според класичната теза на психологот Левин, однесувањето претставува функција од интеракцијата на индивидуата и нејзината околина, па може да се каже дека, како индивидуата ќе реагира на одредена ситуација, зависи од тоа какво значење таа околина има за неа. На ист начин и организациската средина го одредува однесувањето на нејзините членови, па познавањето и проучувањето на организациската клима и механизмите што владеат во неа се од големо значење за управувањето со човечките потенцијали во секоја работна организација. Од осумдесетите години на XX век, гледиштата за факторите на успех во делот на управувањето на современите организации, хронолошки се поместувале од научен менаџмент на организациската структура, кон организациската клима (Smircich, Calas, 1989). Трендот за поместување на гледиштата и факторите за успешност на организациите, се должи на фактот дека, еден од основните емпириски потврдени концепти за деловна успешност на современите организации е концептот за организациската клима и претставува индивидуална свест и став на вработените кон различни организациски ентитети (упатува на мислењата и емоциите што ги имаат вработените кон организациските ситуации и случувања) (Schneider, 1989). Постојат разлики во дефинирањето и мислењата помеѓу теоритичарите и истражувачите-практичари, околу тоа, дали организациската клима е организациско својство или пак својство на индивидуата, односно членот на организацијата. Јоханесон, (Johannesson, 1973) наведува два темелни правци водефинирањето на организациската клима: објективистички (реалистички) и субјективистички (феноменолошки). Според првото гледиште, климата објективно постои како дел од организациската реалност. Иако, климата обично се дефинира со помош на типични однесувања, ставови и чувства на вработените во организацијата, според оваа теориска перспектива, климата е организациски атрибут кој егзистира независно од перцепциите на нејзините членови. Субјективистичкото гледиште се однесува на перцептивно и когнитивно структурирање на организациските случувања кое е заедничко за нејзините членови. Со оглед на тоа што во организацијата постои континуиран след на збиднувања, процеси и акции, членовите на организацијата ги набљудуваат различните феномени и се обидуваат да ги интерпретираат со цел, нивната непосредна средина да им стане појасна и поразбирлива. Тие си создаваат особена, индивидуална когнитивна мапа, која им овозможува толкување и придавање на одредена важност на случувањата и настаните во организацијата. Во процесот на интеракција и комуникација со другите членови од организацијата, доаѓа до взаемна размена и споделување на сопствените доживувања и перцепции, при што доаѓа до модифицирање и дополнување на индивидуално создадените когнитивни мапи и се формираат заеднички начини на перципирање и интерпретирање на организациските случувања, што всушност претставува и суштината на дефинирањето на организациската клима во рамки на субјективистичкиот (феноменолошкиот) правец. И покрај можностите за разликување и поделба на два вида на клима на теоретско ниво, на применето ниво таквата поделба е прилично тешко остварлива и видлива. Токму поради тоа, теоритичарите и истражувачите се колебаат во застапувањето на гледиштата околу тоа, дали климата е организациско својство или пак е својство на индивидуата, односно членот на организацијата. Во таа насока, Џејмс и Џонс (James & Jones, 1974) направиле преглед на трудови од оваа област низ три пристапи во дефинирањето на климата. Нивните пристапи претставуваат комбинација помеѓу субјективистичката и објективистичката операционализација и сфаќање на климата како организациско, односно индивидуално својство. Фореханд и Гилмер, (Forehand и Gilmer, 1964) климата ја определуваат

како релативно трајни карактеристики кои ја опишуваат организацијата, според кои една организација се разликува од друга и кои влијаат на однесувањето на нејзините членови. Тие климата ја поистоветуваат со карактеристиките на организацијата, кои можат да се мерат на различни начини, па според тоа, секое истражување кое се занимава со некоја карактеристика на организацијата, може да биде вклучено и во поширокото подрачје на климата.

Вториот пристап го сочинуваат гледиштата на дефинирање, кои на климата и понатаму гледаат како на организациско својство, но ја операционализираат со субјективни мерки. На пример, климата е дефинирана како збир ставови и очекувања кои ја опишуваат организацијата, статични карактеристики и перципирана поврзаност помеѓу однесувањата и исходите од тие однесувања во организацијата (Campbell, Dunnette, Lawler i Weick, 1970). Во овој пристап, се вбројува и дефинирањето на климата на Литвин и Стрингер, (Litwin i Stringer, 1968) според кои, климата претставува збир на мерливи карактеристики на работната околина, кои посредно и непосредно се набљудуваат.

Третиот пристап, климата повеќе не ја третира како организациско својство, туку како индивидуално својство на нејзините членови. Шнајдер (Schneider, 1975) ја нагласува когнитивната основа на климата, но и ефектите на однесувањето. Климата може да се набљудува низ перцепциите или интеракциите на околината, кои се значајни за индивидуата, и помагаат да ја разбере околината и и даваат основа за соодветно однесување во неа.

Без оглед на разликите за сфаќањето на организациската клима, сите се согласуваат во важноста и постоењето на две битни, за организациската клима, компоненти а тоа се: *перцепцијата и дескриптивноста*. Перцепцијата во контекстот на организациската клима се употребува како доживување на организацијата. Всушност поимот перцепција, во когнитивната психологија се дефинира како психички процес или психонервна активност со која се спознава објективната реалност. Перцепцијата му овозможува на човекот да ги спознава релевантните карактеристики на околните предмети и појави- нивниот просторен и временски сооднос, облик, големина, квалитативни и интензитетни разлики (Petz, 1992).

Дескриптивноста на организациската клима се согледува преку индивидуалните извештаи или описите на членовите на организацијата за тоа како ја доживуваат организациската средина. Дескриптивните верувања настанати како резултат на когнитивниот процес ги рефлектираат само апстрактните генерализации на различните ситуации и не мора нужно да бидат директно поврзани со карактеристиките на самата ситуација, туку претставуваат лична интерпретација на информациите. Всушност дескриптивните убедувања, се она што ја чини организациската клима. Организациската клима, како сложен концепт од нематеријални ресурси на организацијата, е еден од облиците на социјалната клима, затоа што секоја организација е повисок облик на социјална група, кој според Звонаревиќ, (Zvonarević, 1989) се состои од психолошка клима, како индивидуално својство на организацијата но и карактеристичното организациско својство, кое манифест на организациската култура. Со оглед на тоа што, организациската клима настанува како интеракција на индивидуалните карактеристики на личноста- членови на организацијата и барањата кои ги наложуваат работните обврски, може да се дефинира како мислења и чувства на вработените кон различните аспекти на работата (Bojanović, 1988). Според Шеин, (Schein, 1985), организациската клима е нешто што организациите го имаат а може да се дефинира како „научени одговори на групните проблеми за егзистенцијалното опстојување и внатрешната единственост“ . Организациската клима е релативно стабилно обележје на внатрешната средина, таа е поврзана со искуството на членовите, и влијае на основните организациски процеси на комуницирање, на решавање на проблеми, на учењето, на мотивацијата, на постигнувањата и развојот на организацијата, иноваторството и задоволството од работата (Jablin, Putnam, Roberts, 1989).

Организациската клима претставува незаобиколлив концепт во процесот на управувањето на организацијата, затоа што ги опфаќа луѓето (вработените), нивните меѓусебни интеракции и синергијата која ја создаваат. Всушност, за секоја современа организација најважно е, вработените да имаат желба со задоволство да одат на работа, работата да ги облагородува и

усреќува (да бидат лојални и приврзани кон организацијата), затоа што само задоволна личност е во можност да ги изрази своите способности, може оптимално да ги искористи своите потенцијални физички и умствени ресурси, да создава, твори и работи според високо поставени критериуми, и да ги задоволи потребите на дури и најпробирливите корисници (Alić,1997). Освен тоа, да вработените би сакале во потполност да ги искористат своите потенцијали, да покренуваат иницијативи и покажат интерес за континуирано лично и професионално усовршување, продлабочување на сопствените знаења и вештини за постигнување на поставените организациски цели, потребно е такво конципирање на организацијата (создавање на таква организациска клима и амбиент) во која вработените ќе се чувствуваат удобно и пријатно како во сопствениот дом, ќе бидат оддадени на организацијата и ќе имаат желба за постигнување на организациските цели (Pološki, 2003).

Домович, (Domovic, 2000), ги систематизирала (со што се сложуваат и поголем број на научници) темелните карактеристики на организациската клима:

- Организациската клима ги одразува (карактеризира) особините на целата организација или нејзините главни делови;
- Организациската клима ја опишува организацијата (или нејзин дел), без евалуација, односно не ги подразбира емотивните реакции кон организацијата;
- Организациската клима се создава врз основа на рутинското делување на организацијата, кое е важно за организацијата и нејзините членови;
- Организациската клима влијае на однесувањето и на ставовите на членовите во организацијата.

Литература:

- Domovic, V., (1997). Školsko ozračje kao posebno istraživačko polje (School climate as a special research area). V H. Vrgoč (ur.), Školsko i razredno - nastavno ozračje - put prema kvalitetnijoj hrvatskoj školi i nastavi (School and class climate - the way to quality of the Croatian school and education). Zagreb: Hrvatski pedagoško - književni zbor;
- Domovic, V., (2000). *Odnos između školskog ozračja i učinkovitosti škole, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet;*
- Pološki, N.(2003). “Ženski stil” vođenja-empirijsko istraživanje primarnih
- Litwin, G.H., Stringer, R.A., (1968). *Motivation and Organizational Climate, Cambridge, MA: Harvard Business School, Division of Research;*
- Schein, E., (1985). *Organizational Culture and Leadership: A dynamic View.*San Francisco: Josey-Bass Publishers;

СОСТОЈБАТА ВО ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ДЕНЕС Е ПРЕДИЗВИК ЗА УТРЕШНИНАТА И ПЕРСПЕКТИВА ЗА ИДНИНАТА

*Проф.Д-р Снежана Мирасчиева¹, доц.д-р Даниела Коцева²
^{1,2} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип*

Апстракт: Целта на трудот е да ја претставиме состојбата во воспитанието и образованието во национални рамки, од аспект на глобалните трендови како и рефлексивната врз развојната перспектива како предизвик за образованието и воспитанието во македонски контекст. Прашањата за интернет-доминанција и инвазија на компјутерите во воспитанието и образованието со можни последици во делот на хуманизацијата на личноста и дехуманизацијата на заедницата, предност на индивидуалноста над колективноста и социјализацијата, надвладување на виртуелниот свет над реалниот се круцијални во доменот на анализата во трудот од аспект на предизвици и перспективи за идниот развој воопшто.
Клучни зборови: воспитание, образование, глобален свет, национални рамки, трендови.

STATE IN EDUCATION TODAY IS A CHALLENGE FOR TOMORROW AND A PERSPECTIVE FOR THE FUTURE

*Prof. PhD Snezana Mirascieva¹, Assistant professor PhD Daniela Koceva²
Faculty for Educational Sciences, University "Goce Delcev" Stip*

Abstract: The aim of the paper is to present the situation in the education in national frames, from the aspect of global trends and reflection upon the developmental perspective as a challenge for schools and education in the Macedonian context. The issues of the Internet domination and invasion of computers in the education with possible consequences in parts of humanization and dehumanization of the community, the advantage of individuality over collectivity and socialization, predominance of the virtual world over the real world are crucial issues in the area of analysis in this paper from the aspect of challenges and perspectives for future development in general.
Key words: education, global world, national framework, trends.

Воведни напомени

„Образованието е најмоќното оружје за да се промени светот“.

Н. Мендела

Воспитанието и образованието се реален одраз на сликата на општеството. Од денешна перспектива, во воспитно-образовната сфера можат да се забележат повеќе трендови во неколку аспекти: културна, технолошка, структурна, економска и процесуална. Фокусот на трендовите се наоѓа во пет клучни области на промени кои опфаќаат две прашања. Едното прашање е во контекстуални рамки и се однесува на тоа како трендот може да се развива, а второто влијанието на тој развој. Промените во областа на културата се однесуваат на животот во дигиталниот свет и агенции за оној што учи (институции чија основна дејност е учењето). Во сферата на технологијата промените се однесуваат на аналитички пристапи кон учењето и нагласување на посебноста, индивидуалноста. Третата област е од структурна природа и опфаќа поврзување на образовните институции и ориентирање кон ученикот. Во економската сфера промените се

однесуваат на создавањето култура и глобално поврзување. Последната сфера се однесува на самиот процес и се ориентира кон нови пристапи во оценувањето и гамификација, односно апликативност на игрите и примена на типичните елементи на играње (како на пример, точка постигнувајќи, натпреварување со другите, правила на игра) и за други области на активност). Во споредба со овие глобални трендови, македонската образовна сфера се движи во иста насока. Друго е прашањето за степенот на достигнување, ефектите, обемот, базичната платформа на трендовите. Но насоката е иста. Во намерата да ја анализираме актуелната состојба во воспитанието и образованието кај нас, ќе се обидеме низ компаративна анализа со глобалните образовни трендови да ја формираме претставата за воспитно-образовната сфера од неколку аспекти како организациски, процесен, содржински, контекстуален. Имено, желбата да се подобри квалитетот на образованието е честа тема во денешното општество, а пазарот на труд бара постојана обука и дообразование со цел да се развијат вештини кои ќе придонесат кон работното место а таквите индивидуи ќе станат поконкурентни. Повисок квалитет на образовниот систем и зголемување на бројот на образовани луѓе и професионалци се основа на успехот во било кој националната економија. Денес, во услови на постојани промени, технолошки иновации и нови трендови, важно е да се биде свесен дека образованието постојано се менува и дека и тоа е под влијание на зголемените трендови во животната средина и општествената заедница.

Воспитанието и образованието во македонски контекст денес

„Образованието не се состои од тоа колку помниме ниту колку знаеме. Образованието се состои од тоа дали разликуваме колку знаеме, а колку не“.

А. Франс

Одговорот на прашањето за тоа што се случува денес во образованието, е сложен и комплексен. Од една страна, можат да се забележат полуфункционални училишни објекти, подзаборавени, оставени на времето, сведоци за настани и училишни дворови во кои се слушаат детски гласови. Училниците со табла која одамна ја одработила својата работа, понекое скршено столче и клупа со имиња, формули длабоко врежани во неа. Од друга страна, инвазија на компјутерот кој стои пред секое дете. И кога сме тука, факт е дека компјутерот и еволуцијата на интернетот во изминативе неколку години бележат вртоглав брз подем и развој. Компјутерот кој се користел пред педесет години ја исполнувал целата зграда и имал толкава моќ како денешниот мобилен телефон. Повеќето од најпопуларните медиуми тогаш како ТВ, радио и печатени медиуми полека го изгубија своето место на piedestalот од страна на интернетот. Се чини дека овие промени се драстично големи последниве неколку години, и ги вклучуваат и промените во образованието. Некои истражувачи велат дека оваа промена долго време доаѓа. И дури ако се сложиме со нив, мораме да го прифатиме фактот дека сепак наставниците почнуваат да се менуваат со времето. Трендот во образованието, денес е дека образовните институции треба да се обидат да останат во чекор со најновите достигнувања во технологијата за подобро да ги учат своите ученици. Меѓу популарните трендови во образованието денес се истакнува употребата на интернетот и социјалните медиуми како средство за учење. Имено, сите ученици денес знаат како да користат компјутер и интернет, а повеќето од нив ги користат социјалните мрежи како медиуми за да ги споделат своите мисли и да се поддржуваат еден со друг. И наставниците денес знаат како да ја искористат моќта на интернетот и социјалните мрежи како средство и начин за побрзо и полесно да стапат во контакт со своите ученици, и да ги слушнат нивните размислувања, идеи и ставови кои ги разменуваат меѓусебно. Но овде не можеме да кажеме дека односот е ист. За жал бројот на училниците е поголем од бројот на наставниците, ако го имаме во предвид фактот дека

наставниците го планираат и го водат процесот на настава. Од тука само по себе се наметнува прашањето, колку е можно да ги променат улогите, па наставникот да биде ученик, а ученикот-наставник. Или уште поконкретно, зошто е тоа така?! Колку е возможно тоа?! Ако се случи воопшто, зарем нема да настане хаос во организираниот и институционализиран систем на воспитание и образование, која ќе биде неговата цел, какво поколение ќе го води општеството утре, и редица прашања во таа смисла.

Како да одговориме на предизвиците од перспектива на иднината?

Животот денес, турбулентен, полн со промени и нови барања во секој сегмент на живеењето, пред нас донесува мноштво предизвици кои го трасираат патот во иднината. Дел од тоа е образованието. Тука се судирите меѓу традицијата и модерното, ставовите и мислењата, меѓу генерациите, наставниците и учениците, теоријата и практиката, персоналитетот и аперсоналноста, демократијата и авторитарноста, хуманизацијата и дехуманизацијата, социјализацијата и алиенацијата, индивидуалноста и колективноста. Тука е полето на судир меѓу две дијаметрално спротивни точки во различно домени. Затоа време е да размислиме како да влијаеме денес за подобро утре или како да ги зачуваме човечките вредности а при тоа технологијата да ја ставиме во наша корист. Затоа што во спротивно, нашиот продукт од развојот (машината наречена компјутер) ќе биде наше средство за самоуништување (уништување на човечкиот род). Во текстот што следи ќе стане збор за неколку трендови кои се карактеристични во различен обем и кај нас. Едниот од нив се однесува на акцентирање на праксата. Универзитетите и училиштата се повеќе се свесни за значењето на практичните знаења во подготовката и вклучувањето во „реалниот свет“. Предавања еќе не само читање на книги и скрипти, туку се повеќе интерактивни: се решаваат симулирани проблемски ситуации од реалниот живот, студентите добиваат задача да изработат истражувачки семинари, трудови, се создаваат можности за практична работа во одредена дејност и слично. Од тука целта на наставата не е да говори само едно лице а другите да слушаат. Напротив, се поттикнува комуникацијата, во која секој го изнесува сопственото мислење, критичко размислување, креативност и тимско решавање на проблеми. Сето ова бара развивање на вештини кои треба да се развиват кај секоја индивидуа е, со цел успешно да влезе на пазарот на трудот. Но таквите вештини не можат да се стекнат само преку читање литература, туку преку пракса и активна соработка и интеракција со другите. Затоа не залудно се вели дека искуството е најдобриот учител. Вториот тренд се однесува на дигитализацијата на процесот на учење. Ниту образовниот систем не е имун на се поголемата дигитализација. Интернетот веќе одамна ги надмина класичните извори на знаење како што се учебници, енциклопедии и списанија, и има направено огромно количество на информации достапни речиси за секој. Се тежнее кон целта која се однесува на тоа секој да добие можност за учење во било кое време и на било кое место а тоа се постигнува со солидна технолошка опрема. Лаптоп во училниците стана честа појава, а класичните четириесетминутни предавања за време на кои се пишуваат белешки, сега се заменети со интерактивна настава, сурфање, и поттикнување на учениците да ги најдат потребните податоци и да ги споделите многу побрзо. И самата администрација е веќе фокусирана на секретарот, печатење на хартија и долга процедура, туку со онлајн база на наставни содржини се зголемува ефикасноста, брзината и достапноста на потребните информации. Еден од интересните трендови што се очекува е зголемената употреба на паметен телефон (smartphon) и таблети, кои, според најавите на експертите набрзо ќе го заменат лаптопот и ќе станат еден од најчесто користените помагала во учењето. Третиот тренд подразбира иновативни методи и персонализација на процесот на поучување. Наставата која се темели единствено на читање литература и „учење на памет“ и припаѓа на минатото. Со цел кај своите ученици да поттикнат развој на креативност и критичко мислење, наставниците мора да дејствуваат креативно, и во наставата да користат разни технички алатки, интернет, примери од реалниот живот и практиката. Кога ќе слушнеме дека „најдобро се учи преку игра“, повеќето прво ќе помислат на наставата во основните училишта, но интересен факт е дека се повеќе и повеќе

високообразовните институции ја применуваат играта во наставата. Така, истражувањето на американскиот The Horizon Report покажало дека студентите кои се вклучени во разни онлајн игри имаат високо ниво на интеракција, иницијатива и иновативност а тоа се вештините кои треба да ги поттикне училиштето. Интернетот нуди големи можности за персонализација на процесот на учење. Секој поединец може да решава дијагностички тестови, да се навраќа на новите содржини и да се фокусира на нив толку и во оној дел кој ќе му помогне да ги пополни „празнините“ во знаењето. Исто така, интернетот нуди можност за организирање на дигитални мапи во кои има јасен преглед на сите потребни наставни материјали, како и задачите и работите што тој го изработил. Сепак, персонализацијата на наставата не се однесува единствено на можностите што ги нуди технологијата и интернетот, туку и на односот помеѓу наставниците и учениците. Наставниците веќе не се само формални лица без близок контакт со оние што учат. Класичните училиници со многу учесници и еднолична предавачка настава се заменуваат со помали групи, каде што на тркалезна маса се водат активни расправи, се организира теренска настава, индивидуално советување и објаснување и учење преку различни диференцирани задачи и проекти. Друг тренд бара промени во средината на учење. Познат е фактот дека македонскиот образовен систем во последните неколку години е подложен на бројни иновативни зафати преку одделни проектните активности и конкретни чекори. Еден од нив се однесува на инфраструктурата на училишните згради што како тренд се забележува и на глобално ниво. Реновираните училишни објекти нудат „нови“ училиници и креирање на поттикнувачка средина за учење. Истражувањата говорат дека состојбата на училишните објекти влијаат на наставата, наставниците и учениците, пропорционално. Современи и солидни уредени училишни објекти позитивно влијаат на резултатите во работата. Тоа пак се афектира и на работата на наставниците и учениците. Пријатниот изглед на училиницата создава позитивната слика и клима на соработка и медијација во односите меѓу наставниците и учениците. Решавањето на конфликти е се повеќе застапено, со што се создаваат услови за колаборативност и кооперативна настава. Исто така, промените се однесуваат и на здравиот живот на младата популација, со што во контекст на инфраструктурата, се реновираа и изградија училишните спортски сали. И ова го потврди фактот дека враќањето на значењето на училишниот спорт значително ги подобрува резултатите и постигнувањата на учениците. И како што претходно истакнавме, компјутерот го зазема своето место во училиштето и процесот на учење. Новите трендови во глобалниот образовен свет во таа смисла секојдневно нудат нови стратегии на учење, самоучење, општење, проток на информации. Тоа ги менува односите меѓу наставникот и ученикот. Демократизацијата на односите и различноста меѓу учениците, ја истакнува посебноста на секоја индивидуа. Овие процеси имаат силна рефлексија во сите сфери на наставната работа. Од креирање на атмосферата во паралелката, преку заедничко дефинирање на правила и прописи на однесување во училиницата, преку заедничко планирање и подготовка за реализација на наставните активности. Овој тренд се забележува и во нашиот образовен контекст. Речиси во секоја училиница можат да се забележат јавно истакнати кодекси на однесување, а за училиштата тие се достапни за секого. Оваа состојба резултира со иновативни приоди во процесите на поучување и учење, каде секоја индивидуа напредува согласно своите способности. Ваквиот тренд застапен во нашата образовна сфера продуцира и наметна нови стратегии во наставата како конструктивизам, кооперативно учење, критичко мислење, диференцирана настава, образовни проектни активности со различна тематика, негување на разни стилови на учење, примена на нова технологија во наставата, поттикнување на интеркултурна комуникација. И во содржински контекст се забележуваат рефлексите од глобалните трендови како мултикултурно образование, инклузивност, екологија, учење на странски јазик, спорт и физичка активност. И во однос на наставниците глобалните трендови имаат свој одраз во македонски контекст. Ќе наведеме некои од нив: свест за одговорност за наставници, наставник-истражувач, медиумска писменост, професионализација, професионален развој, доживотно учење како животен стил, вреднување на неговата работа. Ова се само некои од најновите трендови во

системот на образование. Тие се знаци кои ветуваат и покажуваат дека образовниот систем во земјата се подобрува и веќе не е во стагнација.

Кратки заклучни согледувања и препораки

„Големата цел на образованието не е знаењето, туку акцијата“.

Х.Спенсер

Во сферата на образованието се промовираат нови трендови. Сите тие се ориентирани кон стекнување нови вештини за сите односно способности за универзален и континуиран пристап во учењето, со цел оспособување за активна партиципација во општеството на знаење. Способноста за работа на компјутер, странски јазици, технолошка култура, претприемништво и социјални вештини ја следат новата парадигма од општество на учење во општество на знаење е перспективата за иднината на општеството во целост и целосно е компатибилна со позната парадигма на познатиот филозоф Едгар Морен, „глава што мисли, а не глава што памти“. Вреднувањето во наставата на учениците и наставниците добива на значење. Значајна референца се дипломите, сертификатите и квалификациите и за поединците и за пазарот на труд. Тренд е и ориентирањето на учењето кон ученикот, компјутеризација во наставата, доживотното учење како стил на живеење, со што трендот на создавање заедница на проактивни граѓани е карактеристичен и кај нас. Во тој контекст не треба да се намали ниту заборава клучната улога на образованието. Впрочем, едуцирани индивидуи способни за справување со предизвиците на времето во кое што живеат и работат се приоритетите кај нас, затоа што во нив се гледа перспективниот прогрес на нашето општество. Или како што одамна Дјуи (Džoi Džui, 1859–1952), рече „образованието треба да биде рефлексивна на животот и реалните потреби на општеството“.

Литература

- Lamberton, L. & Evans-M.L.(2007). *Human Relations-Strategies for Success*. New York: McGraw-Hill
- Милат, Ј.(2014). *Педагогика-теорија на оспособување*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“
- Мирасчиева, С.(2014). Рефлексивната на некои тенденции во современото воспитание и образование, во *Современото воспитание и образование-состојби, предизвици и перспективи* (зборник на трудови). Штип: НУ-УБ „Гоце Делчев“, стр.11-15
- МОН(2005) *Национална Програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015*. Скопје: МОН

УДК 373.3.064.1(497.7)
(прегледен труд)

СОРАБОТКАТА МЕЃУ РОДИТЕЛИТЕ И ОДДЕЛЕНСКИОТ РАКОВОДИТЕЛ ВО СОВРЕМЕНОТО ОСНОВНО УЧИЛИШТЕ

м-р Зоран Митев¹, д-р Лидија Камчева-Панова²
^{1,2} ООУ „Гоце Делчев“ Штип

Апстракт: Проблемот на соработката на родителите и одделенскиот раководител, односно училиштето во целина, подолго време е присутен во процесот на реализација на воспитанието и образованието. Оваа соработка припаѓа на онаа група проблеми кои континуирано се присутни и постојано бараат преиспитување на поедини форми на соработка и барање на адекватни и подобри решенија. Секојдневното искуство и бројните истражувања недвосмислено зборуваат дека вклученоста на

родителите во училишниот живот, партнерскиот однос помеѓу училиштето – одделенскиот раководител и родителите, има големо влијание врз успехот на детето, усвојувањето на социјалните вештини и унапредувањето на културата на живеење на детето. Во последново десетлетие повеќето европски земји го развиваат и менуваат својот воспитно – образовен систем, а едно од клучните прашања на тие промени е токму соработката на училиштето со родителите, со цел олеснување на сложената работа на наставниците и внесување на животна реалност која на учењето му дава есенцијален смисол. Каква е состојбата во основните училишта кај нас, во Република Македонија?

Клучни зборови: соработка, родители, одделенски раководител

COOPERATION BETWEEN PARENTS AND CLASS TEACHERS IN MODERN PRIMARY SCHOOL

M. A. Zoran Mitev¹, PhD Lidija Kamceva Panova²
^{1,2} OOU “Goce Delcev“ Stip

Abstract: *The problem of cooperation between parents and the class teacher or school in general, has long been present in the process of realization of education. This cooperation belongs to the group of problems that are continually present and constantly seek reconsideration of certain forms of cooperation and also search for adequate and better solutions. Everyday experience and numerous studies undoubtedly indicate that parental involvement in school life, partnership between the school - class manager and parents have a major impact on the success of the child, the acquisition of social skills and on the improvement the child's culture of living. In the last decade most European countries have been developing and changing their educational system, and one of the key issues of these changes is precisely the cooperation between the school and parents, in order to facilitate the complex work of teachers and the input of life reality that gives essential sense to learning. What is the situation in primary schools here in Macedonia?*

Keywords: *collaboration, parents, class teacher.*

Вовед

Во последново десетлетие повеќето европски земји го развиваат и менуваат својот воспитно-образовен систем. Едно од клучните прашања на тие промени е прашањето на воспитанието, образованието и вредностите. Тоа прашање предизвикува доста различни размислувања, но скоро во сите образовни системи зголемен е интересот за вклучување на родителите во работата на училиштето со цел олеснување на сложената работа на наставниците, и внесување на животна реалност која на учењето му дава есенцијален смисол. Секојдневното искуство покажува дека вклученоста на родителите во училишниот живот и поучувањето на своето дете има големо влијание, не само на успехот на детето во училиштето, туку и во целокупното негово однесување. Добрата поврзаност на училиштето и домот е пресудна за подоброто привикнување на детето на училишниот живот, подобри резултати во учењето, превенција за проблематично однесување, и поголема амбиција за продолжување на понатамошното образование. Семејството-родителите и училиштето, два клучни поима околу кои се врти животот на детето. "Училиштето треба да му даде на детето образование, а семејството да го воспита"-велат многу. Но, дали ваквата поделба на одговорностите е реална и што е уште поважно, му овозможува ли на детето оптимални услови за развој? Голем број од наставниците имаат искуство во комуникацијата со родителите преку родителските и информативните состаноци, на кои родителите добиваат извештај за напредокот на своето дете и увид во оценките во училишниот дневник. Обично комуникацијата меѓу одделенските раководители и родителите се интензивира само тогаш кога ќе дојде до некој проблем поради непримерното однесување на детето или доколку покажува слаб успех во совладувањето на наставните градива. Често се сведува на тоа дека наставниците треба да му овозможат на детето знаење, а должност на родителите е да го поттикнуваат во стварањето на работни навики кои ќе овозможат знаењето да се усвои. Би било едноставно ова навистина да е така! Секојдневното искуство и бројните истражувања недвосмислено зборуваат дека вклученоста

на родителите во училишниот живот има големо влијание врз успехот на детето, усвојувањето на социјалните вештини и унапредувањето на културата на живеење на детето. Со други зборови, кога училиштето и семејството на детето делуваат заеднички, децата го градат темелот, не само за успехот во училиштето, туку и во подоцнежниот живот.

Потребата од соработка помеѓу родителите и одделенскиот раководител во современото основно училиште

Современото општество се грижи да се создаде континуитет во воспитувањето и образованието, а тоа е невозможно без блиска соработка на училиштето-одделенскиот раководител и семејството-родителите, од една страна и училиштето, семејството и општествената средина од друга страна. Многу често родителите соработката не ја сфаќаат како постојана обврска, за неуспехот на детето еднострано ја обвинуваат средината во којашто живеат, училиштето, наставниците. Факт што загрижува е дека некои родители исклучително училиштето го сметаат за одговорно за воспитанието на своето дете, а своите обврски ги сведуваат во рамките на исхраната, облекувањето. Меѓутоа, не се само родителите виновни ако не дојде до успешна соработка. Добар дел од вината ја имаат наставниците и училиштата. Се случува наставниците да ја потценуваат улогата на родителите, не ги сметаат за рамноправни соработници, организираат состаноци без интересни содржини, не се грижат доволно за проблемите на учениците. (Јованова С, 2011)

Во кратко, во процесот на воспитание се повеќе се присутни задачи чија реализација подразбира заедничко ангажирање и на родителите и на одделенскиот раководител. Затоа може да кажеме дека соработката е неопходна алка за успешна реализација на воспитно-образовните цели и задачи. Соработката помеѓу семејството и одделенскиот раководител му овозможува на ученикот да го развие целиот свој потенцијал. Добрата соработка е добро за учениците, добро за наставниците, добро за родителите:

...за учениците-постигнуваат подобри резултати во учењето,редовно исполнување на своите обврски и помалку изостанување од настава; развиваат позитивни социјални ставови; својата ориентација за во иднина често ја бираат во склад со своите капацитети; полесно го прифаќаат училиштето како место каде се гради сопствениот идентитет и се учи на самостојност надвор од своето семејство; од возрасните учат како да разговараат и полесно да го изразат своето мислење во различните училишни тела.

...за наставниците-со добриот однос со родителите и нивната присутност во училиштето примаат вистинска помош, бидејќи секој партнер внесува свои компетенции во образованието на детето; ја зајакнуваат својата професионалност низ уважување на различноста на семејството и детето како дел од семејството; во родителите добиваат сојузник во решавањето на проблемите и тешкотиите низ кои минува детето; постигнуваат позитивна слика во очите на родителите и тие ја разбираат сложеноста и тежината на наставничката професија; стануваат помотивирани и позадоволни од својата работа; постигнуваат поголема доверба кај родителите; имаат подобар углед во општествената заедница

...за родителите-подобро се информирани за она што се случува во училиштето; постигнуваат позитивна слика во очите на наставниците;го даваат својот допринос за поефективно училиште; имаат поддршка во исполнувањето на својата родителска улога и помош во разбирање на воспитно-образовниот систем и она што училиштето очекува од нив како родители; како партнери стануваат учесници, а не пасивни набљудувачи на училишниот живот на своето дете.(Ferhatovic S., 2008)

Односот помеѓу родителите и одделенскиот раководител во процесот на соработка

На родителите им е потребно да им се даде можност да учествуваат во работата на училиштето кое го посетува нивното дете. Одговорноста за училишната заедница покрај училиштето потребно е да ја превземат и родителите како група, тие ќе пружат поддршка на училиштето. Во центарот на

соработката е доброто на детето. Училиштето и семејството имаат различни задачи во поглед на воспитанието на децата, нивното образование и грижата за нивното здравје. Важна цел на оваа соработка е редовна и институционализирана размена на информации и идеи за доброто на детето. (*Institucionalizirana saradnja i opšta saradnja roditelja sa školom*). Карактеристиките на односот меѓу родителите и наставникот преставуваат битен елемент од кој директно зависи квалитетот, ефикасноста и рационалноста на соработката. Наједноставно разгледувано се издвојуваат две сфаќања за односот меѓу родителите и одделенскиот раководител во процесот на соработка. Според првото родителите и наставниците-одделенските раководители немаат рамноправна позиција во процесот на соработка. Имено наставниците-одделенските раководители, како професионалните воспитувачи, знаат повеќе и подобро од родителите кои својата родителска функција ја обавуваат без никакво посебно стручно оспособување. А според второто сфаќање наставниците-одделенски раководители и родителите се рамноправни учесници во процесот на соработка. За објаснување на нивните меѓусебни односи обично се користат термини како партнерска комуникација, двосмерна соработка и тн.(MalesD, 1989). Во таа смисла Тизард (Tizard наведено во Matovic N, 1994) истакнува дека составен дел во редовното стручно образование на наставниците, треба да биде и нивното оспособување да ги прифаќаат и ставовите на родителите, проблемите да ги разгледуваат и од аспект на родителот, да ги почитуваат нивните знаења за сопствените деца, и нивните воспитни постапки. И втор значаен сегмент е инсистирањето за поттикнување и развивање на позитивни ставови на наставниците за родителите, и обратно на родителите кон наставниците. Во ваков контекст на односи, наставникот нема превилигирана позиција во однос на родителот, (тие се рамноправни партнери); во процесот на соработка родителите се активни учесници, (соработката се остварува преку дискусија, размена на мислења, договарања, комуникацијата е двонасочна); непосредниот однос помеѓу наставникот и родителите ги карактеризира спонтаност, срдечност и топлина; За развивање на добри односи помеѓу родителите и одделенскиот раководител во процесот на соработката потребно е да се нагласи дека: е потребно добро меѓусебно познавање на родителите и наставникот; непоходно е постојано да се поттикнува развивање на позитивни ставови на наставникот кон родителите и обратно на родителите кон наставникот.(Ignjatovic R, 1976)

Содржини на соработка помеѓу родителите и одделенскиот раководител

Семејството и училиштето се две институции кои се во меѓусебна зависност во постигнувањата на целите во воспитувањето и образованието. Соработката во полна смисла на зборот не значи повремени и случајни средби на родителите и на наставниците. Тоа е плански насочен долгорочен процес на заемни активности. Јевик-Урошевиќ (Jevic, Urošević, 1990) го прават следниот избор на содржина на соработката: успех на учениците во учењето; дисциплина и однесувањето на учениците во училиштето; проблеми во воспитувањето; потреба од помош на детето во решавање на проблеми; проблеми од вклопување во одделенскиот колектив; вклученост на ученикот во слободните активности; различни потешкотии во развојот поврзани со неуспехот на ученикот; социјалниот и материјалниот статус на семејството... Според Башиќ Д. од податоците добиени на основа на изјави на родителите најчесто како содржина на разговорите со одделенскиот раководител се појавува: успехот на учениците, однесувањето на учениците, потребата на учениците да им се пружи дополнителна помош, замержки на односот и работата на наставниците, и организација на слободното време на учениците.(Башиќ Д, 1986). К.Петровиќ во своето истражување за соработката на родителите и одделенскиот раководител истакнува дека повеќето родители на прво место ја истакнуваат потребата за исцрпни информации за успехот и напредувањето на детето во училиштето, но истовремено родителите се заинтересирани за здравјето и хигиенските проблеми, за професионалното насочување на ученикот и проблемите како пушење, алкохолизам (Piorkowska-Petrovic, 1984). Матовиќ Наташа го прави следниот избор во содржината на соработката меѓу семејството и училиштето: успехот на ученикот во учењето; однесувањето на учениците во училиштето и примена на воспитно-дисциплински мерки; работа со

проблематични ученици; содржина и организација на слободното време на учениците; превенција и сузбивање на појава на воспитна запуштеност кај учениците; педагошко-психолошко образование на родителите; содржина и организација на работата во училиштето... (MatovicN, 1994)

Форми на соработка меѓу родителите и одделенскиот раководител

Вработените во училиштата треба да се стремат кон изнаоѓање нови форми за соработка со родителите. Наставниот кадар со својата инвентивност треба да ги искористат сите потенцијали со кои располагаат родителите и на тој начин ќе се подобрат условите за одвивање на наставно-воспитниот процес што ќе резултира со зголемена желба кај учениците што подолго да престојуваат во училиштето, а пак кај родителите ќе се подгне нивото на задоволство од високиот квалитет на наставата и воннаставните активности. Според Мандиќ (Mandic, 1980) се разликуваат следните форми на соработка: лични контакти на наставникот со родителите (посета на одделенскиот раководител во семејството, посета на родителите во училиштето, допишување); родителски состаноци (општи родителски состаноци, одделенски и групни состаноци); организација на значајни акции и активности во училиштето (организирање на работни акции, свечености, приредби, изложби, организирање на екскурзии); учество на родителите во останатите видови на живот и работа на училиштето (работа во органите на управување, разни комисији, советот на родители); нови облици на соработка меѓу родителите и училиштето (ден кога се отворени вратите на училиштето за родителите, т.е. родителите доаѓаат во училиштето, присуствуваат на часовите, ги следат активностите, помагаат на наставниците во организацијата и реализацијата на воспитно-образовната работа, и се запознаваат со проблемите на училиштето). Според резултатите на едно истражување соработката меѓу родителите и училиштето најчесто во пракса се остварува: преку индивидуални разговори на одделенските раководители и родителите, на родителските состаноци, на приредбите, и низ работата на родителите во Советот на родители на училиштето (Piorowska-Petrovic, 1984 наведено во Matovic N, 1994). Според резултатите на едно друго истражување ранг-листа на најчесто користени форми на соработка со родителите, добиена на основа на проценка на одделенските раководители, укажува дека во пракса најзастапен облик е „денот на отворени врати,“ а потоа следуваат родителските состаноци, индивидуалните разговори, совет на родителите на одделението, разговори во мали групи, предавање за родителите, посета на семејствата на учениците и допишување. (Marjanovic D, i dr наведено во Matovic N, 1994). Од различните форми на соработка, родителите најчесто ги избираат индивидуалните разговори на наставникот и родителите, и одделенските родителски состаноци (MatovicN, 1994). Според едно друго истражување, родителите наведуваат други форми на соработка, кои во практика воопшто или во доволна мерка не се застапени во комуникацијата со родителите а за кои тие би биле заинтересирани: заеднички излет и екскурзија, посета на родителите на часовите, чести родителски состаноци, совет на родителите на одделението, заеднички чајанки, изложби, свечености, разговори на наставникот со помали групи на родители, редовен месечен прием на родителите кај наставникот, заеднички разговори помеѓу родителите, учениците и наставниците, трибини за родителите... (JeviciUrosevic, 1990). Формите на соработка помеѓу семејството и училиштето можат да бидат различни (Jankovic i Rodic 2007). Некои со оглед на современите технички можности во меѓувреме ќе се појават, но сепак најчесто се применуваат: родителските состаноци, предавања за родителите, заради педагошка едукација и поголема воспитна компетентност. Родителските состаноци (групни, одделенски или општи) се погодни бидејќи овозможуваат размена на мислања и искуства на поширок план, како и кога е потребно присуство на стручно лице – гост (педагог, психолог, доктор, дефектолог). Останатите форми на соработка се однесуваат на допишување, телефонски контакт, или испраќање на порака по ученикот. Во поново време се користат и училишните web страници, e-mail, и училишниот електронски дневник. Во некои основни училишта во Финска на родителите им е овозможено преку вклучени камери да го погледнат часот и го видат однесувањето на своето дете. (Jankovic P,

2008). Галиќ М ги набројува следниве највообичаени форми на соработка со родителите: родителските состаноци на кои се расправаат прашање од интерес за сите родители; потоа индивидуалните разговори на родителите со наставникот, стручните соработници, директорот, на кои разговараат за индивидуални работи за ученикот; писмени пораки од одд.раководител до родителите како облик на едукативен материјал или формални информации за родителите (препис на оценки, информации за поведение, информации за излет и сл.); и посета на наставникот на домот на ученикот; и секако присуство на родителите на училишни свечености, предавање за родители, но и предавања на родителите на пр. со цел професионална ориентација и слично. (Galić M, 2013). Различните форми на соработка можат да се користат во различни временски периоди, во зависност од потребите и развојните фази на детето, достапноста на родителите и наставниците и од личните приоритети. Направениот избор претставува само едно од можните но не и конечно непроменето решение на овој проблем.

Заклучок

Современото општество се грижи да се создаде континуитет во воспитувањето и образованието, а тоа е невозможно без блиска соработка на училиштето, одделенските раководители и родителите, од една страна и училиштето, семејството и општествената средина, од друга страна. Многу често родителите не доаѓаат редовно на родителските состаноци, соработката не ја сфаќаат како постојана обврска, за неуспехот на детето еднострано ја обвинуваат средината во којашто живеат, другарчињата и училиштето, ги критикуваат наставниците. Факт што загрижува е дека некои родители исклучително училиштето го сметаат за одговорно за воспитанието и образованието на своето дете, а своите обврски ги сведуваат во рамките на исхраната, облекувањето и заштитата. Меѓутоа, не се само родителите виновни ако не дојде до успешна соработка меѓу нив и наставникот. Дobar дел од вината ја имаат наставниците и училиштата. Се случува наставниците да ја потценуваат улогата на родителите, не ги сметаат за рамноправни соработници, организираат состаноци без интересни содржини, не се грижат доволно за проблемите на учениците. Поаѓајќи од ставот дека цел на соработката помеѓу родителите и училиштето треба да биде создавање на услови за оптимален развој на детето, неопходно е ефикасно вклучување на родителите во воспитно-образовниот процес. За да се дојде до успешна имплементација, да се унапреди соработката со родителите и да се поттикне вклучувањето на родителите во различните аспекти на училишниот живот, неопходно е:

Тежиштето на соработката треба да се насочи кон обезбедување на пооптимални услови за развој на детето. Вклучување на родителите на различни начини во животот на училиштето. Во рамките на добро испланиран и долгорочен програм на родителите да им се понудат најразновидни активности во кои можат да се вклучат во однос на желбите, обврските и способностите. Родителите во што поголем број континуирано да се ангажираат во соработката како активни и рамноправни учесници и тоа во сите фази низ кои соработката поминува (од планирање преку реализација до утврдување на ефекти од неа). При осмислувањето и реализацијата на соработката треба објективно да се утврдат потребите на непосредните учесници односно соработката треба да се прилагоди на вкупните карактеристики на ситуацијата во која се реализира. Соработката со родителите да биде еден од основните принципи на кои се заснова функционирањето на училиштето. Поаѓајќи од фактот дека родителите главно се упатени на соработка со наставниците-одделенски раководители, важна задача за наставниците е и да наметнат атмосфера во која родителите ќе бидат послободни да се вклучат на различни начини и да допринесат во работата на училиштето. Затоа добрата професионална подготовка на идните наставници и стручното усовршување на постоечките кадри е од посебна важност. Важно е наставниците да се поттикнат да размислуваат за различните начини на кои соработката со родителите им ја олеснува работата и го поттикнува развојот на децата. Потребно е воспоставување на нов модел кој ќе ја зголеми партиципацијата на родителите и ќе допринесе да се развијат нови видови на комуникација помеѓу сите субјекти вклучени во процесот на

воспитание и образование. Денот на отворени врати е ден кога сите наставници мораат да бидат присутни, ден кога учениците доаѓаат со родителите и се запознаваат со работата на училиштето. Ваквиот модел на соработка ќе им понуди можност на родителите во неформална атмосфера да се дружат со наставниците, одделенските раководители, и учениците и да разговараат за теми кои се однесуваат на нивните деца и училиштето а истите не се покриваат на родителските состаноци. Потребна е потполна двострана информираност, и создавање на атмосфера на меѓусебно разбирање и доверба. Потребно е вистинско делење на моќта и одговорноста помеѓу семејството и училиштето, училиштето треба да ги отвори своите врати за родителите, а истовремено родителите да ја препознаат својата улога и одговорност во образованието и воспитанието на своите деца. Родителите се потребни - и можат да бидат добри партнери во училиштето. Услови за тоа постојат, нормативната и законската рамка се добри, подзаконските акти на училиштата ги содржат овие елементи или едноставно кажано постојат услови за зајакнување и подобрување на улогата на родителите и нивната партиципација во училиштето. Потребна е подобра организација и мотивација како кај наставниците така и кај родителите... нема што да се изгуби, може само да се добие.

Литература

- Bašić, D., Saradnja porodice I skole, “Nastava i vaspitanje“ , Beograd, 1986
- Galić, M., Suradnja između roditelja i učitelja 2013 http://www.skole.hr/roditelji/odgoj?news_hk=5290&news_id=8489#mod_news
- Ignjatovic, R., Saradnja izmedzu porodice I skolu, “Porodica I dijete”, Sarajevo, 1976
- Institucionalizirana saradnja i opšta saradnja roditelja sa školom <http://www.stadt-zuerich.ch/portal/de/index.html>
- Janković, P. i Rodić, R. Školska pedagogija, Sombor, 2007;
- Jankovic, P., Pretpostavke uspesne saradnje skole I porodice, Sombor, 2008
- Jevic, V., i Urosevic, L., Saradnja skole sa roditeljima u planu i programu osnovnog vaspitanja i obrazovanja u vaspitnoj praksi, “Pedagoska stvarnost”, Novi Sad, 1990)
- Јованова, С., Семејството како клучен фактор во работата на современото училиште <http://js.ugd.edu.mk/index.php/YFP/article/view/103/103>
- Mandic, P., Saradnja porodice i skole, IGRO “Svjetlost” OOUR Zavod za udzbenike, Sarajevo, 1980)
- Maleš D., Od nijeme potpore do partnerstva između obitelji i škole, Institut za pedagogoska istrazivanja Filozofskog fakulteta Sveucilista u Zagrebu, Zagreb, 1995
- Matovic. N., Saradnja sredne skole i porodice, Beograd, 1994
- Piorkowska-Petrovic, K., Saradnja porodice I skole u seoskoj sredini, Beograd 1984.
- Ferhatovic, S., Skola otvorena roditeljima, Sarajevo, 2008.

ОПОНЕНТНОТО ОДНЕСУВАЊЕ НА ДЕТЕТО ПРОВОЦИРАНО ОД СЕМЕЈНАТА СРЕДИНА

Гл. ас. д-р Јулија Дончева

Катедра Педагогика, психологија и историја, Русенски универзитет „Ангел К’нчев“, Русе
Бугарија

***Апстракт:** Семејната средина е еден од најсилните фактори за асоцијално однесување и агесијата кај детето, особено во семејство, во кое има проблеми, негативни манифестации на родителите еден спрема друг и спрема децата. Скандалите во домот и семејството се честа појава и во средините каде што насилството е непроменлив придружник, децата стануваат директни сведоци. Сето ова создава голем притисок, меѓу детето и родителите. За него, тие веќе не се неоспорен авторитет, доживува чувство на несигурност и конфузија, во повеќето случаи тоа се компензира со агресивно однесување. Кај него доминира стравот и инстинктот за самоодржување. Така детето гледа модел на однесување, што се гледа од семејната средина.*

***Клучни зборови:** агесија, страв, тврдоглав, однесување, родители, модели, редуцирање.*

A CHILD'S OPPONENT BEHAVIOR PROVOKED BY THE FAMILY ENVIRONMENT

Pr. Assist. Prof. Julia Doncheva, PhD

Dept. of Pedagogy, Psychology and History, University of Ruse „Angel Kanchev“, Ruse Bulgaria

***Abstract:** Family atmosphere is one of the strongest factors of antisocial behavior and aggressiveness of the child, especially in the family in which there are problems, negative manifestations of parents to each other and to their children. Scandals in the home and family are frequent and where violence is a constant companion children become direct witnesses. All this creates great tension between the child and parents. For it they are no longer the undisputed authority, it feels uncertainty and confusion, and in most cases this is compensated with aggressive behavior. The child is dominated by fear and self-preservation instinct. Thus the child sees a model of behavior in its family environment.*

***Key words:** aggression, fear, stubborn behavior, parents, models, reducing.*

*„Каков ќе биде човек се гледа од детството,
бидејќи денот се познава по утрото“ Џон Милтон*

Вовед

Во последните години се забележува одредена тенденција за зголемување на детската агресивност. Овој факт се објаснува од една страна со значителните промени кои се случуваат кај нас во текот на последната деценија, како прогресивното осиромашување на населението (многу семејства живеат на границата на социјалниот минимум, а некои и под него). Електронските медиуми, компјутерски игри, дури и детските анимирани цртани филмови содржат голем процент насилство, кое се смета како пример од страна на децата. Едно истражување на Американската Асоцијација за развој покажува дека во популарниот цртан филм "Том и Џери" сцените на насилство се 95%. Семејната средина е еден од најсилните фактори за асоцијално однесување и агресивност на детето, особено во семејство, во кое има проблеми, негативни манифестации на родителите еден кон друг или кон децата. Домашните скандали се честа појава и таму каде што насилството е непроменлив придружник, а децата стануваат директни сведоци. Сето ова создава голема тензија меѓу детето и родителите. За него, тие веќе не се неоспорен авторитет, доживува

чувство на несигурност и конфузија, во повеќето случаи тоа се компензира со агресивно однесување. Почнува да доминира стравот и инстинктот за самоодржување. Така детето во родителот гледа свој модел на однесување, производ од семејната средина. Агресивното однесување е чест придружник на нашата реалност, се појавува насекаде и има голем одек во душите на луѓето. Тоа е типично за секое живо суштество. Во позитивен план е поврзана со инстинктот за самоодржување и му помага на организмот да ја користи околната средина за задоволување на виталните потреби. Како што вели В. Василев: "воспитување на генерација адолесценти е важен фактор за развој на општеството. Неговата функција се состои во пренесување на животно искуство меѓу генерациите, кој содржи знаење од областа на културата, науката, уметноста; на морал во однесувањето и во општествените односи" (Василев, 2014, с. 23). Меѓу морал и агресивно однесување нема знак за еднаквост, напротив во негативен план тие се дел од последиците кои доведуваат до страв, депресија, анксиозност, ниска самоверба, итн.

Главен дел

Агресијата, со нејзините специфични форми на пројавување на однесувањето, кои се изразуваат во демонстрација на непријателство, а често и на брутална сила спрема другите со намера да им причини штета, болка или двете истовремено. Во принцип за агресивно однесување може да се зборува само тогаш кога има мотив (потреба, цел, намера) за девалвација или слабеење на другиот. Проблемот за ова однесување е предмет на истражување во многу науки како социологија, педагогија, медицина, народна психологија итн. Исто така е и од големо значење за психологијата на криминалот и на психологијата на правната казна, како и воопшто во поширокиот спектар на психологијата како целина. Накратко, теориите за агресивното однесување можат да се разгледаат во континуитет бидејќи повеќето истражувачи на оваа тема даваат различни дефиниции и дефинираат различни видови агресија, што практично е така. Пример Арнолд Бас тврди дека сите агресивни реакции имаат две заеднички карактеристики: претставување на непријатен поттик и интерперсонален контекст. Според него агресијата е реакција која претставува непријатен поттик на друг организам, односно секое однесување кое е на штета или претставува повреда за другите. Л. Берковиц и С.Фешбах ја исфрлаат тезата дека за да се класифицираат како агресија, активностите треба да вклучуваат намера да се наштети или наштети другиот, а не само создавање на такви последици. Долф Зилман го ограничува терминот агресија со обидите да се нанесе телесна или ментална повреда на другите. Џејмс Тедеси и неговите колеги велат дека оние однесувања, обично дефинирани или наречени како "агресивни", е подобро да се толкуваат како примери во кои еден човек сака да изврши превласт преку принуда над оние околу него. Бандура, бранејќи ја позицијата во однос на агресијата од гледна точка на теоријата за социјалното учење, ја дефинира како однесување исполнето надвород социјално одобрената улога. Друго мислење, особено во литературата за семејното насилство, ја поврзува агресијата со власта и доминацијата. В. Гуд на пример, ја развива теоријата за ресурсите, според која луѓето имаат малку ресурси или ограничена способност да вршат контрола на друг начин, па се склони да прибегнуваат кон насилство како средство за влијание и доминација врз другите. Истражувањата навистина покажуваат дека големите статусни разлики во двојката се поврзани со поголема фреквенција на акти на насилство, особено ако мажот е оној со понискиот статус, дури прикажуваат посебен вид агресија, особено онаа на доминацијата. И покрај сите овие разлики во дефинирањето на агресијата, едно од најпознатите широко примените дефиниции на агресијата ја дава Роберт Барон која се состои од три клучни елементи: агресијата е секоја форма на (1) однесување насочено кон (2) целта да се наштети или да се наштети друго живо суштество кое е (3) мотивирано да избегне таков однос со други зборови, треба да се бара однесувањето, а не негативни чувства како лутина, бес или мотиви. За да се класифицираат активностите како агресија, во пресрет треба да има живо суштество кое не сака да биде третирано на таков начин. Последниот елемент е вклучен, за да се разграничат овие случаи, во кои „жртвата“ не е мотивирана да го избегне агресивниот третман - на пример во садомазохистички односи или при самоубиство, во кое агресорот и жртвата се

всушност едно исто лице кое ја нанесува штетата, а не се стреми да ја избегне. Една од најчесто референцирани класификации припаѓа на А. Бас, кој агресијата ја разгледува три димензии: (1) физичка - вербална; (2) активна - пасивна; (3) директна - индиректна. Друго разграничување е изложено од А. Бас и С. Фешбах - непријателска и инструментална агресија. При непријателската агресија човек често цели единствено да нанесе штета или повреда на жртвата. Доживува некаква силна и непријатна емоција -на пример гнев - и нејзината реакција ја насочува против другиот. Поради оваа причина Долф Зилман ја нарекува агресија мотивирана од иритација, бидејќи целта е редукација на непријатната емоционална состојба. Вториот термин - инструментална агресија - се применува во случаи во кои агресорот го нападне другиот не само поради својата силна желба да го види да страда, туку и како средство за постигнување на некоја друга цел, односно нанесувањето на штетата не е цел сама по себе, туку помага (инструмент) за добивање на нешто друго. Зилман овој вид агресија ја нарекува "мотивирана од стимул". Четвртата димензија по која можат да се класифицираат актите на агресија, според Берковиц, е степенот на свесна контрола или импулсивност на однесувањето. Некои напади се вршат ладнокрвно и осмислено, други се спроведуваат без многу да се мисли што ќе се освои, освен предизвикување на штета на жртвата или каква ќе биде цената на стореното. Исто така за агресијата може да се зборува како социјално - психолошки феномен, кој е тешко да се контролира, опасен и премногу распространет во современиот свет. Универзално мислење е дека луѓето во општеството стануваат агресивни. Тоа е тренд кој се однесува за сите сфери на општествениот живот - бизнис и религијата, меѓународните односи, детската игра и љубов, во криминалот и медиумите. Агресијата има една опасна карактеристика – нејзино својство да се масовизира. Прераснува во масовни социјални феномени како терор, етничка и расна омраза, верски војни и др. За агресијата зборуваме како процес кој тече во времето, а агресивноста е квалитет што се карактеризира од склоноста на личноста кон манифестација на агресија. Обично негативните емоции како лутина, силна омраза, непријателство, омраза и др. се придружени со реални манифестации на агресија. Оваа манифестација е секогаш насочена кон одреден објект. Во периодот на детството (раното детство, предучилишниот период и периодот во основното училиште) примарен фактор за формирање на детското однесување (во сите негови дијаметрално ефекти) е семејството, семејната средина или средината во која се воспитуваат децата.

Односите дете ↔ родител, семејство ↔ наставни институции. Односот дете - родител е првата социјална интеракција, во која влегува детето. Ова е основата на сите други односи. Докажано е дека колку повеќе добри односи има човек со своите родители, особено со мајка си, толку детето е посреќно. Деца, чии родители покажуваат претерана критичност, педантен деспотизам, барања за ред и дисциплина, се пренасочуваат кон однесувањето, се агресивни, затворени и депресивни. Од психолошка гледна точка, семејството е социјална институција, базирана на основа на чувствата. Основната функција на семејството се состои во обезбедување на безбедност на своите членови, а исто така и воспитување на децата. Тоа е првото и основно училиште во кое се учи јазикот, обичаите, традициите. Преку примерот на родителите и нивното воспитување, децата градат својата личност, го формираат својот карактер и поглед на свет. Од педагошка гледна точка, семејството е мала група, примарна социјална заедница со фундаментално значење за социјализацијата на генерацијата адолесценти. Тоа е социјалното место за првите чекори од развојот на детето. Еден од најсериозните проблеми при одгледување и воспитување на детето е недоволното одвојување на време за вистински контакт. Ова доведува до незадоволство кај детето од комуникацијата со родителите. Детето е индивидуа, тоа е личност. И ако сакаме да се изгради и стане зрел, комплетен, реализиран и избалансиран човек, т.е. самоуверена, позитивна личност, родителите треба да разберат дека е добро децата да имаат мислење различно од нивното по секое прашање, да му се посветува должно внимание и грижа. Теоретски и практично, проблемот за детската агресивност е важен. Најчесто, агресивните деца се во семејства каде правилата за воспитување се применуваат неконзистентно, со методите на присила и без било какво објаснување. Претпоставувајќи дека формите на родителска контрола се две - надмоќност и

авторитрност, можеме да резимираме: надмоќните родители се потпираат на употреба на сила и бараат послушност без размислување. Авторитарните родители реагираат на детските проблеми и не им овозможуваат на децата самостојност и иницијатива. Примената на физички казни од страна на родителите предизвикува отуѓување меѓу родителите и децата, што води до агресивни дејствија. Мошне често децата кои немаат браќа или сестри, тешко соработуваат со други луѓе и тешко можат да направат компромиси. Во денешно време родителите воспитувањето го заменуваат со скапи подароци и ТВ, видео програми и компјутерски игри. Важно е родителите да знаат дека треба децата да ги направат партнери за да им веруваат. Во раното детство се создаваат чувства на доверба и емоционална приврзаност меѓу семејството и личноста на детето, се формираат елементарни социјални навики и се контролира основата на јазикот, предизвикан од интересот и потребите на детето.

Семејство ↔ наставни институции. Вообичаена пракса е некои родители да абдицираат и да ги пренесат своите одговорности и обврски на образовните институции - градинка, училиште. Нема како да не се согласиме со зборовите на Д. Стојанова, специјалист во областа на семејната педагогија која вели: "Многу често семејството му ги делегира на училиштето целосно своите воспитни права и на тој начин се отргнува од процесот на формирање и дружење со детето. Од друга страна, честа практика е, при појава на несакано однесување на ученикот во училишни услови, причините и изворот на проблемот во односите се бара единствено во карактерот на семејните внатрешни влијанија. Во овој случај повторно има самоисклучување, овој пат од страна на училиштето, од процесот на воспитување и социјализација на младата личност. За целите на ефикасноста на социјалниот процес потребно е воспитните влијанија да бидат синхронизирани, со учество и од двете страни, со полно меѓусебно разбирање и самопомош "(Стојанова, 2014, стр.13). Родителите и институциите треба солидарно да ја сносат својата одговорност при одгледувањето, воспитувањето и образованието на младата генерација.

Препорачани пристапи и активности кон агресивното дете. Како што споменавме погоре семејството е доминантниот социјален фактор за развој на личноста на децата уште од рана возраст. Тоа е и неповторлив „мал свет“ со своја дијалектика и односи што го создава ритмот и стилот на неговиот живот и длабоко индивидуализираниот начин на неговото духовно постоење. Оваа индивидуализација на семејството како воспитна средина има огромно значење за социјалното формирање на личноста, при подготовката и за комуникација во општеството. проблемот за совладување на агесијата за прв пат се јавува во раното детство - во период кога индивидуата е премногу млада за да се влијае врз неа со разумни аргументи. Реално гледано, нема како родителите да ги заштитат своите деца целосно од фрустрација (состојба на субјект кој е лишен од задоволство, бидејќи е излажан во надежта. Фрустрацијата може да се должи на недостаток на нешто (храна) или некоја друга пречка на патот кон задоволување на желбите. Тешкотиите можат да бидат надворешни и внатрешни). Светот во кој живееме е полн со ситуации кои предизвикуваат фрустрација, па затоа најдобро е родителите да ги научат децата да реагираат на фрустрациските настани на конструктивен и позитивен начин, а не преку насилство и деструктивност. Еве неколку конкретни чекори кои ќе помогнат при редукција на агресивноста кај детската личност и во обезбедувањето на мирна семејна средина за живот.

1. Разговор со детето и обид да се освои неговата доверба. Ние би можеле да понудиме збир од логични аргументи поврзани со агесија и страдањата кои ги предизвикуваат актите на насилство.
2. Казната на детето не е вистинскиот пристап. Родителите кои користат сурови казни, обично воспитуваат крајно агресивни деца. Не залудно народот рекол: "Насилството раѓа насилство". Казната може да биде корисна, само ако се применува мудро во атмосферата на срдечност.
3. Давање на соодветен пример: Агресивноста на детето би можела да се намали покажувајќи му агресивен модел на однесување, кој завршил лошо.
4. Наградување за добро однесување: на детето му се дава награда за неагресивно однесување. Често малите деца се однесуваат агресивно за да предизвикаат внимание од околината врз себе. Тие преферираат да бидат казнети, а не запоставени.

5. Хуморот исто е моќно средство за справување со негативните емоции и агресивјата: луѓето со добра смисла за хумор е помалку веројатно да подлегнуваат на провокации и негативни чувства, поверојатно е да се обидат да го победат гневот, тагата и депресијата и имаат добри шанси да се радуваат на добро здравје.

6. Цртеж - механизам на креативност. Иако цртањето настанува спонтано во животот на детето и премногу често во првите манифестации личи на игра, тоа е активност со видливи продуктивни резултати. Поттикнувачи на цртањето се како најсветлите и атрактивни впечатоци, така и потребата од практични активности од движења кои бараат одговори на љубопитни задачи. Детето посегнува кон четката, молив, кон бојата, дури и кон штипки најнапред, за да дејствува со нив. Манипулативните дејствија стануваат импозантни кога случајно доведуваат до некаква слика на лисја, на песокот при што настанува ликовното изразување. На овој начин се "излева" затворената негативна емоција на бел лист, а не врз друго човечко суштество. Н. Голембовскаја препорачува активно вклучување на учениците во истражувањата и активностите пренасочувајќи го вниманието на децата од абнормалните, девијантните и деструктивни манифестации (Голембоская, 2014).

Заклучок.

Семејството е еден од најважните фактори за влијанието врз личноста. Реализацијата на воспитните можности на современото семејство е невозможно без разјаснувањето на неговите функции, кои се наоѓаат во директни и индиректни врски и односи. Образовна функција ги оптимизира своите можности, кога се интегрира повеќе тесно со останатите и претежно со дружење, економските, сексуалните и др. функции. Проучувањето, анализирањето и осмислувањето на влијанието на одделни видови семејства врз развојот на личноста е исклучително важен услов за решавање на конкретни воспитни цели и задачи. Во периодот на детството се забележува желба кај детето да наликува на возрасните. Превоспитувањето е специјализиран, организиран, фокусиран процес на приспособување, терапија и модификација на отстапувањата во социјализацијата на личноста. Со примена на систем од психолошко - педагошки методи и средства за влијанија се одржуваат индивидуални и групни активности со цел обновување и формирање на социо - адаптивните способности на личноста и отстранувањето на социо - психичките деформации. На овој начин се гради моралот и светогледот и вредностите на поединецот. Во текот на организираното воспитувачко влијание се усогласуваат индивидуалните способности, карактеристики и квалитети на личноста, нејзините социјални аспирации и очекувања, знаење и интереси. Во никој случај не е добро децата да се забавуваат со игри во кои суровоста е суштина на играта или да стануваат директни сведоци на насилство, бидејќи тие спонтано го репродуцираат однесувањето на кое се сведоци. Редуцирањето на агресивното однесување има важно мултипликативно значење за личната благосостојба на личноста, од таму за групата, колективот, друштвото, нацијата.

Литература

- Василева В. (2014). Взаимодействието между семејство и училище – важен фактор за формирање на нравственото възпитание на детето. *Четвѐрта междунaродна научно-практическа конференция „Съвременни тенденции за сътрудничество между училището и семејството“*, Русе, Бългaрия. <http://en.calameo.com/books/0001866844009baeb4cd9>
- Голембовская Н. (2014). Организация учебного исследования по русскому языку и литературе. *Четвѐрта междунaродна научно-практическа конференция „Съвременни тенденции за сътрудничество между училището и семејството“*, Русе, Бългaрия. <http://en.calameo.com/books/0001866844009baeb4cd9>
- Стоянова Д. (2014). Координацията между основните агенти на социализацијата – семејство и училище (актуални проблеми и предизвикателства). *Четвѐрта междунaродна*

научно-практическа конференция „Съвременни тенденции за сътрудничество между училището и семейството“, Русе, България. <http://en.calameo.com/books/0001866844009baeb4cd9>

УДК 37.091.312
(прегледен труд)

КООПЕРАТИВНА НАСТАВА

проф. Киро Јорданов
ООУ „Славејко Арсов“ Штип

Апстракт: Кооперативната настава како метод на работа во образованието не е многу распространета и не е доволно прифатена од наставниците. Ова главно доаѓа од фактот што наставниците или не се добро запознаени со можностите кои ги нуди оваа форма на работа или не се заинтересирани и мислат дека тоа нема да им донесе ништо добро. Иако наставниците се научени да функционираат индивидуално и да се единствените кои се справуваат со своите ученици, сепак секогаш е добредојдена помош за секојдневните проблеми, недоумици и прашања пред кои се справува модерниот наставник. Колегите треба да си помагаат еден со друг, постарите и поiskusни колеги да ги поддржуваат помладите приправници, волонтерите да помогнат во градењето на професионалниот развој на наставниците, сè за подобри услови во училиштето, сè за подобри наставници на учениците. Соработката во наставата е дел од професионалниот развој на секој наставник, секој разговор, секоја посета на час, секој совет е дел од надградувањето на наставниците и е полезно, како за нив, а во поголема мера и за нивните ученици, кои во образовниот процес се на прво место. Доколку наставниците се ослободат од затвореноста во својта училишница, доколку се одлучат да допуштат некој да им помогне во работата и тие да понудат помош на колегите, тогаш наставниот процес би бил многу полесен, поинтересен и се разбира многу поквалитетен. Кооперативната форма на настава може да вклучи голем број на методи кои можат да варираат во зависност од потребите на наставниците, целите во наставата кои тие сакаат да ги постигнат преку користење на оваа форма на работа и она што е најважно, од потребите на учениците и училиштето.

Клучни зборови: наставник, модерна, професионален развој, надградување, подобрување.

COOPERATIVE TEACHING

Kiro Jordanov
Primary School “Slavejko Arsov”- Stip

Abstract: Cooperative teaching as a method of work in education is not very widely spread and it is not sufficiently accepted by teachers. This comes mainly from the fact that teachers are not familiar enough with the possibilities which are offered by this form of work or are not interested enough and think that it will not bring them any good. Although teachers are used to functioning individually and to being the only ones dealing with their students, help for everyday problems, dilemmas and questions modern teachers are facing is always welcome. The colleagues should help each other, the older and more experienced colleagues should support the trainees, the volunteers should help in the building of the professional development of teachers, all this in order to improve the conditions in the school, everything for better teachers. Cooperation in teaching is a part of the professional development of every teacher; every visit to the class, advice given is a part of teachers' advancement and it is useful for them and even more for their students are most important in the process of education. If the teachers free themselves from being closed in their classroom, if they decide to let someone help them in their work, and they offer help to their colleagues, then the teaching process would be much easier, more interesting and, of course, with a higher quality. The co-operative form of teaching can include a great number of methods which can vary depending on the needs of the teachers, the teaching goals they want to achieve using this form of work and on what the most important needs of the students and the school are.

Key words: teacher, modern, professional development, advancement, improve.

Вовед

„Четири очи подобро гледаат од две, четири раце подобро работат од две, два ума подобро размислуваат од еден“. Тоа е случај и во наставата, двајца наставници заедно се подобри од еден. Кооперативната настава е еден од предизвиците на модерната настава и може да земе повеќе форми: настава со волонтери, менторирање и настава со асистент. Формата на кооперативна настава претставува настава во која во училищата има повеќе од еден наставник, а кои си имаа своја одредена задача во наставата и своја форма на предавање. Наставниците на часот можат да се менуваат во однос на делот од часот на кој ќе предаваат, можат паралелно да предаваат, едниот наставник може да му помага на другиот, едниот да прегледува домашни задачи или да им помага со истите и така натаму. Кооперативната настава е полезна и за двајцата наставници во одделението, тие учат еден од друг, се надополнуваат, се надградуваат и се развиваат во подобри професионалци во својата област. Кооперативната наставата е полезна и за учениците, тие имаат постојан надзор, кога едниот наставник предава другиот поминува и објаснува, едниот наставник на почетокот може да ја прегледува домашните задачи на учениците, едниот наставник може да се грижи за дисциплината во одделението додека другиот предава, едниот може да предава еден дел од часот другиот друг дел: едниот да работи текст, другиот граматика или вежби и други форми на кооперативно предавање. Кооперативната настава може да придонесе во голема мера за подобрување на наставата, олеснување на товарот на наставниците, како и професионален раст на наставниците. Учењето по пат на позитивни примери е најдобриот начин на учење, доживотното учење на наставниците е дел од нивниот професионален развој, а кој треба да се негува и унапредува.

1. Што е кооперативна настава?

Кооперативната настава се случува кога наставниците работат како тим. Ова значи дека во училищата во одредено време има повеќе од еден наставник. Отпрвин, наставата во тим може да изгледа необично. Може да биде необично за наставникот да работи со некој друг бидејќи наставниците се навикнати да работат сами. Кооперативната настава е процес, па на наставниците може да им биде потребно одредено време да развијат добри работни врски и рутини. Како и да е, кооперативната настава може да даде многу резултати и да е убаво искуство и за наставниците и за учениците. Кооперативната настава е можност и за наставниците да си ги подобрат нивните вештини за предавање и да си ги прошират нивните наставнички портфолија. Покрај тоа, корист имаат и учениците бидејќи тие учат од двајца наставници, а не од еден. Кооперативната наставата им овозможува на учениците да видат нови димензии на јазикот и да го увежбуваат на нови начини. На нив им се претставени две перспективи на предметот. Покрај тоа, кога учениците гледаат како работат наставниците заедно во тим, тие ја гледаат вредноста на тимската работа и партнерството, па тоа влијае на развивање на нивните способности за тимска и кооперативна работа. Кооперативната наставата помага часовите да станат поефективни. Учениците можат повеќе да добиваат индивидуална помош. Едниот наставник може индивидуално да работи со послабите ученици, додека другиот предава. Двајцата наставници можат да се движат во училищата за да ги одржуваат учениците фокусирани за време на групна работа. Покрај другото, учениците добиваат дуplo повеќе знаење, време, енергија и предностите во предавањето на двајцата наставници.

2. Настава со волонтер

Мировниот корпус во Република Македонија има програма која нуди помош за училиштата во однос на наставата по Англиски јазик. По барање на училиштето или одредени наставници, наставниците по англиски јазик се најчесто вклучени во оваа активност, волонтери, наставници од

САД се приклучуваат во наставата по Англиски јазик и работат со наставници по Англиски јазик од училиштата. Интересна работа е што волонтерите не се на финансиски терет ниту на училиштето, ниту на општините, ниту пак на МОН. Тие се целосно финансирани од страна на Мировниот корпус, од владата на САД. Значи, училиштето има наставник повеќе, а тоа ништо не чини. Наставникот по Англиски јазик ќе учи нови методи, нови начини на настава, ќе се надградува, учениците ќе имаат бенефит преку учење од наставник чиј мајчин јазик е Англискиот јазик. Волонтерите често се и врска помеѓу училиштата и други институции, како мировниот корпус, американската амбасада, американските катчиња и така натаму. Како може да се одвива наставата по Англиски јазик со волонтерот и какви форми на кооперативна настава тие можат да одржуваат? Има повеќе начини на кои може да се изведува кооперативната настава со волонтер. Постојат неколку модели на настава:

2.1. Традиционална кооперативна настава

Наставниците го делат времето на часот. И двајцата наставници ја претставуваат содржината и ги водат активностите за учењето. Предности кои ги има овој модел на предавање е што се фокусира на идентификување на слабостите и на предностите на учениците, членовите од тимот ги набљудуваат стилите на предавање на својот партнер. Она што може да биде предизвик за наставниците кои предаваат во тим на традиционален начин е тоа што таквата настава бара многу внимателно планирање на наставата за да се координира содржината и временската рамка на часовите.

Традиционална кооперативна настава

2.2. Настава со поддршка

Едниот наставник го предава поголемиот дел од содржината, а другиот дава дополнителни активности и поддршка на учениците. Предности на овој модел на работа во тим е тоа што овој модел бара помалку заедничко време за планирање, дава можност едниот наставник да се движи во училницата и да го оценува нивото на разбирање на учениците. Овој модел на предавање нуди навремена индивидуална помош за некои ученици. Предизвици пред кои се исправа овој начин на предавање се следниве: Вниманието на наставникот кој се движи по училницата може да биде намалено поради неговата паралелна работа со наставникот кој предава. Учениците може да станат зависни од помош и цело време да очекуваат индивидуална помош. Овој метод на работа бара многу планирање за да се осигура дополнителните активности и материјали да бидат во контекст и нивото на вештините кои се обработуваат на часот.

Настава со поддршка

2.3. Паралелно предавање

Наставниците го поделуваат одделението и секој од нив го предава истиот час на половина од одделението. Предносите на овој метод на работа се тоа што има помал степен на однос помеѓу учениците и наставникот, има можност на секој ученик да му биде посветено поголемо внимание и наставниците можат да работат со ученици со различни нивоа на знаење одделно. Предизвици со кои можат да се соочат наставниците кога го употребуваат методот на паралелно предавање: и двајцата наставници мора да имаат големо знаење и да се сигурни во предавањето на содржините и вештините; Наставниците треба да подготвуваат материјали во две нивоа на тежина по знаење и вештини на учениците; Училницата може да стане многу бучна; проблеми со времето – едната група може да заврши побрзо од другата.

Паралелно предавање

2.4. Диференцирано поделено одделение

Што е тоа? Наставниците го поделуваат одделението и секој наставник работат со една група на ученици. Предности на овој метод на работа се тоа што се намалува соодносот ученик – наставник, секој од наставниците го адаптира предавањето за нивото на учениците, ја намалува нееднаквоста меѓу учениците: на сите ученици им се дава соодветна поддршка за давање на инструкции. Предизвици пред кои може да се исправат наставниците се: Групите кои вршат различни задачи можат да си го оздемаат вниманието, потребна е време за дополнителна подготовка на материјали и активности, постои ризик за етикетирање на групите на групи со низок степен на знаење и висок степен на знаење.

Диференцирано поделено одделение

2.5. Наставникот надгледувач

Кога е корисно да се користи методот на надгледување? Едниот наставник предава на часот додека другиот се движи во училиницата да ги надгледува учениците и да им помага на оние на кои им е потребно посебно внимание. Предности на овој метод се следниве: им посветува внимание на оние ученици кои не учат со иста брзина како другите, им дава можност на наставниците да им помагаат на учениците кои биле отсутни од час или да работат со неколку ученици на понапредни теми. Предизвици и проблеми на кои може да најдат наставниците се следниве: може да се стигматизираат учениците кои добиваат посебно внимание и објаснувања, потребно е да се разјаснат улогите на наставниците за ниту едниот ниту другиот да на се гледаат како наставник - помошник.

3. Настава со ментор – менторирање

На секој наставник со неговото прво вработување му бива назначено наставник - ментор кој го набљудува развивањето на наставникот, му помага да се вклучи во наставниот процес, го упатува и ги поправа грешките на наставникот – приправник. Процесот на менторирање е многу важен за приправникот за негово вклучување во образовниот процес бидејќи кога дипломираните наставници за прв пат се вклучуваат во наставата на нив им е потребна поддршка и мониторинг за начинот на настава кој го применуваат. Процесот на менторирање трае една година, по што наставникот – приправник треба да биде подготвен за поминување на државниот испит и да биде оспособен за самостојно вклучување во образовниот процес во училиштето. Менторирањето, или работата со ментор се врши преку претходно направена годишна програма, изготвена од наставникот – ментор, а која по потреба може да се менува, модулира или надградува. Во програмата за работа со ментор потребно е да бидат вметнати сите аспекти на наставата: методологија на предавањето, оценување, водење на портфолија итн.

Состаноците и повратната информација од менторот е од круцијална важност за развојот на наставникот - приправник

3.1. Набљудување на час на менторот

За наставникот – приправник присуството на час кој го води неговиот ментор е почетниот стадиум на учењето и добивањето на претстава како би требало да изгледа неговиот час. Пред часот кој го држи наставникот – ментор потребно е тие да се состануваат за менторот да му предочи на приправникот кои ќе бидат целите на часот, како тој ќе ги реализира и што треба да набљудува и препознава приправникот. Секако потребно е наставникот – ментор да подготви чек листа на целите кои се предмет на набљудување како и потребните коментари или прашања кои му ги поставува наставникот – приправник на неговиот ментор. После часот се состануваат менторот и приправникот при што дискутираат за тоа што го забележал приправникот на часот и она што го интересира, покрај другото наставникот ментор може да му постави прашање на приправникот како тој би постапил во одреден дел од часот или кои методи тој мисли дека се применливи за одредените делови од часот. Процесот на набљудување на настава од поискусен наставник од страна на приправникот е повеќе еднонасочен процес на здобивање на искуства и знаења во однос на методичките пристапи кој би ги користел приправникот во подоцнежниот процес на неговата работа. Но, сепак и приправникот може да придонесе за професионалниот развој на менторот преку воведување и давање на нови идеи и развивање на креативноста во наставата, како и за дополнување на портфолиото на двајцата наставници.

Набљудувањето на наставникот му дава на приправникот слика како треба да изгледа еден наставен час

3.2. Тимска настава со ментор

Кога наставникот – ментор ќе добие чувство дека наставникот – приправник е оспособен и има осет за наставата, кога ќе почувствува дека може да почне со вклучување во наставниот процес тој му задава некои задачи во однос на наставата како: прегледување на домашни задачи на учениците пред час, помош при изработка на задачи за време на час и вежби. Во овој дел од процесот на менторирање на работата на приправникот почнува неговото практично вклучување во наставата под надзор на менторот, при што тој е константно набљудуван и евалуиран од страна на менторот со советодавни цели. Практичното вклучување во наставниот процес треба да биде вклучено во планирањето за работата ментор – приправник, а после секоја активност на заедничка средба менторот и приправникот дискутираат за предностите и недостатоците кои ги имаат увидено на часот и изведуваат заклучоци за подобрување и унапредување на наставниот процес на приправникот.

3.3. Набљудување на час на приправникот

Иако наставникот – приправник почнува со наставниот процес, односно почнува да работи со ученици уште од денот на неговото вработување во училиштето, но нему сепак му е потребно искуството на постар, односно поискусен наставник, неговиот ментор. Добиењата диплома од

факултет и компетенциите кои ги има стекнато наставникот – приправник пред вработувањето, како и неговите часови по хоспитации не се доволни за наставникот – приправник директно да се вклучи во процесот на настава, нему му недостасуваат обични вештини како подготвување на час, пишување на дневно, тематско и годишно планирање, работа со послаби ученици, работа со талентирани ученици итн. Затоа менторирањето ќе придонесе за негово професионално растење и практична подготовка за влегување во наставниот процес.

Наставникот ментор ги набљудува активностите на приправникот, а потоа му дава повратни информации и совети

Наставник - асистент

Идејата за наставник – асистент сеуште не е добро разработена, но исто како што професорите на факултет имаат потреба од асистенти, можеби таа потреба кај наставниците во денес е дури и поизразена. Со се пообемните обврски и задачи кои му се наметнуваат на наставникот, а се надвор од процесот на настава како чек листи, електронски дневник, употреба на информатичка технологија (за што е потребно многу големо истражување и прилагодување), професионален развој и тн. нему му е потребна помош за остварување на образовните цели. Кој може да биде наставник – асистент? Како би функционирала наставата во таа форма? Што би работел асистентот наставник? Наставник асистент може да биде студент во трета и четврта година од своите студии на соодветната насока, дипломиран студент или наставник – приправник. Целта на кооперативната настава со асистент е да се подобрат знаењата на сеуште некомпетентниот наставник, како и наставникот да добие помош во својата работа. Иако на прв поглед изгледа дека корист од кооперативната настава со асистент има само наставникот, тоа воопшто не е така. Искуството и компетенциите на наставникот ќе го научат асистентот за да може да се судри со предизвиците пред кои ќе се исправи асистентот кога ќе добие можност да стане наставник, при што наставата нема да му биде нешто непознато и неа да се чувствуваат неискусни и неспремни за влегување во процесот на настава. Значи, асистентот може да му помага на наставникот во пополнување на електронскиот дневник, преку што активно ќе биде вклучен и ќе ја искусува административната страна од работата во училиштето. Асистентот ќе се вклучува во планирањето на наставата, разгледувањето и проучувањето на наставните програми од МОН, изработка на годишни, тематски и дневни планирања, со што асистентот директно ќе биде вклучен во планирањето на наставата, па кога асистентот ќе почне со самостојна настава ќе биде запознат со планирањето на наставата, што е многу важен и можеби клучен дел од наставата, секој аспект од наставата треба претходно да биде испланиран и добро подготвен. Асистентот исто така ќе биде вклучен директно и во наставата, освен како набљудувач и надгледувач (ќе ги упатува учениците во изработка на вежби, ќе им ги прегледува домашните задачи) ќе им задава и ќе води вежби, со

што ќе може да има увид на знаењата, нивото на познавање на учениците од одредена возраст, а и ќе се ослободи во предавањето на материјалот, за подоцна како наставник да може сигурно и самостојно да ги води активностите. Во зависност од тоа како ќе се уредува статусот на асистентот тој може да биде ангажиран од МОН, да биде пратен од факултетот на кој студира или да работи волонтерски како во градинките, факултетите или пак болниците. Работата како асистент може да помогне во влегувањето во наставата во вид на искуство. По завршувањето на асистентскиот стаж, асистентот ќе добие потврда за неговото или нејзиното ангажирање, напредок и разбирање на процесот на настава, со што ќе се подобрат можностите за редовно вработување, или пак работењето како асистент да биде предуслов за вработување, како би се добиле ефикасни наставници, подготвени за настава.

Асистентот може да работи на педагошката евиденција

Часовите по хоспитации или менторскиот стаж не се доволни за градење на наставник кој би бил спремен за самостојна работа, часовите по хоспитации се неколку, во зависност од политиките на факултетот, а менторскиот стаж на приправникот не му дозволува постојано присуство на час и постојано набљудување или директно учење од својот ментор. Средбите со менторот и повремени посетите и практични часови во голем број случаи не се доволни за постигнување на нивото на спремност за самостојно држење на настава, затоа овој метод на работа е многу практичен.

Посетете го часот на колегата!

Секој наставник има свој пристап во наставата, секој наставник користи различни методи на работа, на различен начин го одржува редот во училищата и на различен начин се справува со учениците со посебни потреби и нивните реакции. Дури и најискусниот наставник, дури и кога мислите дека немате што повеќе да учите за наставничката професија или кога си мислите дека работите ви се под контрола, понекогаш се чувствувате дека нешто не правите како што треба, па се прашувате како моите колеги се справуваат со тоа, дали и тие се соочуваат со истите проблеми, дали имаат некој метод можам да го применим во мојата настава за да си ја подобрам мојата изведба. Замолете некој колега да му го посетите часот, замолете го колегата да го посети вашиот час, замолете колега да одржи час во вашето одделение, разговарајте со вашите колеги за проблемите со кои се соочувате во вашата работа, сето ова е дел од професионалниот развој на еден наставник. Вашиот колега може да ви реши многу дилеми и проблеми на работа.

Посета на час на колега

Посетувајте часови на колеги во други држави!

Сите се прашуваме, како работат наставниците во другите држави, како колегите од западните земји ги одржуваат часовите, какви се условите за работа во другите земји, со какви проблеми се соочуваат тие, дали имаат подобри услови, имаме безброј прашања за образовните системи на нашите колеги од Германија, Финска, Франција, Италија, Англија и многу други земји. Можеби тие имаат подобри услови за работа, можеби нивните ученици добиваат подобро образование, можеби не. Можеби наставниците си мислат дека никогаш нема да го дознаат одговорот на овие прашања од прва рака, можеби можете да прочитате некаде, можеби можете да ги посетите, да ги посетите нивните часови, да искусите од прва рака, да ги прашате, да одржите час со нивните ученици. Сепак, времето на глобализација и програмите за глобално учење можат да му дозволат на секој наставник да влезе во училиницата на секој негов колега, било каде во светот, кај било кој наставник. Но како? Со поддршка од програмата „Еразмус“ им се овозможува на наставници и школи од цела Европа да се поврзуваат меѓу себе, да се посетуваат, се разменуваат искуства, знаења и методи.

Затоа, денес повеќе од било кога потребата за поврзување и разменување на искуства како дел од професионалниот развој и соработката на линеарно ниво на наставниците е повеќе од потребна, а наставниците треба да бидат среќни што сите можности за професионален развој им се на дланка. Не можете подобро да научете за наставата од вашиот колега, а во исто време тој од вас.

Заклучок

Како наставници ние сме изолирани во училиницата, некогаш дури и не знаеме дали тоа што го правиме е најдоброто и најполезното за нашите ученици, затоа наставниците треба да ги отворат своите видови пошироко и да почнат да ги прифаќаат новите форми и методи на работа кои можат да им го подобрат перформансот како наставници, да учат брзо преку искуство и да го подигнат квалитетот на настава и учење во училиницата. Кооперативниот начин на одржување на наставниот процес е дел од професионалниот развој на секој наставник. Наставниците треба да се осмелат да излезат од царството на својата училиница и да пуштат некој да влезе во нивното царство. Така споделувајќи ги своите најдобри практики, своите методи со своите колеги, својот волонтер, наставник-приправник, асистент или било кој фактор во училиштето или надвор од училиштето во рамките на образовниот процес, тие се поврзуваат меѓу себе, ги здружуваат своите сили за надминување на пречките и зголемување на ефикасноста во работењето во училиницата.

Литература:

- Bess, James L. *Teaching alone, teaching together: transforming the structure of teams for teaching*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000.
- Davis, James R. *Interdisciplinary Courses and Team Teaching*. Phoenix: American Council on Education/Oryx Press Series on Higher Education, 1997.
- Donna Niday, Jean Boreen, Joe Potts, Mary K. Johnson. *Mentoring Beginning Teachers, Second Edition: Guiding, Reflecting, Coaching*, Library of Congress Cataloging, USA, 2009
- Porter, Hall. *Mentoring new teachers*. Library of Congress Cataloging, USA, 2008
- <http://www.ctserc.org/initiatives/teachandlearn/coteach.shtml#>
- <http://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/teamcollaborative-teaching/>

- Peace Corps Macedonia, *Co – planning and co-teaching manual, For The TEFL Classroom*, Скопје, 2014
- Peace Corps Macedonia, *Team-Teaching For Peace Corps Volunteers and Counterparts*, Скопје, 2014

УДК 37.091.33-027.22

(прегледен труд)

УЧЕЊЕ НИЗ ЕКСПЕРИМЕНТ

Горица Смилкова
ООУ “Страшо Пинџур” Карбинци

Апстракт: Во овој труд содржани се импликации за важноста и неопходноста од експериментирањето при реализирање на наставата. Учењето низ експерименти им овозможува на учениците да формираат нови заклучоци преку принципот на работа со обиди и грешки до формирање на конечен логичен заклучок. Тоа овозможува самостојно стекнување на нови знаења и умења, со целосна вклученост на учениковите сетила и интелектуални потенцијали. Со вака осмислени и организирани часови учениците ги збогатуваат своите искуства, го подобруваат меѓусебниот однос и градат доверба меѓусебе, но и со наставникот. Така, учејќи се работи на интеракцијата ученик-ученик и ученик –наставник и на зајакнување на воспоставените врски. Современата настава како сложен и динамичен процес дава реални можности за оспособување на учениците за експериментирање во текот на часот. Посебно значење за ваквите часови имаат расположливите ресурси и потребните материјали за успешен експеримент. Во овој поглед училиштата не секогаш можат да понудат многу, но тогаш до израз доаѓаат вештините и способноста на наставникот да се прилагоди и да ја адаптира училницата во мала лабораторија. Само тогаш реално се постигнуваат предвидените цели на часот и се реализираат очекуваните исходи од истиот.

Клучни зборови: експеримент, учење, современа настава, училишни лаборатории.

LEARNING THROUGH EXPERIMENT

Gorica Smilkova
OOU „Strasho Pindzur” Karbinci

Abstract: This paper contains implications about the importance and necessity of experimentation during the realization of teaching. Learning through experimentation allows students to form new conclusions by the principle of work by trial and error until the establishment of the final logical conclusion. It allows independent acquisition of new knowledge and skills, with full involvement of students' senses and intellectual potential. With classes designed and organized in such a way students enrich their experiences, improve their mutual relationships and build trust not only into each other but also into the teacher. Thus, learning to work on the interaction student-student and student - teacher they also strengthen the established links. Modern teaching as a complex and dynamic process provides real opportunities for training students for experimenting in class. Available resources and materials needed for a successful experiment are especially important for these classes. In this regard, schools cannot always offer a lot, but then the skills and abilities of the teacher to adjust and adapt the classroom into a small laboratory come to the fore. Only then the anticipated goals can be actually achieved and the expected outcomes realized.

Key words: experiment, learning, modern teaching, school laboratories.

Вовед

Сите сме искусиле дека најдобро учиме преку практични активности, кога знаењето сами го откриваме. Во рамките на општото образование, знаењата и вештините коишто се очекува учениците да ги стекнат во основното училиште тесно се поврзуваат со примена на практични активности за време на наставниот час. Поимот практични активности има поширока смисла,

опфаќа: *истражување, дизајнирање, конструирање и изработување крајни продукти*. Овие активности опфаќаат помал или поголем дел од учењето преку проблеми и други современи приоди во наставата кои овозможуваат учениците да стекнат основни вештини. Истражувањето се состои од повеќе активности, кои може да опфаќаат: избор на тема/подрачје/проблем на истражувањето, дефинирање претпоставки, собирање податоци, нивна обработка и анализа, моделирање и донесување заклучоци. Собирањето податоци пак од своја страна, може да вклучува друга група активности: набљудување, анкети и прашалници, консултирање различни извори на податоци (интернет, институции, поединци, посета на библиотека или музеј) и експериментирање. Експериментирањето и набљудувањето како начин на собирање податоци или истражување на некоја појава се посебно важни во природните науки, односно се посебно важни чекори во едно научно истражување. Нивното вметнување во наставните планирања и редовно практикување во наставниот процес се од клучно значење при визуелизација на бројни поими кои се изучуваат во природните науки, а сепак за учениците се апстрактни и неопипливи.

Видови на експерименти

Во наставата наставникот планира, подготвува и учествува или самиот реализира експерименти за различни цели. Применетиот експеримент, видот на експериментот, неговото времетраење и начинот на кој ќе се реализира во најголема мера зависи од предвидените цели на часот, очекуваните исходи и моментално расположливите ресурси во една училишна лабораторија. Експериментот зазема централно места во наставата од природната група предмети. Во литературата се среќаваат различни дефиниции за поимот експеримент. Нивното суштинско значење е во основа исто во секоја од нив, но според најшироко користените се смета дека: *Експериментот претставува точно дефинирана, осмислена и контролирана постапка при која се изведуваат физички и/или хемиски промени*. Експериментите може да бидат реални или виртуелни. Реалните експерименти може да се реализираат во реално во условите кои постојат и со потребните материјали или хемикалии. Под виртуелни се подразбираат различни симулации, каде се користат посебни програми/софтвер за симулирање. Овој вид на експерименти се посебно актуелни како резултат на брзата прогресија на технологијата. Од своја страна тие нудат следење на појави и процеси кои реално е неизводливо да се следат или анализираат без учество на највисоко развиена технологија.

Експериментите може да се поделат во три групи според нивната намена:

- *демонстрации;*
- *истражувачки експерименти и*
- *демонстрациони експерименти.*

Зборот *демонстрација* доаѓа од латинскиот збор *демонстрацио*, што значи очигледно покажување, или демонстраре; што значи јавно, отворено, очигледно. Значи, со демонстрацијата се покажува нешто. Обично, во наставата, со демонстрација се покажува некоја појава или ефект кои што траат релативно кратко. Тие најчесто се користат на почетокот од часот за да предизвикаат интерес кај учениците, да ги воведат во нова тема, да поттикнат размислување. Може да ги изведуваат и наставниците и учениците, но најчесто ги изведува наставникот. При демонстрациите важно е да се навестува ефектот од истите, да не се кажува јасно што се очекува, затоа што ефектите од нив треба да се изненадување за учениците. Со нив се предизвикува процес на когнитивен конфликт, бидејќи се руши формираното знаење низ процесот на асимилација.

Истражувачките експерименти се карактеристични за природните науки. Се користат за истражување и откривање и не може да бидат краткотрајни како демонстрациите. Нив ги изведуваат исклучиво учениците. За да се дојде до фазата на експериментирање учениците заедно со наставникот треба да ги поминат сите фази на истражувањето. Многу често наместо комплексно истражување, доволно е да се изведе само експеримент.

Демонстрациониот експеримент е комбинација од демонстрација и истражувачки експеримент. Него најчесто го прави наставникот со помош на еден или неколку ученици. Додека истражувачкиот експеримент дава квантитативни резултати, демонстрациониот експеримент дава квалитативни резултати. Овој вид експерименти се нужна замена на истражувачките експерименти, во недостаток на време, доволно апаратура и искуство во

практичната работа на учениците. Од сите погоре наведени експерименти, истражувачките експерименти овозможуваат најголема ефективност во наставата и најголемо влијание во постигнување на предвидените цели на часот.

Примена на експериментот во наставата

Наставата во училиштата редовно ги следи новите трендови во учењето и поучувањето. Едно современо училиште на своите ученици им нуди образование во кое тие самостојно го градат своето знаење водени од наставникот низ процесот на учење. Конструктивистичкиот приод во наставата во природната група предмети често се повикува на експериментирање во текот на наставата, а тоа значи најчесто примена на истражувачки експерименти. Од суштинска важност при планирање на часови во кои сакаме да реализираме експеримент е *дизајнирање на експериментот*. *Дизајнирање на експериментот* е всушност изработка на организиран план за тестирање на некоја хипотеза. Организираниот план содржи низа активности кои се редоследно поврзани. При воведување во наставата по природната група предмети многу е значајно самиот наставник да ги подготви учениците во постапките, чекорите на истражувачкиот експеримент. Овој вовед може да таре извесен период, но учениците стекнувајќи ги вештините за експериментирање стекнуваат одреден степен на самостојност и сугурност во својата активност на час. Со тек на време се случува, зависно од структурата на одделението, учениците сами да превземаат иницијатива за изведување на експерименти во наставата. Тогаш наставникот ја поттикнал љубовта на учениците кон природните науки и им всадил навика за градење на самостојно своите знаења. Планот на активности за еден истражувачки експеримент се состои од следниве чекори :

- поставување прашања;
- поставување хипотеза;
- планирање на постапките;
- контролирање на варијабли;
- пишување – примена на дефиниции;
- толкување податоци;
- извлекување заклучоци.

Следењето на подготвениот план за активности во текот на наставата секогаш дава видливи резултати. На почетокот на изучување на предметите од природната група наставникот има поизразена улога во планирањето на активностите, но секогаш вклучувајќи ги и учениците преку дискусии, прашања или едноставни заеднички договори. Оваа активност на почетните часови често е од партнерска природа. Со ова наставникот нема полесна или поедноставна улога во самата настава, напротив, тој низ конкретни примери ги учи учениците како да ги планираат своите истражувачки експерименти. Постепено учениците се оспособуваат сами да го изработуваат планот на активности за својот експеримент, но и истиот да го реализираат. Низ ваквиот начин на учење и поучување се стекнува доверба меѓу ученикот и наставникот, меѓу учениците во една група (ако се работи за работа во групи) и се гради самодовербата кај учениците бидејќи тие се свесни дека целта ја постигнуваат самостојно. При изучување на предметите од природната група и изведување на експериментите обично наставникот ги користи расположливите ресурси во училишните лаборатории. Заради ова неопходни се елементарни услови за мала училишна лабораторија. Тоа значи дека наставникот, наставата и учениците имаат потреба од основни ресурси со кои ќе може да се „изгради“ лабораторијата. Потребниот лабораториски прибор учениците го запознаваат и изучуваат на почетните часови од учебната година. Се работи за прибор кој се набавува од страна на училишниот менаџер според финансиските можности на училиштето. Најчесто современите училишта имаат на располагање солиден лабораториски прибор во доволни количини што овозможува индивидуалност во работата на ученикот при оперирање со него. За да може да се изведе било каков вид на експеримент во училишната лабораторија мора да има хемикалии за работа. Хемикалиите кои се применуваат на

наставните часови во лабораториите се сместуваат во посебен мебел, кој може, но и немора да го поседува лабораторијата. Мабелот не е од есенцијално значење во изведување на успешен училишен експеримент. Во зависност од условите на училиштето и креативноста на наставникот во училишните лаборатории може да се употребуваат различни садови и хемикалии кои се среќаваат во секојдневниот живот. Така, од една страна учениците учат низ експериментирање, а од друга страна науката ја поврзуваат со личното секојдневие.

Заклучок

Природата на предметите од природната група науди реални можности за креирање на концепт во кој учениците ќе учат изведувајќи експерименти. Овие можности треба да се користат постојано и систематски. За таа цел учениците од најрана возраст треба да се воведат во фазите на истражувачките експерименти и истите во понатамошното образование да се негуваат и усовршуваат. Битно е да се истакне дека за секоја фаза карактеристични се определени оперативни, препаративни и евалвативни активности кои треба да се почитуваат и применуваат. Само тоа се постигнува валидност на експериментот и постигнување на очекуваните ефекти. Експериментот и неговата реализација не се цел на часот сами по себе. Експериментот претставува применлив начин кој води кон реализирање на предвидените цели на часот, а дел од нив се стекнување на конкретни знаења, вештини и способности на ученикот. Вака стекнатите знаења на учениците се од тарјна вредност и се темел за нивно наградување и основа за нивната примена во иднина. Затоа, неоспорен е фактот за централното место на експериментот во наставата од природната група предмети.

Литература

- Baman C., Shedd J. (1993), Excellence in educating teachers of science, Association for the Education for the Teachers in Science 237-246.
- BunceD. M., WilliamsR. (1997), Research in Chemical Education – The Third Branch of Our Profession, *Journal of Chemical Education*, **74**(9),1076-1079.
- G. Gorghiu, L. M. Gorghiu, M. Bîzoi, A-M. Suduc, Setting up of a web educational video-clips exhibition related to the impelmentation of virtual experiments in science education, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, **2**, 2906-2910 (2010).
- R. E. Yager, The constructivist learning model: Towards real reform in science education, *The Science Teacher*, 58 (6), 52-57 (1991).
- S. Edwards, M. Hammer, Teacher education and problem-based learning: exploring the issues and identifying the benefits, *International Education Research Conference of the Australian Association for Research in Education, University of Notre Dame, Australia*, 28 November-2 December (2004).
- M. Matijević, *Škola i učenje za budućnost*; Učiteljski fakultet u Zagrebu, Hrvatska, 2011.
- Tatli Z., Ayas A. (2012), Virtual chemistry laboratory- Effect of constructivist learning environment;*Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, **13**(1), Article 12.

СТАВОВИТЕ И ОДНОСОТ НА ОДДЕЛЕНСКИТЕ И ПРЕДМЕТНИТЕ НАСТАВНИЦИ КОН ИНКЛУЗИЈАТА НА ДЕЦАТА СО ПОП ПРИ ООУ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ ШТИП

Јадранка Јовева¹, м-р Елена Ташкова², д-р Лидија Камчева-Панова³

¹Дефектолог-логопед во ООУ „Гоце Делчев“ -Штип,²Директор на ООУ „Гоце Делчев“ -
Штип,³Одделенски наставник во ООУ „Гоце Делчев“ -Штип

Апстракт: Инклузивната едукација го опишува процесот преку кој училиштата се обидуваат да ги распознаат сите ученици како индивидуи со реконструкција на курикуларната организација и прописи и дислоцирање на истражувањата во постигнување на подеднакви можности. Со вклучувањето во образовниот процес, на учениците со посебни образовни потреби им се олеснува нивниот развој, се актуелизираат нивните потенцијали и се оспособуваат за вклучување во општеството, а со тоа се придонесува за квалитетот на нивниот живот. Па затоа се препорачува учениците со посебни образовни потреби, каде што е можно, да го стекнуваат своето образование заедно со своите врстници во редовните училишта за основно образование. (Јачова, З. Инклузивно образование на децата со посебни потреби во Република Македонија, Дефектолошка теорија и практика, 1-2, Скопје, 2004 год.). Направено е истражување во ООУ „Гоце Делчев“ Штип на одделенските и предметните наставници (кои предаваат на деца со посебни потреби) се со цел да се воочи ставот кој го имаат наставниците кон децата со посебни образовни потреби како и воочувањето на резултатот од инклузијата на овие деца. Преку поставената хипотеза, одделенските и предметните наставници имаат позитивни ставови кон инклузивниот процес на учениците со ПОП во редовните основни училишта како и потребата од редовно образование, што претставува услов за успешно спроведување на инклузивниот процес во редовното основно училиште. Преку поставената хипотеза дојдовме и до следниот заклучок дека и предметните и одделенските наставници ги прифаќаат децата со ПОП, имаат позитивен однос кон овие деца, се трудат да работат со нив и ги прилагодуваат наставните материјали според нивните индивидуални способности и можности. Социјалната интеграција на децата со посебни потреби и нивните врстници кои немаат посебни потреби им дава можност на овие деца да учат, да играат и да живеат заедно и да се развијат во лица кои се разбираат и почитуваат едни со други.

Клучни зборови: инклузија, инклузивен процес, инклузивна едукација, деца со посебни образовни потреби, редовни основни училишта, стимулативна средина, индивидуални способности.

ATTITUDES OF CLASS AND SUBJECT TEACHERS TOWARDS INCLUSION OF CHILDREN WITH SEN IN OOU GOCE DELCEV – STIP

Jadranka Joveva¹, MA Elena Tashkova², Dr. Lydia Kamceva-Panova³

¹Special education teacher-speech therapist in elementary school “Goce Delcev” Stip, ²Headmaster of the elementary school „Goce Delcev” Stip, ³Class teacher in elementary school ”Goce Delcev ” Stip

Abstract: Inclusive education describes the process by which schools attempt to recognize all students as individuals with the reconstruction of the curricular organization, regulations and dislocation of research in achieving equal opportunities. With the inclusion in the educational process the development of students with special educational needs is facilitated, their potentials are actualized and they are enabled to engage in society, thereby contributing to their quality of life. So it is recommended that students with special educational needs, where possible, acquire their education alongside their peers in mainstream schools for primary education. (Jachova H. Inclusive education of children with special needs in Macedonia, Special Education Theory and Practice, 1-2, Skopje, 2004.). Research has been made in the elementary school “Goce Delcev” - Stip comprising class and subject teachers (who teach children

with special needs) in order to face the position the teacher are in concerning children with special educational needs, as well as perceiving the outcome of inclusion of these children. According to the established hypothesis, class and subject teachers have positive attitudes towards the process of inclusion of pupils with SEN in mainstream schools and the need for regular education, which is a requirement for the successful implementation of the process of inclusion in regular elementary schools. Through the established hypothesis we came to the following conclusion that subject and class teachers accept children with SEN, have a positive attitude towards these children, try to work with them and adapt their teaching materials to their individual abilities and capabilities. The social integration of children with special needs and their peers who do not have special needs gives these children an opportunity to learn, play and live together and develop into people who understand and respect each other.

Key words: inclusion, inclusive process, inclusive education, children with special educational needs, regular elementary schools, stimulating environment, individual capabilities.

Вовед

Со развојот на дефектолошката теорија и пракса се повеќе дознаваме за можностите и потребите на овие лица. Од огромно значење е и донесувањето на многуте декларации и нормативни акти на меѓународно ниво со кои се регулираат правата на децата со посебни образовни потреби, а меѓу кое е и правото на инклузија на децата со посебни образовни потреби во редовните предучилишни и основни установи, а Република Македонија почнува да го следи овој светски тренд од 1998 година, кога се чувствува потребата од имплементација на овие процеси и создавање на соодветна инклузивна методологија и стратегии за инклузивна практика. (Ајдински Љ., Ајдински Г., Михайлов З.: Основи на дефектолошката теорија и практика, Скопје, 1999). Преку развојот на оваа дефектолошка наука, кај нас во Р. Македонија е објавена и првата и официјална класификација која почнала да се применува од 1960 година. Денес се применува класификацијата објавена во Правилникот за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во психичкиот и физичкиот развој, а што се потпира и врз најновата класификација на Светската Здравствена Организација. (Службен весник на Р. Македонија, бр. 30, 2000, 1777).

Класификација на децата со посебни образовни потреби:

1. лица со оштетен вид (слабовиди и слепи),
2. лица со оштетен слух (наглуви и глуви),
3. лица со пречки во гласот, говорот и јазикот,
4. телесно инвалидни лица,
5. ментално ретардирани лица (лесна, умерена, тешка длабока),
6. аутистични лица,
7. хронично болни лица,
8. лица со комбинирани пречки во развојот.

Состојба на инклузирани деца во ООУ „Гоце Делчев“, - Штип
Во ООУ „Гоце Делчев“, има инклузирани вкупно 12 деца со ПОП. Преку дадената табела бр. 1 ја даваме состојбата на инклузираните деца со ПОП според нивниот пол, националност, одделенија и патологија за учебната 2014/2015 година:

Табела бр. 1

2014-2015	Ет. припадност		Пол		Одделение						Патологија							
	М	Р	м	ж	I	II	I	V	V	VI	VI	1	1	1	1	1	2	5
ООУ Гоце Делчев					I	II	I	V	V	VI	VI	1	1	1	1	1	2	5

	8	4	8	4	2	2	1	1	3	2	1	ПРЕЧКИ ВО ГОВОРОТ	АУТИЗАМ	КОМБИНИРАН	СО ОШТЕТЕН СЛУХ	DOWN-SY	ИНТЕЛЕКТУА	РАЗВОЈНА ДИСФАЗИЈА
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	-------------------	---------	------------	-----------------	---------	------------	--------------------

Материјали и методи

Примерок

Примерокот вклучи 17 наставници од предметна настава и 11 наставници од одделенска настава (анкетирани беа и наставниците по Природни Науки, Техничко Образование и Англиски Јазик) кои предаваат на децата со посебни образовни потреби во ООУ „Гоце Делчев“-Штип.

При собирањето на податоци за истражувањето користена е:

- техника на анкетирање,
- анкетен прашалник наменет за наставниците од редовното основно училиште (составени од прашања од затворен тип).

Методи на истражувањето

За презентација на резултатите и податоците од ова истражување се користени:

- Табели за нумеричко прикажување на резултатите од истражувањето.

Анализа и интерпретација на резултатите

Предмет на анализата

Да се испитат ставовите и односите на одделенските и предметните наставници од ООУ „Гоце Делчев“ - Штип кои го имаат кон процесот инклузија на учениците со посебни образовни потреби во редовните училишта.

Цел на анализата

- Да се утврдат ставовите на одделенските и предметните наставници кон овој процес;
- да се утврди-воочи односот кој го имаат одделенските, а каков однос имаат предметните наставници кон децата со ПОП;
- да се утврди-воочи проблемот со кој се соочуваат одделенските, а со каков предметните наставници со овој процес ;
- да се утврди проблемот и потешкотиите од изработката на ИОП.

Задачи на анализата

- да се испита ставот кој го имаат одделенските и ставот на предметните наставници кон инклузивниот процес;
- да се испита дали редовното основно училиште е стимулативна средина за децата со ПОП;
- да се испита проблемот со кој се соочуваат предметните, а со каков проблем се соочуваат одделенските наставници;
- да се испита прифатеноста на децата со ПОП од страна на одделенските и предметните наставници;
- да се испита познавањето на формулирањето на ИОП.

Главна цел-хипотеза

Претпоставуваме дека со оваа анализа на одделенските и предметните наставници ќе имаат позитивни ставови кон инклузивниот процес на учениците со ПОП во редовните основни училишта

и потребата од редовно образование, што претставува услов за успешно спроведување на инклузивниот процес во редовното основно училиште.

Табела бр.2 Аналитички приказ на одговорите на наставниците добиени од анкетата

1. Дали сте запознаени со карактеристиките што ги имаат децата со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА	14	11	25
Б.НЕ	3		3

Во табела бр.2 е дадено одговор на 1 прашање каде што можеме да воочиме дека поголем дел од наставниците ги препознаваат карактеристиките на децата со ПОП.

Табела бр.3

2. Дали во одделението каде предаваат имаа деца со ПОП?			
2014-2015	Предметна	Одделенска	Вкупно
А.ДА	12	11	23
Б.НЕ	5		5

Во табела бр.3 е дадено одговор на 2 прашање каде што повеќето наставници предаваат на деца со ПОП.

Табела бр.4

3. Каков став имаш кон детето со ПОП како наставник-воспитувач?			
2014-2015	Предметна	Одделенска	Вкупно
А.Му помагам во совладувањето на наставниот материјал	17	11	28
Б.Нема да му помогнам во совладувањето на наставната материја			
В.Не го прифаќам во моето одделение			

На 4 прашање во табела бр.4 наставниците се изјаниле дека му помагаат на детето со ПОП во совладувањето на наставниот материјал.

Табела бр.5

4. Со каков вид на попреченост се соочуваш во твоето одделение?			
	Предметна	Одделенска	Вкупно
А. Дете со аутизам		2	2
Б.Дете со МР	7	2	9

В.Дете со комбинирани пречки		1	1
Г.Дете со DOWN-SY	2	2	4
Д. Дете кое заостанува во развојот-развојна дисфазија	3	3	6
Г.Не дале одговор	5	1	6

Во табела бр.5 наставниците дале одговор на 4-то прашање каде што можеме да воочиме дека предметните наставници работат повеќе со деца кои се со интелектуална попреченост, а додека одделенските наставници работат со сите видови на попреченост кои се застапени во училиштето.

Табела бр.6

5.Со какви потешкотии се соочуваш во текот на наставниот процес со детето со ПОП?			
2014-2015	Предметна	Одделенска	Вкупно
А. Не знам како да му објаснам	1		1
Б.Му објаснувам со илустрации и нагледни средства	6	5	11
В.Можам индивидуално да работам со него додека трае часот	1	2	3
Г. На кратко му ја дообјаснувам лекцијата и го насочувам што е најважно од неа	4	1	5
Д. Му давам накратко инструкции како треба да работи за да подобро ја разбере темата што ја предавам	5	3	8

Во табела бр.6 дадено е одговор на петтото прашање каде што предметните наставници во текот на наставниот час на децата со ПОП, лекцијата им ја објаснуваат со помош на нагледни средства како и накратко им дават инструкции што треба да работат за да ја разберат и научат полесно лекцијата, а додека одделенските наставници објаснуваат со наставни средства и илустрации.

Табела бр.7

6.Дали можеш во текот на наставниот час да работиш индивидуално со детето со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА		1	1
Б.НЕ	2	1	3
В.Се трудам	15	9	24

Во табелата бр.7 се воочува дека наставниците се хумани и се трудат да работат со децата со ПОП.

Табела бр.8

7. Како ќе ги насочите децата да го прифатат детето со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	
А.Да го игнорираат			
Б.Да го прифатат и да му помагаат	15	8	23
В.Да се дружат со него	2	3	5

Во табелата бр.8 наставниците воочиле дека децата што учат со овие деца сакаат да им помагаат на овие деца, но има и мал број што сакаат да се дружат со овие деца што е од голема важност оваа социо-емоционална средина за подобар развој на овие деца.

Табела бр.9

8.Дали изработувате ИОП за детето со ПОП за детето со ПОП кое во вашето одд. или каде што предавате?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА	16	10	26
Б.НЕ	1		1
В.Тоа е задача на дефектологот			
Заедничка задача		1	1

Во табела бр.9 е одговорено на 8 прашање каде што наставниците потврдиле дека изработуваат ИОП, но само 1 предметен наставник одговорил соодветно дека во оваа учествува и дефектологот.

Табела бр.10

9.Дали сметате дека редовното училиште е стимулативна средина за децата со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА	8	7	15
Б.НЕ	8	4	12
В.Не дале одговор	1		1

Во табелата бр.10 е поставено едно од најважните прашања за овој процес, каде што предметните наставници го делат мислењето дека децата со ПОП редовното училиште е и не е стимулативна средина, додека подолемиот дел од одделенските наставници воочиле дека редовното училиште е подогна средина за овие деца.

Табела бр.11

10.Дали детето со ПОП посетува дефектолошко-логопедски третман каде му се посветува индивидуално внимание?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА	17	11	28
Б.НЕ			

Во табела бр.11 е одговорено со позитивен одговор каде што наставниците се изјасниле сите дека децата посетуваат дефектолошко-логопедски третман кој е доста важен за нивниот развој како и за напредување во нивните способности и можности.

Табела бр.12

11.Дали преку дефектолошко-логопедскиот третман сте воочиле некој напредок кај детето со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА	5	7	12
Б.НЕ	1		1
В.Делумно	11	4	15

Во табела бр.12, 11 предметни наставници воочиле делумен напредок кај децата со ПОП кои посетуваат дефектолошко-логопедски третман, а додека 7 одделенки наставници се изјасниле за напредок кај децата со посетувањето на третманите кај дефектологот-логопед.

Табела бр.13

12.Каде според вас треба да учат децата со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.Редовно училиште	6	2	8
Б.Специјално училиште	7	4	11
В.Во посебни паралелки во редовното училиште	3	3	6
Г.Не дале одговор	1	1	2

Во табела бр.13, предметните и одделенските наставници сметаат дека треба децата со ПОП да учат и да посетуваат специјално училиште или да учат во посебни паралелки во редовно училиште.

Табела бр.14

13. Дали според вас ви е потребно присуство на лице-дефектолог да присуствува повремено на часовите со детето со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА	15	8	23
Б.НЕ	2	3	5

Во табелата бр.14, наставниците сметаат дека на децата со ПОП им е потребна повремени поддршка од дефектолог за време на наставните часови и индивидуално ќе им помага и ќе работи со децата со ПОП.

Табела бр.15

14. Дали сметате дека ви е потребно дополнителна обука за работа со деца со ПОП?			
ООУ Гоце Делчев	Предметна настава	Одделенска настава	Вкупно
А.ДА	1	9	23
Б.НЕ	3	2	5

Во табелата бр.15 наставниците поголемиот број се изјасниле на оваа 14 прашање дека им е потребна дополнителна обука за работа со овие деца. Така што преку дадените резултати од спроведениот анкетен прашалник можеме да воочиме дека сепак наставниците имаат хуман и позитивен однос кон децата со ПОП.

Заклучок од истражувањето

Врз основа на поставената хипотеза дојдовме до следниот заклучок:

Од поставената цел со која се претпоставува позитивниот однос кој го имаат одделенските и предметните наставници кон инклузираните деца во редовните училиште и односот кон децата со ПОП се потврдува земајќи ги во предвид вкупните резултати од анализата.

- ✚ Преку анализата воочивме дека и предметните и одделенските наставници ги прифаќаат децата со ПОП и се трудат да работат со нив повеќето преку илустрации и нагледни средства,
- ✚ Се трудат и одделенските и предметните наставници на било каков начин да им посветат внимание и да им пружат одредени знаења според нивните индивидуални можности и способности,
- ✚ Сепак одделенските наставници повеќе време им посветуваат на децата со ПОП затоа што поголемиот дел од наставата ја поминуваат заедно, додека предметните наставници со детето со ПОП се соочуваат со нив само 1 час во текот на денот,
- ✚ Поголемиот дел од предметните наставници сметаат дека едукативна средина за децата со ПОП се специјалните училишта, додека поголемиот дел од одделенските наставници сметаат дека редовното училиште е стимулативна средина за децата со ПОП,
- ✚ Проблемот со кој се соочуваат предметните наставници за разлика од одделенските е тоа што децата со ПОП во предметната настава се соочуваат со повеќе предмети кои делуваат оптоварувачки и збунувачки за нив,

- ✚ Потешкотии и збунувачки реакции од предметните наставници во врска околу креирањето на ИОП поради непознавањето и недоволно информирањето на начинот и постапката на изработка на овој план.

Литература:

- Ајдински Љ., Ајдински Г., Михаилов З.: Основи на дефектолошката теорија и практика, Скопје, 1999
- Јачова, З. Инклузивно образование на децата со посебни потреби во Република Македонија, Дефектолошка теорија и практика, 1-2, Скопје, 2004 год.
- Службен весник на Р. Македонија, бр.30, 2000, 1777

УДК 37.091.212.6-056.45:51(497.7)

(оригинален научен труд)

ПРЕГЛЕД И СОВРЕМЕНИ ПРИОДИ ВО ОТКРИВАЊЕТО И РАБОТАТА СО ТАЛЕНТИРАНИТЕ УЧЕНИЦИ ЗА МАТЕМАТИКА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Благојче Богданов, Татјана Атанасова – Пачемска¹ Лимонка Лазарова
¹Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Македонија

Апстракт: Талентираните ученици за математика се идентификуваат преку голем број на индикатори, кои најчесто се утврдуваат од страна на наставниците по математика преку нивните активности на часовите, како и преку нивните резултати кои ги постигнуваат на натпреварите по математика. Целта на овој труд е да се направи анализа на грешките кои талентираните ученици ги прават при решавање на задачите кои ги добиваат на регионалните натпревари и да се донесат одредени заклучоци за причините за тие грешки. Конкретно во истражувањето се прави споредба на резултатите добиени од регионалниот натпревар по математика во Струмица, на ученици од 8-мо одделение, селектирани по случаен избор со цел да се осознае нивното разбирање на задачите, начинот на кој тие ги решаваат задачите, како доаѓаат до проблемот и како го надминуваат и дали имаат доволно познавање за таков степен на задачи. Дадени се и препораки за тоа кои активности треба да бидат превземени од наставниците за да се надминат овие проблеми.

Клучни зборови: талентиран ученик, натпревар, грешки, активности, задачи.

REVIEW AND CONTEMPORARY APPROACHES IN THE DISCOVERY AND WORK WITH TALENTED STUDENTS OF MATHEMATICS IN MACEDONIA

Blagojche Bogdanov, Tatjana Atanasova – Pacemska*, Limonka Lazarova
University “Goce Delcev” Stip, Republic of Macedonia

Abstract: Talented students in mathematics can be identified by many indicators that are usually determined by mathematics teachers through students' activities in the class, as well as by their results achieved in math competitions. The purpose of this paper is to analyze mistakes made by talented students in solving problems on regional competitions and to make certain conclusions about the reasons for these mistakes. Specifically, in this study the comparison of the results obtained from the regional mathematics competitions in Strumica is made. Students from the 8th grade are selected randomly. The aim of the research is to evaluate the level of their understanding of tasks, the way in which they solve problems, how they approach a problem and how they solve it, and whether they have enough knowledge for solving that kind of problems. At the end of this work, recommendations for teachers will be given.

Key words: *talented student, competition, mistakes, activities, mathematical problem.*

Вовед

Работата со талентирани ученици е доста специфична и комплексна задача за наставникот. Движењето на едно општество кон научниот, техничко-технолошкиот и општествениот прогрес се повеќе зависи од вкупните интелектуални потенцијали, во прв ред, од најкреативните негови членови. За талентираните ученици секогаш постоеле стереотипи од типот: да се биде талентиран значи да се биде чуден, социјално несоодветен, лошо адаптиран. Талентираниот ученик има специфични карактеристики и особини и затоа делувањето на родителите во неговиот развој може да биде исклучително тешко. Интелектуалната надареност се дефинира како висока општа интелигенција или изразени специфични способности, а критериумот за идентификација на талентираните ученици е многу висок резултат кој личноста го постигнува на конвенционални тестови за интелигенција. Според новите пристапи талентираноста се дефинира само како високоразвиени интелектуални способности. Chow во [3] презентира дел од индикаторите дадени во 1999 од страна на Stepanek, кои укажуваат на тоа дека ученикот е талентиран по математика ако има:

- невообичаена љубопитност за броеви и математички информации;
- способност за брзо разбирање и примена на математички концепти;
- висока способност за идентификација на облици и апстрактно мислење;
- флексибилност и креативност во создавање стратегии за решавање на поставени математички пробели;
- способност за пренесување на математички знаења во други реални ситуации;
- постојаност во решавање на поставени „предизвикувачки проблеми“.

Освен претходно наведените индикатори, според Holton & Daniel, во 1996, талентираните ученици по математика вообичаено манифестираат:

- ентузијазам за наука;
- високи способности за читање од најрана возраст;
- високо ниво на концентрација и самостојност;
- љубопитност за предметите и појавите.

Овие индикатори не треба да бидат користени како услови кои треба да ги задоволува ученикот за да биде третиран како талентиран ученик за математика. Не секој талентиран ученик по математика би ги имал сите овие карактеристики заедно. Многу честодел од индикаторите можат да се појавуваат во различни периоди во зависност од развојот на ученикот. Поголемиот дел од идентификацијата на талентираноста на ученикот се остава на наставникот, чија задача е во текот на часовите и тестовите да ја процени и да ја развива талентираноста.

Надареноста за математика според (Krutetski, 1976) може да биде манифестирана на три начини:

- 1) Аналитички. Аналитички надарените ученици за математика настојуваат да размислуваат апстрактно со голема леснотија.
- 2) Геометриски. Надарените ученици за математика кои ја манифестираат надареноста геометриски настојуваат да користат дијаграми и визуелни помагала за да ги решаваат проблемите.
- 3) Хармониски. Хармониски надарените ученици за математика ги користат и геометриските и аналитичките методи без никаква тешкотија.

Математичките натпревари се добри почетни места (покрај самите училиници) каде може лесно да се детектираат надарените и талентирани ученици. Овие натпревари имаат за цел да иницираат поголем интерес за математиката кај учениците, вреднување и рангирање на нивото на стекнатите знаења, умеења и вештини на учениците по предметот математика. Натпреварите пред сè имаат за цел да ги поттикнуваат учениците кон проширување и продлабочување на математичките знаења; да го развиваат нивниот натпреварувачки дух; да ги откриваат талентираните и надарените ученици за математика и да ги насочуваат кон подлабоки и подетални математички содржини; да

ја поттикнуваат соработката меѓу учениците и менторите и да ја зголемуваат меѓусебната размена на информации на сите нивоа.

Метод на работа

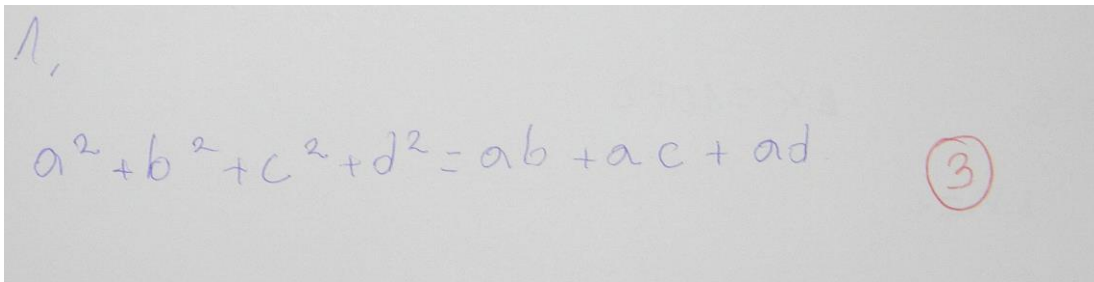
Со цел да се добие конкретна слика за тоа колку внимание е посветено кон овие талентирани ученици, како и колку самите тие се заинтересирани за понатамошно проширување на нивното знаење, направено е истражување на грешките кои талентираните ученици ги прават при решавање на задачите. Преку анализа на добиените резултати би се донеле одредени заклучоци за тоа колку наставниците работат со талентираните деца и дали настојуваат да ја поттикнат нивната желба за продлабочување на математиката.

Направено е истражување и анализа на грешките на учениците по математика во источниот регион на нашата држава, односно анализа и обработка на *задача 1* кај учениците од *VIII* одделение, на *XXXI* регионален натпревар по математика за учениците од основно образование во источниот регион одржани на 30 март 2013 година (реон Струмица). Од сите учесници на *XXXI* регионален натпревар по математика за учениците од основно образование одржани на 30 март 2013 година во реон Струмица, случајно се одбрани тројца ученици од *VIII* одделение и е направена анализа како секој поединечно ја има решено *задача 1*, односно направена е анализана грешките што биле направени при решавањето на задачата.

Задача 1. Определи ги сите вредности на реалните броеви a , b , c и d такви што $a^2 + b^2 + c^2 + d^2 = a(b + c + d)$.

Резултати и дискусија

Анализирајќи ги добиените решенија на задачата која што е предмет на разгледување, најпрво е направена анализа на решението кое што е понудено од страна на секој од случајно одбраните тројца ученици кои учествувале на регионалниот натпревар.

1,
 $a^2 + b^2 + c^2 + d^2 = ab + ac + ad$ (3)

Сл. 1. Решение на задача 1 од Ученик А

Од решението дадено на *слика 1* може да се забележи дека *Ученикот А* започнува со ослободување од заградите во даденото равенство, односно може да се утврди дека ученикот го познава дистрибутивниот закон на множењето во однос на собирањето. Но освен тоа, *Ученикот А* нема направено ниту еден чекор повеќе, за да дојде до крајното решение на *задача 1*.

1. $a^2 + b^2 + c^2 + d^2 = ab + ac + ad$
 ~~$a^2 + b^2 + c^2 + d^2 = a + b + c + d$~~
 ~~$a + b + c + d = a(b+c+d)$~~
 $(2a^2 - 2ab + b^2) + (2c^2 - 2ac + a^2) + (2d^2 - 2ad + a^2) = 2ab + 2ac + 2ad$
 $(a-b)^2 + (a-c)^2 + (a-d)^2 = 0$
 $a = b = c = d = 0$

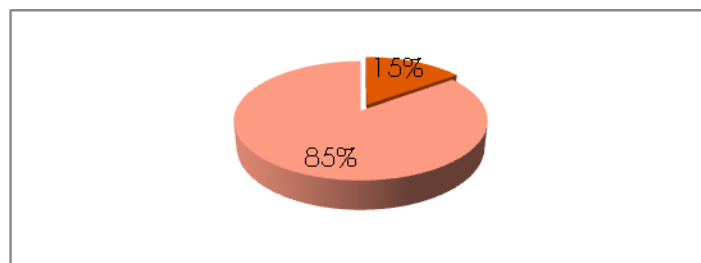
Сл.2. Решение на задача 1 од Ученик Б

Од решението дадено наслика 2 се забележува дека Ученикот Б најпрво се има ослободено од заградите на изразот, т.е.го познава дистрибутивниот закон. Потоа има направено проширување и упростување на самиот израз, т.е.ги познава операциите за скратување и проширување на дробки. Но и покрај примената на сите овие математички операции Ученикот Б нема добиено конечно решение на поставената задача.

2. $a^2 + b^2 + c^2 + d^2 = ab + ac + ad$
 ~~$a^2 + b^2 + c^2 + d^2 = a + b + c + d$~~
 ~~$a + b + c + d = a(b+c+d)$~~
 $(2a^2 - 2ab + b^2) + (2c^2 - 2ac + a^2) + (2d^2 - 2ad + a^2) = 2ab + 2ac + 2ad$
 $(a-b)^2 + (a-c)^2 + (a-d)^2 = 0$
 $a = b = c = d = 0$

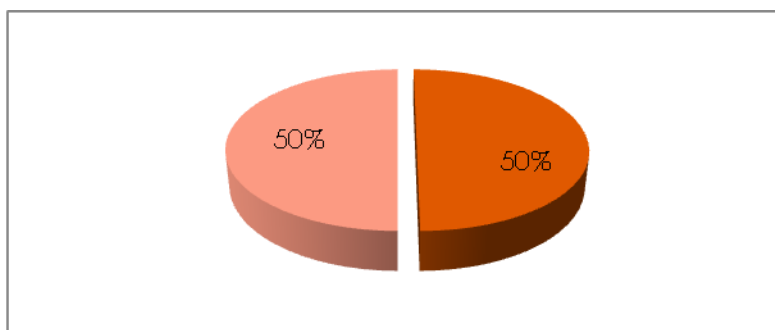
Сл.3. Решение на задача 1 од Ученик В

Од решението наслика 3 може да се забележи дека Ученикот В комплетно без никакви грешки ја има решено целосно задача 1, односно има направено целосен доказ, т.е. ги познава сите математички операции кои се користат во задачата и истите детално ги има напишано при решавањето. Користејќи Microsoft Excel направено е графичко претставување на процентот на направени грешки од страна на учениците кои се натпреварувале, а кои се слични со грешките на случајно одбраните тројца ученици чии грешки се анализирани.

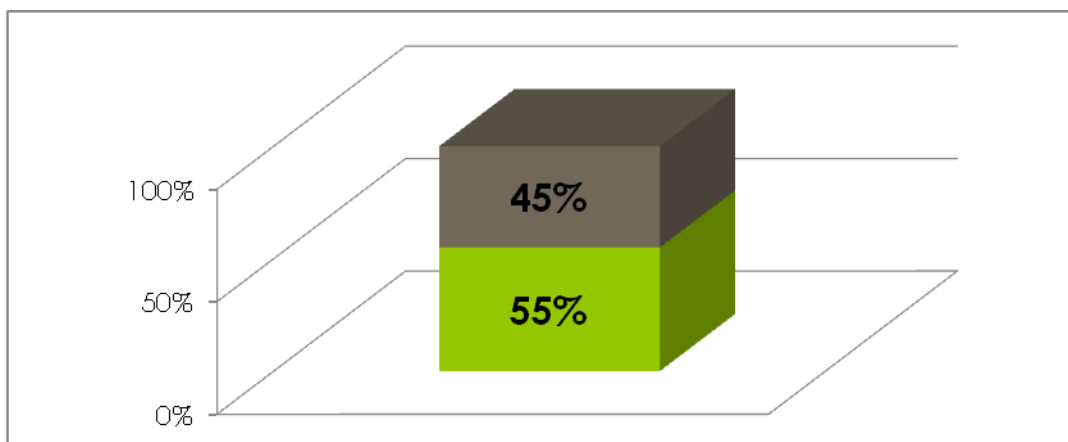
Сл. 4. Грешки од типот што ги има направено Ученик А

Од питата дадена на слика 4, можеда се забележи дека 15% од учениците кои на натпреварот ја имаат решавано задача имаат правено грешки од типот што ги има направено *Ученикот А*. Овој процент се однесува на оние натпреварувачи кои имаат минимални, односно недоволни познавања од потребниот материјал. Имајќи во предвид дека се работи за ученици кои учествуваат на регионален натпревар, неопходно е наставникот да вложи поголем труд при едуцирање на овие ученици преку дополнителни часови на кои ќе биде утврдено што сè ученикот има пропуштено при совладување на материјалот чие познавање е потребно за да се реши задачата. За ученици кои се третираат како талентирани е недозволиво вакво непознавање на основни аритметички операции при средување на изрази каков што е изразот во поставената задача.

Сл.5 Грешки од типот што ги има направено Ученикот Б

Од оваа пита можеме да забележиме дека 50% од натпреварувачите имаат направено многу слични грешки како *Ученикот Б*. Овие ученици имаат просечно знаење од предвидениот материјал и за нив е потребна доедукација од страна на наставниците. Овие ученици имаат талент, надареност за математика, но неопходно е да се зголеми нивната заинтересираност. Наставниците би требало да ги поттикнуваат ваквите ученици организирајќи дополнителни натпревари по математика, правејќи проекти и летни школи по математика. Учениците кои како *Ученикот В* ја имаат целосно решено задачата имаат познавање на целиот материјал кој е предвиден за добивање на конечното решение на задачата. Овие ученици освен што се талентирани и надарени по предметот математика целосно го познаваат материјалот предвиден за тоа ниво. Токму на ваквите ученици треба да се посвети поголемо внимание и да се поттикне и развие нивната желба за учество на домашни и меѓународни натпревари. Почетното иницирање најпрвин треба да го направат самите наставници по математика, но за самата организација треба да се погрижат МОН, како и СММ и друштвата по математика на локално ниво. Овие талентирани ученици заслужуваат врвни резултати во светот.

Сл. 6. Процент на ученици кои ја имаат решавано задача 1

Од сликата 6 може да се забележи дека просечно 55% од учениците имаат познавање на материјалот којшто е неопходен за решавање на поставената задача, што е многу низок процент доколку се земе во предвид дека се работи за ученици кои се одделуваат по успехот по математика во нивните одделенија и како такви учествуваат на натпреварите по математика.

Заклучок

Од направеното истражување може да се заклучи дека и покрај тоа што се работи за талентирани ученици по математика кои се натпреваруваат на регионални натпревари, сепак процентот на грешки кои што се прават при решавање на не толку комплексни задачи, е доста висок. Ова е знак дека наставниците треба да се превземат одредени мерки и активности со цел да ги идентификуваат математички талентирани ученици, поттикнувајќи вештини надвор од обичниот ученик. На математички надарените ученици им е потребна поголема поддршка како од наставниците, така и од целото општество. Некои од методите кои наставниците би можеле да ги користат за да ги поддржат талентирани ученици се:

- формирање на флексибилни групи (работа во групи);
- јасно изложување на очекувањата што ги има наставникот од неговите ученици;
- дозволување на студентите сами да си постават цели кои би им биле предизвик, но истите да се можни;
- постојано движење низ училниците за време на часот и помагање на секој од учениците;
- пружење на повратна информација на учениците на секое нивно прашање.

Талентирани ученици треба да имаат широк спектарна возбудлива математичка настава, математички клубови и натпревари, каде што тие можат да ги покажат нивните математички способности. Истотака, треба да ги обезбедат сите ученици, со широк спектар на богати, примамливи задачи кои бараат простор, како и аналитички вештини. Талентирани ученици треба да истражуваат теми со поголема длабочина, да извлечат повеќе генерализации, и да се создадат нови проблеми и решенија поврзани со темата.

Литература

- Atanasova-Pacemka, T., Lazarova, L. (2013). Математика. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, ISBN 978-608-4708-65-0,
- Albano, G. (2006). *A case study about Mathematics and e-learning: first investigations*, accepted at CIEAEM58, 2006.

- Barnes, H.(2005). The theory of Realistic Mathematics Education as a theoretical framework for teaching low attainers in mathematics Chow K.. “*Mathematically gifted and talented students*”.
- БРО.(2009). Наставата по математика во 21 век (прирачник). Скопје:МОН
- Документи од порталот на Министерство за образование и наука www.mon.gov.mk
- Ernest, P. (2010). “*What is the philosophy of mathematics education*” University of Exeter, United Kingdom, Investigation math education,2 ,
- Марјановиќ, М. (2005). Дидактичка анализа– план за разматрање.*Настава математике*, Београд.
- МОН.(2005). Национална програма за развој на образованието во Р.Македонија 2005-2015. Скопје:МОН
- Нешковиќ, С.Даровити ученици у наставном процесу.

УДК 373.3.091.275-027.44:51(497.711)
(оригинален научен труд)

СОВРЕМЕН ПРИОД ВО УНАПРЕДУВАЊЕ НА ПРОЦЕСОТ НА ОЦЕНУВАЊЕ ПО НАСТАВНИОТ ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИКА

Татјана Атанасова – Пачемска¹, Добрила Јовановска²

¹Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, ²ОУ „Љубен Лапе“ Скопје

***Апстракт:** Оценувањето и проверувањето на знаењата се едни од најзначајните елементи во процесот на учење, бидејќи на различни чинители обезбедуваат информации за степенот на постигањата на учениците според однапред дадени образовни цели. Во овој труд е претставен предлог како да се подобри процесот на оценување по математика со примена на стандардизирани електронски тестови креирани со мултимедијалното софтвер Wondershare quiz creator software. За креирање на т.н. електронски тестови постојат разни алатки, но сепак за креирање тест од областа на математиката, нашето истражување покажа дека со повољни карактеристики е алатката QuizCreator. Освен креирање на електронскиот тест QuizCreator во реално време, овозможува и обработка на резултатите, нивна анализа и графички приказ. Примерок на електронско тестирање беше реализирано во Април 2015 година во ОУ „Љубен Лапе“ во Скопје. Направена е споредбена анализа меѓу резултатите добиени од електронскиот тест и традиционалните хартиени тестови. Од добиените резултати може да се заклучи дека овој метод на тестирање е многу корисен како за учениците, така и за наставниците, а и релативно соодветно ги подготвува учениците за претстојните екстерни тестирања.*

***Клучни зборови:** настава по математика, електронско оценување, е-тест.*

MODERN APPROACH TO IMPROVING THE MATH EVALUATION PROCESS

Tatiana Atanasova - Pachemska¹, Dobrila Jovanovska²

¹University "Goce Delchev" - Stip, ²OU "Ljuben Lape" Skopje

***Abstract:** Checking and evaluation are some of the most important elements of the learning process, because they provide information to different factors about the extent to which students achieved the previously set educational standards. This paper presents a proposal how to improve the evaluation process in mathematics by using standardized electronic tests created by multimedia software Wondershare quizcreator software. For creating electronic tests, there are various electronic tools to choose from, but our research shows that a good math tool with powerful features for creating a math test is the QuizCreator. Apart from creating online tests QuizCreator Online can also provide results processing, and their analysis by using tables and graphics. A sample of electronic testing was implemented in April, 2015, in „Ljuben Lape“ – elementary school in Skopje. A comparison has*

been made between students' outcomes on electronic tests and by using the old-fashioned testing system pencil-paper. From the research results we can conclude that this method of testing is very helpful to students and teachers, and relatively adequately prepares students for the upcoming external testing.

Key words: *teaching mathematics, electronic assessment, e-test.*

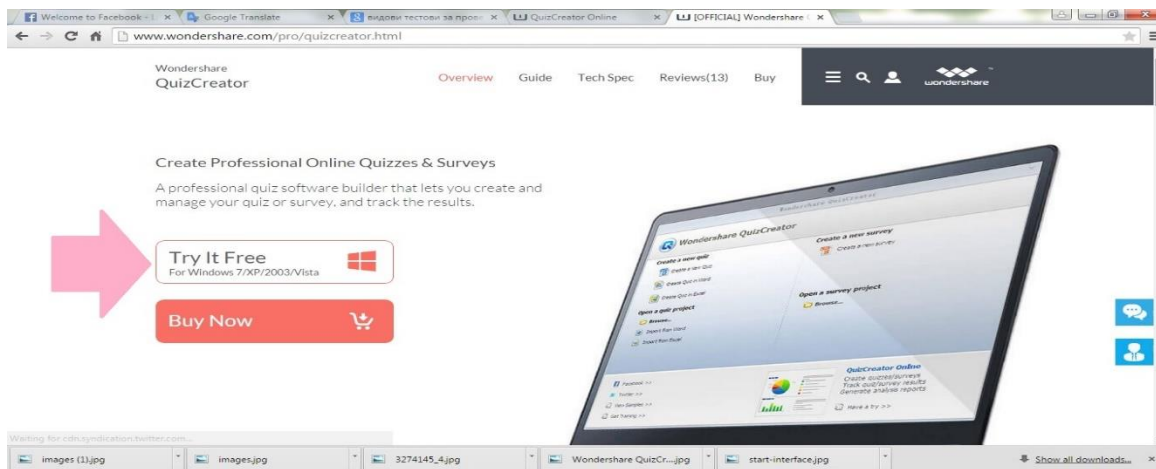
Вовед

Оценувањето и проверувањето на знаењата на учениците се неизоставен дел од наставниот процес во основното образование. Тие се едни од најважните сегменти од процесот на учење, бидејќи обезбедуваат информации до кој степен учениците ги постигнале однапред поставените едукативни стандарди. Оценувањето на знаењата и вештините на учениците се одвива на различни начини, се применуваат најразлични техники. Во целокупниот систем на образование постојат три главни методи на оценување на учениците, а тоа се писмена, усна и комбинирана метода. Писмената метода опфаќа оценување со т.н. хартиени тестови во облик „пенкало-хартија“ во сите подвидови и оценување со т.н. електронски тестови или електронски квизови²⁷. Во овој труд се става акцент на развојот и конструкцијата на електронските тестови / квизови, нивното бодување и евалуација низ примена на најсовремените софтверски достигнувања. Општо земено, тестовите по математика се наменети за мерење на знаењата, вештините и способностите на учениците по математика, наставниците можат да ги согледаат слабостите на учениците, да се оцени ефектот од учење и предавање и да се подобри процесот на учење кај учениците. Пишувањето ефективни прашања бара време и пракса. Добро дизајнираните тестови даваат точна мерка за математичките знаења на учениците. Во трудот е прикажан процесот на создавање на е-тестот и неговата имплементација во Април, 2015 година на наставната тема „Систем линеарни равенки со две непознати“, предвидена за реализација во деветто одделение во основното образование. Опишан е процесот на негова изработка и реализација. Направена е споредбена анализа на постигањата на учениците добиени со е-тест и постигањата добиени со класичниот хартиен тест.

Мултимедијален Wondershare QuizCreator софтвер

Како што напредуваат информациите технологии и наставниците стануваат се повешти во нивно користење, се повеќе се зголемува можноста наставниците да ги применуваат истите и во процесот на оценување. За оценување на учениците со помош на компјутери постојат многу бесплатни и едноставни за користење софтвери кои лесно можат да се вклопат во редовната настава. Компјутерот може да се користи за тестирања на различни нивоа, од обработка на податоци собрани по пат на тестирање, па се до целосно автоматизиран систем на тестирање. Електронските тестови на знаење и вештини можат автоматски да бидат генерирани, процесирани и оценети. Кога ќе се соберат резултатите, се врши процесирање и обработка на сите информации. Примената на овие софтвери за креирање тестови претставува рационален начин оценувањето да биде едноставно, релативно често и објективно. Во принцип, тестот по математика може да се спроведе на хартија или на компјутер. За креирање на тестот на хартија е доволен Microsoft Word со својот моќен math equation editor. За креирање на т.н. електронски тестови, постојат многу алатки, но за тестовите по математика поволни карактеристики има мултимедијалниот софтвер Wondershare Quizcreator (сл.1).

²⁷<file:///C:/Users/user/Downloads/Ocenjivanje.pdf>

Сл.1

Овој извонреден софтвер ни овозможува со минимален труд да добиеме максимално добар електронски тест. Во суштина, овој софтвер ни овозможува компјутерска/електронска проценка на знаењата, вештините и способностите на учениците, а со тоа и поекономичен и поедноставен начин за подобрување на процесот на учење. Wondershare QuizCreator може да биде и сеопфатно решение за наставниците, професорите во училиштето, а и за работа дома.

Предностите на овој софтвер во однос на останатите наменети за исти или слични цели се:

- Креирање на прашања и задачи и нивна организација во квизови;
- Нивно објавување и доставување на извештаи по пат на Интернет;
- Следење на резултатите и нивен приказ со дијаграми;
- Креирање на интерактивни е-квизови засновани на едноставни флеш(Flash) анимации;
- Изработка на испитни тестови, едноставни квизови и нивна проценка со AICC/SCORM системот во согласност со LMS (Learning Management System).

Методологија

Со цел да се утврдат ефектите од примената на ИКТ во процесот на оценување беше спроведено истражување во основно училиште. Целта на овој труд е да се утврди дали и во колкава мера во процесот на објективно оценување, онлајн(електронските) тестови можат да ги заменат традиционалните хартиени тестови т.е. дали постои статистички значајна разлика помеѓу резултатите добиени од електронските тестови и традиционалните хартиени тестови. Истражувањето беше спроведено во деветто одделение во основното училиште „Љубен Лапе“, Скопје, во април, 2015. Знаењата на група од 30 ученика од тема Систем линеарни равенки со две непознати, беа проверени во март, 2015 година со класичните пишани, хартиени тестови и во април, 2015 по електронски пат со е-тест. Мора да напоменеме дека и покрај тоа што изборот на ученици беше по случаен избор, тие не се репрезентативни како примерок. Врз основа на добиените резултати, заклучокот не може да се генерализира за сите училишта во Република Македонија, но може да служи како „навестување“ за можните заклучоци. Прв услов за реализација и имплементација на електронскиот тест беше достапноста на компјутери со Интернет врска. Учениците се регистрираа и пријавуваа со свое корисничко име и со лозинки дадени од страна на наставникот, креирани од него, и започнуваа со решавање на тестот. Тестот се состои од вкупно 20 прашања од типот прашања со повеќе понудени одговори од кои само еден е точен.

Секое прашање носи по 5 поени, вкупно 100 поени. Ученикот го поминува тестот со најмалку 27% или 27 поени од вкупно 100. За решавање на тестот учениците имаа време од 40 минути, еден училишен час, и веднаш после таа временска рамка тестот автоматски се затвара. Пред да го притиснат копчето „Finish“ учениците имаа можност да видат кои од прашањата ги одговориле, а кои не и да направат евентуални корекции во одговорите. После затворањето на тестот, учениците ги добија резултатите во истиот миг, како и повратна информација каде згрешиле и што е точниот одговор. Сите од нив го поминаа тестот со просечна оценка мн.добар (4,03) на електронскиот тест и добар (3,03) на традиционалниот хартиен тест. Во табела 1 е претставена споредбената анализа добиена од резултатите од двата теста.

	Традиционален/класичен „хартиен“ тест	Електронски тест
Одлични	7	15
Мн. Добри	5	4
Добри	6	8
Доволен	8	3
Недоволен	4	/
Број на ученици	30	30
Просечна оценка	4,03	3,03

Табела 1. Структура на примеоркот на ученици

Од резултатите во табелата се гледа дека на електронскиот тест успехот на учениците е подобар за 1,00%. Иако процентот на успех на ученици е подобар, сепак постигањата на учениците треба да се следат подолг временски период и кога ќе биде можно да се тестираат поголем број на ученици. Електронскиот тест учениците го завршија во предвидената временска рамка, моментално им беа достапни резултатите, беше исклучено субјективното мислење на наставникот и со тоа овозможено едно фер и објективно оценување. По оценувањето, важна улога во процесот на евалуација има анализата на резултатите, која ни дава информации, детали од тестирањето што можат да се искористат за негово понатамошно унапредување. Сумирањето на тестовите одзема доста време, па затоа голем дел од наставниците го знаемаруваат. Поради тоа во голема предност е оценувањето на електронските тестови со помош на компјутер. QuizCreator Online анализата на добиените податоци ја обработува веднаш, дадена е анализа по одговорени прашања, по освоени поени и дава процентуална застапеност на добиените оценки. Електронските тестови станаа корисна алатка која овозможува целосно, брзо, лесно и објективно оценување на учениците со комплетна статистичка анализа на тестот и целосната документација од тестирањето е достапна за следење на понатамошниот напредок на учениците. Основните предности на овој вид проверка на знаењата се:

- процесот на проверување е брз, бидејќи податоците се генерираат веднаш по неговото завршување
- за проверката не е задолжително присуство на наставник
- според учениците се елиминира субјективноста на наставниците при оценување
- бара од учениците побрза реакција на поставеното прашање
- се постигнува поголема заштеда на време при подготвување на тестот, а особено при оценувањето

- поеконотичен е, се штеди во подготовка на материјал за тестот
- бројот на ученици кои се тестираат може да биде голем

Недостатоците пак на овој предложен пристап на проверка на знаењата се следни:

- за имплементација на методата неопходно е вложување во компјутерска опрема;
- не постои личен контакт наставник – ученик, што е нехумано од аспект на социјализација;
- прашање е дали овој начин на тестирање во вистинска мерка го покажува знаењето на учениците

Заклучок

Брзиот развој на компјутерската техника и информатичката технологија во целина не ни оставаат многу простор за манипулирање со старите софтверски решенија за креирање на електронски тестови. На наставниците им го препорачуваме овој софтвер за креирање на електронски тестови на знаење. Со примена на електронско тестирање може да се постигне значителна заштеда на време потребно за тестирање и оценување, што пак му овозможува на наставникот зголемување на проверките – тестирања, а со тоа и подобрување на квалитетот на наставниот процес со овозможување континуирана евалуација на стекнатите знаења. Наместо класичната поделба на тестот во повеќе групи, електронскиот тест овозможува индивидуална комбинација на прашања за секој ученик по случаен избор од постоечката база на прашања, со што скоро целосно се спречува препишувањето на одговори. Резултатите од поединечните тестови се пресметуваат брзо и лесно со анализа и автоматско генерирање на точните одговори, со што се обезбедува моментална повратна информација која дава корисни податоци за сегашното ниво на кое се наоѓа секој ученик. Уште повеќе, ваквиот начин на оценување е добар коректив на работата на наставникот, лесно се лоцираат критичните места во процесот на настава и се овозможува нејзино подобрување, со цел зголемување на постигањата на учениците.

Литература

- Петроска-Бешка В. (2007). Оценување со тестови на знаење. Скопје: Филозофски факултет
- Петроска-Бешка В. (1993). Изработка и примена на објективни тестови на знаење. Скопје: Малинска
- V. Denvir, M. Brown, The feasibility of class administered diagnostic assessment in primary mathematics, Educational Research, Volume 29, Issue 2, 1987
- M. J. Pollock, Introduction of CAA into a mathematics course for technology students to address a change in curriculum requirements, International Journal of Technology and Design Education 12(3):249- 270.
- W. Muler, C. Bescherer, U. Kortenkamp, C. Spannagel, Intelligent computer- aided assessment in math classroom: stateof- the- art and perspectives.
- W. J. Susuwele-Banda, Classroom Assessment in Malawi: Teachers' Perceptions and Practices in Mathematics, 2005
- file:///C:/Users/user/Downloads/Ocenjivanje.pdf
- <http://www.wondershare.com/pro/quizcreator.html>
- <http://wondershare-quizcreator.software.informer.com/screenshot/371555/>
- <http://www.quiz-creator.com/online-quiz-maker/guide.html>
- http://www.microsoft.rs/download/obrazovanje/pil/Elektronsko_ucenje.pdf

УЛОГАТА НА МАЈЧИНИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Виолета Николовска

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за образовни науки

Апстракт: Со терминот мајчин јазик се означува првиот јазик што детето го усвојува во своето семејство. Мајчиниот јазик не мора нужно да се идентификува со официјалниот јазик во државата. Семејствата можат да бидат иселени од својата матична татковина во друга земја, со јазик различен од нивниот мајчин јазик. Од друга страна, има брачни партнери со различна национална припадност, чии деца стануваат билингвални. Во нашиот труд ќе зборуваме за македонскиот јазик како мајчин јазик во Република Македонија и неговото место во образовниот систем. Ќе се задржиме на подрачјата што во рамките на предметот македонски јазик се изучуваат во основното и средното образование, како и на целите што се остваруваат преку усвојувањето на наставните содржини од овие подрачја. Ќе отвориме простор да поставиме прашања што е тоа што ни недостасува, кои се перспективите и предизвиците во однос на изучувањето на мајчиниот јазик во образованието.

Клучни зборови: идентитет, стандарден јазик, образование, програмско подрачје, јазична култура, граматика

THE ROLE OF MOTHER TONGUE IN EDUCATION

Violeta Nikolovska

University “Goce Delcev” – Stip, Faculty of Educational Sciences

Abstract: By the term mother tongue (native language) we understand the language that a child adopts in his/her family. Mother tongue does not necessarily identify with the official language of a state. Families can be inhabited in the country with a language that is different from their mother tongues. On the other hand, children of the spouses of different nationalities can become bilingual. In this article, we will consider Macedonian language as the mother tongue in the Republic of Macedonia and its place in the educational system. We will analyze the content that is taught as part of the subject Macedonian language in primary and secondary education, as well as the objectives which have to be achieved by the teaching subject Macedonian language. The subject of our interest will be the question of what we are missing in teaching Macedonian language as a mother tongue, as well as the perspective and challenges in the study of Macedonian as mother tongue.

Key words: identity, standard language, education, linguistic culture, grammar.

Мајчиниот јазик – фактор за идентитет и култура.

Со терминот мајчин јазик се означува првиот јазик што детето го усвојува во своето семејство. Мајчиниот јазик не мора нужно да се идентификува со официјалниот јазик во една држава. Има многу семејства на иселеници во туѓи држави, надвор од својата татковина, кои во семејството го негуваат својот мајчин јазик, а истовремено го учат и усвојуваат (особено децата) јазикот на државата во којашто живеат. Од друга страна, има семејства на брачни партнери од различна национална припадност, чии деца можат да бидат билингвални, да усвојат два јазика како свои мајчини јазици. Во нашиот труд ќе зборуваме за македонскиот јазик како мајчин јазик на Македонците во Република Македонија и неговото место во образовниот систем, особено во основното и средното образование. Мајчиниот јазик е фактор на идентитет. Јазикот се врзува со идентитетот. На старословенски јазик, со терминот „јазик“ - љзыкъ се означувал и јазикот и народот што го зборува тој јазик (в. Угринова-Скаловска, 1979, стр. 168). Во врска со мајчиниот јазик, со националниот јазик на еден народ, К. П. Мисирков вели: „Јазикот е средство, со кое ние познаеме, што мислит, што осекат и што сакаат нашиот собеседник. Во јазикот се имаат

одделни гласовни знакови или зборови за сите мисли, осеќајна и саќајна на еден чоек, за тоа јазикот на еден народ ет негоо дуовно богатство и наследство, во кои се заклучуваат, отпечатни во гласовни знакови или зборови, сите народни мисли, осеќајна и саќајна, со кои имат живено и живит еден народ и кои се предаваат, као нешто свето от едно поколење на друго. Да сочуат некои својот народен јазик и да го бранит као светијна, значит, да останит он верен на дуот на своите предедовци и да уважаат сè, шчо имаат они напраено за својето потомство. Да се откажит чоек от својо народен јазик, значит, да се откажит он и од народниот дух. Со тоа само се објаснуат саќајнето и усилијата на покорителите, да напраат покорените, да се откажат от својот јазик и да изучат на негоо место нивниот; исто така со тоа се објаснуат упорството на покорените народи да сочуваат сето своје духовно народно наследство, а особито јазикот. Таква милост кон нашио народен јазик требит да имаме и није, ако саќаме да останеме верни на дуот на нашите предедовци. Милоста кон народнио јазик ет наш долг и наше прао. Није сме должни да милуаме нашиот јазик зашто тој ет наш, исто така, као шчо ни ет наша таткоината ни. Првите гласови, шчо и имаме чуено, сет гласовите на нашите татковци и мајки, гласовите и зборовите на нивниот народен јазик. Преко ниф није добифме нашата прва дуовна храна, зашто со ниф се осмислуаше сè, шчо видефме со нашите очи. Со народниот јазик није освојуаме психологијата на нашите татковци и предедовци и се чиниме нивни дуовни последници, као шчо сме со снагата нивни телесни продолжачи. Ако се односуаме со презрејне кон народниот наш јазик, није само враќаме со неблагодарност на нашите родители за сето нивно дуовно гледајне и воспитајне. – Није имаме и прао, осем долгот, да браниме нашиот јазик и тоа прао ни ет свешчено“ (Мисирков, 1974, стр. 133-134). Мисирков ја поставува и разработува тезата за мајчиниот (народниот) јазик како фактор за идентитет и култура. Клучните тези од извадокот на Мисирков се: Јазикот на еден народ е негово духовно богатство и наследство. Се предава од едно на друго поколение. Чувајќи го јазикот, народот останува верен на духот на своите прадедовци. Оној што се откажува од својот народен јазик се откажува и од народниот дух. Милоста, љубовта кон народниот јазик е наш долг и наше право. Правото да го браниме нашиот јазик ни е свето. Ете зошто мајчиниот јазик, иако сите знаеме да го зборуваме е вклучен во образовниот систем, на сите нивоа – во основното, средното и во високото образование.

Мајчиниот јазик во образованието

Што учиме за мајчиниот јазик ако го знаеме јазикот, ако јазикот знаеме да го зборуваме? Она што го стекнуваме во образованието на часовите по мајчин јазик е да ја стекнеме и да ја негуваме „милоста кон јазикот“, стекнуваме лингвистичка наобразба и лингвистичка култура. На тој начин, она што нè идентификува како припадници на еден народ, на една нација и што е дел од нашата култура го негуваме и го земаме како предмет на научен интерес. Стекнуваме сознанија од науката за јазикот – граматиката општо како наука за секој јазик, но и од граматиката на мајчиниот јазик, како специфична само за него. Од прво до трето одделение, учениците се воведуваат кон правилно користење на македонскиот литературен јазик во меѓусебната комуникација (меѓусебното разбирање, размислување, учење и творење). Се оспособуваат да водат разговор со други лица и да ги усвојуваат основните начела за меѓусебно разговарање и разбирање. Се описменуваат (се оспособуваат за читање и пишување со разбирање на текстот), усвојуваат и уежбуваат некои од основните правописни правила. Развиваат јазична култура (почит кон другите јазици и се запознаваат со дијалектите на мајчиниот јазик). По програмски подрачја, разместеноста на содржините е следната: Во прво одделение содржините се разместени во три подрачја: слушање и говорење, литература и изразување и творење. Во нашето излагње, посебно ќе се осврнуваме на содржините од подрачјето јазик и изразување и творење, со оглед на тоа што подрачјата литература и медиумска култура во повисоките одделенија, иако спаѓаат во предметот македонски јазик, се дел од научни дисциплини што излегуваат од областа на јазикот, во случајов мајчиниот јазик. Ќе се осврнеме на целите и содржините што се усвојуваат од областа на јазикот и ќе го проследиме развојниот процес и градијата на содржините. Во прво одделение, едно од четирите

програмски подрачја е слушање и говорење. Во ова програмско подрачје, учениците се поттикнуваат во користење на говорот како средство за изразување на своите чувства и доживувања, средство за изразување на своите мисли и за остварување на меѓусебни контакти. Она што е многу важно е дека усвојуваат и елементарна култура во комуникацијата: една од дефинираните цели на предметот е учениците „да се оспособат за воспоставување на културен однос со опкружувањето во комуникацијата“. Усвојуваат јазична култура - правилна дикција при зборувањето. Во подрачјето изразување и творење, учениците ги увежбуваат говорните вештини: опишување, прераскажување, творење оригинални творби. Всушност, во целата деветтолетка, во предметот македонски јазик постои програмско подрачје изразување и творење. Во ова програмско подрачје, етапно – од поелементарни кон посложени, учениците развиваат вештини на усно и писмено говорно изразување. Од опишување на предмети од непосредното опкружување, прераскажување на настани слушнати од други лица и од сопствено доживување, раскажување по дадени тематски зборови и елементарни текстови до прераскажување на уметнички дела, сценски изведби, прочитани текстови во весници, раскажување по одредена хронологија и ретроспективно раскажување. Учениците опишуваат и анализираат и ликови од уметнички дела. Со еден збор, учениците се стекнуваат со извесен степен на култура во јазичното изразување. Ова е можеби една од најважните придобивки од наставата по мајчин јазик, стекнувањето на култура на јазичното изразување, нешто што на учениците ќе им служи како алатка во целиот образовен процес и во општествениот живот воопшто. Но да се вратиме на предметните содржини во прво одделение. Описувањето на учениците е вклучено во програмското подрачје – почетно читање и пишување. Во второ и трето одделение, покрај подрачјата почетно читање и пишување (на кирилица и латиница) и изразување и творење, се воведуваат и елементарни граматички содржини во програмското подрачје јазик. Во ова програмско подрачје се вметнуваат и содржини од културата на јазичното изразување – основни правописни правила.

Во развојниот период од четврто до шесто одделение, учениците се оспособуваат за усно и писмено изразување. Се збогатува нивниот речник. Се оспособуваат да распознаваат и применуваат различни функционални стилови во говорното и писменото изразување (разговорен стил, административен, новинарски, научен, научно-популарен, поетски стил на изразување). Усвојуваат поими, содржини и правила од областа на граматиката, но и од областа на правописот и правојазикот на македонскиот стандарден јазик. Се оспособуваат за разни форми на писмено изразување: пишување на креативни текстови, текстови со практична намена. Во четврто одделение, во програмското подрачје јазик, освен граматички содржини, се усвојува и поимот за стандарден, нормиран јазик, наспрема народниот јазик. Се усвојуваат содржини од областа на правописот на стандардниот јазик. Од областа лексикологија, како дел од подрачјето јазик, се работат поимите за синоними и антоними, со што се стекнува и лингвистичка наобразба и се збогатува речникот на учениците. Во подрачјето изразување и творење се izdelуваат содржини за усно изразување и за писмено изразување. Во областа на усното изразување учениците се вежбаат во поставување на прашања врз основа на одговори, опишувањето и прераскажувањето се на повисоко ниво – се одвиваат врз основа на гледана театарска претстава (на пр. се опишуваат костимите во претставата). При раскажувањето се менува крајот на текстот, а раскажувањето се врши со замена на синоними и антоними. Во петто одделение во подрачјето јазик, покрај граматички поими се продолжува со усвојување на знаења од областа на лексикологијата – деминутиви, аугментативи и хомоними, и од правописот. Се вежба директен и индиректен говор. Во програмското подрачје изразување и творење се работат (прераскажуваат) текстови со уметничка и научно-популарна содржина, се прераскажуваат настани од сопствено доживување. Се раскажува по дадени тематски зборови. Се опишуваат предмети, ликови, слики. Во шесто одделение, во подрачјето јазик се започнува со усвојување на содржини од областа на историјата на мајчиниот јазик: неговото потекло, старословенските азбуки. Старословенските азбуки се доведуваат во врска со современото македонско кирилско писмо. Се усвојуваат граматички содржини: содржини од областа на фонетиката, морфологијата, синтаксата, речникот и стилот. Содржините од областа на

речникот и стилот влегуваат во доменот на културата на јазичното изразување. Во овој домен влегуваат и содржините од областа на правописот. Од доменот на речникот на мајчиниот јазик, се усвојуваат поимите за основно и преносно значење на зборовите, како и помот за пароними. И во шесто одделение, содржините од подрачјето изразување и творење се поделени на два дела: усно и писмено изразување. Во областа на усното изразување, учениците усвојуваат правила на културна комуникација, преку употреба на соодветни зборови за културна комуникација, преку разграничувања на разлики меѓу службен и приватен разговор. Се раскажува по утврдена хронологија, ретроспективно и со употреба на изразни средства. При опишувањето се инсистира на воочување на детали. Се прави разлика меѓу лик и личност. Се вежба драматизација и сценска изведба. Во писменото изразување од учениците се бара примена на знаењата од областа на стилот, јазичните и правописните норми. Се пишуваат вести и извештаи.

Во развојниот период од седмо до деветто одделение учениците се запознаваат со историскиот развој на мајчиниот јазик; усвојуваат поими, содржини и правила од областа на фонетиката, морфологијата и синтаксата на мајчиниот јазик и од нив се бара коректно да ги применуваат при усното и писмено изразување. Од областа на лексикологијата се усвојува поимот за неологизмите. Се усвојува разликата меѓу лексичко и граматичко значење на зборовите. Продолжува усвојувањето на правописните норми. Со сево ова учениците се оспособуваат за различни форми на писмено изразување, со посебен акцент на креативното пишување. Во седмо одделение, во подрачјето јазик се усвојуваат содржини од областа на историјата на македонскиот јазик – варијантите на црковнословенскиот јазик. Во осмо одделение се учи за македонскиот јазик во 19 век, а во деветто – за македонскиот јазик во 20 век: личноста на К. П. Мисирков, К. Кепески, Б. Конески, за македонскиот јазик меѓу двете светски војни. Во осмо одделение се усвојува разликувањето на домашна од туѓа лексика, се усвојуваат поимите за дијалектизми, интернационализми и турцизми. Во деветто одделение се усвојува акцентирање на туѓите зборови, а се изучуваат и функционалните стилови и потстилови. Се изучуваат видовите на речници. Во однос на програмското подрачје изразување и творење, во седмо одделение од учениците се очекува да ја согледаат моќта на зборовите за културна комуникација (молам, повелете, извинете, благодарам). Говорните вештини се збогатуваат преку вежби на измислување на поинаков крај на текст по даден почеток, опишување и прераскажување на ТВ емисија, театарска и филмска претстава. Учениците вежбаат пишување на соопштение и вест. Во осмо одделение од учениците се бара да смислат почеток на текст според даден крај, да дадат личен став (усно и писмено) за гледана емисија, филм, театарска претстава и новинарски текст. Да составуваат молба, жалба, записник. Учениците се воведуваат во пишување на есеј. Сите вежби од програмското подрачје изразување и творење се на македонски стандарден јазик, во различни форми на усно и писмено изразување. На крајот на деветтото одделение, во областа на изразувањето и творењето, учениците треба да бидат оспособени за правилно употребување на нормата на македонскиот стандарден јазик, за различни форми на писмено изразување, да умеат да прикажуваат актуелни настани, појави и проблеми од секојдневието, да заземаат и искажуваат свој став, да умеат да собираат и селектираат податоци (на пр. да подготват предавање, новинарска статија). Од предметните програми за македонски јазик за средното образование ги анализираме предметните програми за гимназиското образование. Содржините што се изучуваат по предметот македонски јазик, во четиригодишното гимназиско образование се распоредени во две програмски подрачја: јазик и литература. Еден сегмент што беше присутен во програмите по македонски јазик за основното образование го нема – а тоа е сегментот изразување и творење. Во сегментот јазик се изучуваат содржини од различен карактер. Распоредени низ првите три години од гимназиското образование, се изучуваат содржини од областа на општата лингвистика (Јазикот како систем од знаци; Функции на јазикот; Видови писма; Наука за јазикот – предмет и задачи на науката за јазикот; Лингвистиката и другите науки; Јазичите во светот; Јазик – говор; Јазичен знак; Класификација на јазичите). На овој начин, учениците на часовите по предметот македонски јазик стекнуваат поопшта лингвистичка култура (наобразба). Во првите три години од изучувањето на

предметот македонски јазик се изучува и историскиот развој на македонскиот јазик, со што учениците градат однос кон минатото на сопствениот народ и сопствениот јазик, развивајќи љубов кон мајчиниот јазик. Низ овие наставни содржини традицијата станува фактор во воспитанието на учениците. Низ четирите години средно гимназиско образование учениците продолжуваат поподробно да ја изучуваат и граматиката на мајчиниот јазик: фонетика и фонологија во прва година; морфологија, морфосинтакса и лексикографија во втора година; синтакса и фразеологија во трета година, ономастика во четврта година. Четвртата година всушност е резервирана за стекнување на знаења од областа на стилистиката. Учениците се запознаваат со дистинкцијата стилистика на јазикот и литературна стилистика. Со поимот за стил во областа на јазикот. Со изразните средства: тропите – фигурите на значење и фигурите на формата; со лексичките изразни средства (застарени зборови, нови зборови, жаргонизми, арготизми, дијалектизми, туѓи зборови); со зборообразувачките изразни средства (суфикси за изразување на чувствен однос); со фразеолошки изразни средства (застапеност на фразеолошките изрази во различните функционални стилови); со фонетско-фонолошките изразни средства (асонанца, алитерација, продолжување на гласовите, извици); со морфолошки и синтаксички изразни средства, како и со надворешнојазични изразни средства, како што се интонацијата, мимиките, гестовите и графичкото претставување на текстот. На овој начин се крунисуваат знаењата и вештините стекнати во основното образование во програмското подрачје изразување и творење. Посебно, во четврта година се изучуваат и функционалните стилови на стандардниот јазик, како и содржини од областа на правописот и правоѓорот. Под услов сите овие содржини да бидат и убаво практично извежбани, завршените средношколци гимназијалци ќе усвојат и висок степен на култура на усно и писмено изразување на мајчиниот јазик, со што ќе им биде олеснето влегувањето во светот на зрелите (матурираните) интелектуалци во идниот период од нивното понатамошно високо образование.

Што ни недостасува: перспективи и предизвици

Дали нешто ни недостасува во образованието по мајчиниот јазик? Со какви знаења и говорни вештини доаѓаат идните студенти во високото образование? По наше мислење, програмите по предметот македонски јазик како мајчин јазик, во основното и во средното гимназиско образование кое го земавме за анализа се целосно опфатни, темелни и доволно разнообразни. Особено во основното образование, во кое покрај подрачјата што се однесуваат на описменувањето, јазикот и литературата, постои и посебно подрачје изразување и творење. На часовите предвидени за содржините од ова подрачје, учениците се стекнуваат со говорна култура – култура на усно и писмено изразување, нешто што му е потребно на секој интелектуалец, без оглед на неговата професионална ориентација. Сепак, студентите што влегуваат во високото образование немаат високо ниво на јазична култура, кое би се очекувало според содржините на предметните програми по македонски јазик кои ги изучувале. Во што е тогаш проблемот? Од една страна, проблемот можеме да го побараме во практичните вежби. Дали во текот на наставата се обрнува доволно внимание на практични вежби, на пр. од правопис и од подрачјето на изразување и творење, како што е прераскажувањето, опишувањето и известувањето со примена на стекнатите знаења од граматиката, лексикологијата и фразеологијата. Основното образование, со подрачјето изразување и творење нуди ваква можност и за практично вежбање. Меѓутоа, во средното образование, таа нитка како да се прекинува. Содржините од областа на стилистиката што се усвојуваат во четврта година се корисни, но многу покорисно би било кога учениците би продолжиле со вежби од изразување и творење применувајќи ги новостекнатите знаења од областа на стилистиката, правописот, правоѓорот и од областа на функционалните стилови на македонскиот стандарден јазик. Преку застапеност и на ова програмско подрачје (изразување и творење) и во средното образование, макар и само во облик на практични вежби, кај учениците континуирано би се негувала и издигала на повисоко ниво јазичната култура – културата на

јазично изразување, нешто што треба да биде одлика на секој интелектуалец во една земја, без оглед на неговата професионална ориентација.

Литература

- Корубин, Б. 1969. Јазикот наш денешен. Скопје: Наша книга.
- Корубин, Б. 1980. Јазикот наш денешен. Скопје: НИО „Студентски збор“.
- Мисирков, К. П. 1974. За македонските работи (јубилејно издание по повод стогодишнината од раѓањето на авторот). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје, Посебни изданија, книга 8.
- Угринова-Скаловска, Р. 1979. Старословенски јазик. Скопје: Универзитетска печатница „Кирил и Методиј“.
- Биро за развој на образованието. *Наставни програми*. <http://bro.gov.mk/?q=mk/nastavni-programi> (прочитано на 12. 03. 2015)

УДК 811.163. 3'34:373.3/.5(497.7)
(прегледен труд)

ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКИТЕ АСПЕКТИ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И ПРОЦЕСОТ НА НЕГОВАТА (НЕ)УПОТРЕБА ВО ОСНОВНОТО И СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Блага Панева
Биро за развој на образованието, Скопје

Апстракт: Во овој труд се осврнуваме на фонетско-фонолошките аспекти како најчести правописни и правоговорни грешки кои ги прават учениците на часовите по македонски јазик во основното и во средното образование. Влијанието на изговорот врз пишувањето е регистрирано во сите видови писмени состави (писмени вежби, писмени работи, тестови, индивидуални ученички изработки). Целта ни е да констатираме кои грешки се најчести, зошто се случуваат и што да направиме за да се намали неправилно изразување/пишување. Истражувањето и анализата се поткрепени со конкретни фонетско-фонолошки закономерности на современиот македонски јазик и со осврт на нивниот одраз во правописот. Изговорот и пишувањето на македонските гласови, пред сè: в, ф, г, к, ѓ, ќ, з, с, ж, ш, ј упатува на фактот дека погрешно се употребуваат во различни позиции во зборот (особено при едначењето по звучност кое има директна рефлексивна во пишувањето). Прашањето е: Колку тој акустичен ефект влијае врз пишувањето и е во согласност со македонскиот правопис? Опита констатација е дека ако во секојдневната употреба се почитуваат и правилно се применуваат воспоставените правила, тогаш и изговорот и правописот на одредени гласови/букви ќе биде правилен.

Клучни зборови: Норма, застапеност, проблеми, влијанија, подобрување.

PHONETIC-PHONOLOGICAL ASPECTS OF THE MACEDONIAN LANGUAGE AND THE PROCESS OF ITS (NON)USAGE IN PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Blaga Paneva

Bureau for Development of Education, Skopje

Abstract: *This text focuses on the phonetic-phonological aspects as the most common spelling and pronouncing mistakes made by students on Macedonian language classes in primary and secondary education. The impact on the pronunciation in the writing is registered in all kinds of written compositions (writing exercises, paper works, tests, and individual students' works). Our goal is to consider the most common errors and why they occur, and to propose action for reduction of improper expression/ writing. The research and analysis are supported by specific phonetic-phonological patterns of the standard Macedonian language, with an emphasis on their impact in the spelling. The pronunciation and writing of Macedonian sounds/letters, primarily: v, f, g, k, ĝ, k̄, z, s, ž, š, j suggests their misuse in different positions in the word (especially after identification by sound which has a direct reflection in writing). The question that arises is: How much this acoustic effect impacts the writing and is in accordance with the Macedonian spelling? The general conclusion is that if the established rules are respected and properly applied in daily use, then the pronunciation and spelling of certain sounds and letters will be correct.*

Key words: *norm, representation, issues, impact, improve.*

Вовед

Едноставноста на македонскиот правопис, кој е заснован врз фонетскиот принцип (за кој се застапуваше и Крсте Мисирков со извесни „мали отстапки од етимологијата“) ја дообјаснува и Блаже Конески потенцирајќи дека „иако во него е пројавен стремежот писмено да се фиксира што поточно нивниот изговор, сепак во одредени случаи имаме разлика меѓу она како се пишува и како треба да се изговара:“ (Конески 1982:88). Токму оваа појава е главна цел на ова истражување – како изговореното учениците го пренесуваат во писмен текст. Врз база на конкретен материјал, т.е. разни видови писмени состави, во овој прилог ќе анализираме дел од грешките во писменото изразување кај средношколската младина од средно училиште од градот Скопје. „Секој фонетски систем има „своја“ артикулациона база која може да биде објаснета како специфично подготвување на гласовниот канал за време на изговорот. Таа може да се опише како збир на конкретни гласовни артикулации за кои можеме да зборуваме дека постојат услови да се најде нешто заедничко, не само со индивидуална туку и со колективна вредност.“ (Савицка, Спасов 1997:19) Таа колективна вредност која знае да ги апстрахира малите разлики на гласовните реализации и да ги препознае како една фонема е одразена во фонолошкиот систем на македонскиот јазик, која пак, со мали отстапки, се рефлектира врз правописот. Односот меѓу правописот и проскриптивната норма на фонетско-фонолошко рамниште ги дефинира проблемите кои претставуваат одраз на развојните тенденции на македонскиот јазик и ги регистрира различните реализации на одделните гласови. Тие различни реализации најчесто ги слушаме поинаку, односно „исправно“ врз основа на фонетските фактори. Различните реализации на гласовите во изразувањето кај популацијата која се образува, во конкретниов случај кај средношколци, во зависност од ситуацијата во која се употребува, би можеле да укажат на појава што се наоѓа на границата на приемчивост, со оглед на нејзината правилност.

Гласовен систем на македонскиот јазик

„Гласовниот систем на македонскиот јазик е составен од два потсистеми: систем на самогласки и систем на согласки.“ (Бојковска, Пандев, Минова-Гуркова, Цветковски, 1997, 75-77). Самогласките според местото на образување се делат на: предни (и, е), средни (а), задни (у, о), а според висината на јазикот на: високи (и, у), средни (е, о), ниски (а). Според

начинот на изговор, незаокружени се: и, е, а; а заокружени: у, о. Согласките според начинот на образување се делат на: преградни (б, п, м, н, д, т, њ, г, к), теснински (в, ф, з, с, л, ж, ш, љ, р, ј, х) и преградно-теснински (s, ц, џ, ч, ќ, ѓ). Според местото на образување поделбата е на: уснени (б, п, м, в, ф), забновенечни (н, д, т, з, с, л, s, ц), венечни (ж, ш, љ, р, џ, ч), тврдонепчени (њ, ј, ќ, ѓ) и меконепчени (к, г, х). Поделбата според звучност е на: звучни, беззвучни и сонанти. Според звучноста најзвучни се сонантите (р, л, љ, м, н, њ, ј), додека звучните и беззвучните формираат парови и според тие парови се врши едначењето по звучност (б-п, в-ф, г-к, д-т, ѓ-ќ, ж-ш, з-с, с-ц, џ-ч). Единствено х нема свој звучен пар. Од истражувањето беше воочена зачестеноста на грешките кај одредени зборови, пред сè кај зборовите: автобиографија (афтобиографија), филозофски (филозовски), сфера (свера), сфати (свати), префрлам (преврлам), отворено (отфорено), средство (средство), крадци (кратци), искажани (изкажани), пејзаж (пејсаж), витез (витес), ред (рет), назад (назат), грб (грп), без (бес), народ (нарот) и др. Во заградата е даден погрешната употреба во писмен текст. Зачестеноста на промената во повеќе текстови беше поголема од пет пати и поради таа голема фреквентност на погрешна употреба овие примери беа предмет на нашата анализа. Следењето на работата на учениците од средно образование е процес кој континуирано се одвива во текот на наставната година, при што на часовите на усно и писмено изразување, при усвојување на одредени правила од фонетиката, треба да им се укажува на учениците како да ја применуваат правоговорно-правописната норма при зборувањето и при пишувањето. Во македонскиот правоговор во поглед на адаптацијата на изговорот на согласките постојат две правила:

- правилото за едначење по звучност според втората согласка кај групите од согласки (регресивна асимилација) и
- правилото за обеззвучување на звучните согласки на крајот на зборот.

Едначењето по звучност, т.е. адаптацијата на два соседни гласа по звучност во македонскиот јазик е главно регресивна и опфаќа групи од по две согласки при што првата се адаптира по звучност, пр. лепче, жешка, но кај /в/ може да биде и прогресивна како во примерот втор којшто реално се изговара како фтор, промена која писмено не ја пишуваме поради тоа што не се спроведува едначењето по звучност, како кај другите консонантни парови. *Обеззвучување на звучните согласки на крајот на зборот* настанува поради тоа што во некои форми (членувани, множински) се образува звучна согласка, но и поради потребата да се зачува изговорот на звучната согласка при поврзување со следниот збор во реченицата, на пр. градот, грат, но пишуваме град. Изговорот во ваквите случаи влијае врз пишувањето (пр. надеж-надешта, наместо надежта). Македонскиот правопис отстапува од фонетскиот принцип кога не се обележува промената на звучните согласки во беззвучните на крајот на зборот. Сепак, изговорот на согласките и самогласките треба да биде во согласност со македонскиот правоговор, а нивното пишување во согласност со македонскиот правопис во насока на примена на правописната норма.

Фреквенција на грешки во писменото изразување

Во писмените текстови изработени од учениците од средно образование ја регистрираме промената при употреба на согласките: *в, ф, д, т, з, с, б, п*. Наша констатација е дека влијанието при пишувањето може да биде направено поради две причини:

1) *изговорот да влијае врз погрешно пишување на зборот во оние ситуации каде што правописот налага почитување на фонолошкиот принцип или на етимологијата,*

2) *пишувањето на одделни лексеми да влијае кај други лексеми со иста согласничка групата да се напише погрешно иако и изговорот и правописот се во таа позиција идентични.*

Учениците во текстовите употребуваат определен квантум на зборови кои имаат туѓо потекло. Тоа ни покажува дека немаат ограничена употреба само на фонд на зборови од македонскиот јазик туку употребуваат и зборови позајмени од други јазици, најчесто од старогрчкиот и од латинскиот, кои се општоприфатени и имаат широка употреба во македонскиот јазик. Во нашето истражување такви се заемките: автобиографија, филозофски и сфера, кои водат потекло од грчкиот јазик. Лексемата автобиографија, (од старогрчки *αὐτός* - „себе“ + *βίος* - „живот“ и *γράφειν* - „пишува“) учениците ја напишале како афтобиографија водејќи се по правилото за едначење по звучност, без притоа да обрнат внимание дека во овој случај нема едначење по звучност затоа што лексемата претставува сложенка по потекло од старогрчкиот јазик со составката авто- којшто вака се пишува според нашето правописно правило (сп. Правопис на македонскиот литературен јазик 1998: 77). Погрешната употреба во пишувањето е направена под директно влијание на изговорот, се слуша афто кое потоа, по слух се пренесува и во пишаните текстови. Во писмените состави употребен е и зборот филозофски, странски збор кој е изведен од зборот *φιλοσοφία* (грчки: *φίλοσοφία*). Можеме да кажеме дека настанатата промена во пишувањето ф:в, (филозовски наместо филозофски) упатува на тоа дека учениците биле под влијание од бројните придавски зборови кои во нашиот јазик се пишуваат со -вски, а се слушаат како -фски. Овој компромис во нашиот јазик е на штета на фонетиката, но во интерес на зачувување на основата на дадениот зборообразувачки модел, пр. како во изведените придавки од имиња на градови: Кичево-кичевски, Куманово-кумановски, Кратово-кратовски и др. придавки. Тука мора да го истакнеме и фактот дека „во нашиот стар јазик /в/ бил сонант, а не опструент и овој глас во низа ситуации се однесува поинаку од другите опструенти.“ (Лаброска, 2009: 200), па има дијалектни области каде што не само што се пишува /в/ пред безвучни согласки туку и навистина се изговара. Значи во овој пример консонантската група -фс-, е запишана како -вс- со што ученикот се повел по аналогија на другите лексеми со суфиксот -вски и со тоа покажал непознавање на правописот и на основната форма од која е изведена придавката, а тоа е зборот филозофија. Следниот пример исто како и претходниот, ни ја дава замената ф:в, замена настаната по аналогија, а не по изговор. Употребата на заемката сфера (грчки: *σφαῖρα*) е специфична по тоа што /ф/, глас којшто, како што гледаме го има и во јазикот од кој потекнува зборот, без никаква фонетска подлога е забележан со буквата в по аналогија на други зборови од словенско потекло каде /в/ во пишаниот текст стои зад безвучна согласка и често (не секогаш и не во сите дијалекти) се изговара како ф: сфат, сфет, сфој. Значи со тоа што зборот е напишан како свера имаме грешка од вториот тип, грешка што, за жал, укажува на недоволната начитаност на учениците. Преку анализата на лексемите можеме да забележиме дека во поголем број од примерите единствен глас кој не се однесува како другите консонанти во ваква позиција е гласот /в/. Очигледно е дека правилата за негово пишување во позиции каде се слуша како ф, предизвикуваат повратен ефект и грешки онаму каде навистина ја имаме фонемата /ф/ во дадена лексема како во следниве: сфати, префрлам, сфера. Ова го поткрепуваме со фактот дека глаголот сфати, многу често во пишан текст се употребува како свати. Загрижува фактот што ваква грешка прават и професорите по македонски јазик (а и останатите академски граѓани). Секако, ова има рефлексива и во пишувањето од страна и на учениците. Наша констатација е дека мешањето на в и ф во дел од примерите е направено под директно влијание на изговорот којшто, како што веќе спомнавме, е навистина специфичен кога се однесува на фонемата /в/. Дека изговорот влијаел врз пишувањето потврди и читањето на писмените состави, при што учениците како го изговараа соодветниот збор така и го напишале афтобиографија, отфорено. *Согледаваме дека едначењето по звучност при изговорот, коешто во голема мера е вградено во нашиот правопис, не е соодветно усвоено од страна на учениците.* Тоа се забележува во пишаните текстови на учениците кај примерите: искажани (изкажани), крадци (кратци), средство

(сретство) каде што погрешната употреба се регистрира во поголем обем, при што се пишува без да се знаат основните правописни правила. Во примерот искажани напишан како искажани, имаме ситуација на погрешно пишување на претставката из- во дадената глаголска придавка. Претставката из- учествува во образување глаголи со нови значења (ТРМЈ, 2:248) и е многу фреквентна во македонскиот јазик, посебно во последниве години кога ја сретнуваме често пр. изорганизира, испровоцира, изиритира, исполитизира. Оваа претставка којашто не претрпува промена по звучност кај зборови чија основа почнува со звучна согласка или со вокал пр. избере, изоди, издигне, според правилото за обезвучување се обезвучува кај сите други зборови кај кои основата е со безвучна согласка како што е и во дадениов пример, а сето тоа е кај нас убаво вклопено во правописните правила. Можеме да констатираме дека и овде се работи за грешка од вториот тип, по аналогија, а не е влијание на изговорот, туку е направена замена на гласовите по аналогија на оние примери каде не дејствува правилото за едначење по звучност. Грешките во пишувањето на зборовите: средство (сретство), крадци (кратци), се вклопуваат во првиот тип на грешки каде што изговорот влијае на пишувањето. Се работи за зборови образувани со наставки, а „пред наставките -ски, -ство, -ствен има изговор на /т/, дури некогаш се слуша и /ц/, но промената не треба да се направи и во пишаниот текст“ (Конески, 1982:126). Можеби ученикот се повел по зборот претседател, кој во изговорот се слуша како претседател/прецедател. Кај примерот крадци, множинска форма од крадец, се прави „отстапување од правилото кое не се применува редовно во практиката. (Бојковска, Пандев, Минова-Ѓуркова, Цветковски, 1997:78) Отстапувањето учениците не го регистрираат во писмен текст, па затоа ја пишуваат формата кратци. За грешката при пишувањето на зборот пејсаж претпоставуваме дека учениците го напишале како пејсаж поради тоа што се работи за збор од туѓо потекло адаптиран во нашиот јазик. Како заемка од францускиот јазик (*paysage*, според Вујаклија, 1992:661) зборот ја менува формата при изговорот од два аспекти: 1) менување на звучното /з/ во неговиот безвучен парник и 2) обезвучување на опструентот на крајот на зборот. Значи, најчесто во изговорот овој збор се слуша како пејсаж/пејсаш во зависност од тоа дали следува по него збор што почнува со некоја звучна согласка или не. Погрешното пишување што го регистриравме во писмените работи кај учениците е последица на најчестото изговарање на групата -јз- како -јс- и затоа во текстовите е напишано пејсаж. Финалното ж не претпрело промена во правец на обезвучување бидејќи веројатно на учениците им е познат завршетокот -ж од низа други зборови од словенско потекло: бодеж, грабеж, колеж и сл. Обезвучувањето на звучните опструенти на крајот на зборот е гласовна промена слична на едначењето по звучност. Грешките регистрирани во нашите материјали од типот: витес, рет, назат, грп, бес, нарот, се однесуваат на зборови кои завршуваат на согласка што е звучна, но која во изговорот станува безвучна во финална позиција, а промената според правописот не се бележи во пишувањето. При пишувањето учениците ја прават грешката водени од изговорот, значи е промена од првиот тип, притоа не водејќи сметка дека оваа гласовна промена не се пишува туку само се слуша, зашто во спротивно би се изгубил обликот на зборот и, што е уште поважно, и значењето на дадениот збор, кој може да ја смени и смислата на реченицата пр. без и бес. Пропустот во образовниот систем во оваа ситуација навистина е алармантен бидејќи треба да им се предочи на учениците дека тој изговор не се зачувува ако на зборот се додаде член, пр: витезот, редот, грбот или ако следниот збор започнува со звучна согласка витез за пофалба. Факт е дека многу често се прават вакви грешки (во сите степени од образованието) и тоа води кон размислување преку поголем број вежби да им се овозможи на учениците да ја согледаат промената и правилно да ги применуваат правилата за правилно пишување. Сите презентирани примери, со акцент на консонантните промени, се преземени од писмени текстови изработени од ученици од средното образование.

Заклучок

Ако основната цел во секоја наставна програма по македонски јазик и литература, во сите степени на образованието, е „учениците правилно усно и писмено да се изразуваат“ (МОН, 2001:4) тогаш грешките кои тие ги прават, особено во писменото изразување, упатуваат на потребата од изнаоѓање начини и форми за подобрување. Поаѓајќи од фактот дека употребата на информатичко-комуникациската технологија влијае врз изговорот и пишувањето кај младите, целта ни е преку овој труд да го претставиме начинот на изразување и пишување кај средношколската младина притоа посебно обрнувајќи внимание на зачестеноста во правописните грешки, ситуација што е во голема мера недозволлива за ученици од повисоките одделенија во основното образование, а уште помалку за ученици од средното образование. Јазичниот контекст врз кој треба да се влијае во образовниот процес е поврзан со влијанието на средината, медиумите, семејството како и губењето на интересот на учениците да читаат книги од убавата литература. Подобрувањето ќе биде направено преку соодветни и јазични вежби, кои се дел од наставните програми, и дидактичко-методски препораки. За резултатите ќе зборуваме во некоја друга прилика.

Литература

- Бојковска, С., Пандев Д., Минова-Ѓуркова, Л., Цветковски, Ж. (1997). *Македонски јазик за средно образование*, Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Б., Димитровски, Т., Конески, К., Угриновска-Скаловска, Р., (1998). *Правопис на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Просветно дело.
- Вујаклија, М., (1992). *Лексикон страних речи и изрази*, Београд: Просвета.
- Лаброска, В., (2009). *Од фонотактиката на македонскиот јазик*, том 2, стр. 199-204, www.philologicalstudies.org
- Конески, Б., (1982). *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Култура.
- Министерство за образование и наука и Биро за развој на образованието, (2001). *Наставна програма по македонски јазик и литература за прва година гимназиско образование*, Скопје.
- Микунувиќ, Љ., (1990). *Современ лексикон на странски зборови и изрази*, Скопје: Наша книга.
- Пандев, Д., (2004) *Говорење и пишување*, Скопје: Просветно дело.
- Савицка, И., Спасов, Љ., (1997). *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, Скопје: Детска радост.
- Силјаноски В., (1987). *Имаме ли норма во нормираниот говор?* СМЈЛК, XIII Научна дискусија, стр. 7-21.
- *Толковен речник на македонскиот јазик*, том 2, (2005) Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

КРЕАТИВНОСТА И СТИМУЛОТ НА УЧЕНИКОТ ПРЕКУ КОМПЛЕКСНАТА ПОСТАПКА ЗА ОБРАБОТКА НА БУКВА

Асс. М-р Ирена Китанова
Факултет за образовни науки, Универзитет "Гоце Делчев"-Штип

Апстракт: Човековата потреба да сознава и соопштува, да ја исполнува сопствената личност, многу зависи од читањето и пишувањето. Неписменоста значи оддалеченост од духовната благосостојба која ја овозможува пишаниот т.е. печатениот збор, социјален, културен и технички хендикеп. Воведувањето во вештините на читањето и пишувањето значи ученикот да се оспособи да го разбере интелектуалниот, личниот и духовниот животот. Затоа е важно ученикот од прво одделение да почувствува потреба да научи да чита и пишува, и задачата да му претставува радост, а не оптоварување. Во практиката наидуваме на многу методи за почетно читање и пишување, што зборува за значењето кое го има оваа проблематика. Разновидноста во тој поглед е сосема оправдана, бидејќи изборот на методи зависи од многу фактори, меѓу кои најпресудни се односите на структурата и природата на јазикот на еден народ. Целта на современите методи е ученикот што поедноставно, побргу и поефикасно да научи да чита и пишува.

Клучни зборови: Комплексна постапка, развој на читање и пишување, вештини, методи, креативност.

STUDENTS' CREATIVITY AND INCENTIVE THROUGH THE COMPLEX PROCEDURE FOR PROCESSING A LETTER

Асс. М.А. Irena Kitanova
Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" Stip

Abstract: The human need to grasp and communicate, to fulfill his own personality, largely depends on reading and writing. Illiteracy means distance from the spiritual well-being enabled by the written i.e. printed word. The introduction into the skills of reading and writing means to enable the student to understand the intellectual, personal and spiritual life. It is therefore important that the student as early as the first grade feels the need to learn to read and write, and consider his/her task a joy, not a load. In practice we encounter many methods for initial reading and writing, which speaks of the importance that this problem has. The diversity in this regard is quite justified, because the choice of methods depends on many factors, including the relationships of the structure and the nature of a nation's language. The aim of modern methods is that the student learns to read and write in a simpler, faster and more effective way.

Key words: Complex procedure, developing reading and writing, skills, methods, creativity.

Креативноста и унапредувањето во комплексната постапка

Вредноста на комплексната постапка, пред сè, е во нејзината ефикасност. За краток временски период учениците учат да читаат, така што им останува време за вежбање. Комплексната постапка во наставата за почетно читање е многу функционална. Тоа е постапка која бара повеќе работа од наставникот и учениците и посебна форма на методска организација. Работниот квалитет при усвојувањето на буквите и читањето според оваа постапка зависи од подготвеноста на наставникот, а потоа од активноста на учениците. Искуствата покажуваат дека со комплексна постапка многу успешно се надминуваат проблемите на приспособување на учениците кон новата средина и училишните обврски, а притоа овозможува програмските задачи да се остварат на начин кој им е близок на децата. И понатаму е присутна играта, но таа е сега конструктивна и водена од наставникот. Од инвентивноста на наставникот зависи во која мера ќе се усвојат содржините, но во секој случај ќе бидат многу поинтересни и попривратени од децата. Наставниците и учениците

посебно ги радува почитувањето на знаењето, почитувањето на индивидуалните способности и напредувањето според способностите, почитувањето на темпото при усвојувањето на содржината, а активноста на децата е извонредна. Нема шеми, и секој час е мала ризница на нови поими. Комплексната постапка ги интензивира способностите на ученикот, и ги поттикнува определени ментални процеси, го забрзува нивниот развој. Големата предност на комплексната постапка е што рано ја осамостојува личноста на ученикот, ја зголемува неговата одговорност и го поттикнува сфаќањето на некои процеси. Се воспоставуваат нови односи помеѓу наставникот, ученикот и наставното градиво. Наставникот на часот организира различни заеднички активности во кои учествуваат сите ученици, без оглед на разликите во знаењето. Користејќи ја вродената љубопитност кај децата, оваа постапка постојано ги стимулира на нови напори, односно децата својата љубопитност ја задоволуваат со читање на писмени пораки и соопштенија, кон кои се упатуваат во текот на часовите на различни начини, а на нив наидуваат и надвор од училиштето. Со почетното читање кај децата се создава навика за читање заради знаење, што има големо влијание на понатамошното образование. Меѓутоа, без оглед на предностите што ги има комплексната постапка во наставата за почетно читање и пишување, во текот на практичната примена на оваа постапка наидуваме на одредени проблеми кои би можеле да се надминат со унапредување на наставните средства и дидактичко-методскиот материјал. За да може комплексната постапка целосно да одговори на современите принципи на воспитнообразовна работа во училиштата и денешните можности на описменување, потребно е да се посвети поголемо внимание на оваа постапка, да се работи на надминување на слабостите и да се усовршува, но и да се направи попопуларна. Унапредувањето на комплексната постапка е пат на осовременување на наставата за почетно читање и пишување.

Креативност и унапредување на просторот за учење

Уредувањето на училницата е еден од факторите кои влијаат на емоциите и мотивацијата при реализацијата на наставниот процес. Функционален и естетски обликуван простор за учење може да влијае на развивање на културата во работата, дејствува воспитно и поттикнувачки и го подобрува пријатното чувство на учениците и наставникот. Со оглед на тоа дека комплексната постапка подразбира целосно разбирање на зборовите и речениците, буквите се изучуваат комплетно, синхронизирано во контекст на целокупниот живот во училницата. Штом ученикот ќе влезе во училницата, мора да се соочи со посебен педагошки осмислен простор. Сидовите можат да бидат украсени со букви, така што учениците постојано ќе комуницираат со нивната графичка структура. Соочувањето со графемите мора да биде организирано на невообичаен, ненаметлив и духовит начин. На одделенското пано треба да бидат застапени детските ликовни творби, литературни творби, но и пораки од наставникот испишани на ленти од хартија, кратки соопштенија, слики со растенија, предмети, птици, под кои се напишани нивните имиња. Исто така, во училницата треба на видно место да се истакне список со имињата на учениците. Со својот креативен израз списокот на учениците треба визуелно да придонесе за естетскиот изглед на училницата, а истовремено да ги поттикне учениците на постојана комуникација со графичката структура на буквите. Растенијата многу придонесуваат за естетскиот изглед на училницата. На оваа возраст учениците сакаат самостојно да ги негуваат. Во саксиите можат да се боднат мали транспаренти на кои јасно се испишани имињата на растенијата, така што учениците ќе се упатат на читање, а истовремено ќе ги научат имињата на растенијата кои се наоѓаат во училницата. Исто така, може да се издвои една слободна клупа (или полица) која ќе послужи како изложбен простор на кој ќе се менуваат изложби на стари предмети, фотографии, детски творби и сл. На мали картончиња ќе бидат испишани основните податоци за темата на изложбата и експонатите. На видно и пристапно места во училницата треба да биде поставена одделенската илустрирана букварка. На тој начин ќе се оствари можноста за организирање на различни активности со буквите (учениците со спојување на буквите создаваат збор, а со спојување на зборовите создаваат

реченица). Создавањето на одделенска библиотека придонесува за облагородување на просторот за учење. При создавањето на библиотека, потребно е да се вклучат и родителите на учениците за помош и идеи како да се збогати книжниот фонд. Учениците самостојно ќе ги класифицираат книгите, сликовниците, енциклопедиите, детските списанија, но и ќе водат евиденција за собраните книги. Заедно со наставникот, учениците можат да создадат и напишат правила за употреба на книгите, чување на книгите, како и правила за однесување во библиотечното катче. Одделенската библиотека може да содржи касети со снимени уметнички текстови, како и касети за снимање на детскиот говор.

Големо е значењето на вака уредениот простор. Се развива:

- чувството за убаво и естетски однос кон просторот и живеењето воопшто;
- креативноста, оригиналноста, творештво;
- читателските способности и се збогатува речникот;
- учениците се во постојан контакт со сите букви;
- се создава пријатна работна дисциплина, како за учениците, така и за наставникот.

Традиционалниот распоред на учениците и предметите во училиницата, кој е вообичаен за старите училишта и е адаптиран за работа со мала комуникација – треба да се менува. Целата просторно-техничка состојба во училиницата и распоредот на учениците во неа треба да се преуреди и да се усогласи со барањата на модерната педагошка практика. За еден нормален разговор помеѓу учениците не треба клупите да бидат поредени на традиционален начин, каде што учениците еден со друг се гледаат во грб. Многу подобра комуникација помеѓу учениците се воспоставува доколку учениците се гледаат „лице во лице“. Кога клупите ќе се наредат во облик на буквата „П“, кај учениците се воспоставува поголем интерес и активност на часот. Во текот на дискусиите, учениците ги забележуваат емоциите на лицата на останатите. Со овој начин има некои недостатоци при распоредот на столчињата, така што почесто се прави замена на местата на учениците. Не случајни се укажува на овој начин на работа, затоа што во практиката тоа може да се сретне многу ретко, особено ако бројот на ученици е помал.

Креативност и унапредување во планирањето

Во секоја област од работата на човекот, планирањето има посебно место како форма на успешно организирана работа. Со планирање на наставата, а посебно планирање на наставата за почетно читање и пишување по комплексна постапка, се одбегнува импровизацијата во наставниот процес. Планирањето на наставата за почетно читање и пишување по комплексна постапка, има своја специфичност и се разликува од планирањето по монографски пристап. Ориентациониот план и програма во наставата за почетно читање и пишување по комплексна постапка е даден во етапи. Прва и втора етапа во траење од 40 часа, трета во траење од 50 часа и четврта во траење од 85 часа. Имајќи предвид дека ученикот треба активно да учествува во остварувањето на сите задачи и содржини, целите и задачите на воспитно-образовната задача мора да бидат јасни. Притоа треба да се назначи зошто се поставуваат одредени задачи, кога и како ќе се остварат и кои форми и средства за работа треба да се користат. Основни цели на првата и втората етапа се:

- адаптирање на ученикот во училиштето и режимот во него;
- создавање на пријатна атмосфера во одделението;
- што поголемо активирање на сите ученици во одделението и секој според своите можности да стекне знаење и да ги развие моторните и интелектуалните способности;
- воведување на децата во структурата на зборот и реченицата;
- индивидуално усвојување на непознатите букви и совладување на читањето;
- што потемелно владеење со реченицата како мисловна целина.

Воспитно-образовни задачи:

- ослободување на ученикот во говорот и навикнување на организиран разговор во одделението;

- усогласување на различните детски мислења заради изнаоѓање на најприфатливи решенија;
- прифаќање на донесените знаења на ученикот и понатамошно развивање на интересот за читање.

Карактеристични наставни форми на работа:

Наставата на часот се изведува фронтално, така што цело време учениците активно учествуваат, секој на ниво на сопственото знаење и сопствените способности.

Во текот на некои часови се комбинираат различни активности, како:

- посматрање;
- разговор она што е забележано, при што учителот ги запишува на таблата важните или помалку познатите изрази;
- детско цртање со запишување на големи печатни букви под цртежот;
- работа на илустрирана букварка;
- различни форми на работа со употреба на слики од сликовници;
- работа во врска со значењето на зборовите исечени од наслови во печатот;
- самостојно читање и сфаќање на напишаните пораки.

Воспитно-образовни задачи од третата етапа на работа:

- дополнително надградување на детското читање;
- прераснување на считувањето во читање;
- оспособување на децата за самостојно читање со разбирање на кратки текстови со непозната содржина;
- оспособување за усно и писмено излагање на сопствените мисли и забелешки во врска со обработените текстови;
- понатамошна надградба на детското усно и писмено изразување во организирани говорни и писмени вежби;
- запознавање на ракописните букви и совладување на нивното пишување.

Карактеристични форми на работа:

- се воведува нов начин на пристап кон текстот и неговата обработка;
- наставата за почетно пишување се поставува на начин каде графичката подготовка за обработка на ракописните букви се организира во вид на изработка на фриз-орнаменти.

Воспитно-образовни задачи од четврта етапа:

- потполно да се совлада техниката и логиката на читање и некои елементи на изразното читање;
- пишувањето да биде правилно, читливо и уредно;
- во писменото и усното изразување децата да се служат со литературниот јазик.

Карактеристични форми на работа:

- усовршување на логичното и изразното читање и стекнување на потребната брзина;
- надградба на детскиот ракопис;
- понатамошна надградба на усното и писменото изразување.

Прирачникот за работа по комплексната постапка на Јелена Миоич содржи план за ориентација, кој има за цел да ја олесни работата на наставниците. Но, овој план треба да се дополни со податоци за активностите кои се реализираат на часовите на оваа настава, за бројот и типот на часови, за наставните теми и корелација со други наставни предмети кои се многу важни во оваа работа.

Целта на овој труд е да се овозможи поинаков поглед кон сите постапки за усвојување на буквите во процесот на почетно читање и пишување кое претставува основа и најбитна компонента во процесот на едукација воопшто.

Литература

- Китанов, Б.(2001). Методика на наставата по македонски јазик со практикум (од I до IV одделение), Штип: Педагошки факултет „Гоце Делчев“
- Делчев, Ѓ.(1987). Методски прирачник за користење на букварот и читанката за I одделение, Скопје: Просветен работник

УДК 37.014:821.163.1

(прегледен труд)

ТЕЖЕСТА И МОЌТА НА СЛОВОТО

доц. д-р Виолета Мартиновска
Педагошки факултет „Св. Климент Охридски“ Скопје

***Анстракт:** Словото ја има длабоката онтолошко-семантичка можност за длабење во неговите перспективи. Тоа е почеток на образование и доживотно усовршување. Светлообразните перспективи на воспитно-образовниот процес во Македонија се темелат врз етичките начела од кирило-методиевскиот период. Овој труд има за цел да ги претстави темелите на македонското образование денес. Базата на нашето образование и литература се наоѓа во делата Кирил, Методиј, Климент, Наум и нивните следбеници и ученици.*

***Клучни зборови:** писменост, Климент Охридски, ракопис.*

THE WEIGHT AND POWER OF THE WORD

Ass. Prof. PhD Violeta Martinovska
Pedagogical faculty “St.Kliment Ohridski” Skopje

***Abstract:** The word has a deep semantic-ontological possibility of deepening in its prospects. It marks the beginning of education and lifelong training. The bright prospects of the educational process in Macedonia are based on the ethical principles of the Cyrill-Methodian period. This paper aims to present the foundations of the Macedonian education today. on the foundations of our education and literature are found in the works of Cyril, Methodius, Clement, Naum and their followers and students.*

***Key words:** Literacy, Kliment Ohridski, handwriting*

Вовед

Светлообразните перспективи на воспитно-образовниот процес во Македонија се темелат врз етичките начела од кирило-методиевскиот период. Просветата како термилошка определба која означува -просветление, наука, прогрес е темелна вредност во хиерахиското ниво на човековата личност. Трагајќи во есенцијалните дамари на Кјеркегоровиот очај, човекот е распнат пред многубројни дилеми на опстојување и осознавање на себеси. Софистичката дилема: кој сум, зошто постојам е актуелна низ сите еони и постојано ги актуелизира иманентните пориви на облагородување на себеси. Праксисот како категорија на докажување на вредности е во постојан меланж со напластените теоретски начела на постоење. Словото како најдлабока сушност на комуникација ги губи своите онтолошки вредности, станувајќи празнословие. А токму против празнословието т.е. технологијата на „празни“ зборови се обраќа св. Василиј Велики(4 век).Изглаголеното слово нужно е потребно да ги содржи своите длабоки онтолошко-семантички вредности за да ја има величествената моќ на продор до иманентните двери на осамениот човек на 21-от век. Прогресивниот средновековен книжевен период, особено 9-от и 10-от век се бриљантни примери за насушна жед за образование и вечни перспективи на усовршување на човековата личност.

Паралела меѓу средновековниот и современиот книжевен период

Епистолата на образовната светлина постојано ја твориме во себеси како носители на воспитно-образовниот процес на факултетите. Низ призмата на компарацијата меѓу средновековниот книжевен период и современиот воспитно-образовен процес постојат многубројни разлики, но и сличности. Во средновековниот период философијата на творење (научно) честопати е проследена со животворен праксис. Во современото, актуелно живеење научната мисла и достигнување се дистанцирани од начинот на живот. Карактеризирајќи го дамнешниот, средновековен период како „завршен, заостанат“ ги потенцираме светиклиментовите критериуми на животворен праксис преку неговите книжевни достигнувања. Книжевноста го воспитувала и образовала средновековниот човек, со егзегези на словото. Словото како жанр има корени уште кај ранохристијанските апологети од 3-от и 4-от век, но во светиклиментовото творештво, тоа има оригинално-креативна вредност. Свети Климент Охридски како просветител и учител, бил елоквентно упатен во аристотеловата реторика. Оваа теорија на говорништво и техника на беседништво е се уште актуелна. Според Аристотел беседништвото е способност за пронаоѓање на уверливото.

Книжевно-историското образование на Педагошкиот факултет „Св. Климент Охридски“ во Скопје преку наставната програма на предметот Историја на писменоста во Македонија е проследување на почетоците на писменоста во Македонија преку првите словенски азбуки и маркантните претставници од тој период. Како предметен професор за овој предмет ги соопштувам практичните дилеми кои беа предзвик на неколкуте генерации студенти кои го совладуваат овој предмет. Говорејќи за создавањето на двете словенски азбуки, глаголицата и кирилицата, честопати одредени студенти прашуваа можно ли е само една личност да создаде азбука т.е. ново писмо. Поставувајќи го ова прашање, можно е во себе да ја бараат сопствената можност на оригинално творештво, на перспективи кои го будат нивниот кретивен потенцијал. Следно прашање кое го поставија беше кој бил мотивот да осмислуваат видови материјали т.е. пергаменти за ги пишуваат текстовите на нив. Мотивот за таквата опсесивност е се што ќе биде напишано, создадено да биде во функција на вечност т.е. долготрајност. Пергаментот како материјал за пишување е издржлив и отпорен. Мاستилата кои биле употребувани за пишување на ракописите се нерастворливи. Тоа е фасцинантен податок кој не насочува кон мислата да бараме средства за пишување кои ќе бидат отпорни и долготрајни. Компарацијата се наметнува спонтано меѓу тогашните материјали на пишување и современите:

Пергамент-хартија

Мастило-мастило

Подврска-корица.

Во овој контекст е нашето размислување за тежеста на словото како компарација на средновековниот со современиот период:

Слово-слово.

Заклучок

Дилемите се отворени за дијалогизирање, провокативни и моќни за проследување. Словото ја има длабоката онтолошко-семантичка можност за длабење во неговите перспективи. Тоа е почеток на образование и доживотно усовршување.

Литература

- Мартиновска В.(2010). Свети Климент Охридски. Скопје: Педагошки факултет Св. Климент Охридски

УДК 091.5
(прегледен труд)

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ АВТОГРАФИ СО ЦЕЛ НИВНО ПРИБЛИЖУВАЊЕ ДО СОВРЕМЕНИОТ РЕЦИПИЕНТ

м-р Милена Ристова-Михајловска
Општина Штип

Апстракт: Непознат Светогорец во еден Зборник од XVII век оставил образец за пишување записи. Притоа се предвидува каде точно треба да се вметне: името на јеромонахот (пишувачот = преписувач!), манастирот (местото каде се пишувал преписот) и месецот (времето на преписување). Авторот не го испишал записот на лист од ракопис, туку го создал како еден вид практичен водич за идните пишувачи на автографи. Ова беше наш поттик да ги утврдиме микро-структурните елементи од поетиката на средновековниот македонски автограф. Резултативно на тоа, направивме херменевтички и аналитички приод кон овие значајни книжевни текстови—дел од македонската писмена традиција. Целта ни е преку овој наш пристап, во денешното современо образование на наставниците/учителите, учениците/студентите/реципиентите да им понудиме еден поинаков аналитичен приод кон средновековните книжевни дела. Слично на начините на кои теоретичарите на литература, едуцираните реципиенти и познавачи на книжевноста ги анализираат, читаат и интерпретираат делата на македонската модерна, современа и постмодерна книжевност, ние нудиме еден нов инвентивен и креативен поглед/пристап и херменевтичко читање на средновековните записи. На крајот од овој труд даваме и конкретен наративен и табеларен приказ на овој иновативен пристап кон литературното дело.

Клучни зборови: автограф, Владислав Граматик, микро-структурни елементи

INTERPRETATION OF MEDIEVAL AUTOGRAPHS FOR THE PURPOSE OF CONVERGENCE TO MODERN RECIPIENTS

M.A. Milena Ristova - Mihajlovska
Municipality of Stip

Abstract: An unknown person from Athos left a model for writing records in an anthology from XVII century. Thus it predicts exactly where to insert the name of the monk (writer = transcriber), the monastery (where the transcript is written) and month (the time of transcribing). The author did not write it on a sheet of manuscript, but created a kind of a practical guide for future writers of autographs. This was our incentive to identify the micro-structural elements of the poetics of medieval Macedonian autographs. Consequently, we used a hermeneutic and analytical approach to these important literary texts-written part of the Macedonian tradition. Through our approach we aim to offer contemporary teachers, pupils / students / recipients a different analytical approach to medieval literary works. Similar to the ways in which theoreticians of literature, educated recipients and scholars of literature analyze, read and interpret works of Macedonian modern, contemporary and post-modern literature, we offer an innovative and creative view / access and hermeneutic reading of medieval records. At the end of this paper we give a concrete narrative and tabular presentation of this innovative approach to literary works.

Key words: autograph, Vladislav Grammatik, micro-structural elements.

Вовед или иновативен приод кон автографот

Во денешното современо образование важно е на учениците/студентите/реципиентите да им се понуди еден поинаков пристап кон средновековните книжевни дела. Класичните описи на пишаните текстови од Средниот век имаат сувопарна содржина, но нудат богатство од информации. Слично на начините на кои теоретичарите на литература, едуцираните реципиенти и познавачи на книжевноста ги анализираат, читаат и интерпретираат делата на македонската модерна, современа и постмодерна книжевност, ние нудиме еден нов инвентивен и креативен поглед/пристап и херменевтичко читање на средновековните записи.

При тој понуден нов и инвентивен начин на читање на делата од старата литература, насочени сме кон:

1. детектирање на автографите;

2. нивната локација во делата;
3. местото на чување на делата;
4. откривање на информантите што се застапени во автографите;
5. атрибутите на авторите застапени во автографите;
6. содржината и темата на автографите;
7. стилските обележја во автографите;
8. релацијата на автографите со Библијата и христијанството.

Неопходно е на самиот наставен час на кој ќе се интерпретираат автографите, да бидат доставени во прилог факсимили од автографите и ракописите. Сите утврдени и детектирани податоци, исто така, веднаш по наративната интерпретација на секој автограф, да бидат сумирани табеларно, со цел нивни позабележителен приказ и претставување по пат на проектирана презентација. Освен во ракописите на пишувачите и препишувачите, вбројани во фондот на старата литература, автографите „се наоѓаат и по епиграфските споменици, како и на сидовите и на влезовите на црквите и манастирите. Тие ги откриваат ктиторите на црквите, сидарите, зографите, а често пати и тие самите оставале белешки“ (Стојчевска-Антиќ, 1997). Автографите што без исклучок се испишани лично од рацете на книжевниците и се излеани од нивните моментални чувства и поводи, се многу значајни за откривањето или идентификацијата на некој книжевник или дело. Тоа е така, поради причината што и погоре ја наведовме, а тоа е содржењето на биографски податоци за книжевникот, како и времето и местото на пишување на ракописот. Многу е важно што во редот на тие информации се откриваат одредени податоци за некои историски личности кои дејствувале во времето на составување на записот. Иако записите се кратки, согледани во еден континуиран развој и во целина, може да се констатира нивната неспорна важност од повеќе значајни аспекти: историски, книжевен, јазичен, општествен, социјален, поетски. Поради сето ова, по наше лично констатирање и според утврдувањата на досегашните проучувачи на средновековните автографи, овие книжевни жанрови се многу значајни во изучувањето на нашето книжевно, културно и историско-јазично минато. Станува збор за книжевни жанрови што се недоволно истражени, недоволно интерпретирани, а со својата стилистика, јазикот на кој се пишувани и, главно, со информантите што се откриваат преку нив, се утврдуваат фактите за старината и традицијата на македонската книжевност. Овој труд има тенденција да даде своевиден книжевен придонес кон подлабокото запознавање со еден не толку истражен, а значаен сегмент од македонската средновековна книжевност. Воедно, тенденцијата е да отвориме нови видови во креирањето на наставните планови за час што ги изготвуваат наставниците со цел доближување на нашата стара литература до современиот реципиент/читател/ученик/студент.

Еден автограф на „многугрешниот“ и „последниот меѓу дијациите, Владислав Граматик“

Според примерот со веќе анализирани белешки од наша страна, јасно е дека *микроструктурата на поетиката на средновековниот автограф ја сочинуваат:*

- воведна христијанска формула, инспирирана од христијанските молитви и слова;
- завршна христијанска формула, инспирирана од христијанските молитви и слова;
- барање прошка од грешниот автор;
- барање благослов од грешниот автор;
- молба за закорекција на ракописните грешки;
- молба за нефрлање клетва врз грешниот автор;
- давање информација за нарачателот на делото;
- давање информација за донаторот на делото;
- давање информации за оригиналниот автор на делото;
- давање информација за пишувачот, односно преведувачот, препишувачот;
- инвокација кон духовните истомисленици и идните читатели;
- изразување на авторовата скромност преку соодветни атрибути;

- опис на психичко-телесната состојба во која се наоѓал авторот додека творел;
- користење на стилски фигури: епитет, компарација, метафора и сл.;
- маркирање на времето на пишување на делото;
- маркирање на местото на пишување на делото;
- пласирање историски податоци;
- актуелизирање на крајно несигурната живејачка ширум Македонија;
- давање податоци за состојбата на сончевиот и на лунарниот круг.

Ќе пристапиме кон анализирање и на една од содржински побогатите и текстуално подолги белешки на Владислав Граматик:

„Тука е крајот на овие боговдахновени слова, кои од грчки на српски јазик ги претвори навистина чесниот и непрекорниот (= безгрешниот) сред иноците, дивниот цар Антониј, ученик на Генадиј старец, кој со добри дејанија, со иночески трудови и подвизи, со испостништво се прослави во светата Гора Атонска, во сечесниот манастир на пресветата владичица наша, Богородица, и приснодева Марија, наречен „Ватопед“. Тој ја препиша книгата на светиот наш отец Јован Златоуст, наречена Андријанти. Тоа сето е бисернообразно сочинение, златословно наредено како јазик и слово и приложено беше тоа од пред малку споменатиот инок Антониј во истата таа света Гора Атонска...

И се случи така што јас, најнезначителниот и најнепотребниот меѓучовеците, многугрешниот и последниот сред дијаците, наречен дијак Владислав, со сета своја срдечна љубов посакав она на кое Бог потпомага и содејствува за извршувањето му, и го препишав сето тоа од горе споменатите писанија и сите книги составно, како што си се по редот, во уморна рутина.

Живеалиште и пребивалиште тогаш ми беше сечесниот манастир на пресветата владичица наша Богородица и приснодева Марија¹⁰¹ што се наоѓа во подножјето на Црна Гора.

И тоа се напиша во деновите на великиот и самодржавен цар мусормански, амира Мемед бег, во 22 година од неговото царување, во лето од создавањето на светот 6981 (=1473). Сончев круг беше тогаш 8, лунарен - 8, индикт 6.

Во истото тоа лето војува цар Мехмед бег против Узун Хасан. Во војна ги одржа неговите стремежи и притоа ги заплени источните страни, кои се случија во соседство со неговите, како еден суштински голем самодржец. Румелискиот паша Хасан Мурат погина во војната при реката, наречена Ефрат во месец август, на четвртиот ден, во среда“. (Зборник на Владислав Граматик од 1473).

Интерпретацијата ја започнуваме на тој начин што повторно ќе го поделиме автографот според тематските целини и тоа:

- прв дел: давање информација и атрибутирање на преведувачот на Зборникот;
- втор дел: критички осврт кон Зборникот „Андријанти“;
- трет дел: давање податок за препишувачот на Зборникот;
- четврти дел: маркирање на местото на пишување;
- петти дел: маркирање на времето на пишување;
- шести дел: информација за состојбата на лунарниот и сончевиот круг;
- седми дел: пласирање на дополнителни историски податоци.

Оттука, јасно може да се забележат микроструктурните елементи на поетиката на средновековниот автограф. Впрочем, издвоените делови од автографот соодветствуваат со претходно генерализираната структура на поетиката на записите од Средниот век. Исклучително во овој автограф од Владислав Граматик е тоа што преку него не само што е истакнат авторот на преписот и на записот, туку концизно се споменува и оригиналниот преведувач на делото. Средновековните книжевници од XV и XVI век во своите записи многу поретко говорат за оригиналните автори или преведувачи на делата што ги препишуваат, но во конкретниот автограф тоа не е случај. Сакајќи да „се скрие“ себеси и да не се истакнува во голема мера, Владислав првенствено го уважува „дивниот цар Антониј“, авторот-преведувач на Зборникот од 1473, за кого зборува со исклучителни епитети, атрибутирајќи го како „чесен“ и „бепрекорен“ што е по

конотација совршено. Користејќи двоен епитет и величајќи ја книгата што ја препишува, истата ја украсува со лексемата „боговдахновена“. Од описот даден за цар Антониј, дознаваме и податоци од неговата лична биографија, според кои се потврдува дека бил „ученик на Генадиј старец“. Користејќи ја глаголската метафора „претвори“ што растолкувано се однесува на „преведувањето“ на словата „од грчки на српски јазик“, Владислав ја објаснува книжевната активност на базичниот преведувач. Многу е важно украсувањето на лексемата „слова“ со епитетот „боговдахновени“ што е кованица од лексемите „Бог“ и „вдахновение“. Споменувањето на Бог во еден креативно скован епитет е уште еден христијански елемент во автографите на Владислав. И не само тоа, туку за животниот пат на преведувачот Антониј, Владислав Граматик говори со особен восхит, ставајќи акцент на неговите „добри дејанија“ и „испостништво“ со што истакнува дека цар Антониј „се прослави во светата Гора Атонска, во сечесниот манастир на пресветата владичица наша, Богородица, и приснодева Марија, наречен *Ватопед*“. Од последново сосредоточуваме врска на автографот со библиските настани и дејанија, според кои добрите дела и испосничкиот живот се одлика на секој лојален христијанин. Многу значајна од книжевен аспект е споменатата информација дека цар Антониј е препишувач на „книгата на светиот наш отец Јован Златоуст, наречена *Андријанти*“. Оттука се дознава повеќе за книжевно-творечката дејност на авторот Антониј, што претставува уште едно конкретно и точно информаторско збогатување на Антониевата биографија. Имајќи ја предвид богатата лектира на Владислав Граматик, кој и покрај сè, се затскрива себеси зад синцирите на скромноста, не е воопшто чудно што во вториот дел од овој автограф, неговиот наративен глас добива улога на книжевен критичар. Велиме дека во секоја прилика, без исклучок Граматик имплицитно или експлицитно ја изразува сопствената скромност што е карактеристична одлика на нашите книжевници, а опонентно на тоа, зад авторовото самопретставување со скромни особини стои исклучително искусен, надарен и вреден средновековен деец. Дека е така сведочи и тоа што во вториот дел од автографот Владислав дава резимиран критички и своевиден осврт кон Зборникот „*Андријанти*“, дескрибирајќи го како „*бисернообразно сочинение, златословно наредено како јазик и слово*“. При овој опис тој се изразува стилски со помош на две епитетски кованици и тоа: „*бисернообразно*“ и „*златословно*“. Уште една важна информација од книжевен аспект е фактот за местото на чување на Зборникот „*Андријанти*“. Долговековната временска дистанца од минатите средни векови до денес не секогаш овозможува конкретно и релевантно лоцирање на ракописите и детектирање на точното време на пишување. Но, оваа податлива теза со која Владислав потврдува дека зборникот „*приложен(о) беше (тоа) од пред малку споменатиот инок Антониј во истата таа света Гора Атонска*“ е вистинско информациско богатство со кое се дава беспрекорно точна информација. Третиот дел, резервиран за препишувачот на Зборникот и креатор на автографот, експлицитно ја разголува Владиславовата скромност. Со поопширен опис за сопствената личност и со многу посочно со лексеми и синтагми себеснижување како деец, Владислав, меѓу другото, идентично како во еден од претходно анализираните автографи, себеси се опишува со епитетот како „*многугрешен*“. Овојпат, „многугрешноста“ е проследена со атрибути за личноста кои означуваат „незначителност“ и „најнепотребност меѓу човеците (луѓето)“. И покрај неговата беспрекорна книжевна работа и ракописна оставнина, тој се градуира себеси на последното скалило меѓу книжевниците, велејќи дека е „*последен сред дијациите*“. И во овој автограф, нашиот голем книжевник од XV век не ја исклучува можноста да го спомене Бог. Ја искажува сопствената вера и љубов кон единствениот Господ, со тоа што потенцира дека со својата „*срдечна љубов*“, на некој начин воден од Божјата волја, успеал да ги препише погоре споменатите слова. Ете ја уште еднаш нераскинливата релација на средновековните автографи со светиите, Бог и христијанската идеологија, според која „Бог е љубов“, а Владислав мотивиран и стимулиран од таа силна емоција, достоинство и квалитетно се оддал и ја завршил отпочнатата работа. Сосем јасно, веродостојно и корисно за сите истражувачи, проучувачи и денешни писатели е конкретизирањето на времето и местото на создавање на преписот од раката на Граматик. „*Подножјето на Црна Гора*“ овојпат било духовниот предел за книжевна работа. Манастирската тишина во храмот на

„Пресветата владичица наша Богородица и приснодева Марија“ била просторен и миродуховен услов за преписната дејност. Манастирот го добива епитетот „сечесен“ што по конотација означува божја одлика, еквивалентна на совршенство. Од ова просторно маркирање на преписувачкиот труд, се открива уште еден веродостоен факт, излеан директно од перото и духот на Владислав, кој според ова извесен период од својот живот дејствувал и живеел во споменатиот манастир за кој вели дека му бил и „живеалиште и пребивалиште“. Доставувањето на дополнителни историски податоци во автографите на средновековните дејци е честа пракса. Пласирањето на тие историски настани, личности и состојби се јавува како дообјаснување на годината во која се препишал трудот. Притоа, по пат на буквено нумерирање е напишана годината на творење, а се доставени и најзначајните историски моменти во смисла на потенцирање на владетелот, кој е актуелен тогаш на тие простори, неговите борби, подеми и падови; погубени воинствени лидери; опис на живејачката на месното население итн. Во конкретниот автограф добиваме информации дека во годината 1473 владеел Мемед бег, за кој се употребени епитетите „велик“ и „самодржавен“ со цел израз за респект кон него. Хипертекстуално гледано, тука се јавува уште едно име на историска личност - Узун Хасан. Се водела битка меѓу актуелниот владетел Мемед бег и извесниот Узун Хасан, а Мемед бег завладел со „источните страни“. Во таа 1473 година, за дообјаснување, се дава фактот дека тогаш бил погубен „наша Хасан Мурат“ и што е уште поважно за историјата - даден е точен ден на негово погубување и точна локација на злосторот, „крај реката, наречена Ефрат“. Делот од структурата на автографот во кој се претпоставува дека одеднаш ќе бидат вметнати „приказната за Мемед бег“ и „приказната за војувањето на Мемед бег со Узун Хасан“ и „приказната за погубувањето на паша Хасан Мурат“ неочекувано се прекршува со друга информација. Поради тоа, во конструкцијата на овој автограф определивме повеќе составни делови. Впрочем, помеѓу „приказната за Мемед бег“, од една страна, и „приказната за војувањето на Мемед бег со Узун Хасан“ и „приказната за погубувањето на паша Хасан Мурат“, од друга страна, стои информацијата за состојбата на сончевиот и лунарниот круг. Како и да е, за нас е сосем важно што овој автограф е збогатен со дури три вметнати приказни, што од аспект на уметничка вредност се дава посебен белег на овој запис.

автор		Владислав Граматик	
цитат преведен на македонски		*Автографот е даден погоре во целост на македонски јазик!	
дело во кое е испишан автографот		ЗБОРНИК НА ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК од 1473 година, „Андрејанти“	
други податоци за делото	каде се чува ракописот		Рилски манастир.
	под кој број се чува ракописот		НМРМ, 3/6.
	колку листа има ракописот		562 листа.
	естетски карактеристики на ракописот	превез	/
		боја на наслови	/
			/
		/	

информанти	време на пишување	И тоа се напиша во деновите на великиот и самодржавен цар мусормански, амира Мемед бег, во 22 година од неговото царување, во лето од создавањето на светот 6981 (=1473). Сончев круг беше тогаш 8, лунарен - 8, индикт 6. Во истото тоа лето војува цар Мехмед бег против Узун Хасан. Во војна ги одржа неговите стремежи и притоа ги заплени источните страни, кои се случија во соседство со неговите, како еден суштински голем самодржец. Румелискиот паша Хасан Мурат погина во војната при реката, наречена Ефрат во месец август, на четвртиот ден, во среда.
	место на пишување	сечесниот манастир на пресветата владичица наша Богородица и приснодева Марија што се наоѓа во подножјето на Црна Гора.
	останати историски податоци во автографот	1) И тоа се напиша во деновите на великиот и самодржавен цар мусормански, амира Мемед бег, во 22 година од неговото царување, во лето од создавањето на светот 6981 (=1473). 2) Во истото тоа лето војува цар Мехмед бег против Узун Хасан. Во војна ги одржа неговите стремежи и притоа ги заплени источните страни, кои се случија во соседство со неговите, како еден суштински голем самодржец. 3) Румелискиот паша Хасан Мурат погина во војната при реката, наречена Ефрат во месец август, на четвртиот ден, во среда.
	нарачката, заповедта и потребата според што е пишуван автографот	/
тема на автографот		Тематски е многу побогат во однос на другите автографи. Покрај тоа што се засведочени авторството и времето и местото на пишување на автографот, потенцирани се и одредени историски факти што го надополнуваат временскиот маркер. Исклучително е тоа што авторот-препишувач говори за оригиналниот автор на делото, Антониј, давајќи атрибути за него и кажувајќи го фактот каде оригиналниот автор ја дал книгата.
податоци за авторот, дадени во автографот	лични податоци	1) име и средновековна титула: „наречен дијак Владислав“
	атрибути за авторот	1) атрибути дадени од препишувачот за преведувачот на делото: чесниот и беспрекорниот (= безгрешниот) сред иноците, дивниот цар Антониј, ученик на Генадиј старец, кој со добри дејанија, со иночески трудови и подвизи, со испостништво се прослави во светата Гора Атонска, во сечесниот манастир на пресветата владичица наша, Богородица, и приснодева Марија, наречен „Ватопед“;

		2) најнезначителниот и најнепотребниот меѓу човеците, многугрешниот и последниот сред дијаците, наречен дијак Владислав.
застапени стилски обележја, стилски фигури во автографот	стилска фигура (+ пример)	„дивниот цар Антониј“, авторот-преведувач на Зборникот од 1473, за кого зборува со исклучителни епитети, атрибутирајќи го како „чесен“ и „беспрекорен“;
застапени елементи	библиски/христијански	<p>1) Владислав Граматик говори со особен восхит, ставајќи акцент на неговите „добри дејанија“ и „испостништво“ со што истакнува дека цар Антониј „се прослави во светата Гора Атонска, во сечесниот манастир на пресветата владичица наша, Богородица, и приснодева Марија, наречен „Ватопед““. Од последново сосредоточуваме врска на автографот со библиските настани и дејанија, според кои добрите дела и испосничкиот живот се одлика на секој лојален христијанин;</p> <p>2) Многу е важно украсувањето на лексемата „слова“ со епитетот „боговдахновено“ што е кованица од лексемите „Бог“ и „вдахновение“. Споменувањето на Бог во еден креативно скован епитет е христијански елемент;</p> <p>3) „Подножјето на Црна Гора“ овојпат било духовниот предел за книжевна работа. Манастирската тишина во храмот на „Пресветата владичица наша Богородица и приснодева Марија“ била просторен и миродуховен просторен услов за преписната дејност.</p> <p>4) нашиот велик книжевник од XV век не ја исклучува можноста да го спомене Бог. Ја искажува сопствената вера и љубов кон единствениот Господ, со тоа што потенцира дека со својата „срдечна љубов“, на некој начин воден од Божјата волја, успеал да ги препише погоре споменатите слова. Ете, ја уште еднаш нераскинливата релација на средновековните автографи со светиите, Бог и христијанската идеологија, според која „Бог е љубов“, а Владислав мотивиран и стимулиран од таа силна емоција, достоино и квалитетно се оддал и ја завршил отпочнатата работа.</p>

Литература

- Б. Христова, Д. Караджова, А. Икономова, Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България. Своден каталог. Под редакцията на И. Дуйчев и Б. Райков. София 1982.
- Б. Христова, Владислав Граматик и Рилскиот книжовен център од XV век, Рилски манастир, декември 1981.

- Вера Стојчевска-Антиќ, Историја на македонската книжевност. Средновековна книжевност, Институт за македонска литература при Филолошкиот факултет и Детска радост, Скопје 1997.
- Г. Данчев, Владислав Граматик, книжовник и писател, Софија 1969.
- Добрила Миловска, Книжевно наследство, Просветно дело АД, Скопје 2004.
- Донка Петканова, Старобългарска литература IX - XVIII век, Трето дополнено издание, София 1997.
- Е. Спространов, Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир, София 1902.
- К. Куев, Съдбата на старобългарската ръкописна книга през вековете. Второ преработено и дополнено издание. Наука и изкуство, София, 1986.
- Љубомир Стојановиќ, Стари српски записи и натписи. Књ. 2, Београд, 1903, стр. 408 и истото кај: В. Начев и Н. Ферманџиев во: ПИСАХМЕ ДА СЕ ЗНАЕ, приписки и летописи, Издателство на Отечествения фронт, 1984.
- М. Зафиров, Един неизвестен ръкопис на Владислав Граматик во: Старобългарска литература, 1980, №6, стр. 92-98.
- Начев и Н. Ферманџиев, ПИСАХМЕ ДА СЕ ЗНАЕ, приписки и летописи, Издателство на Отечествения фронт, 1984.
- Ѓ. Trifunović, Azbučnik srpskih srednjovekovnih književnih pojmova, Nolit, Beograd 1990

УДК 27-36:929 Св.Кирил
УДК 27-36:929 Св.Методиј
(прегледен труд)

АВТОРСТВОТО НА ПАНОНСКИТЕ ЛЕГЕНДИ

проф. д-р Добрила Миловска

Апстракт: Панонските легенди претставуваат први словенски хагиографски текстови, а истовремено и основни извори за делото на светите Кирил и Методиј. Житијата се откриени од А.В.Горски, во 1843 година. Долго време во науката-житијата се употребуваа како Панонски легенди, но денес тоа именување веќе се сфаќа како анахронизам. Називите Моравско-панонски легенди или Бугарско-моравски легенди не добија поширока употреба. Најчесто, во науката овие две житија се употребуваат како: Житие на Кирил и Житие на Методиј.

Клучни зборови: Панонски легенди, авторство, Кирил, Методиј.

AUTHORSHIP OF PANONNIAN LEGENDS

Prof. PhD Dobrila Milovska

Abstract: Pannonian Legends are the first Slavic hagiographic texts, and at the same time primary sources for the work of Saints Cyril and Methodius. The hagiographies were discovered by A.V.Gorski in 1843. For a long time in science the hagiographies were used as Pannonian legends, but today such naming is seen as an anachronism. The names Moravian Pannonian Legends or Bulgarian-Moravian legends were not widely used. Most often, in science these two hagiographies are used as: Hagiography of Cyril and Hagiography of Methodius.

Key words: Pannonian Legends, authorship, Cyril, Methodius.

Во науката до сега сè уште не е одговорено на прашањата за тоа каде се појавиле житијата и кој е нивниот автор?

Оттаму, најчесто се претпоставува дека ЖК било напишано во Велика Моравија, наскоро по смртта на Константин-Кирил (869). Толкувајќи го ова прашање-Јосип Братулиќ пишува дека ЖК било напишано по смртта на Св.Кирил, најверојатно во Панонија.Треба да се земе во предвид фактот дека канонизацијата на Св. Кирил не би можела да се случи веднаш по 869 година, туку пред 882 година.Меѓу другото, овој факт се потпира и врз тврдењето дека Италијанската легенда била пишувана меѓу 876 и 882, а тоа значи дека житието не можело да се напише пред тоа, од едноставна причина што легендата се влијаела, во голема мера од житието.Постојат, меѓутоа и различни ставови во врска со разгледуваното прашање.А.Вајан смета дека житието било создадено подоцна-во крајот на IX век Д.Хемердингер-Елиаду, во кр. на ИЦ и почетокот на Ц век, а В.Кисеков во XIII век. Очигледно е дека текстот првобитно бил напишан на глаголица, но за жал овие преписи не се сочувани во науката. Постојат и хипотези дека житието првобитно било напишано на грчки јазик, а дека потоа било преведено на старословенски јазик. Таквиот став го делат: Воронов, Бери, Фр.Томшич, Вајан, Хемердингер-Елиаду, Тарнанидис и др.). За особено тешко прашање се смета и прашањето, поврзано со авторството на ЖК и ЖМ. Уште О. М.Бодјански, В.М.Ундолски и П. Лавров го посочуваа Св. Климент Охридски како многуверојатен создавач на ЖК. Подоцна, овој став го поддржаа Фр.Дворник, В.Вондрак,Е.Георгиев, Ив.Дујчев, Хр.Кодов, К.Куев, Ѓ.Радојчиќ и др.Во поново време и Јосип Братулиќ истакнува дека најверојатно автор на житијата е Св. Климент Охридски со учество и на други ученици на просветителите. Во своите докази авторите главно се држат до следниве тези:

- 1.) апостолската дејност на св.Кирил е изнесена од негов близок современик;
- 2.) авторот бил добро обучен во Византија и очигледно бил приврзаник на Константинопол, а не на Рим;
- 3.) постои јазична и стилска блискост со засведочените слова на Св.Климент;
- 4.) Св.Климент е автор наПохвалното слово на Кирил,веројатно ин а Похвалното слово за Кирил и Методиј, со сигурност за негови се сметаат похвалите за Климент Римски и за Димитар Солунски.

Од овде се гледа дека сите овие творби го сочинуваат т.н. Кирило-методиевски циклус кој може да се поврзе само со еден автор (Св.Климент Охридски). Но,колебањата, пак, во врска со авторството на Св.Климент ни откриваат дека:

- 1.) Св.Климент имал навика (но, не секогаш!) да го запишува своето име во насловите на делата или во акростих (како што е случајот со циклусот трипеснеци за предпразненството на Рождеството Христово).
- 2.) Во Пространото житие на Св.Климент Охридски подробно е опишано книжевното дело на светецот, но притоа на ниту едно место не е кажано дека тој го напишал ЖК.
- 3.) Не е ислучено автор на ЖК да биде друга личност-на пр.Методиј (Јагиќ).
- 4.) Широко е распространето мислењето дека ЖК е колективно дело на неколкумина Кирило-Методиеви ученици и дека во сето тоа голем удел има и Св.Методиј.

Според поновата литература-се смета дека ЖМ било напишано во источните предели на Бугарија-во Преслав.Јосип Братулиќ од своја страна го поддржува мислењето дека ЖМ настало веднаш по смртта на Методиј, секако пред прогоните на учениците од Моравија.

Во науката нема конкретни податоци за канонизацијата на Св.Методиј. Се претпоставува дека дека таа не можела да стане до есента на 885 година, кога учениците на словенските проучители биле прогонети од Велика Моравија. Во трактатот За буквите од Црноризец Храбар, Св.Кирил е наречен свет, а Св.Методиј-не,што ни дава основа да претпоставиме дека до тој датум ЖМ не било сè уште напишано.

Разјаснувањето на терминус анте љуем тесно е поврзано со разгледуваното авторство. Ако се земе во вид дека Св.Климент Охридски го напишал житието до 888 година, зошто по таа година бил испратен за учител во областа Кутмичевица.Р.Нахтигал, Др.Костиќ, Фр.Гривец, Д. Петканова и др.

сметаат дека автор на ЖМ е Презвитерот Константин. Во прилог на тоа го наведуваат фактот дека Презвитер Константин во тој период составил Служба за Методиј, а укажуваат и на неговиот долг увод во ЖМ и во другите дела на Презвитерот Константин, како што се: преводите на Црковното сказание, Четирите слова против аријаните и Поучителното евангелие.

Во овој случај житието можеби настанало дури до периодот на 906 година, ако се знае дека за Презвитерот Константин има податоци до 907 година.

Во науката постојат и други хипотези. П.И. Шафарик смета дека можниот автор би можел да биде Горазд; Е.Е. Голубински смета дека авторот е Моравјанин, Лавров исто така смета дека и ЖК и ЖМ произлегуваат од моравска средина, а И.А. Гицел - дека нивниот автор е Грк.

За да се докаже авторството на двете житија-во науката е направена глотометрична анализа од страна на В. Василев. Оваа метода на испитување докажа дека Св. Климент Охридски е можен автор на житијата, со поголема веројатност тоа да е случај со ЖМ.

Според македонските медијевисти-не може со сигурност да се каже кој е вистинскиот автор на ЖК и ЖМ или можеби на двете житија?

Бидејќи не е зачуван автограф на легендите, ниту е означено некаде името на авторот, во науката се искажувани различни претпоставки за тоа кој би можел да биде автор на овие житија. Според Р. Угринова-Скаловска-Љ. Басотова, автор на Панонските легенди би можел да биде Св. Климент Охридски, најзаслужниот и најистакнатиот ученик на Солунските браќа, најплоден и најталентиран писател меѓу нивните ученици, човек кој го прифатил делото на своите учители и широко го развил. Кон ова тврдење на авторките-тие го наведуваат и фактот дека Св. Климент напишал Похвала на нашиот блажен татко и учител словенски Кирил Филозоф, а според традицијата во христијанската литература, авторот на ваков текст по правило пишувал и опширо житие за односната личност, во случајов за Св. Кирил. Сличен став по ова прашање дели и Ратомир Грозданоски. Тој во неговиот докторат тврди дека Пространите житија за свети Кирил и свети Методиј се пишувани од свети Климент Охридски, најблискиот и најплодниот нивни ученик. Покрај ова тврдење, постои и хипотеза дека и двете опширни житија ги составил Моравјанин, непознат ученик на Св. Кирил и Методиј.

Во науката се претполага дека ЖК било напишано од Св. Методиј, а ЖМ-од Св. Климент Охридски. Но, бидејќи првото е пишувано додека бил жив Св. Методиј, Св. Климент ги користел искажувањата на Св. Методиј, како и неговите преводи на делата од Константин Филозоф (сп. ЖК, 10) за откривањето и пренесувањето на моштите на Св. Климент И Римски.

Можеби е најправилно, како што тврди и Ѓ. Трифуновиќ-Панонските легенди да се именуваат како дело на: Непознат/анонимен пишувач на житието на Св. Кирил и непознат/анонимен пишувач на житието на Св. Методиј.

Житието на Св. Кирил Филозоф, (Ѓорѓе Сп. Радојичиќ) започнало да се пишува по смртта на Св. Кирил Филозоф во 869 и било завршено додека бил жив Методија, пред 876 година. По се изгледа тоа било напишано на старословенски јазик. Што се однесува до ова прашање одамна е напуштено мислењето дека тие биле составени најпрво на грчки јазик, а потоа преведени на словенски. Во овој случај се работи за најстаро старословенско житие. Постојат и такви претпоставки во кои се тврди дека житието прво било напишано на грчки, а потоа било преведено на старословенски (Томшич). Делото како што видовме и погоре не е сочувано во оригинал, туку само во понови преписи. Прашањето за ЖК е доста старо во науката и стои во врска со почетоците на славистиката како наука.

Житието изобилува со општи места на византиската житијна литература. Сепак, тоа се izdelува од грчките и подоцна од словенските житија. Житието не е типично светителско житие, туку во него се следи световниот развој на Константин од неговото раѓање, па с# до неговите детски и јуношки години, како и до неговите одговорни задачи во рамките на Византиското царство. Личното образование на главниот лик во византиските житија се јавува само како куса секвенца. Школувањето на Константин, неговото образование, неговиот интерес за филозофијата и слоноста кон наука ги чинат главните елементи на целото ЖК. Во житието се присутни само

елементи од византиската житијна книжевност. Во случајов со ЖМ не е доследно спроведена шемата на византиските житија. Самата форма на житијата од една страна е условена од природата на животот на главниот јунак, а од друга страна од дарбата на главниот лик. Наративниот тек на житието е доследно применет. Во поголема мера отколку во поновите житија се водат дијалози. Тоа се дијалози со кратки реплики. Првите две мисии на КФ прикажани се во вид на дијалози. Непознатиот пишува на ЖК низ дијалоски форми направил склад меѓу реториката и метафоричното изразување. Во житието се појавуваат и други ликови, се именуваат, што не е чест случај во житијната книжевност. Се слуша нивното мислење кое често е спротивно на Кириловото. Така, житиеписецот со спротивставување на мислењата не само што остварува жив дијалог или што има основа за остварување на жив тек на дијалогот, туку на спротивните сфаќања и мислења понекогаш ги гради деловите од житијата. Во житието се среќаваат голем број на ликови. Секако, овде не се дава нивниот физички опис, туку се чувствува нивната присутност, се слуша нивниот говор. Сиот овој фактографски материјал, сите поединости од стварниот живот на Константин, сепак не го одвел непознатиот писател во хроника.

Житиеписецот го води уметнички главниот лик, а реалните поединости ги соопштува и ги користи во книжевноуметнички, а не во хроничарски (хронографски) цели. За особено значајна се смета сцената на сонот на Константин. Времето кога според античкиот и византискиот обичај-детето требало да тргне на училиште, писателот го вметнува во рамките на една алегориска сцена. Се е метафорично, алегорично и фантастично. Целата оваа сцена за тогашниот читател или слушател можела да има некои вистински асоцијации. Така, на пр. во византискиот двор постоел обичај на бирање на невеста. Еве еден случај од времето на Константин, во врска со монахињата/подоцна Касија. Во Хрониката читаме дека византиската царица Ефросина сакала да го ожени синот Теофил и за таа цел ги собрала сите убавици во царството. Тука била и прочуената убавица Теодора, а до неа и Касија. Мајката која сакала да го ожени синот му дала јаболко на синот-за да може тој да ја даде на најубавата. Теофил & пришол на Касија и & рекол: "Од жената потекнува злото" (мислејќи на Ева). А Касија му рекла: "И подобри работи потекнуваат од жената" (мислејќи на Богородица).

Победениот цар и ја дал јаболката на Теодора, а Касија се повлекла во манастир каде почнала да пишува поезија.

Овој пример од денешен аспект ни илустрира една вешто изградена алегија која му дава можност на писателот да го наговести идниот живот и патот на главниот јунак.

ЖК високо го издигнува ликот на Кирил како светител. Од најмлади години тој бил предодреден за големи дела, а на сите негови патувања почива Божјата рака. И легендарните настани и анегдотите служат за истакнување на ликот на Константин: тој има виденија, соништата му се пророчки и знаковни, тој ја препознава Божјата Мудрост (Софија, Божјиот збор) и ја избира Софија за своја животна сопатничка, т.е. нејзе и служи со неговиот живот. Константин е правоверен (учествува во дискусијата со иконоборците), тој е успешен мисионер (патувањата меѓу Арапите и Хазарите), но за најголемо се смета неговото дело (изумот) на словенското писмо кое "по милоста и човекољубието Божјо" се смета за темел на словенската мисија.

Во ЖК се и е подредено на темелната мисла: Св. Кирил бил предодреден од Бога за словенски апостол; секој настан од неговиот живот има длабока, симболична смисла и се вградува во целината на неговиот животен пат. ЖК веројатно многу рано било преведено и на грчки јазик (а можеби и на латински) јазик, бидејќи требало во Рим, а можеби и во Византија делото на двајцата браќа да се штити од приговорите кои не биле сосем незначајни и на кои секогаш се повикувале тријазичниците.

ЖМ е текст, составен од седумаесет глави. Најопширна е првата глава, уводната која со својот изразито голем обем не стои во пропорција со останатите. Непознатиот житиеписец ги наведува подвизите на старозаветните и новозаветните ликови, на мачениците од првите години на христијанство и со тоа го воведува читателот во самото житие. На тој начин го воведува главниот јунак Методиј и неговото дело кое сака да го изложи. Во втората глава кажува дека нема да се

посрами ако го спореди Методиј со богоугодниците, за што станувало збор и во првата глава. Подоцна, сè до половината на житието, до седмата глава, писателот го изложува целиот живот на Методиј низ неколку пократки поглавја. Првиот дел стигнува до Кириловата смрт, односно до првата половина на житието. Вториот дел ја опфаќа работата на Методија по смртта на Кирил. Кажувањето станува поживо. Делот содржи и дијалози, но не во толкав обем како што беше тоа случајот со ЖК. Во овој дел станува збор за работата и страдањата на Методиј. Во него се истакнати значајни податоци. Колку самиот житиеписец го познавал животот на Св. Методиј говори годината кога се претставил Методиј. Според цариградското сметање тоа се случило во 885 година од Христовото раѓање.

Житието невообичаено завршува со една молитва во која писателот непосредно во прво лице/ мн. му се обраќа на самиот Методија:

"А ти, света и чесна главо, со молитвите свои гледај одозгора на нас што те сакаме, избави ги од секаква напаст учениците свои и распространувај го учењето, а ересите игонувај ги, та откако достоино го проживееме нашиот позив овде (Ефес. 4,1), да застанеме заедно со тебе, како твое стадо, од десната страна на Христа нашиот Бог, примајќи од Него вечен живот, зашто нему Му припаѓа слава и чест во вечни врениња, амин!"

ЖМ било составено како апотеоза на словенската црква на Методиј која ја одобрил Рим и која политички е поврзана со словенското кежевство, т.е. за словенскиот народ.

ЖМ останало како скица, како еден биографско-хагиографски нацрт. Теолошки не е продлабочен односот на световните и црковните власти, иако тоа е битен проблем во ЖМ. Појасно и поодлучно е зацртано прашањето за црковната јурисдикција на Методиј, односно правата на Светата Столица на просторот на Панонија и на земјите во кои биле населени Словени.

Литература

- Антиќ-Стојчевска, В., Кон воведот во поетиката на македонската средновековна книжевност, Спектар, Скопје 1988, бр. 11, с. 26.
- Балан- Теодоров, А., Кџм тџ наречените Панонски жити/, ГСУУ, 19, 1922-1923, с. 1-31.
- Братулиќ, Ј., Житија..., с. 16.
- Воронов, А., ГлавнејШие источници дл/ истории св. Кирила и Мефоди/, Киев 1877, с. 47-70.
- Горскиј, А., О свв. Кирилле и Мефодии, Москвит/нин, 3, 1843, 6, с. 405-434
- Грозданоски, Р., Библијата во делата на свети Климент Охридски, Скопје 2001, с. 118.
- Житија Константина-Кирила и Методија и друга врела, превео и протумачио: Јосип Братулиќ, Загреб 1992, с. 16.
- Огиенко, И., Конст/нтин и Мефодиј, •х житт/ та д/лќн•стќ, 2, Варшава, 1928, с. 5-131.
- Панонски легенди (предговор: Добрила Миловска, превод од старословенски: Јован Таковски), Скопје 2001, с. 94.
- Пастрнек, Ф., Дејинс словансксџ апостолс Цсприлла а Метхода с разбором а отискем хлавницх прамену, Прага, 1902, п. 154-215; 216-238.
- Трифуновиќ, Ѓ., Кратак преглед југословенских књижевности средњега века, Београд 1982, с. 30.

ИНТЕРАКТИВНИ ТЕХНОЛОГИИ ВО НАСТАВАТА СО РАНА УЧИЛИШНА ВОЗРАСТ СО ПОМОШ НА ИНФОРМАЦИСКО-КОМУНИКАЦИСКА ТЕХНОЛОГИЈА

Гл.ас.Д-р Јулија Дончева¹, Нурсал Ахмедова², студент
^{1,2} Катедра по педагогија, психологија и историја, Русенски Универзитет „Ангел Канчев“,
Русе, Бугарија

Апстракт: Во трудот се претставени интерактивните технологии на поучување и учење во почетната училишна возраст поврзани и интегрирани со ИКТ. Според Националната стратегија на Р Бугарија за воведување на ИКТ во образованието, потребно е да се организира систематска обука за примена на ИКТ и нејзино вклучување во наставата по сите наставни предмети. На тој начин ќе се создаде можност сите ученици „сигурно и творечки“ да ја користат ИКТ за развој на знаењата и умењата, ќе се зголеми квалитетот на наставата, а ос тоа и на образованието во целост.

Клучни зборови: настава, софтвер, хардвер, интерактивност, средина на ученикот.

INTERACTIVETECHNOLOGIES FORTEACHING ANDEDUCATION INPRIMARY SCHOOLAGETHROUGHINFORMATION ANDCOMMUNICATION TECHNOLOGIES

Pr. Assist. Prof. PhD Julia Doncheva, ¹NursialAhmedova – student²
^{1,2} Dept. of Pedagogy, Psychology and History, University of Ruse „Angel Kanchev“, Ruse Bulgaria

Abstract: The paper presents interactive technologies for teaching and learning in primary school associated with the integration of information and communication technologies. According to the National Strategy of the Republic of Bulgaria for their introduction in education a system for training in information and communication technologies and their application in all subjects studied in school must be established. This will create an opportunity for all students to "confidently and creatively" use information and communication technologies for the development of knowledge and skills, to enhance the quality of learning, and thus of education in general. The process of integrating knowledge and skills from different subject areas is essential for learning in elementary school, because the empirical nature of knowledge implies an integrative approach to teaching.

Key words: training, software, hardware, interactivity, students' environment.

Вовед

Користењето на новите технологии открива широки можности кои моат да го трансформираат поучувањето и да предложат подобри можности за учење. Освен тоа со адекватен пристап, технологиите во училиницата му овозможуваат на наставникот да постигне подобри резултати и поголем успех на оние на кои им помагаат, да станат поефективни во самореализацијата како граѓани. Основната цел на образованието е да ги подготви учениците за полесна интеграција во економскиот, социјалниот, образовниот и културниот живот во средината, или така наречената адаптација и социјализација за живот и дејност преку целиот живот. Тоа пак ја определува зголемената улога на ИКТ во наставата и воспитувањето на учениците. Информацијата е суштински дел на знаењето, а информациските технологии овозможуваат, систематизирана, зачувана, обработена и употреблива информација која ќе ја задржи својата атрактивност и привлечност. Во новото време, природата на воспитно-образовниот процес дозволува но и налага да се користат комбинации од разновидни методи со репродуктивен карактер. Во таа комбинација се и иновациските методи и средства на наставата во процесот на образование. Како што вели Е.Петрова :„Иновациите се тема за дискусија и дебата во период од стотици години. Во 19-от век

економистите и историчарите ќе забележат дека забрзаниот економски раст е резултат на технолошкиот напредок. Првите надзори врз него укажуваат дека економскиот развој се манифестира во вид на бранови на дејноста.(Петрова, 2013,стр.10). Петт бранови или растечки циклуси нагласуваат дека развојот на технологијата и иновациите има голема просторна димензија. Исто така имаат и соодветни фази на иновации и дополнуваеа. ја и Анексот. Во моментот сме во петтиот бран, т.н. Ера / Бран на информатички и телекомуникациски технологии, чиј почеток е од 1971 година.

Веќе се забележува следната тенденција - ако интеграцијата е успешна, многу голем процент на ученици константно покажале високи нивоа на интерес, мотивација и лична сатисфакција до степен на задоволство вклучувајќи се во активности кои бараат користење на информатичките и комуникациските технологии.Ако наставниците го ревидираат и редизајнираат нивниот пристап на креативен и иновативен начин, вклучувајќи информатичка и комуникациска технологија во активностите во училищата со цел учениците да се развијат подобро, обично тие одговориле позитивно на предизвиците да преземат повеќе лична одговорност за сопственото учење , на предизвиците поврзани со задачи со временско ограничување, како и со истражувачки активности. Информатичката и комуникациска технологија, исто така, ја зголемува ефикасноста на соработката, интеракцијата, работата во парови или во групи / тимови при поставување на колективни задачи. Постојат многу добри примери за „партнерска помош“ при реализирање на тимските задачи, базирани на употреба на напредна технологија.

Излагање

Според Националната стратегија за воведување на информациски и комуникациски технологии во бугарските училишта, образованието треба да се воспостави систем за обука и нивната примена во сите наставни содржини во училиштето. На тој начин ќе се обезбеди можност сите ученици да ја „користат самоуверено и креативно“ високата технологија за развој на знаењето и вештините, ќе се зголеми квалитетот на наставата, а со тоа и на образованието во целина. Или како што вели М. Цанкова: „Во услови на глобализација, како клучни фактори за решавање на многу проблеми се јавуваат промените и усобршувањето на системот на образование. Еден од важните приоритети е високото образование, со актуалните барања: зајакнување на индивидуалниот пристап, развој на креативните способности на идните специјалисти преку самостојна активност и со примена на активни форми и методи на работа "(Цанкова, 2011, с. 36).

Во овој момент во основното училиште акцентот се става врз можностите за интегрирање на информатичко-комуникациската технологија во наставата по наставните предмети од задолжителната подготовка и нивната употреба како инструмент за зголемување на ефикасноста на образовниот процес. Како средство за подобрување на квалитетот на наставата тие треба да придонесат за зголемување на мотивацијата на учениците за учество во наставниот процес. Процесот на интегрирање на знаење и вештини од различни предметни области е суштинска на наставата во основното училиште, затоа што емпирискиот карактер на знаењата претпоставува интегративен природ во наставата. Овој пристап е определен во наставните програми со цел изградба на посеопфатна слика за светот и реалните природни и општествени појави и односи во него. Зголемувањето на нивото на мотивација за учење позитивно влијае врз личното задоволство од постигнувањата, условува ниско ниво на анксиозност и ги одразува постојаните напори за навремено надминување на стравот од неуспех во процесот на учење. Мотивацијата за учење стимулира квалитет и интензитет на когнитивната активност во насока на постигнување на однапред определени цели, усвојување на нови знаења и вештини, употреба на соодветни стратегии за постигнување на високи резултати во процесот на настава. Компјутерската технологија имаат потенцијал за подобрување на квалитетот и ефикасноста на наставниот процес во почетната фаза на основниот образовен степен, но нивната употреба може да го попречи ефикасната настава, ако се користи ненаменски, само затоа што е достапна или модерна. Неопходно е тие да бидат прилагодени со специфичните карактеристики на учениците, да не

кажеме дури и на секој ученик одделно. Значи секоја наставна содржина ќе помогне за зајакнување на самостојна и креативна иницијатива на учесниците, преку развојот и усовршувањето на меморијата, имагинацијата, вниманието, мислењето. Подобрувањето на ставот на ученикот кон учењето и промената во однесувањето неизбежно ќе се референцира на интересот на наставниците за користење на технологијата, како ефикасно педагошко средство. Интегрирањето на технологијата во наставата по задолжителните предмети не е само пожелно, но и задолжително, ако наставниците сакаат да постигнат зголемување на ефикасноста на наставата. За таа цел е воведено изучување на информациско-комуникациски технологии како задолжителен предмет во бугарското образование. При примена на технологијата во наставата се обезбедува флексибилност - адаптација на различни ситуации, потреби и др. и достапност - можност да се учи во моментот и во секое погодно време. Формирана е таква образовна инфраструктура на наставата, која ќе им помогне на ученици во процесот на усвојување на знаења и развивање на вештини, кога во центар на вниманието се става личноста на ученикот, неговите оитреби и интереси. Потребно е наставникот да се фокусира на содржините, задачите и стилите на поучување и учење, применувајќи го најефикасниот модел, софтвер за конкретната тема од наставниот предмет. *Улогата на информатичката технологија за зголемување на ефикасноста на наставата.* Активното користење на ИКТ во наставниот процес од страна на наставникот придонесува за:

- *Промена во организацијата на наставата* - да се скрши традиционалниот одделенско-предметен систем, за да се воведат алтернативни пристапи за учење, работа по предметни групи за решавање на различни проблеми, работа на проекти, индивидуална настава. Се зголемуваат и автоматизираат практичните вештини за работа со елементите на компјутерскиот систем - глумче, тастатура, принтер и дискови преку програмата Microsoft Word и специјализираната Comenius Logo. Современо и актуелно средство при претставување на наставните содржини - компјутерски моделирани, симулации и компјутерска мултимедија (компјутеризираната визуелизација на наставната содржина подобро ја открива суштината на изучуваните процеси и појави). Статусот на наставникот е повисок, тој работи со технологијата, која е „елементарна“ за современите млади луѓе. Тие пак се восхитуваат м на луѓето кои ја користат слободно.

- *Реална можност за компјутерска дијагностика, контрола и евалуација на знаењето и вештините* преку употреба на систем од тестови или специјализиран софтвер за проверка, којшто обезбедува и брза повратна информација. Постојат сајтови, блогови, форуми, во кои учителите-иноватори, разменуваат искуства, ги поттикнуваат и им помагаат на своите колеги, разменуваат информации за работа со учениците односно ги користат можностите на ИКТ за зголемување на ефикасноста на наставата.

- *Автоматизација на сметачките процеси и обработка на резултати од наставни експерименти.* Ослободување на наставното време за сметка на компјутерско прсметување на резултатите од работата, поврзани со пресметки и нумерички анализи. Реализација на процесите на самоконтрола и самопроверка. Моделирање и имитација на изучуваните или истражени објекти, процеси или појави. Придонесува за проширување на начините за стекнување на знаење, вештини, компетенции и градење на односи.

- *Директно во наставниот процес при претставување на нови знаења, моделирање на наставни ситуации, реализирање на тренинзи и контрола на резултатите од учењето.* Се претвора во средство преку кое се предава, а учениците учат. Ова се наметнува се повеќе како практика на наставниот час. Компјутерска визуелизација на наставната содржина: прво - на изучуваниот објект и второ - на изучуваниот процес. Реализација на лабораториски работи во услови на симулација во компјутерската програма на реален опит или експеримент. Реализација на повторување во процесот на усвојување на знаење и самоподготовка на ученик. Изработка на контрола со повратни информации, со дијагноза на грешките (утврдување на причините за грешните постапки на ученикот и прикажување на екранот на компјутерот со соодветен коментар) од наставната активност и евалуација на резултатите.

- *Лична ефикасност и бенефит - индивидуализација и диференцијација на процесот на настава:* обезбедување на ученикот со стратегија за усвојување на наставните содржини; креирање и користење на информациска база на податоци потребна во наставната дејност и обезбедување на пристап кон мрежата на информации; јакнење на мотивацијата за учење преку уметничко-илустративни средства на програмата или вметнување на игровни ресурси и ситуации; развивање на одредени видови мислење (на пример нагледно-фигуративно, теоретско); формирање на вештини за прифаќање на оптимални решенија или решенија во сложена ситуација; формирање на култура на наставна активност, информациска култура на ученикот и наставникот.

- *Развој и усовршување на логичко, креативно, творечко и конструктивно мислење кај учениците.* Неспорен е фактот дека детето подобро ги усвојува наставните содржини, кога ја преобразува средината околу себе. Со решавањето на проблеми и барањето излез од различни ситуации, ученици го развиваат своето мислење. Како што забележува В. Василева: „Кога учениците се пасивни, наставникот не може да очекува дека ќе научат доволно. Затоа новите трендови се фокусирани на дизајнот на наставни активности кои градат знаење, вештини и односи преку решавањето на животни проблеми, дискусии и соработка меѓу учениците“ (Василева, 2014, с. 123). Учениците во настава каде се користат нови технологии, побрзо го развиваат вниманието отколку учениците во традиционалната средина. Го стимулира развојот на интелектуални вештини; Преку обработка на текст, учениците кои покажуваат послаб успех во пишувањето и пројавуваат слаб интерес кон него, ја зголемуваат самопочитта, посветеноста и упорност во учењето. Факт е, дека подобрувањето на вештините за пишување доведуваат до повисок степен на посветеност во наставниот процес.

- *Мотивација во наставата со примена на технологијата.* Учениците можат да бидат мотивирани на неколку начини, како што се: зголемена поврзаност при учење; повисоко самоверба; зголемено чувство на напредување; подобро однесување и др. Во современите истражувања за улогата на мотивацијата се наведува дека релевантната, навремена и соодветна повратна информација, е исклучително важна за квалитетот и ефикасноста на наставниот процес. Преку неа индивидуите можат да проценат кога и до кој степен ги постигнале однапред дефинираните цели и бележат успех и напредок. Ова доведува до зголемување на нивото на лична сатисфакција, на компетентност и поголема доверба при дефинирање на идните цели. Повратната информација која го нагласува постигнатиот личен напредок во процесот на учење, е исклучително ефикасна и го стимулира индивидуално-личниот развој. Исто така повратната информација ја нагласува и активира индивидуалната самоувереност, промовира аналитичко-критичко мислење, ја подобрува ефикасноста на активностите и води до постигнување на повисоки резултати во процесот на учење. Новите технологии поттикнуваат кон појавата на спонтан интерес многу успешно отколку традиционалните пристапи. Од самото создавање на технологијата, човекот се обидува да ја поврзе со образованието, со надеж дека тие ќе реши многу од тешкотиите и проблемите поврзани со учењето. Сигурно таа стимулира, го поттикнува и зголемува интересот на современите млади луѓе / учениците за учење и успех. Ова може да се утврди со нивниот зголемен интерес и посветеност кон поставените училишни задачи. Се зголемува интересот и чувството за успех при исполнување на одредена задача, користејќи технологија, со што секако се зголемува нивната самоверба и желба за учење. Соодветното и стимулативно користење на информациско-комуникациските технологии во контекст на учењето и наставата, може значително да ги подобри резултатите од неа. Ова значи дека ако ученици сфатат и разберат дека користењето на информатичките и комуникациските технологии ќе им даде повратна информација, и ќе им помогне за реализација на нивните долгорочни задачи и планови, поголема е веројатноста своето време да го потрошат на учење користејќи ја ИКТ. Сите овие позитивни аспекти треба да се земат предвид, но, исто така, ние треба да бидеме свесни дека користа од употребата на новите технологии за учениците во голема мера зависи од односот на наставниците кон информатичката и комуникациска технологија во процесот на настава и учење. Овој став во голема мера зависи од квалитетот на наставата што наставниот кадар ја добива и увереноста во нивната употреба,

бидејќи факт е дека нивното ефективно воведување и употреба во секојдневната педагошка пракса и / или во активностите во училищата одзема време и бара поддршка на сите нивоа, за да се случи значајната иновативна промена во наставниот процес во историјата на педагогијата.

Заклучок

Се разбира дека темата не може да биде исцрпена во лимитираните страници на еден труд. Затоа ќе сумираме дел од позитивните ефекти од примената на интерактивните технологии за поучување и учење во наставата од рана училишна возраст со примена на информатичко- комуникациската технологија. За постигнување на дидактички цели се применува одредена методика при користење на соодветни средства и форми. Современите интерактивни технологии се користат во квалитетот на средство за учење во образованието. Главните насоки при нивната примена се: подготовка на наставниот процес преку употреба на објектно-ориентирани програмски средства или системи (стручен апликативен софтвер или со општа намена) за подготовка на различни наставни материјали и помошни документи со цел формирање култура на наставните активности од страна на наставниците и насочена кон учениците; за самостојно учење преку реализација на можностите на мултимедијални технологии во образовните системи; за далечинска настава преку употреба на средствата на Интернет технологиите; најдобро базираните задачи за заедничка групна/тимска работа и долгорочни задачи за извршување се без строго определен временски рок и со голем степен на предизвик, а наставниците покажуваат тенденција да откриваат во овие задачи поттик за развивање на личните вештини на учениците кои потешко се применуваат во традиционалното сценарио на настава. Технологијата сама по себе нема да придонесе за позитивна промена во процесот на учење, особено ако не се користи на соодветен начин од наставниците. Употребата на модерната технологија дефинитивно ја зголемува ефикасноста на наставата и ја издига на квалитативно повисоко ниво. Добро организираната групна/тимска работа има големо влијание врз личноста и вредносниот систем на учениците формирајќи вештини да работат и мислат заедно, способност да се прилагодат, подготвеност за соработка, вештина да аргументираат, почит кон другиот и толеранција кон различните мислења. Во образованието треба секогаш да се бараат нови форми на настава и нови теми кои ќе ги мотивираат учениците да истражуваат, да учат, да бараат врски помеѓу различни области на знаења, да ги стимулираат за да го користат нивното петприемништво и иницијатива за пребарување на различни за себе корисни активности. Карактеристичен белег на современото образование е богатата разновидност од иновативни процеси, провокативни за создавање на нови форми и организација на наставниот процес, нови методи и средства за учење. Ефективното користење на компјутерот во сите нивоа на образование и настава е дело, и е во „рацете“ на наставниците. Од тука натаму многу зависи од нивото на нивните компјутерски знаења и убеденост во користа од примена на новите технологии во наставниот процес. Овој процес треба да е активен и динамичен, постојано да се вреднуваат резултатите, за да се подобруваат средствата. Интеграцијата на информатичко-комуникациските технологии во образовниот процес ги дополнува, зајакнува и збогатува некои од основните функции на наставникот. На тој начин тој се претвора во уште посилен мотивирачки фактор за исполнување на поставените дидактички цели. Наставната единица која се реализира со помош на современите информатичко- комуникациски технологии претставува посовршена форма на поучување. Подготовката на педагозите да интегрираат современи интерактивни технологии во наставниот процес е водечка цел во нивната обука, самообразование и мисија за наставата и образованието.

Литература

- Василева В.,(2014). Приложение на педагогическия дизайн при обучението на възрастни. *Научни трудове на Русенския университет, том 53, серия 6.2.*

- Националната стратегия за въвеждане на ИКТ в българските училища. прочитано во јануари 2015 година .[https:// www.mon. bg/?h = download File & fileId=200](https://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=200)
- Петрова Е., (2013) *Управление на иновациите*. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „В. Левски“.
- Стратегија за ефективно прилагане на информaционни и комуникационни технологии в образованието и науката на Република Бългaрия (2014-2020). прочитано во февруари 2015 година. [http:// www. Strategy .bg/ File Handler .as hx?fileId=4799](http://www.Strategy.bg/FileHandler.aspx?fileId=4799)
- Цанкова М., (2011). *За подготовката на началниот учител по Методика на обучението по Природознание*. Шумен: Универзитетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- eLearning Action Plan. прочитано во март 2015 година.http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2001/com2001_0172en01.pdf,28.3.2001 COM(2001)172

УДК 37.015.31-053.2
37.02-028.27-053.2
(прегледен труд)

КОМПЈУТЕРСКИТЕ ДИДАКТИЧКИ ИГРИ – СРЕДСТВО ЗА ИНТЕЛЕКТУАЛЕН РАЗВОЈ НА ДЕТЕТО

Евин Османова Ибишева
Русенски Универзитет „Ангел Кнчев“-Русе, Бугарија

Апстракт: Користењето на компјутерите го помага развојот на долготрајното помнење, невербалните вештини, систематизираните знаења, уметноста, говорните вештини, решавањето на проблемите, апстракцијата и концептуалните вештини. Придобиците од компјутерот зависат од тоа какво компјутерско искуство се предлага и колку често децата ќе го користат компјутерот. Потенцијалните придобивки се огромни и вклучуваат моторни вештини, подобро математичко размислување, зголемена креативност, подобри резултати на критичко размислување и решавање на проблемите.
Клучни зборови: компјутер, интелект, интерактивно учење, знаења, вештини, воспитување.

COMPUTER DIDACTIC GAMES - MEANS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF THE CHILD

Evin Osmanova Ibisheva
University Of Ruse „Angel Kanchev“, Ruse, Bulgaria

Abstract: Using the computer supports the development of long-term memory, nonverbal skills, systematized knowledge, dexterity, speech skills, problem solving, abstraction and conceptual skills. The benefits of using computers depend on what computer experience is available and how often children have access to a computer. The potential benefits are enormous and include motor skills, enhanced mathematical thinking, increased creativity, higher scores of critical thinking and problem solving.
Key words: computer, intelligence, interactive, knowledge, skills, education.

Вовед

До неодамна социолозите и психолозите сметаа, дека компјутерите и компјутерските игри имаат штетно влијание врз социјалниот развој на децата. Се стравуваше, дека детето пред компјутерот станува осамено, нема можност да комуницира со своите врсници, не може да контактира и станува своеглаво и себично. Всушност самиот компјутер како најмоќното средство за обезбедување на информации преку користењето на интернет и добро развиен софтвер (програма) е идеално средство за надминување на голем број на недостатоци и аномалии во формирањето на

карактерот на детето. Користењето на специјално дизајнирани програми со едукативен карактер во форма на обучувачки игри (компјутерски дидактички игри) овозможуваат детето да добива не само нови знаења, туку и да се научи да почитува одредени правила, да покаже трпение, да го следи реализирањето на конечниот резултат. Сите други видови дидактички игри (вербални, предметни, десктоп, предметно-вербални, подвижни) поседуваат одредени квалитети - дефинитивно имаат когнитивни содржини, го стимулираат и развиваат размислувањето, ги воспитуваат децата да почитуваат одредени правила, нудат форми за заедничко дејствување, учат на трпение, кроткост, чесност, но имаат и одредени недостатоци - не секогаш нудат систем за контрола на активностите и фидбек, не штитат од појава на конфликти, задолжително бараат достапност на реални партнери (деца или возрасни), не нудат можност за учество на повеќе сетила. За разлика од останатите традиционални игри компјутерските игри ги поседуваат сите наведени карактеристики плус можноста за претставување на играта истовремено видна, звучна, анимирана, што ги прави исклучително пожелни од децата, бидејќи целосно импонираат на нивните возрасни карактеристики и можности. Застапеноста на повеќе од еден/една анализа /аналитичар обезбедува привлекување на детското внимание за подолго време. Динамиката на акцијата на играта не дозволува детето да се откаже и да не стигне до крајниот резултат. Детето го доживува анимираниот лик како херој од бајка, кој го привлекува и го предизвикува неговиот интерес. Вистинското решение секогаш е проследено со поттик, грешките не се казнуваат и не предизвикуваат срам, а детското внимание е насочено кон нивно отстранување. Ова исклучително ги импонира осетливите деца и ги стимулира за настапи. Седнувајќи пред компјутерот, тие имаат можност да ги покажат своите способности, без да се срамаат од своите врсници или од наставникот. Во исто време тие не се чувствуваат осамени и напуштени, бидејќи компјутерот преку соодветниот софтвер им нуди поддршка и партнерство. Компјутерот е можеби единственото средство со кое детето може трпеливо да се дружи, без да биде исмевано за грешките, без да се потсмева, без да го понижува. Добро изготвените програми, правилно избраните софтвери, ги содржат во себе сите позитивни страни кои би требало да ги поседува идеалната личност-партнерот на детето. Тој може да поттикнува, фино, со намигнување да дава знак за грешка, да поттикнува кон нови активности, да буди љубопитност, љубопитност и желба за довршување на започнатата работа до крај. За разлика од секое друго образовно или психолошко средство, речиси сите деца се привлечени од компјутерите. Тие ги доживуваат како жива, паметна играчка со која можат да играат, да учат, да се расправаат. Со новата генерација на мултимедијалниот софтвер и со неограничените можности на интернетот, компјутерите ги исполнуваат сите главни барања за вежбање на емоционалните вештини и зголемување на емоционалната интелигенција на детето:

- Тие ја стимулираат не само емоционалната туку и мисловната активност на мозокот. На тој начин емоциите и разумот се развиваат синхронизирано;
- Се врши повторување на дејствата и однесувањето, кои се неопходни за усовршување на нови нерви врски;
- Процесот на учење добива интерактивен карактер и така се практикува тој стил на учење од страна на децата;
- Стекнатите вештини –интелектуални и емоционални стануваат втора природа;
- За разлика од луѓето тие никогаш не се уморни за приказна, да објаснат некаков факт или да ја завршат зададената игра и да ја играат до крај.

Компјутерските програми го стимулираат емоционалниот дел од мозокот со комбинации на анимации, звуци, музика, видеоигри, бои и нови изненадувања. Тие ја провоцираат детскатафантазија и го стимулираат творештвото (Л. Шапиро). Со сите свои заслуги и со доставените можности за интеракција, компјутерот ја истиснува телевизијата, која во најдобар случај вклучува само пасивно учење и забава. Компјутерите бараат од детето да комуницира, да мисли, да решава проблеми и да се однесува на начин кој можеби и да не му се допаѓа многу, но тоа го прави во интерес на играта. Според Л. Шапиро децата со современите компјутери и соодветен софтвер го намалија гледањето на телевизија за 20%. На пример една игра наречена

"Лага", раскажува приказна на Сузи која заменува мајка. Кога мајка и ја прашува дали има домашно, Сузи ќе излаже и вели "не". Тогаш се добива едно мало зелено чудовиште што ја претставува лагата на Сузи. Понатаму лагата на Сузи почнува да расте постојано, предизвикувајќи поголемо зло, додека во собата на Сузи не стане вистинска збрка. Пред да може да помине на следното ниво детето треба да ги сложи играчките и сметот кои чудовиштето ги расфрлало низ целата соба и да ги постави на нивното место. Ако детето раскрене некоја работа на погрешно место, Сузи го поправа со зборовите: "Не, глупаче, тоа е за орманот!" А кога ќе ја однесе облеката во плакарот, компјутерот ја закачува наместо него во плакарот или повторно му сугерира што да прави. Играјќи, детето се восхитува на глас за правилата на чистење и дискутира со компјутерот: "Зошто оваа играчка оди на полица за книги, наместо во ормани со играчки? Не може ли овој компјутер да види дека тоа е подобро место? Можеби набљудувањето е целосно. Ќе ја стави на полицата." Користејќи го сопственото трпение, детето ја разбира поука од приказната: Лагата предизвикува повеќе проблеми отколку што вреди и затоа е подобро да се кажува вистината. Истражувањата покажуваат дека со помош на компјутерите многу родители го зголемуваат времето што го поминуваат со своите деца во когнитивните активности. Многу е важно родителите да ги проучат бројните можности и апликациите на компјутерот заедно со децата. Тоа е една важна промена на улогите во семејството, бидејќи покрај сите промени во улогата на половите во последните 25 години, татковците сè уште поминуваат само дел од времето што мајките обично го одделуваат за помагање и поттикнување на образованието на децата. Компјутерите можат дури и да започнат да ја отстрануваат оваа тенденција и на децата да им се обезбеди (особено на момчињата) можност да извлечат корист од овој модел за улогата на мажот во учењето на емоционални вештини. Како да се користат компјутерите во градинка? Современите деца растат во услови на информативни, мултимедијални и видеотехнологии и затоа станува се потешко да се привлече нивното внимание и да им се задржи когнитивната активност само со обични играчки, дескриптивни средства и печатени материјали. За да се сочува детската активност во наставниот процес и да се обезбеди високо ниво на посветеност, "учебната средина треба да нуди комплексност и разновидност, мешавина од стимулација и безбедност. Во градинката, каде што детето поминува по осум часа, занималните треба да нудат многу стимулативни избори, ако очекуваме од нив да останат вклучени и ангажираи во предложените активности [4]. Во таа смисла компјутерот ја прави занималната повеќе комплексна и интересна за децата. Користењето на компјутерот во градинката му овозможува на детето да се повлече од групните игри, ако тоа сака да се изолира и само да си игра (пак таму). Ова може да се направи со помош на дискретно набљудување на наставникот, за да се даде чувство на детето дека тоа само носи одлуки. Се разбира, тука веднаш ќе се појави основното сомневање за последиците од таквото изолирање, за неможност за комуникација и градење на социјални врски со другите деца. Бидејќи децата во групата се наоѓаат на различни нивоа на општествениот развој, тие имаат различни интереси, што се однесува до колективните активности - едни преферираат колективни креативни игри, други - да цртаат и играат самостојно, трети - да слушаат приказни. Со поливалентните карактеристики и можности компјутерот овозможува детето да седи само и да си игра на компјутерот, да игра заедно со пријател или да работи во група. Најмногу социјалните деца обично работат и разговараат во круг на пријатели, во соработка со останатите или во интересно натпреварување. Компјутерот во занималната нуди нова насока за изградба на детската личност и за користење на детскиот капацитет. Детето што не може успешно да се справи во преземањето и спроведувањето на улоги во креативните игри, што има проблеми со моторната координација и поради тоа не е особено посакуван партнер од останатите, може да стане компјутерски "експерт" во групата. Користење на компјутер за секое дете може да биде неговото сопствено претпочитано средство за активност. Според Џуди Фланиган [6] информатичката технологија обезбедува различни когнитивни состојби кои стимулираат истовремено развој на моториката, емоциите, социјализацијата и когнитивните вештини. Компјутерот треба да се користи во градинките, за да ги претстави и развие новите идеи. Когнитивните вештини се развиваат преку решавањето на

когнитивни задачи, обезбедени со различен софтвер. Децата повеќе сакаат да го користат говорот, кога комуницираат со другарчињата околу играта. Тие создаваат слики, раскажуваат приказни и слушаат програми кои им зборуваат. Слично на Морган и Фланиган смета дека децата го користат компјутерот како важно средство за развој на социјалните вештини. Тој ги вклучува и ги развива социјалните врски и помага во заедничките игри. Кога заедно го користат компјутерот, децата учат да ги почитуваат правилата и да ги решаваат своите проблеми со помош на компјутерот. Кога ги учат своите пријатели да работат со компјутерот, тие ги усовршуваат социјалните вештини за размена на искуство и мисли. Кога работи само пред компјутерот, детето сфаќа дека е слободно да ги истражува и развива своите идеи. Деца со различни интереси работат заедно на компјутерот и си помагаат и тоа ги крева на ново ниво. Овозможувајќи им да комуницираат и да ги разменуваат овие свои идеи. Сите овие вештини се создаваат кога има соодветен софтвер, кога е создадена програма и е планиран пристапот до компјутерот. Користењето на компјутерот го помага развојот на долготрајната меморија, невербалните вештини, системските знаење, умешноста, говорните вештини, решавање на проблеми, апстракција и концептуалните вештини. Придобивките од компјутерот зависат од тоа какво компјутерско искуство се нуди и колку често децата имаат пристап до компјутер. Потенцијалните придобивки се огромни и вклучуваат моторни вештини, подобро математичко размислување, зголемена креативност, повисоки резултати на критичко размислување и решавање на проблеми (Факирска, 2009). Децата почесто го менуваат лидерството и развиваат позитивно искуство преку учењето. Компјутерот го зголемува детското самосознание и децата покажат зголемено ниво на говорна комуникација и соработка. Компјутерот има исклучително развојно значење за детето, бидејќи предлага конкретно искуство; децата имаат слободен пристап и контролирана обука; децата и наставникот учат заедно; наставникот ги подкрепува искуствата во менторството и го користи компјутерот за да ги насочува кон нестандартни идеи. Како релативно ново и високо развиено технолошко средство за учење, компјутерот и неговото користење во образовниот процес (особено во градинката) покренуваат многу прашања, како на пример: Кои се предностите и недостатоците на информатичките компјутерски технологии кои се користат при формирање на емоционални вештини кај децата? На прво место компјутерот обезбедува директен пристап до одредени информации и сознанија кои тешко би се постигнале на друг начин: познавање на различни култури и земји; препознавање на слики и звуци за природни феномени и објекти кои се оддалечени во просторот; симулација на настани и феномени, далечни во времето и просторот; нуди решенија на проблеми, експериментирање без реална опасност за животот и здравјето на детето, креирање на комплексни математички законitosti и правила кои се ментално тешки за разбирање, граматички и јазични правила и корекции, и не и на последно место - контакти со други деца; На второ место - употребата на разни сајтови за предучилишна возраст, во кои има многу анимации и го прават учењето забавно и интересно. Иако компјутерот се чини како лесен начин за решавање на различни проблеми, неговата употреба има и свои недостатоци. Долготрајното седење пред компјутерот создава проблеми на телото. Ова е особено важно за детското тело кое е во развој и за развојот на интелигенција. Во оваа возраст детето има краткотрајна меморија и внимание и се заморува од долгото седење пред компјутер, и покрај забавното и интересно претставувањето на информациите. За да се намалат негативните последици, треба да се почитуваат некои барања при користење на компјутерите во градинката. (Факирска, 2009):

- детето да не се лишува од времето за движење, односно да се прават прекини со кратки вежби и вкупниот престој во денот да не надминува 35-45 мин.
- да не се дозволи недостаток на контакти со врстници и возрасни - да се обезбеди присуство на возрасен или дете-соиграч
- внимателно да се измери времето на внесување и поставувањето на детето во занимална - детето се одвлекува од нови нешта.

Компјутерот може да се користи за директни и развојни активности, отколку што се обучувачки цели. Со користењето на компјутерот, децата ги развиваат своите мемориски вештини, учат како

да наоѓаат информации, користат достапни за нив информации и знаење, си објаснуваат нејасни и непознати за нив работи, ги сфаќаат различните состојби и феномени и ги интегрираат своите знаења со оние кои им ги обезбедува компјутерот. Преку компјутерот, во процесот на заедничкото решавање на задачите тие учат да ги споделат одговорностите, да комуницираат со другите, да ги решаваат проблемите и да се здружуваат за да стигнат до целта.

Интеграција на компјутерот во занималната.

Користењето на компјутерот во градинката не е ниту лесно ниту едноставно. Тука не станува збор само за одлучување за користење и наоѓање на соодветна конфигурација, погодна за малите деца. Процесот е многу долг и сложен и бара добро обмислена и прочистена стратегија. Како што веќе стана јасно потребно е обезбедување на содржински соодветен софтвер и негова имплементација кој ќе одговара на когнитивните потреби на децата и на нивните интелектуални способности. Пред да се донесе одлука за негово користење во градинка треба да се провери колку од децата на соодветна возраст сакаат да работат со компјутер. Неопходно е да се дефинираат целите за годината - во областа на развој на когнитивните активност и развој на соодветни вештини за користење на компјутерот. Значаен е и изборот на софтвер и интернет сајтови, кои ќе ја зголемуваат емоционалната интелигенција на децата. На следниве интернет адреси можат да се најдат игри на бугарски јазик, кои се погодни за деца од предучилишна возраст и помагаат во формирањето на вештини за зголемување на емоционалната интелигенција. Раскажувањето на приказни, пишувањето и уметноста исто така се користат од специјалистите за да можат децата да научат многу од вештините со ЕК, реално размислување, решавање на проблеми и емоционално изразување. Со помош на мултимедијалните компјутерски програми овие активности толку многу ги ангажираат децата што тие често ги претпочитаат повеќе од класичните игри. Постојат и многу други сајтови кои не се на бугарски, но имаат растечки функции во насока на емоционалните вештини.

Заклучок

Колку и да звучи чудно, современиот напредок на технологијата и општествениот развој предизвикуваат емоционалниот дисбаланс, стресот и агесијата кај помалите деца, истовремено добро избраната модерна информатичка технологија со соодветен софтвер за предучилишна возраст и нивната разумна употреба во семејството и во градинката да придонесат на исклучителен начин за формирање на соодветни вештини за зголемување на емоционалната интелигенција и развојот на интелектот на овие деца. Задача на возрасните е да се направи вистински избор, да создадат потребни услови и да го одредат правилно времето за работа со компјутер.

Литература

- Голман, Д. Емоционалната интелигентност. С., 2002; 2 изд. С., Изток-Запад, 2011.
- Факирска, Ы. Педагогически технологии за стимулиране на познавателната дейност на 5-7-годишните. С. 2009.
- Шапиро, Лорънс. Как да възпитаваме деца с висок емоционален коефициент. Изд. Жан-Жанет Аргирова, 1999.
- Flannigan, Judy. Children and computers. Plymouth Meeting, PA, 1997.(Интернет)

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И Е-УЧЕЊЕ

доц. д-р Даниела Коцева¹, проф. д-р Снежана Мирасчиева²
^{1,2} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Анстракт: Дали е-учењето е во функција на социјализацијата? Феноменот на социјализацијата е доста популарен и акцентиран кога станува збор за едно е-општество. И покрај различните дефиниции и ориентации, мораме да прифатиме дека процесот на социјализација допрва ќе добива на значење. Дали е-учењето е во функција на општествениот развој, како и колку придонесува, се дел од прашањата кои ќе бидат анализирани во овој труд.

Клучни зборови: е-учење, социјализација, е-општество, социјален развој, функции, диференцијација.

SOCIALIZATION AND E-LEARNING

Daniela Koceva¹, Snežana Mirasčieva²
^{1,2} Faculty of Educational Sciences, University “Goce Delcev” Stip

Abstract: Is e-learning in function of socialization? These days the phenomenon of socialization is very popular in e-society. Regardless of the fact which differentiation we will accept, the process of socialization will continuously gain its popularity. Is e-learning in function of social development, how much and how does it contribute - these are the key questions which will be treated in this article.

Key words: e-learning, socialization, e-society, social development, function, differentiation.

Вовед

Социјализацијата е процес со чија помош учиме како да станеме членови на општеството, преку интернационализација на стандарди и вредности на нашето општество, како и учење како да ја одиграме нашата улога на работник, граѓанин, пријател, итн. Се смета дека во денешно време социјализацијата не е поврзана единствено со детството, иако нејзините основни средства се во семејството и училиштето. Таа продолжува во текот на целиот живот. Исто така, прифатено е, дека тоа не е процес во еден правец во кој поединците учат како да се вклопат во општеството, туку и процес во кој луѓето се во можност да ги рedefинираат своите улоги и задолженија. Оттука секое разбирање на социјализацијата, мора да се земе во предвид фактот дека тој е поврзан и со општествените промени. Во оваа смисла, некои социолошки теоретичари сметаат дека постои прекумерна социјализирана концепција на човекот во општеството, нагласувајќи го степенот до кој се интернализираат вредностите.

Што е социјализација?

Социјализацијата се состои од сите влијанија на општеството и неговите единици (групи, институции) на поединецот со која тој / таа се подготвува за преземање на социјалните улоги кои припаѓаат на него / неа, и кои ја сочинуваат личноста. Во овие процеси, лицето не врши само пасивно прифаќање на овие влијанија, туку е некој кој активно и креативно реагира и ги поврзува овие влијанија. Заедно со процесот на социјализација во научната терминологија се споменува идејата и за воспитание. Содржината на овие два термина многу тешко се разликуваат една од друга, затоа што во суштина е еден уникатен процес. Ако сакаме да направиме разлика, тогаш воспитувањето треба да се гледа како на учење на културата, односно креации на умот. Ова учење

не секогаш значи прифаќање само на информации, но тоа е секогаш важно за подготовка за преземање на улоги, формирање на карактер и карактеристики на личноста. Според наведеното, социјализација на личноста не може без воспитување. Социјализација значи дека формирањето на една личност како носител на карактеристики кои се важни за одредена заедница и поединци кои живеат во таа заедница, но тоа исто така значи формирање на личноста како универзална и генерален систем на психолошки феномени. Процесот на социјализација е комплекс во својата структура и таа често е изедначена со процесите на воспитание, образование, индивидуализација, созревање. Ако се анализира секоја од овие процеси одделно, соодветно, може да се забележи дека тоа е всушност е социјализација. Или, со други зборови, процесот на социјализација е поширока концепција која се состои од процесите на обработка, образование, индивидуализација, созревање.

Социјализација како учење на културата е процес на прифаќање на целокупната култура на општествената заедница.

Воспитанието, како дел од процесот на социјализација, значи прифаќање креации на умот. Процесот на воспитување не може лесно да се одвои од процесот на социјализација, бидејќи воспитанието, како и прифаќањето на културата, никогаш не е цел само по себе.

Социјализацијата како образование е оној сегмент на социјализација кој е институции, организации и социјални групи. Воспитувањето, исто така, како дел од социјализацијата, влијае на развојот и формирањето на личноста. Тоа се состои од свесни, научени и организирани напори и активности на општеството. Образованието најчесто се врши во специјализирани институции за да ги подготви поединците за преземање корисни општествени улоги и за формирање на посебен тип на личност. Воспитувањето е единствениот фактор на социјализација, за формирање на личноста и нејзина подготовка за преземање на улогата на возрасните. Образованието, од друга страна, е дел од воспитувањето која е поврзана со учење и пренесување на знаење, вештини и навика.

Социјализација во потесна смисла, се дефинира како социјализација во врска со развојот на социјалниот идентитет на поединецот, е процес на интегрирање на личниот и општествениот идентитет на лице со чувството на социјална припадност. Ова се однесува на развојот на свеста за себе како поединец, и претставува најважна компонента на процесот на социјализација.

Социјализација како процес на индивидуализацијата значи дека социјализацијата е процес на градење на свеста и, после тоа, градење лични надлежности и автономија на една личност. Процесот на социјализација, исто така, води кон развој на индивидуалните разлики меѓу членовите на заедницата. Персонализација значи развој на личноста со збогатување на своите индивидуални карактеристики кои ја дефинираат во споредба со други лица.

Созревање, како дел од процесот на социјализација, значи млад поединец се случува преку релативно дефинирани и законито, заемно поврзани фази во својот физички, психички, културен и социјален развој.

Како се одвива процесот на социјализација?

Постојат четири фази во процесот на социјализација. Тие се:

Примарна социјализација се одвива во семејството. На почетокот на секој процес на социјализација, како по правило, се одвива во еден поширок или потесен круг на семејството, затоа овој процес се нарекува примарна социјализација. Детето го добива своето прво знаење во семејството, формира и учи навика и вештини, развива интелектуална и други знаење (образование), и учи како да живее во општество. Истражувањата покажаа дека на топлината и поврзаноста на семејството е во позитивна корелација со успешна социјализација. Важно е дека со

социјализацијата во семејството, децата не ги формираат нивните личности само со помош на свесни акти на нивните родители, туку и низ секојдневниот семеен живот.

Секундарна социјализација се реализира, под дејство на училиштето и другите институции на системот. Тоа е производ на општеството, врз основа на социјална дистрибуција на трудот. Одејќи на училиште се поттикнува духовниот развој на детето. Училиштето е социјална заедница каде што детето се наоѓа во ситуација со јасно дефинирани правила на однесување. Социјализацијата се врши преку образование, како и преку активностите на групата која е слична и во нејзините главни карактеристики. Во моментот многу автори укажуваат дека на училиштата не треба да се препишат ексклузивно, дури и доминантно значење во социјализацијата, бидејќи многу други институции на системот имаат големо влијание врз процесот на секундарната социјализација, меѓу кои се и средствата за масовна комуникација.

Социјализација во адолесценцијата е процес на поединецот кога влегува во светот на возрасните. Оваа фаза на социјализација, главно, се согласува со пубертетот и својот крај. Оваа ера се карактеризира со стекнување на пример и модел на однесување. Овој период доведува до социјални експанзија што ги брише границите на семејство и непосредното општество.

Социјализација во поодминати години е поврзан со рок на созревање на поединецот. Социјалната зрелост, се определува како состојба во која егоизмот и егоцентризмот доминираат, со зависност од непосредната околина, со развиена конзистентноста и морална одговорност. При ваква социјална зрелост, социјализацијата продолжува со намален интензитет и низ сите општествени процеси и односи во кое индивидуата учествува. Сепак, социјализација, се остварува преку образование, кое се утврдува како постојано и доживотно.

Кои се детерминанти на процесот на социјализација?

Процесот на социјализација е определен од голем број на фактори. Тие се многубројни и различни, но следниве се основни: семејството, училиштето, различни социјални групи и средствата за масовна комуникација.

Социјализација во група на врсници во согласност со правилата на групата. Постои еден човек кој е лидер на групата, кој поседува некои карактеристики кои претставуваат вредности за членовите на таа група. Овие групи се различни во однос на нивниот број и афинитети. Нивното значење и влијание се зголемува по завршувањето на основното училиште и може да биде дури и поголемо од родителското влијание. Подоцна, нивното влијание постепено се намалува.

Социјализација преку средствата за масовна комуникација во голема мера придонесува за социјализација како целина. Овие средства за масовна комуникација обично се модерно средство кое се користи за пренос на информации, забава и разонода, како што се весници, телевизија, радио, интернет, итн. Прашањето кое се наметнува тука за влијанието на прикажување девијантно и агресивно однесување по пат на масовните медиуми за формирање на личноста. Сепак, медиумите им овозможуваат на луѓето да имаат брз пристап до знаења и информации, а со тоа и образование што е во самата основа на социјализацијата.

Што е Е-учење?

Постојат бројни дефиниции за тоа што е е-учењето, но во овој труд ќе се задржиме на една: Електронско учење или е-учење е еден вид на технологија поддржано образование / учење (TSL), каде што медиум за настава е компјутерската технологија, особено вклучувајќи дигитални технологии. Е-учење, е дефиниран како "педагогија овластена од страна на дигиталната технологија" [1]. Во некои случаи, се случува, без во-лице интеракција. Е-учењето се користи наизменично во широк спектар на контексти. Е-учење се користи за дефинирање на специфичен начин на присуство на курс или на студиски програми каде што студентите ретко присуствуваат на лице-в-лице, за пристап до образовните установи, затоа што тие учат на интернет.

Социјализација и е-учење

Овде ќе се задржиме на допирните точки на овие два процеса, социјализација и е-учење.

- Е-учење како форма на учење со помош на масовните медиуми го прави возможно за процесот на учење да се индивидуализира. Секој поединец напредокот во е-учење со свое темпо. Притоа, тој / таа самостојно ги определува начинот на изградба на неговото / нејзиното знаење. Сепак, е-учењето бара разлики и размена на искуства со што се овозможува комуникација со други лица;
- Бројот на комуникатори по себе во е-учењето може да биде прилично голема така што еден поединец оди преку процесот на социјализација на директен начин, преку размена на искуства, знаења, вештини и учење на нови;
- Лице во лице комуникација, но не во класична смисла на зборот. Со други зборови, поединците да комуницираат лице в лице, но се далеку во просторот. Интерперсонална комуникација е начин на социјализација и развивање на социјални вештини;
- Е-учењето како и социјализацијата влијае на стекнување на позитивни искуства на поединецот и овозможува нивна примена;
- Е-учењето и социјализацијата овозможува спроведување на правила за добро однесување;
- И социјализација и е-учењето го збогатуваат речникот и јазикот на учесниците во овие процеси;
- Е-учењето и самата социјализација не се пасивни процеси на учење, со активирањето на индивидуалните и секоја активност, се развива односи на интеракција, соработка и автономни вештини на лицето кое е учи;
- Овие два испреплетени процеси, исто така, имаат влијание врз развојот и градењето на карактеристиките на позитивна личност, ИТ надлежности, соработка и комуникациски вештини, тие даваат самодоверба, самокритичност, посветеност, упорност, итн .;
- Е-учењето особено го забрзува процесот на социјализација и има влијание на планот на надминување на културните разлики, предрасуди и стереотипи во врска со возраста, зрелоста, етничка припадност, пол, општествена положба, итн. Тоа ги интегрира овие димензии, влијае на нивното надминување, и поттикнува почит. Со други зборови, тоа успешно го интегрира поединецот во самиот процес на глобализацијата;
- Е-учењето и социјализацијата влијаат на промената на ставовите на поединецот и погледот на светот.

Заклучок:

Од сето изнесено погоре, може да се заклучи дека е-учењето, е во функција на самиот процес на социјализација и социјалниот развој на поединецот, бидејќи тоа е испреплетена во сите компоненти и фази на процесот на социјализација. Овој труд се обидува да ја поврзе социјализација и е-учењето како императив на 21 век. Глобализацијата на општество бара развиени социјални вештини и брза размена на информации; Затоа е-учењето е платформа и солидна основа за постигнување на таа цел и општествениот развој денес.

Литература

- Гордон М.(2004), *Оксфордски речник по социологија*, Скопје: Книгоиздавateľство МИ-АН
- Марковиќ, Д. (2001), *Социологија и глобализација*, Ниш: Универзитет у Нишу
- Мишковиќ, М. (2003), *Социологија*, Београд: Научна књига
- Марковиќ, Д. (2001), *Општа социологија*, Ниш: Универзитет у Нишу

ИКТ И ПРЕДУЧИЛИШНИТЕ УСТАНОВИ

Милена Јакимовска
Дипломиран професор по предучилишно воспитување
Детска градинка „Вера Циривири Трена“, Штип

Апстракт: Современото општество се карактеризира со интензивен развој на ИКТ (информатичко комуникациска технологија) која значајно влијае на иновации во воспитно-образовниот процес на предучилишното воспитание и образование. Оваа прва карика во ланецот на образование, мора да биде темел и подготовка за технолошка и медиумска писменост на новите генерации. Денешниве деца припаѓаат на ткн. “Аудиовизуелна електронска цивилизација”. Децата влегуваат во предучилишните установи со прилично основни знаења за управување со современите ИКТ. Се поставува прашањето каква е состојбата со образованието и подготовката на воспитачите за правилно насочување на децата во оваа област. Дали и тие самите се доволно подготвени и обучени за технологиите кои се присутни и кои допрва доаѓаат?

Во овој труд ќе биде опишана потребата за примена на современите информатички технологии во воспитно – образовната работа со деца од предучилишна возраст, како и потребата за дополнителна едукација на воспитачите во поглед на употребата на новите образовни технологии.

Клучни зборови: ИКТ, воспитувач, примена, предучилишна установа

ICT AND KINDERGARDENS

Milena Jakimovska
Graduate professor of pre-school education
Kindergarten“Vera Ciriviri Trena“Stip

Abstract: Modern society is characterized by intensive development of ICT (Information Communication Technology) that significantly affects innovation in the educational process of preschool education. The first link in the chain of education must be the foundation and preparation for technological and media literacy for new generations. Children today belong to the so-called "Audiovisual electronic civilization." Children enter preschool institutions with fairly basic knowledge about managing modern technologies. The question is what the education of preschool teacher is like and their preparedness for guiding children in this area. Are they themselves sufficiently prepared and trained for technologies that are present and yet to come?

This paper describes the need for the application of modern information technologies in educational work with pre-school children, and the need for additional education of preschool teachers regarding the usage of new educational technologies.

Key words: ICT, preschool teachers, application, preschool institutions.

Вовед

Современото општество се карактеризира со интензивен развој на ИКТ, со што се создадени услови за значајни и квалитетни промени во сите сфери на општеството. Развојот на современата технологија се одразува и на односот на општеството и поединецот кон воспитно – образовниот систем. Последната деценија на 20 век се карактеризира со брз развој на информациската технологија, кој значајно влијае и на иновации во воспитно – образовниот процес на

предучилишното воспитание и образование. Оваа прва карика во ланецот на образование, мора да биде темел и подготовка за технолошка и медиумска писменост на новите генерации.

ИКТ во предучилишните установи

Информатичкото описменување станува еднакво важно како и општата писменост. Многу земји препознале ургентност и сложеност на проблемот за компјутерско описменување на своите жители и како приоритет одредиле неопходност да од многу рана возраст на децата им се овозможи пристап на ИКТ, а особено на компјутери. Припадници на современите педагошки струења во областа на примена на компјутери во образованието на рана возраст го нагласуваат тој сегмент на образование како право на детето на предучилишна возраст да стекне богато искуство со ИКТ. Со оглед на тоа, почнуваат да се реализираат голем број студии и истражувања за примена на ИКТ во предучилишните програми, а земјите ширум светот увидуваат на значајни вложувања финансиски средства во опремување на предучилишните установи и развој на инфраструктурите, усовршување на постоечкиот воспитен кадар и квалитетна припрема на идните воспитувачи. Во современото општество децата се повеќе стекнуваат знаења пред поаѓањето во училиште, па е неопходно процесот на предучилишно воспитание и образование да се модернизира со што би се остварила взаемна поврзаност помеѓу она што децата го гледаат, слушаат, паметат.

Анџелич и Мирослављевич истакнуваат неколку препреки на модернизација на овој процес во предучилишните установи во Р.Србија и тоа:

- Нефункционален простор, недостаток на современи средства
- Страв пред нови наставни средства
- Голем број на деца во групите
- Недоволно обучен наставен кадар.

Воведувањето на информациската технологија во предучилишното воспитание и образование треба да биде остварено преку нејзина примена и интеграција на вовоспитно – образовната работа на воспитувачот која ќе има за цел

- Позитивно влијание на сите области на детскиот развој
- Подигање на квалитетот на сите сегменти на воспитно – образовната работа
- Развој на медиумска култура кај децата

Потребата и обврската да зачекориме во остварување на овие наведени цели за примена и интеграција на ИКТ во воспитно – образовната работа со деца од предучилишна возраст произлегува и од фактите дека децата од предучилишна возраст веќе длабоко зачекориле во користење на ИКТ. На тоа укажуваат резултати од многубројни истражувања. Родителите на своите деца им дозволуваат да ракуваат и употребуваат мобилни телефони, апарати, дигитални камери, компјутери ... всушност што повеќе родители САКААТ нивните деца на што порана возраст да ги совладаат тие вештини. Децата тоа го прават на свој начин, спонтано и по пат на случајност бараат пат на учење и истражување.

Во непосредната комуникација во пракса се уште се соочуваме со дилемата кај поединци: *Потребна ли е примена на ИКТ во работата со деца од предучилишна возраст?* Употребата на ИКТ во работата со деца на оваа „осетлива“ возраст бара јасно поставени правила, за да не се наштети на децата. Во една руска литература на оваа тема постојат јасно поставени правила. Еден пример: - работа со деца на компјутер треба да се спроведе со деца од предучилишна возраст од 5-7 год. Не повеќе од 3 пати неделно по 10-15 мин. Екранот би требало да биде во висина на очите на детето на оддалеченост не помалку од 50 цм. итн.

Имајќи во предвид дека промените во примената на ИКТ во предучилишниот период се одвиваат интензивно (многу предучилишни установи во земјите ширум светот набавуваат интерактивни табли и истите ги користат во своите активности) и понекогаш во неочекуван правец, од големо значење е стручните соработници во предучилишните установи, заедно со

воспитувачите да го препознаат значењето, ефектите и влијанијата на ИКТ врз развојот и учењето кај децата, да ги следат случувањата и промените во воспитно – образовниот процес.

Воспитувачите и примената на ИКТ во предучилишните установи

Интензивниот развој на ИКТ во образованието, поставува нови барања пред воспитувачите: градење и зголемување на стручните педагошко – методички компетенции за употреба на новите ИКТ. Бројни истражувања покажуваат дека воспитувачите недоволно ги користат современите ИКТ во воспитно – образовната работа и покажуваат извесна инертност и страв од употреба на истите. Причина за тоа е најчесто неупатеноста и наобразованоста на воспитувачите, бидејќи претходните генерации на воспитувачи не биле едуцирани за примена на современи технички средства. Одговорот и оправдувањето дека тие не се доволно едуцирани и се од повозрасните генерации не е оправдан, бидејќи денес постојат прилично голем број на семинари на кој можат воспитувачите да се приклучат, а кои се составен дел на нивното стручно усовршување. Да не ги спомнуваме и електронските семинари каде може да се учи по своја желба и време. Со цел развивање на професионалните компетенции на воспитувачот за примена на ИКТ во работата со деца од предучилишна возраст, воспитувачот е оној кој мора континуирано да се усовршува низ разни облици на едукација: курсеви по информатика, разни сајтови или стручни литератури на овие теми.

Заклучок

Современата комуникациско-информатичка технологија пред човековото општество поставува нови можности, но и нови предизвици. Информатичко – технолошкиот аспект на современиот живот е вграден и во воспитно – образовниот систем како подрачје кое поддржува, поттикнува и го обликува детскиот развој. ИКТ не би требало да ги заменат активностите како што се креативна игра, физичка активност, надворешните искуства, социјалните интеракции кои се многу важни за развојот на детето. Да би бил успешен образовниот систем треба постојано да ги следи современите трендови и да ја применува современата технологија. Децата уште од најрана предучилишна возраст, треба да се запознаваат со современите ИКТ; а еден од нив е и компјутерот. Интеграцијата на ИКТ во воспитно – образовниот процес со себе го носи и прашањето за стручноста на воспитувачите. Да се оспособат и стручно усовршат воспитувачите како и да се подготват за процесот на доживотно учење и чести промени во ИКТ представува процес кој не може да се прескокне.

Литература

- Andjelic, S., Milosavljevic, G. (2007): Nove informacione tehnologije u obrazovanju dece, <http://ajdinpametna.blogspot.ba/arhiva/?start=10> (10.2.2014.)
- Stošic, L. (2011): Primoreljenosti vaspitaca u oblasti tehnickog i informatickog obrazovanja, Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja, Tehnicki fakultet, Cacak <http://www.ftn.kg.ac.rs/konferencije/tio2014/PDF/615%20Stankovic.pdf>

**ТОЛЕРАНТНОСТА И УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЈА ВО
МУЛТИКОНФЕСИОНАЛНО ОПШТЕСТВО
(МАКЕДОНСКИ СЛУЧАЈ)**

Проф. д-р Тодор Чепреганов¹, м-р Соња Николова²

¹Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, ²ЛС - Штип

***Апстракт:** Едно од најосетливите прашања во мултиетничките општества е како да се дојде до толеранција меѓу учениците од различна (етничка, верска, расна) средина? Дали тие треба да знаат повеќе за нивната национална историја, историјата на етничките групи во земјата во која живеат или историјата на државата на нивното потекло и како до толеранција во учебниците по историја кога имаше вооружен конфликт меѓу етничките групи? Дали е можно да имаат и иста перцепција за етничкиот конфликт од двете групи? Дали е можно да имаат исти херои од тој конфликт? Кој би можел да ја пишува историјата на етничките групи, историчарите од иста етничка група или историчарите од другата етничка група? И покрај сè единствениот начин да се промовира толеранција (етничка, верска, расна, полова) на младите луѓе сеучилишните системи а во нивна служба наставните програми меѓу кои и наставната програма по историја. Училиштата се примарните средини каде учениците од различна етничка, верска и расна средина се среќаваат, разговараат, учат и преку дружење се обидуваат да ги надминат стереотипите за секој од нив.*

***Клучни зборови:** образование, училиште, наставна програма, учебници по историја, етнички групи, конфликт*

**TOLERANCE AND HISTORY TEXTBOOKS IN MULTIETHNIC AND
MULTICONFESSIONAL SOCIETY (MACEDONIAN CASE)**

Prof. PhD Todor Chepreganov¹, M.A, Sonja Nikolova²

¹Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" Stip, ²Local government - Stip

***Abstract:** One of the most sensitive issues in multi-ethnic societies is how to get to the tolerance between students of different (ethnic, religious, racial) environment? Do they need to know more about their national history, the history of ethnic groups in the country in which they live, or about the history of the country of their origin and how to reach tolerance in textbooks of history when there had been an armed conflict between ethnic groups? Is it possible that both groups have the same perception of their ethnic conflict? Is it possible to have the same heroes of that conflict? Who could write the history of ethnic groups, historians from one ethnic group or historians from the other ethnic group? However, the only way to promote tolerance (ethnic, religious, racial, gender) in young people is the educational system with its curricula, including the history curriculum. Schools are the primary environments where students from different ethnic, religious and racial environment meet, discuss, learn and socialize through trying to overcome stereotypes about each of their groups.*

***Key words:** education, school, curriculum, history textbooks, ethnic groups, conflict.*

Вовед:

„Толеранцијата е магичен збор, кој во денешно време ни е многу потребен. Тој е поттикнат од знаење, отвореност и слобода на мисла. Тоа е хармонија во разликата, вредност што го прави

можниот мир“.²⁸ Навистина вака како што е напишано претставува идеална рамка за она како треба да се однесуваме еден кон друг во едно мултиетничко и мултиконфесионално општество. Но дали тоа го имаме во практика? Сигурно дека претходната реченица би имала смисла, а единствениот начин да се промовира толеранција (етничка, верска, расна, полово) на младите луѓе, е преку училишните системи. Училиштата се места каде што учениците од различна етничка, верска, расна, половасредина се среќаваат, разговараат, учат и преку дружење се обидуваат да ги надминат стереотипите за секој од нив. Но, за жал желбите се едно, а реалноста сосема друга. Живееме во општество кое е поделено и по вертикала и по хоризонтала. Прашањето кој е патот до толеранција кога учениците од различна (етничка, верска, расна, полово) средина не се среќаваат еден со друг во училиштата? Дали тие треба да знаат повеќе за нивната национална историја, историјата на етничките групи во земјата во која живеат или историјата на државата на нивното потекло? Како до толеранција во учебниците по историја кога имаше вооружен конфликт меѓу етничките групи? Дали е можно да имаат иста перцепција за етничкиот конфликт од двете групи? Дали е можно да имаат исти херои од тој конфликт? Кој би можел да ја пишува историјата на етничките групи, историчарите од едната етничка група или историчарите од другата етничка група? Несомнено има безброј прашања, но многу малку одговори. Мултиетничноста подрабира во прв ред *толеранција* во сите сегменти на општественото живеење. А дали тоа го имаме во Р. Македонија? Би рекле, не. *Толеранцијата* е најчесто употребуванио збор и тоа во ситуации кога имаме несакани изблици на национал-шовинизам особено меѓу двете најголеми етнички заедници. Рековме дека можното решение лежи во процесот на образованието. А дека нешто навистина не е во ред со она што ни се случува во процесот на образованието, е и декларацијата која на 9 септември 2009 година беше потпишана за деполитизација на образованието, мултиетничка толеранција и ненасилна комуникација, со цел дистанцирање на образованието од политиката и од политичките текови во општеството, континуирано унапредување на образовниот процес преку имплементација на принципите на меѓуетничка и културна толеранција, промовирање на дијалогот како начин за мирно решавање на конфликтите, сеопфатна деполитизација на образованието и намалување на одредени меѓуетнички тензии помеѓу учениците, родителите, наставниците и другите општествени чинители. Декларацијата е потпишана од невладиниот сектор во областа на образованието и Министерството за образование и наука на Република Македонија.²⁹

Ќе цитираме само два члена од декларацијата:

„1. Зголемување на стручните капацитетите на наставниот кадар за соодветно реагирање во тензични ситуации преку континуирано професионално образование за медијација, мировно решавање на конфликти и афирмативна комуникација.

2. Имплементирање на проекти за интензивна социјализација и дружење на учениците, особено од различни етнички заедници, каде што акцентот е ставен врз креативноста и инвентивноста на учениците.“³⁰

Кога во општеството се донесуваат вакви декларации треба да ни биде јасно дека нешто не е во ред со процесот на мултиетничноста. Тоа покажува дека местото кое треба да биде центарот на мултиетничноста *училиштето* е центарот на *поделбите*. Постојани етнички конфликти на учениците на различни етнички заедници, а во најголем дел меѓу македонската и албанската. Сигурно дека тоа претставува голем проблем за институциите на самата држава. И затоа се прибегнува кон донесување на декларација, што во други услови не би било потребно. Сигурно дека сето она што ни се случува во образовниот процес, тензични ситуации и конфликти во училиштата го условило донесувањето на декларацијата. Но, дали има ефект. Според нас скоро

²⁸http://www.radiomof.mk/radiomof_backend/tolerantsija-magichen-zbor-koj-mnogu-ni-e-potreben/.

²⁹<http://monarhiva.mon.gov.mk/index.php/novosti/309-ddo1>.

³⁰Исто таму.

никаков. Факт е дека корените за состојбата влечат од поодамна, но свој интензитет добија по 1991 година, по осамостојувањето на Р. Македонија. Падот на Берлинскиот ѕид во 1989 година го означил крајот на едностранскиот систем во голем дел од Југоисточна Европа. Со ова, "затворениот ум" паднал. Слободната комуникација беше овозможена со земјите кои дотогаш беа од другата страна на железната завеса. Дојде со целосна смена на општественото стројство. Променената несомнено се рефлектираше и во областа на образованието. Веднаш се пристапи кон изработка на нова наставна програма по историја за основното и средното образование. Требаше да се напушти процесот на идеологизација и политизација на историјата кој дотогаш беше присутен. Се формира комисија од страна на Министерството за образование и физичка култура за подготовка на наставната програма. Новата наставна програма влезе во употреба во учебната 1991/2 година. Таа беше направена на поделен модел на концентрично хронолошки принцип. Според овој принцип наставните содржини се изучуваа на две нивоа (основно и средно образование). Што беше основниот придонес за новата наставна програма? Основната промена беше поврзана со промена на текстовите кои имаа југословенски контекст. Голем дел од содржината на учебниците по историја, до 1991 година, се однесуваа на настаните поврзани со југословенската историја. Доминантно место и беше дадена на историјата на Комунистичката партија на Југославија и Народна Ослободителна војна. А што носеше новата наставна програма? Во основа новата наставна програма донесе македонизација и оживување на националниот романтизам. Односно, се она што дотогаш беше ставано на страна, од југословенската историографија, сега дојде во преден план. На пример: содржини кои се однесуваат на историјата на античка Македонија, македонската династија, Филип II, Александар Велики, национално-ослободително движење и т.н. доминираше во новата наставна програма. До тогаш овие содржини или не беа застапени или беа делумно застапени во наставниот план. Треба да се забележи дека во периодот по 1991 година во наставните програми по историја имаше и содржини кои се однесуваа на националните малцинства. Всушност, имаше 2-3 наслови само за албанското малцинство. За другите малцинства немаше ниту еден збор. Овој концепт беше во употреба до 1995 година, кога новата комисија беше формирана со задача да подготви нова наставна програма. Целта на Комисијата беше да се направи програма, која мораше да изгради свест за лојални граѓани на македонската држава. Наставната програма, беше направена врз основа на регионален и компаративен приод со цел да се направи придонес за мирот, толеранцијата, критичко мислење, добрососедски односи и др. Сепак, и покрај сите напори да се дојде до една современа наставна програма, практиката покажа многу малку резултати. Се покажа, како правило, уште еднаш наставната програма и даде приоритет на политичката историја. Содржини за националната и светската културна историја, националното и светското наследство, проучување на религиите, општите европски и интегративните процеси во светот беа минимално застапени. Министерството за образование и наука, во рамки на генералниот курс за реформи на земјата, во 2000 година, формира работната група, кои ги именува министерот, а која работеше на текстот на Предлог-стратегија за развој на образовниот систем на Република Македонија. Предлог-Стратегијата беше презентирана пред домашната јавност и меѓународната заедница во Република Македонија во почетокот на јуни 2000 година, а на 14 јуни Владата на Република Македонија го прифати документот. Во тие рамки требаше да се стави и наставната програма по историја. До тогаш Наставната програма беше централизирана со строга потврдена методологијата на изработка. Наставната програма ги фаворизираше наставните методи во кои професорите ја имаа главната наративна улога а учениците/студентите беа во позиција да гледаат и да слушаат. Концептот на наставната програма беше насочен единствено кон елаборација на наставните содржини, но не и за остварување на целите поврзани со стекнување на знаење, способности и вештини. Најсериозниот недостаток на програмата беше отсуството од учење преку истражување и проектни активности. Отсуството на врска помеѓу овие елементи доведе да се нагласен академизам, енциклопедизам, отсуство на функционални знаења, способности и умешноста, критичко размислување, и отсуството на задоволство на студентите во текот на учењето.

Со цел да ги реши овие недостатоци Министерството ги донесе следните мерки, кои требаше да доведат до поефикасно образование:

- да се модернизира и да се развие наставната програма со цел да се задоволат потребите на секој човек;

- Да се усогласат наставните програми со потребите на образовниот процес;

- Да се стави во задолжителното образование државна децентрализирана наставна програма, која се состои од задолжителен и изборен дел;

- Дефрагментирање на наставната програма;

- Зголемување на квалитетот и трајноста на стекнатите знаења;

- Зголемување на социјално-интегративна улога на образовните институции.

За остварување на таа цел Министерството ги предвиде следните активности:

- Создавање на национално тело за изработка на прифатливи државни децентрализирани наставни програми и формирање на комисии за изработка на различни видови на наставни програми;

- Подготовка и развој на стандарди (глобално и национално до ниво на образовните институции) за изработка на програма;

- Креирање на универзитетско тело/здружение на Факултетот кое ќе ги едуцираат идните наставници/професори за стандардизација на наставната програма.

Овој пристап на Министерството во однос на реформите во образовниот процес даде некои резултати за кратко време. Беше направен чекор за подготовка на нова наставна програма по историја. До тогаш подготовката на програмата е правена во еден затворен круг на лица (Комисијата беше составена од претставник од Бирото за развој на образованието, универзитетски професори (2), научни работници (2), еден професор од средно образование и еден албански и еден турски професор). По 2000 година оваа комисија мораше да подготви наставна програма за сите години на средното образование, но за многу кратко време кратко време (за еден или два месеци).

Она што беше недоволно, беше неможноста да се направи детална анализа за реалните потреби на учениците и наставниците/професорите и отсуството на јавна дискусија. Комисијата составена од 5-6 лица требаше да ја одреди судбината на целата настава по историја. Сепак, промената дојде во текот на 2003 година, кога е донесен новиот наставен план за четирите години на реформираното гимназиско образование. Оваа програма се разликува од сите кои постоеле до тогаш. Новиот методолошки и дидактичкиот пристап беше спроведен. Наместо концентрично хронолошки се пријде на тематски пристап. Всушност, неколку предмети од светската историја, европската историја, историјата на Балканот и национална историја беа утврдени. Овој предмет вклучи содржини, кои се потребни за една учебна година. Учениците и наставниците/професорите имаа можност да изберат теми во согласност со нивните интереси. Првата година од спроведувањето на овој пристап, покажа дека тој ќе биде многу успешен. Всушност, со овој пристап, без учебници по историја, самите наставници/професори беа принудени да се занимаваат со истражувачка дејност, а во исто време да ги вклучат и студентите да работат на проектот на утврдените теми, и да ги презентираат пред учениците од класот. На овој начин, новиот пристап даде можност за развивање на критичко мислење на на учениците, како можност за дискусија на различни теми. Она што треба да се потенцира е дека новиот пристап даде свој придонес кон зголемување на толеранцијата, почитувањето на спротивни мислења, разбирање на разликите и мултикултурниот живот, разбирање за можноста од постоење на повеќе вистини освен една. За прв пат по осамостојувањето на Република Македонија во 1991 година, и по првата реформа на образованието и наставната програма, сè до 2002 година, Комисијата за одобрување на учебниците по историја го укина монополот на користење на еден учебник по историја од една издавачка куќа. Во употреба беа ставени 5 до 7 учебници по историја за петто и шесто одделение од основното образование. Несомнено, имаше позитивни и негативни реакции за тоа. Може да претпоставите дека имало уцени и корупција. Меѓутоа, мразот беше скршен, а плурализмот влезе во наставата по

историјата. Но, тоа не беше единствената придобивка од оваа реформа. Учебниците добиени со друг изглед и содржина за прв пат. Методолошкиот и дидактичкиот пристап беше значително подобрен. Всушност, стариот систем наставник-ученик, објект-субјект беше напуштен. Новата програма даде можност за повеќе критички став на студентите кон наставата. Пристапот е направен кон подготовка на проекти, почесто присуство на терен, во посета на музеи, институти. Процесот на меморирање на години, настани, личности беше минатото. Започна процесот во кој учениците требаше да ја имаат главната улога. Оваа промена и после сè, е резултат на многу активности направени од страна на Советот на Европа и Министерството за образование. Во овој процес значајна улога имаа многу невладини организации, кои организираа семинари и конференции со задача да се направи промена на методите на предавање, размислување и учење на историјата. Во меѓувреме, имаше еден проблем, кој даде повод за загриженост. Часовите по историја во процесот на образованието се намалуваа. Предметот историја до тогаш беше задолжителен за сите одделенија на средното образование, но од таа година стана избран во четврта година. Како ќе биде прифатен зависеше од содржината која ќе биде понудена. Тука се појави еден проблем повеќе. Комисијата имаше сериозна дилема: да се научи само историјата на Балканот, без Светската и европската историја, или да се направи комбинација од светска, европска и балканска историја. Сепак преовладуваше мислење: Европа не учи за нас, тогаш зошто ние треба да научиме за нив. Сепак, се сметаше дека треба да се најде соодветно решение. Треба да се истакне дека до 2001 година, не постоеше консензус помеѓу претставниците на албанското малцинство и Македонците во Комисијата за наставните програми по историја. Поради мнозинскиот принцип претставниците Македонци, ги надгласуваа барањата на Албанците. Комисиите често работеле без присуство на албанските пратеници. Наставната програма не беше воведена во сите делови на Република Македонија. Професорите Албанци држеа предавања од историските учебници печатени во Албанија. Со ова, ние имавме дихотомија во презентацијата на историјата.

Да потсетиме, имаше етнички конфликт во Македонија меѓу Албанците и Македонците во 2001 година. Тој конфликт (кој сè уште не е дефиниран) направи нова клима во односите меѓу Македонците и Албанците. Како што е случај со секоја војна, оваа војна под Европски патронат заврши со мировен договор, познат како рамковен договор (август 2001). Македонија со овој договор беше дефинирана како држава на заедници. Македонските Албанци, кои според статистичките податоци се 25%, со овој договор добија можност да бидат застапени во сите државни институции и да ги користат албанскиот јазик во сите заедници, каде што тие се 20%. Овие промени, исто така, се регулирани со уставни амандмани. Со тоа, започнаа промените во други сфери на општествено-политичкиот и културниот живот. Радикалните промени, се случија и во образованието. Беше отворен универзитет (познат како Stulov универзитет) под покровителство на Европа. Предавањата на овој Универзитет се изведуваат на албански, англиски и делумно македонски. Се отвори уште еден универзитет (именуван како универзитет во Тетово) а предавањата на овој Универзитет се изведуваат на албански јазик, а делумно и на македонски јазик. Со еден збор: целиот општествен живот се промени. Се појави потреба за прилагодување на наставната програма за историја. Во 2003 година, Министерството за образование и наука назначи нова Комисија за подготовка на програмата од петто до осмо одделение. Оваа комисија беше составена од 12 членови: 6 Македонци, 5 Албанци и 1 Турчин. Србите, Бошњациите, Ромите, Власите не беа застапени. Комисијата мораше да се подготви наставната програма која ќе биде во употреба од 2004 година. Но, ова беше само уште еден реално постоечки проблем во подготовката на наставната програма. Министерството бараше од Комисијата да ја заврши својата работа на наставната програма во многу краток временски период - од еден до два месеци. Во таа ситуација, ништо друго не е можно, освен за механички кретење на материјалот од учебниците по историја. Во исто време, условите на едно мултикултурно и мултиетничко општество направи некои реални проблеми. Всушност, во овие услови беше многу тешко да се дефинираат стандардите и методологијата врз основана на кој требаше да биде направена новата наставна програма. Во исто

време, за прв пат, Комисијата се сретна со нов пристап во изготвувањето на наставната програма. Во што се состоеше новиот пристап? Ако 5-6 лица дотогаш правеа програма, сега имавме комисија, која брои 12 лица (6 македонски, 5 Албанци, 1 Турчин). Може да се каже дека Комисијата беше речиси рамноправна, во однос на Македонците и Албанците. Прашањето беше, дали беше можно да се смират различните страсти, емоции и фрустрации во врска на застапеноста на Албанците во наставната програма до тогаш, и како и другите да бидат претставени? Тоа беа прашања, кои се појавија пред комисијата од првиот момент на нејзината работа. Во новата наставна програма од 2004 година за основно образование и 2005 година за средно образование, мораше да се најде рамнотежа помеѓу историјата на мнозинството (Македонци) и заедниците. Така во новата наставна програма застапеноста на содржината беше: општа историја за седмо и осмо одделение застапени со 19%, со македонска историја 34%, историја на Албанија со 25%, турската и бугарската со 3%, српската и грчката со 1,5%, историја на соседите со 10%, на Власите 0,7%, и историјата на Бошњациите и Ромите со 0%. Се дојде во позиција да имаме скоро бинационална историја во учебниците по историја на македонски и на албански јазик. Како дојдовме до ова? Имајќи предвид дека Албанците имаат свои школи на свој јазик од градинка па сè до универзитет сакаат да имаат и повеќе часови за историјата на Албанија. За да се направи ова, сигурно дека мораше да се намалат некои наслови од општа, европска и балканска историја. Наместо на културната историја, секојдневниот живот, социјална историја, политичка историја сè уште доминираше. Проблемот беше како да се имплементира оваа програма кога има само 72 часа по историја, а 55-60 содржини во наставната програма. Соломонското решение беше во флексибилно учење. Тоа значеше дека албанските професори може да изберат на пример 5-8 содржини од македонската историја, и Македонците од албанската историја како задолжителна содржина. Ова беше единствено решение, бидејќи другите решенија водеа кон тоа, да се започне со концепирање на наставна програма на македонски и на албански јазик. Во тој момент наставната програма го имаше својот тест во училиштата. Немаше место за другите заедници во наставната програма за историја, со исклучок на Власите (само еден содржината). Несомнено дека мора да се направи, но на сметка на кого? Секако, дека тоа би било на сметка на европската и светската историја. Не постои можност да се направи намалување на историјата на народите Балканот, бидејќи ние ќе се изгубиме во егоцентризам и ќе дојдеме во ситуација да постоиме самите за себе т. е. да имаме само македонски и албански историски содржини. И овде се постаува прашањето, како и дали е можно градење на толеранција во сепарирано образование како што е нашето?

Заклучок

Досегашното искуство покажува дека тоа води само кон продлабочени поделби, кон нетолеранција и конфликти. Сигурно, наше мислење е дека единствено образование со мешани паралелки во кои сите заедници ќе бидат присутни е решението за *толеранцијата* и за меѓусебното почитување во едно, ако сме такво, мултиетничко, мултикултурно и мултиконфесионално општество. Во овој контекст не треба да се заборават зборовите на Меркел од 2010 година дека „Мултикултурализмот во Германија целосно пропадна“³¹, а истото го тврди и британскиот премиер Дејвид Камерун во 2011 кога истакнувајќи дека „Мултикултурализмот не успеа“³². Каде сме тука ние?!

Литература

- Атанасов, Г. (2011). Мултикултурализам-што сега?. *Радио Слободна Европа*. <http://www.makdenes.org/content/article/2304988.html>

³¹<http://www.jutarnji.hr/merkel--koncept-multikulturalnosti-u-potpunosti-je-propao-/895820/>.

³²<http://www.makdenes.org/content/article/2304988.html>.

- Декларација за деполитизација на образованието, мултиетничка толеранција и ненасилна комуникација, (Скопје, МОН, 9 Септември 2009). <http://monarhiva.mon.gov.mk/index.php/novosti/309-ddo1>.
- Видачек, М. (2012). Толеранција- магичен збор кој многу ни е потребен. *Радио МОФ*. http://www.radiomof.mk/radiomof_backend/tolerantsija-magichen-zbor-koj-mnogu-ni-e-potreben/
- Trkanjec, Z. (2010). Angela Merkel:Multikulturalizam u Njemačkoj u potpunosti je propao. *Jutarnji list*. <http://www.jutarnji.hr/merkel--koncept-multikulturalnosti-u-potpunosti-je-propao-/895820/>

УДК 37.011.(497.7)"14/15"
(прегледен труд)

УЧИЛИШТЕТО КАКО ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНА ИСТИТУЦИЈА И ПРОСВЕТАТА - НЕКОГАШ И ДЕНЕС

м-р Милена Ристова-Михајловска¹, м-р Наташа Лазарева²

¹Општина Штип, ²СОУ Гимназија „Славчо Стојменски“ Штип

Апстракт: Целта на овој труд е да се направи приказ и паралела на образованието некогаш и денес, односно просветата некогаш и денес. На самиот почеток правиме една ретроспекција на просветата што се јавува на нашите простори во периодот на XV и XVI век – период во кој македонската книжнина и јужнословенската писменост се гаат, негуваат и развиваат, исклучиво, во манастирските книжевни центри. Притоа, ги истакнуваме и неколкуте училишта што во тој период се појавуваат на нашево тло. Паралелно на тоа даваме приказ на просветата, училиштето и образовниот процес денес. Современото училиште со себе го носи/вovedува и лидерството како процес во кој поединецот делува на другите луѓе поради остварување на одредени цели, но и управува со организацијата за таа да стане поуспешна и компактна. Паралелно на второво, ги истакнуваме лидерите-книжевници и просветители од Средниот век, кои со својата книжнина и дејност ги градеа темелите на современиот образовен систем.

Клучни зборови: современ лидер, директор-менаџер, средновековни дејци-лидери, средновековно и современо училиште

SCHOOL AS AN EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE PAST AND IN THE PRESENT

Milena Ristova Mihajlovska¹, Natasa Lazareva²

¹Municipality of Stip, ²SMSGimnazium “Slavco Stojmenski”Stip

Abstract: The purpose of this paper is to give a description and show a parallel of education in the past and today. At the beginning we make a retrospection of education in our area during XV and XVI century - a period in which Macedonian literature and South Slavic literacy were cultivated, nurtured and developed exclusively in the monasterial literary centers. Moreover, we highlight several schools that appeared in that period on our soil. Parallel to that we present education, school and the educational process today. Modern school bears / introduces leadership as a process in which an individual influences others in order to achieve some specific objectives and manage the organization to make it more efficient and compact. Parallel to the latter, the authors highlight leaders-writers and educators from the Middle Ages who, with their works and activity, built the foundations of the modern education system.

Key words: modernleader, director-manager, medieval leaders, medieval and modern school.

Македонската просвета во XV и XVI век

Во текот на последната четвртина на XIV век средновековната литература и култура на јужнословенските простори го достигнува вториот расцвет на својот развиток. Тој духовен подем се прекинува со завладувањето на отоманските Турци. Тоа го одбива нашиот народ од патот на неговиот културен развиток, го забавува и го продолжува феудализмот со векови. „Во тој период мноштво манастири, цркви и развиени градови се претвораат во руини или се лишени од лицето на земјата. Заедно со тоа се уништени и ценети уметнички творби, горат уникатни ракописи, исчезнуваат засекогаш цели библиотеки“ (Петканова, 1997). Во првите векови на ропството (XIV-XV век) книжевниот живот, општо земено, се сосредоточува главно во манастирите. Тие се издигнуваат како најважни, а во некои области и единствени центри на просвета и книжнина. Тука се чуваат книги од добрите, стари времиња, се поддржуваат старите калиграфски традиции, се учи црковно пеење на свој јазик. „Во XV и XVI век културниот живот на јужнословенските простори е најизразен во следниве книжевни огништа: Рилскиот манастир и Кратово со Лесновскиот книжевен манастир. Овој факт има свои општествено-економски и политички причини“ (Петканова, 1997). Во XV и XVI век во споменатите манастири се создаваат поблагопријатни услови за книжевен труд. Тие се наоѓаат во близина на Србија, која во средината на XV век е сè уште слободна. Во Србија во XV век се создава и опстојува значителен книжевен живот. На крајот на векот се става почетокот на печатеното дело, а во XVI век многу печатени книги од Србија преминуваат во Македонија и Бугарија. Освен тоа, во споменатите книжевни манастирски центри во континуитет опстојуваат непрекинатите врски со Атон. Таму се собрани голем број монаси и се чуваат многу богати библиотеки. Атон со своите книжевни традиции успеа да го зачува и поддржи споменот и делото на нашата стара книжнина. Од големо значење е и културната улога на Охридската архиепископија, која ја зачувува својата самостојност до XVIII век. На почетокот на XV век, откако завладуваат со овие простори, турските освојувачи, според зборовите на Владислав Граматик, извршуваат „опустошувања и крвопролевања“. Тогаш е нападат и комплетно разорен и Рилскиот манастир. Но, и покрај тоа, Манастирот останува цврсто популарен меѓу населението. По неколку десетолетија запустување, Рилскиот манастир успева фениксовски да воскресне од пепелта за да се претвори во најсилен светилник на старата книжнина. Манастирот започнува да игра огромна национална улога, посебно кога во него се пренесени моштите на Јован Рилски од Трново во 1468 година. Кон Рила со трепет и почит се поклонуваат поклоници од целиот Балкан за да изразат не само духовни, туку и патриотски чувства. Манастирот брзо закрепнува и се збогатува.

Книжевни дејци-лидери и просветители од XV и XVI век

Во оние тешки времиња во кои Солун, Трново, Цариград и големи други центри на христијанската култура сериозно имаат пострадано и ја имаат изгубено својата првостепена улога, Рилскиот манастир со својот духовен, патриотски и книжевен отпор претставува едно од средиштата на христијанството и на православието воопшто, на Балканскиот Полуостров. Одново се бара помошта од веќе истакнати книжевници, кои работат во близина на Манастирот, меѓу кои и Владислав Граматик, кој пишува *Расказ за пренесувањето на моштите на Јован Рилски од Трново во Рилскиот манастир* и составува зборници за потребите на обновената област. Со Рилскиот манастир се поврзува и Димитар Кантакузин, кој напишал *Житие, Похвала и Служба на Јован Рилски*. Така со судбината на Рилскиот манастир се поврзуваат двајцата големи книжевници на XV век, или поточно тие стануваат значајни писатели, благодарение на барањата на Рилскиот манастир и на збиднувањата што се случуваат во и околу него. Друго важно книжевно огниште во текот на XV и XVI век е Кратово што се издига како богата рударска населба. Економски стабилен и ослободен од даноци, градот Кратово во тој период живее релативно спокојно и има можност да

се развива како книжевен центар. Влијание во културна смисла доаѓа од блискиот Лесновски манастир „Свети Гаврил Лесновски“, во кој во XIV век се развива богата и активна книжевна дејност. Во Кратово се пишуваат книги како за сопствени потреби, така и за потребите на други градови и храмови. Тука има добро подготвени преписувачи - калиграфи и книжевници со творечки можности. До наше време достигнуваат имињата на некои од нив. Во втората половина на XV век во Кратово работи дијак Димитар. „Во 1466 година тој го препишува Номоканонот по порака од охридскиот архиепископ Доротеј за потребите на Охридската соборна црква“.(Петканова, 1997). Друг истакнат кратовски книжевник, односно преписувач е поп Лазар. Во 1564 година пишува зборник во кој се наоѓа најстариот препис на житието на Николај Нови Софиски, а во 1571 година препишува минеи. Во Кратово твори и поп Јоан. Трудолубивиот, начитан и искусен книжевник, кој зад себе оставил низа дела и уште толку автографи, Владислав Граматик, во манастирот Матејче создава неколку обемни зборници што со право му ги прилепуваат атрибутите на посветен, деноноќно работлив книжевник и деец со богата лектира. Според сите фактографски индикации, најверојатно, крајот на животот го поминува во Рилскиот манастир, каде обучува и им помага на други книжевници, негови соработници, ученици и следбеници. Оваа претпоставка се базира на фактот дека во 1483 година тој зема учество во пишувањето на зборник заедно со рилскиот монах Мардариј, кој според повеќе извори е негов близок книжевен соработник. По 1483 година трагите на Владислав Граматик се губат, поради што се претпоставува дека е можно да починал околу 1485 година. Владислав Граматик е составувач на неколку енциклопедиски зборници во кои оставил записи, главно, за времето и местото на нивното пишување. Дека Владислав Граматик творел во манастирски услови сведочи и од него оставениот „Шестоднев“, напишан исто така во Жеглиговскиот манастир. Трудот ни е познат во препис од Мардариј Рилски од 1480 година. Од зборниците на Владислав Граматик, објавени се само одделни статии од нив. Зборниците целосно не се издадени и покрај тоа што овој плоден книжевник го заслужува тоа. Рековме дека има создадено обемни дела. Нивната содржина е богата, повеќето ракописи му се гломазни. Грижливо се напишани од нивниот книгољубив создавач. Чувајќи ја и негувајќи ја традицијата на средовековната орнаментика, Владислав не само што се грижел за правилен и читлив препис и ракопишување на зборниците, туку ги оформувал со уметнички цртани винети и разноцветни наслови и заглавија. Од нивната содржина се гледа дека Владислав познава широк круг на писатели, дека неговата култура за времето во кое живее и твори е мошне висока. Во зборниците тој одредува место за извесни стари христијански автори и за истакнати византиски автори од XIV век. Во неговите зборници се поместени: „Житие на Иван Рилски“ и „Житие на Иларион Мегленски“ од Ефтимиј, „Похвално слово за Филотеја“ од Јоасаф Бдински, творби на Григориј Цамблак и на Димитар Кантакузин. Во зборниците среќаваме, освен дела од XIV и XV век, и уште постари творби од IX и X век: „Пространото житие на Кирил и Методиј“ и др. Тој интерес и кон раната и кон подоцната литература покажува дека Владислав Граматик бил воспитан во најдобрите традиции на таа литература. Владислав Граматик е тесно поврзан со проблемите на своето време. Тоа се гледа од изборот на некои од творбите и одговара на современите собитија. Се наложува и фактот дека општо во зборниците на книжевникот се наоѓаат 27 творби насочени против Латините. Некои од нив се преписани два пати - прво во *Зборникот од 1456 година* и повторно во *Загрепскиот панегирик од 1469 година*. Тоа се должи на засилените претензии на Римската црква кон епархиите на Цариградската патријаршија и има однос кон светогорските манастири во XV век, против некои тенденции за обединување со католичката црква. Граматик зазема определена идејна позиција и се бори за чистотата и независноста на православиеото, преку селекцијата на полемичките творби меѓу основните западноцрковни сфаќања. Живиот однос на писателот кон современите активности се гледа најдобро во неговата оригинална творба „Расказ за пренесувањето на моштите на Иван Рилски од Трново во Рилскиот манастир“, наречена во науката „Рилска повеќест“. Оваа творба разоткрива нови црти од портретот на книжевникот, кој сепокажува не само како трпелив преписувач - калиграф, туку и критичен редактор, познавач на разноразни творби и жанрови, но и интересен творец.

Грамастик се пројавил како талентиран раскажувач, кој умее да ја предаде атмосферата на времето. Тој раскажува веродостојно без да се служи со хагиографските шаблони, типични за средновековието. Чудесниот елемент кај него е ограничен и не му се дава големо значење. Писателот не се вовлекува во голема цитатност. Тој е убедлив, бидејќи во него општата фразеологија отстапува место на конкретна подробност при документирањето на настаните. Во неговите творби се спомнуваат многу лица со имиња и титули: (амир Мохамед, царица Мара, епископ Јаков, презвитер Јаков, јеромонасите Јоасаф, Давид, Теофан и др.), редица месности и села (Трново, Никипол, Софија, село Граница, Лешница, Орлица, Врбица и др.), се споменуваат имиња на реки (Марица, Илина, Росица, Рила), се соопштува времето на престој на едно или друго место, растојанијата, се изрекуваат донациите. Владислав го восприема естетскиот стил на излагање, во кој емоциите се во определени рамки, а стремежот кон конкретност и документираност создава доверба кон творбата. Авторот нема задача да поучува, да советува, да пофалува, ниту да полемизира, туку да раскаже и да даде колку што е можно поточни сознанија за едно важно собитие, настан, личност и сл.

Училиштето ВО XV и XVI век

Во книжевна смисла, во најоживеаните центри во текот на XV и XVI век се развива и дејноста на училиштата. Во Софија имало две училишта за свештеници. „Во Кратово имало училишта и тоа крајот на XV век и во текот на целиот XVI век, можеби, во самиот град или во Лесновскиот манастир. По обновувањето на Рилскиот манастир и со доаѓањето на многу монаси во манастирот, таму е уредено училиште, а продолжуваат да функционираат и манастирите атонски, незасегнати од турската инвазија“ (Петканова, 1997). Како оживеани во книжевна смисла во XVI и во текот на XVII век во Македонија се сметаат и скопските манастири (во Нерези и Марковиот манастир), Слепенскиот манастир (Прилепско), манастирот „Трескавец“ (Прилепско) и „Бигор“ (Дебарско). Општо заедничко за сите овие манастири е што во нив во овој период не се создава оригинална литература, туку се работи на препишувачка дејност. Главно, се препишуваат книги со богослужбен карактер: евангелија, псалтири, триоди, минеи, поретко зборници. Голем дел од зачуваните ракописи се прекрасно оформени, го задоволуваат естетското чувство на читателите. До 60-тите години на XV век не ни е познато значајно книжевно дело, ниту име на познат и плоден препишувач, автор, компилатор, преведувач, кој работи на нашиве простори. Но, во втората половина на XV век се забележува заживување на книжевната дејност и тоа исклучително во споменативе книжевни центри и манастирски жаришта. Како најзначителни авторски личности се оцртуваат и истакнуваат Владислав Грамастик и Димитар Кантакузин, кои „изразуваат мисли, општовалидни за сите покорени христијански народи, и со нивните творби се служат подеднакво сите јужнословенски народи. Затоа и двајцата се формираат до голем степен како општословенски писатели“ (Петканова, 1997).

Училиштето како воспитно-образовна институција во XXI век (денес)

Училиштето претставува комплексен и сложен организациски систем. Тоа произлегува од секојдневните односи на релација наставник-ученик, наставник-наставник и ученик-ученик. Притоа, честа е појавата на т.н. судир на генерации. Тоа практично значи судир на две култури, културата на возрасните (образувачи и воспитувачи) и културата на младите-новите генерации (оние што се образуваат и воспитуваат). И сето тоа се одвива во една средина со свое опкружување наречена училиште. Таа средина и тоа опкружување се карактеризираат со одредени традиции, обичаи, норми, навики, постигнати резултати, начини на однесување и комуницирање итн. Сето тоа, заедно со сета своја комплексност и сложеност, динамичност и отвореност, се нарекува култура на училиштето (Stanicic, 2007). Секое училиште има своја препознатлива култура. Таа е комбинација од основачите, претходните водачи, постојното водство, историјата и големината. Училишната клима е чувството за училиштето, односно индивидуалните и

споделените перцепции и ставови на членовите на училиштето. Таа ги одразува верувањата што ги имаат за училиштето нејзините членови. Училишната клима всушност претставува создаден амбиент во кој се реализира наставниот процес, кој покрај материјално-техничките услови, ги опфаќа и меѓусебните односи на сите директни и индиректни учесници во реализацијата на овој процес. Таа влијае на мотивираноста и задоволството од работата, на заедништвото, припадноста и тимската работа. Училишната клима претставува воспоставен амбиент во училиштето, кој што е одраз на тоа како во него се чувствуваат и однесуваат наставниците, учениците и другиот персонал. Во креирањето на климата учествуваат директорот, наставниците и учениците со своите ставови и однесувања, како во училиштето, така и надвор од него. Училишната клима претставува *„структура, процес и клима од вредности и норми, коишто ги канализираат наставниците и учениците во насока на успешно предавање и учење, зголемувајќи ја ефективност на организациската поставеност на училиштето“* (Parkey&Smith). Градењето и негувањето на позитивна клима во скоро секое училиште, подразбира воспоставување и постојано унапредување на организациската структура, преку сите нејзини компоненти и активности, вклучувајќи ги тука како водечки фактори *перманентната контрола и евалуација на учениците во процесот на учење и градење на личноста и можностите за поголемо учество на родителите и локалната заедница во работата и животот на училиштето* (Jones and Louise Jones, 2005). Комплекс на функции, кој во еден организациски систем (фирма, компанија, претпријатие, установа или друг организациски систем) е задолжен за дефинирање на целите, определување на патиштата за достигнување на целите и водење кон остварување на тие цели, односно за управување, е менаџментот (Rijavec,1994).

Менаџментот на современото училиште и директорот како менаџер/раководител/лидер на училиштето

Менаџментот во училиште подразбира: управување, раководење, водење. Овој менаџмент може да се класифицира како: образовен менаџмент, школски менаџмент и педагошки менаџмент. *Ускладувањето на материјалните, човечките и другите потенцијали во воспитно – образованиот процес треба да се остварат оптимално за да се остварат и училишните цели.* Директорите на училиштата од развиените средини-училиштата со подобри услови за работа, со подобар состав на ученици според нивниот социо-економски статус и слично, ќе бидат заинтересирани преку вреднувањето да се покаже нивната успешност. Директорите имаат потреба од објективни и валидни информации за работењето на училиштето и за ефектите од тоа, како основа за развојно планирање (Cicin Shain, 2005). Зголемената автономност на училиштата, а со тоа и поголемата одговорност за квалитетот на услугите што им ги пружаат на корисниците, кај нивните директори ќе поттикне интерес за сите видови вреднување на работата на училиштата. Кај директорите на училиштата од неразвиените средини, односно од училиштата со неповолни услови за работа, со послаб состав на ученици, според нивниот социо-економски статус, може да се страв од евентуалните слаби резултати да не им се припишат на нив и на наставниците (училиштето). Страв од можни негативни последици од вреднувањето, како што се: манипулација со резултатите, обвинувања, етикетирања, смена и сл. Страв дека слабите резултати ќе го ослабнат угледот на училиштето, што може да предизвика намалување на бројот на учениците (особено во средните училишта), па дури и нивно затворање. Страв од новото (непознато), како и од последиците од евентуалното несовапаѓање на резултатите од вреднувањето со развојните планови на училиштето. Тргувајќи од местото и улогата на директорот во планирањето и реализирањето на воспитно-образовната дејност во училиштето, како една од најважните задачи во работењето и водењето на училиштето се смета контролната функција, нејзиното организирање и екипирање во врска со потребите од наставен и вон наставен кадар, како главен носител за квалитетно работење и ефикасност во наставата. Директорот како менаџер (раководител на училиште) својата функција треба успешно да ја спроведе или реализира во однос на екипирањето, планирањето, организирањето, мотивирањето и контролирањето на вработените, кои се директно или

индиректно вклучени во севкупната работа на училиштето. Во однос на екипирањето, улогата на директорот е во откривањето на успешните и креативните индивидуи и нивното организирање за тимско планирање и организирање на работата. Давајќи им важна улога и поголема и позначајна одговорност, како носители на голем број одлуки, всушност, директорот повратно ги мотивира вработените за зголемување на нивниот интерес, самостојност и истрајност во работата. Тој изнаоѓа начини да ја истакне способноста и самодовербата во нивното работење, како и зголемената соработка со наставниците. Контролата, како функција и задача на директорот во овој контекст, доаѓа до израз преку соработката и следењето на работата на екипата. Контролната функција на директорот во училиштето се состои од:

- Успешно реализирање на предвидените планови и програми за работа;
- Успешно применување на современи форми, методи и средства за работа;
- Следење и применување на промени и иновации во наставата;
- Односот на вработените кон учениците, родителите и другите кооперанти кои директно се вклучени во воспитно-образовниот процес;
- Редовно и навремено извршување на сите обврски предвидени со законот и актите на училиштето;
- Контрола на работата на стручните органи и тела за сите проблеми од воспитно-образовен карактер.

Главна задача на директорот е да знае да управува со училиштето, со неговите потреби и промени. Денес се поактуелни стануваат потребите од вршење посеопфатни анализи и оценки за карактерот и функцијата на директорот на училиштето заради надминување на одделни актуелни состојби и аномалии во оваа сфера, неопходни од аспект на подобрувањето на ефикасноста и квалитетот на воспитно – образовната дејност и континуитетот и развојот во раководењето со основните и со средните училишта во Р. Македонија. Директорот на училиштето се смета за способен доколку е свесен и ги применува следниве нешта:

- Јасно поставена, општоприфатена и реално остварлива мисија и визија на воспитно – образовната институција;
- Нови и остварливи стратегии за развој;
- Примена на партиципативно одлучување;
- Примена на повеќе разновидни начини за информирање на вработените;
- Развиен систем на постојано стручно усовршување на вработените;
- Оспособени наставници за примена на интерактивни методи и современа образовна технологија;
- Обучените наставници интензивно ги користат стекнатите знаења и вештини од обуките;
- Зголемена оспособеност на наставниците за превентивна и мотивирачка работа со учениците (педагошко – психолошко образование);
- Зголемен број на наставници кои се стекнале со повисоки педагошки и стручни звања;
- Постојано следење и предлагање на измени и дополненија на наставните планови и програми;
- Редовно следење на потребите на пазарот на трудот и соодветно на тие потреби;
- Предлагање на нови образовни профили;
- Зголемен број на средби и соработка со родителите;
- Зголемена соработка со социјалните партнери;
- Зголемена соработка со стручни организации и институции;
- Зголемено учество на домашни и меѓународни образовни проекти;

- Вклученост во надворешни тимови, комисии и сл. за реформи во образовниот систем;
- Подобрени услови за работа и учење;
- Подобрен ученички стандард;
- Постојана евалвација и самоевалвација.

Успешноста на веќе обучените директори околу управувањето со училиштето ќе се мери доколку директорите исполнуваат повеќе од горе наведените индикатори. За да директорот успешно се справи со своите подредени, а воедно да ја зајакне и организациската клима во самото училиште мора да биде свесен за постоењето, употребата и користа од водството. *Водството е единствениот процес преку кој претпоставениот гинаведува подредените да се однесуваат на саканиот начин, а при тоа се организира групата за да се постигнат нејзините цели.* Да се биде лидер, значи да се има цврстина и решителност, тоа значи да се биде решителен и одвнатре и однадвор, кон самиот себе и кон другите. Можете да бидете именувани како менаџер, но вие не сте лидер се додека вашето именување не биде ратификувано во срцата и во умовите на оние што работат за вас.

Квалитетот на образованието денес

Квалитетното образование е еден од најзначајните фактори за развојот на секоја индивидуа, а со тоа и на општеството во целина. Квалитетот на образованието е еден од најважните приоритети на членките на Европската унија. Високото ниво на знаење, компетенциите и вештините се прифатени како базични услови за активно граѓанство, вработување и социјална кохезија. Квалитетот на образованието е есенцијален и од аспект на потребите на пазарот на трудот и слободното движење на работната сила надвор од рамките на државата. Познато е дека квалитетот во едно училиште го градат наставниците и учениците, но нивните претпоставени, нивното управување со подредените се скоро единствениот критериум кој ја гради организациската клима во самото училиште. Прашањето за тоа колку е квалитетно нашето образование особено стана актуелно по осамостојувањето на Македонија. Нашата претходна самоувереност за високиот квалитет на нашето образование се поведе во прашање по изведените меѓународни, но и национални мерења за знаењата на учениците. Денес се поголем акцент се става на вреднувањето на учењето или подобрување на начините на кои се сфаќа учеството на учениците и наставниците во процесот на учењето и резултатите од него, и како тие да се вреднуваат добива на значење. Дипломите, сертификатите и квалификациите претставуваат значајна референца, како за работодавците, така и за поединците, и тоа како на пазарот на трудот така и во организациите. Според тоа, осовременувањето на националните системи на сертификати за новите економии, како и новите општествени услови, приближувањето на учењето или обезбедувањето можности за учење колку што е можно поблиску до кандидатите, во нивните заедници и со поддршка на капацитетите опремени со компјутери е исто така светски тренд. За најголемиот дел од луѓето, од раната возраст па се до староста, учењето се случува на локално ниво. Локалните и регионалните авторитети се тие што ја обезбедуваат инфраструктурата на пристапот до учењето за цел живот, вклучувајќи ја детската заштита, превозот и социјалните услуги. Во светот веќе се поместува парадигмата: од општество што учи, во општество на знаење. Станува збор за општество на проактивни и претприемчиви граѓани. Во тој контекст, образованието добива клучна улога. Имено, во нашите училишта треба да се едуцираат индивидуи способни да се справат со предизвиците на времето во коешто ќе живеат и работат. Интерактивниот процес на учење што од децата ќе создаде, како што метафорички преудицирал познатиот филозоф Едгар Морен, “глава што мисли, а не глава што памети“, би требало да е суштината на севкупните реформи во образованието, не само кај нас туку и пошироко (Glasser, 2001).

Литература

- Донка Петканова, Старобългарска литература IX - XVIII век, Трето допълнено издание, София 1997
- Б. Христова, Д. Караджова, А. Икономова, Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България. Своден каталог. Под редакцията на И. Дуйчев и Б. Райков. София 1982
- Е. Спространов, Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир, София 1902
- М. Зафиров, Един неизвестен ръкопис на Владислав Граматик во: Старобългарска литература, 1980, N° 6
- Данчев, Г., Владислав Граматик - книжовник и писател. София, 1969, стр. 58-65.
- Тодор Кралев, Основи на менаџмент, Центар за интернационален менаџмент-Скопје, 2005
- Стеван Алексовски, Психологија на комуникација во педагошката пракса, Педагошки факултет-Штип, 1998
- Константин Петковски, Водството и ефективната комуникација
- Педагошки менаџмент, Проф. Д-р Владимир Јурич;
- Lionel J. Beaulieu, John L. Tait, John A. Wibe Communication Process and Leadership Florida Cooperative Extension Service, Institute of Food and Agricultural Sciences, University of Florida
- Harris, Thomas E. Applied Organizational Communication : Principles and Pragmatics for Future Practice.
- Predavanja iz Menadzmenta, D. Cicin Shain, 2005
- D.V.Day I R.G.Lord, "Executive Leadership and Organizational Performance: Sugestion for a new theory amd methodology", Journal of Management, 1998
- Dr. sc. Stjepan Stanicic, Menadzment u obrazovanju, Rijeka, 2006
- B. Drandic, Prirucnik za ravnatelja odgojno-obrazovnih ustanova, Zagreb, 1993
- M. Silov, Suvremeno upravljanje i rukovodzenje u shkolskom sustavu, Zagreb, 2001
- S. Stanicic, Stilovi vodzenja shkolskog ravnatelja, Zagreb, 2000
- M. Rijavec, Uspjeshan menadzer, Zagreb, 1994
- V. Juric, Metodika rada shkolskog pedagoga, Zagreb, 2004
- F. Bahtijarevic-Shiber, Management ljudskih potencijala, Zagreb, 2003

УДК 37.091.64.015.31:78-053.4
(прегледен труд)

ПРВИОТ ПРИРАЧНИК ПО МУЗИЧКО ВОСПИТАНИЕ ЗА РАБОТА СО ДЕЦА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ *ДЕТЕТО*, МУЗИКАТА И НИЕ ОД ВАСИЛ ПОПДУЧЕВСКИ

Ленче Насев
Музичка академија, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Апстракт: Во овој труд се осврнавме, во најкратка форма, кон првиот прирачник наменет за наставата по музичко воспитание во установите за деца од предучилишна возраст *Детето*, музиката и ние. Васил Попдучевски како негов автор воедно е и личност која остварила клучно влијание врз севкупниот развој на музичката педагогија на македонско тло. Историскиот преглед на состојбите во предучилишното образование, дополнително придонесе целосно да се расветли вредноста на овој вид на литература.

Клучни зборови: музичка педагогија, музички способности, развој на детето

FIRST MANUAL IN MUSIC EDUCATION FOR WORKING WITH PRESCHOOL CHILDREN *THE CHILD, THE MUSIC AND US* BY VASIL POPDUCEVSKI

Lence Nasev
Music Academy, University „Goce Delcev“ - Stip,

Abstract: *In this paper we present, in the briefest form, the first manual in music education for working with children The child, the Music and Us. Vasil Popducevski as its author had an important influence on the development of music pedagogy in our country. The historical review of the state of preschool education additionally contributes to getting a broader view of the value of this literature.*

Key words: *music pedagogy, musical ability, child development.*

Вовед

По завршувањето на Втората светска војна во Р. Македонија забрзаниот индустриски развој, миграционите движења село-град како и активното вклучување на жената во производствените и општествените дејности, ја наметнале потребата од социјално згрижување и заштита на децата од предучилишна возраст. Во овој период биле донесени првите упатства, со кои се регулирале прашањата поврзани со работата на установите за предучилишно воспитание - детските градинки, за деца од 3 до 7 години и забавиштата за деца од 4 до 7 години (Камберски, 1996, 132). Во текот на 1945. година биле отворени 4 детски домови - градинки со 180 деца и 9 забавишта со околу 260 деца, каде биле сместени деца на вработени родители (Кантарџиев, 2002, 560). Во 1950. година бил донесен прв значаен нормативен акт со кој детските градинки се дефинирале како установи за воспитување и одгледување на здрави деца од полни 3 години до поаѓање на училиште, чии мајки се на работа. Со Правилник биле воспоставени неколку принципи на воспитно-образовната работа преку кои воспитната работа започнала да се спроведува во воспитни групи кои имале по двајца воспитувачи со стручна подготовка за водење на грижа за индивидуалниот развој на секое дете. Првиот Закон за установите за предучилишно воспитание бил донесен во 1959. година со кој детските градинки и забавишта биле дефинирани како самостојни установи за деца од 3 до 7 години. (Камберски, 2000, 12). Со новиот Закон во 1974. година предучилишното воспитание и образование станало составен дел од глобалниот воспитно - образовен систем. Најзначајна новина била тоа што што со овој вид на организирано воспитание и образование биле опфатени децата од 1 до 7 години. Со Законот била дадена и можноста да се зајакне кадровската компонента како битен елемент на квалитетот на воспитно-образовната работа, со тоа што покрај воспитувачите можело да вклучи и друг стручен кадар како: педагог, психолог, лекар, стручњак за физичко, ликовно и музичко воспитание. (Камберски, 2000, 13). Во осумдесетите години предучилишното воспитание и образование било регулирано со два посебни закони: Закон за општествена заштита на децата (1981) и Закон за предучилишно и основно воспитание и образование (1983). Измените биле во главно од административна природа. Меѓу новите процеси и промени било поврзувањето на предучилишното со основното воспитание и образование. Како неминовна потреба за целосно реализирање на програмата по музичко воспитување во предучилишно воспитание и образование, Васил Попдучевски во 1983. година го создава првиот македонски прирачник од областа на музичката педагогија за работа со деца од најрана возраст *Детето, музиката и ние*.

Васил Попдучевски - живот и дело

Васил Попдучевски (1919-2012) е роден во с.Богданци (Гевгелиско). Тој својата педагошка наобразба најпрво ја стекнал во периодот меѓу Двете светски војни 1939. година, кога завршил учителска школа во Светозарево-Јагодина. Подоцна, своето педагошко знаење продолжил активно да го збогатува и надоградува со завршување на Педагошка академија во Скопје - музичка група во 1959. година и Филозофски факултет во Скопје - педагошка група, 1966. година. По

завршувањето на Втората светска војна, Попдучевски активно се вклучил речиси во сите домени на воспитно - образовниот живот. Во 1946. година бил еден од иницијаторите да се формира I Републичко синдикално поверенство на просветните работници од Валандовската околина, на кое бил избран за негов претседател. Како учител со искуство во овој период работел на стручното усовршување на учителите, почетниците. Во 1947. година воспитно образовната активност ја продолжил како наставник по музика на Учителската школа *Браќа Миладиновци* во Битола. Васил Попдучевски бил назначен од Советот за просвета на градот за стручен советник за ревизија во нижите гимназии и осмолетки во Битола по предметот пеење. Одржал семинари и советувања кои биле проследени со предавања за унапредување на музичката настава. Во 1956. година бил ангажиран во Учителската школа *Никола Карев* во Скопје, каде бил вклучен во работата на организациите за унапредување на школството. Васил Попдучевски својата просветно-педагошка активност ја продолжил како: раководител на хорот и оркестарот на Учителската школа *Никола Карев* во Скопје, надворешен соработник на Заводот за просветно-педагошка служба на Народниот одбор на Скопска околина; соработник на школската програма на Радио Скопје, надворешен соработник на Републичкиот завод за унапредување на воспитанието и образованието; член на комисиите за изработување на наставни програми по музичко воспитание во основното училиште; референт по културно-масовна работа во Министерството за просвета на СРМ и Штипска област; просветен инспектор во Собранието на град Скопје, а потоа на Секретаријатот за образование, култура и физичка култура во Општина Центар во Скопје; рецензент на ракописи - учебници по музичко воспитание, член на стручна комисија за учебници; член на уредувачкиот одбор при РО за издавање на учебници *Просветно дело*; иницијатор и секретар на Здружението на музичките педагози на Македонија; член на претседателството на Друштвото на педагозите на СРМ; учесник во работата на симпозиуми со свои трудови; коавтор на два учебника по музичко воспитување: *Музичко воспитание за V одделение - Музички семафор* (Цанев & Попдучевски, 1982) и *Музичко воспитание за VIII одделение* (Голабовски & Попдучевски, 1983) ; автор на прирачникот *Детето, музиката и ние* (Попдучевски, 1983). За неговата просветно-образовна дејност која ја вршел со голем професионален ентузијам Васил Попдучевски бил бил наградуван со бројни општествени признанија. Добитник е на: две 13-Ноемвриски награди (една за оркестар, а друга лично), дипломи, златни значки, пофалници, Орден заслуга за народ, Орден на трудот со златен венец, Климентова награда и други признанија.

Првиот прирачник за работа со деца од предучилишна возраст *Детето, музиката и ние*

Прирачникот *Детето, музиката и ние* е пишуван со јасен, динамичен и комуникативен стил. Денес од дистанца на три децении, импонира фактот што овој прирачник сеуште нуди практичен материјал како цврст темел за реализирање на музичкото воспитување во предучилишното воспитание и образование со можност за дополнување и проширување. Прирачникот е конципиран на тој начин што во него се изложени контурите на одделни активности со кои на воспитниот кадар му се овозможува етапно, според возраста на детето, успешно да го врши планирањето и реализирањето на програмата по музичко воспитување. Од големо значење е тоа што овој прирачник е изработен со магнетофонска лента. За жал, брзиот технолошки развој го оневозможува нејзиното користење. Изложените материјали се наменети за практична работа со деца од 6 месечна до 7 годишна возраст. Прирачникот е напишан на 168 страни во кој генерално се издвојуваат два дела. Деловите се темелат врз фазите во развитокот на музичкиот слух и музичките способности кај децата. Првиот дел ја опфаќа пресингнантната фаза, додека вториот постсингнантна фаза³³. Првата пресингнантната фаза го означува периодот кога детето сеуште не почнало да пее, односно механизмот за музичка репродукција сеуште не е созреан. Втората

³³Термините на фазите пресингнантната и постсингнантна се добиени со кованица на англискиот збор синг (sing) што значи пеење. Васил Попдучевски прв и единствен ги користи овие термини во македонската музичка педагогија.

постсингнантна фаза го опфаќа периодот во кој детето започнува да пее и ги репродуцира музичките елементи. Првиот дел се однесува на јаслената возраст од 0 до 2 години. Во оваа фаза предвидено е медицинската сестра да ја превземе улогата на родител и воспитувач, кој ќе влијае и врз развојот на музичките способности. Попдучевски на почетокот детално ги изложува целите и задачите на музичкиот развој во оваа фаза. Потоа во согласност со детскиот развој, содржината за работа ја изложува во согласност со детскиот развој во три етапи: во првата година од животот, од 12 до 18 месеци и од 18 до 24 месеци. Поради специфичноста на возраста во ова поглавје прикажани се активности за практична употреба на бројалките, говорно-ритмичките игри (со едноставен ритам, различен карактер и содржина) и елементарните акустички игри. Во вториот дел - постсингнантната фаза музичкиот развој се совпаѓа со стандардната групација на децата по групи на приближна возраст која била утврдена со тогашната програма за воспитно-образовна работа и згрижувачка дејност во предучилишните установи. Па оттаму музичките содржини и форми за работа се изложени во посебни поглавја во согласност со периодизацијата и тоа: Воспитна група на деца од 3 години (Прва мала група), Воспитна група на деца од 4 години (Втора мала група), Воспитна група на деца од 5 години (Средна група), Воспитна група на деца од 6 години (Голема група) и Забавиште. Во овој дел опфатени се содржините: дидактичко-мелодиски ритамски игри, пеење песни по слух, слушање музика (музички илустрации и загатки), музика и движење и музички игри, свирење на детски музички инструменти. Секое поглавје избобилува со методски прикази на конкретни музички содржини кои се придружени со општи упатства за работа и планирање. Воспитно - образовните активности во оваа фаза ги реализира воспитувачка, која треба организирано да ги развива и следи музичките способности кај децата. Во рамките на прирачникот во најголем број опфатени се примери за слушање и репродуцирање на музички материјал од македонскиот народен мелос и од македонските композитори: Тодор Скаловски, Тома Прошев, Благој Цанев, Драгослав Ортаков, Кирил Македонски, Љубомир Бранцолица, Сотир Голабовски и други. На тој начин Васил Попдучевски придонесува уште од најмали нозе да се негува националното чувство. На крајот се прикажани практични примери за тримесечно и двонеделно планирањена часовите по музичко воспитание со цел воспитно-образовната дејност „да не се доведе во состојба на стихијност и дезорганизација во работата“ (Попдучевски, 1983, 165).

Заклучок

Можеме да заклучиме дека Васил Попдучевски бил еден од најактивните педагози на своето време, кој делувал и на полето на ширењето на музичката педагогија. Нашето внимание го привлече неговиот прирачник за работа со деца од предучилишна возраст *Детето, музиката и ние*, кој во историјата на македонската музичка педагогија претставува прва литература од овој вид. Распоредот на неговата градба, диктиран со тогашните потреби за наставата и праксата, е насочен кон спроведување на т.н организација на насочената активност, со која се остварува внатрешна корелација меѓу музичките содржини. Преку методско прикажување на содржините, овој прирачник нуди можност воспитувачите насочено и плански да ја реализираат наставата по музичко образование со цел децата спонтано да ги надминат сите тешкотии, во процесот на усвојување на музичките знаења. Прирачникот *Детето, музиката и ние* од Васил Попдучевски и денес претставува основа преку која воспитувачите ја реализираат воспитно-образовната дејност. И покрај тоа што вредноста на овој прирачник несомнено е од големо значење, евидентна е потребата за создавање на нови прирачници преку кои квалитетно и креативно ќе се остварува на музичко-педагошката работа во согласност со современите воспитно - образовни состојби.

Се надеваме дека овој труд ќе го привлече вниманието на музичките педагози и ќе претставува поттик за создавање на ваков вид на литература.

Литература

- Голабовски, С. & Попдучевски, В. (1983). *Музичко воспитание за VIII одделение*. Скопје: Просветно дело.
- Камберски, К. (1996). *Од буквар до универзитет*. Скопје: Просветно дело.
- Камберски, К. (2000). *Предучилишното и основното воспитание и образование во Република Македонија (развој, состојби и перспективи)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Институт за педагогија.
- Кантарчиев, Р. (2002). *Историја на образованието и просветата во Македонија*. Скопје: Просветно дело.
- Попдучевски, В. (1983). *Детето, музиката и ние*, прирачник за работа со деца од предучилишна возраст. Скопје: Просветно дело.
- Службен весник на СРМ бр.6/81
- Службен весник на СРМ бр.19/83
- Цанев, Б. & Попдучевски, В. (1982). *Музичко воспитание за V одделение - Музички семафор*. Скопје: Просветно дело.

УДК 37.091.33-027.22:78.091
(прегледен труд)

ПРСТНАТА ТЕХНИКА-КЛУЧЕН ФАКТОР ЗА ПИЈАНИСТИЧКАТА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ВО ПРОЦЕСОТ НА ЕДУКАЦИЈА И УСОВРШУВАЊЕ

вонр. проф. м-р Ангеле Михајловски
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Анстракт: Овие стручни насоки, сугестии, совети и приложени техники со цел усовршување на прстната техника при пијанистичката интерпретација се наменети, главно, за студентите по пијано на вокално-инструменталните оддели, кои пијаното го изучуваат професионално, а времето поминато во вежбање претставува значаен дел од нивното секојдневие. Со дадените содржини во овој труд, на студентите во голема мера им се олеснува изработувањето на композициите предвидени во испитната и концертна програма по предметот пијано; им се нудат методи и начини на студиозно и темелно изработување на истите и донесување до беспрекорно ниво на интерпретација. Важни се сите стадиуми на изработка на композицијата и тоа – од првото запознавање со текстот, па се до моментот на концертна изведба на делото. Токму поради тоа, во оваа наша работа ќе се потрудиме да опфатиме и да разјасниме повеќе аспекти кои се поврзани со свирењето на пијано како што се: менталната контрола, навиките на вежбање пијано, методи на учење на композициите на памет, пијанистичката техника итн.

Клучни зборови: пијано, прстна техника, интерпретација, ментална контрола

FINGER TECHNIQUE- KEY FACTOR FOR INTERPRETATION BY PIANO IN THE PROCESS OF EDUCATION AND TRAINING

Assoc.Prof. M. A. Angele Mihajlovski
University “Goce Delcev” Stip

Abstract: These expert guidelines, suggestions, tips and techniques applied to improve the finger technique in piano interpretation are intended mainly for students of piano vocal and instrumental departments, who study the piano professionally, and for whom the time spent in exercise is an important part of their daily routine. With the contents given in this paper, the student's preparation of compositions provided in the test and concert program for the teaching subject piano is greatly facilitated; methods and ways are offered for studious and thorough preparation

leading to the impeccable level of interpretation. All the stages of preparation of a composition are important, such as from the first encounter with the text to the concert performance of the work. Therefore, in this paper we try to capture and clarify several aspects associated with playing the piano such as: mental control, habits of exercising piano playing, methods of learning compositions by heart, piano playing technique, etc.

Key words: piano, finger technique, interpretation, mental control.

Вовед

Пијаното важи за еден од најубавите и најпосакувани инструменти за свирење. Неговата привлечност доаѓа од импозантниот и грациозен физички изглед, како и од едноставноста во произведувањето на тонот. Доволно е само еден мал притисок врз клавијатурата и звукот е произведен, но свирењето во комбинација на сите десет прсти на рацете нуди неограничени можности за создавање најразлични композиции кои за овој инструмент ги има во огромен број. Како секој друг инструмент свирењето клавир е производ од физичката и ментална активност на личноста. Во самиот процес на свирење се искористува голем дел од капацитетот на центрите во човечкиот мозок, што пак индиректно влијае врз развојот на интелектуалните вештини, особено кај децата од помала возраст. Физичката активност на прстите е исто така важен елемент за успешна интерпретација, бидејќи од способноста и инервацијата на прстите зависи и добрата изведба на делото.

Ментална контрола

Во многу примери, студентите/учениците кои свират пијано не размислуваат потполно за она што во моментот го вежбаат. Недостатокот од концентрација при вежбањето го намалува присуството на интелектот и размислувањето, а за сметка на тоа се зголемува механичката инертност и индиферентност. Во тој случај свирењето не претставува интелектуална дисциплина, туку неконтролирано удирање со прстите по дрвените дирки на пијаното кое трае многу подолг период, понекогаш и со месеци. Многу често во вакви ситуации студентот наидува на препреки и неможејќи соодветно да пронајде одговор за одредената задача, почнува да се сомнева во своите способности и се соочува со психички проблеми. Ваквата состојба на подолг период влијае негативно врз понатамошниот пијанистички развој кај студентот и се повеќе го оддалечува од инструментот, резултат кој е спротивен од реалните негови очекувања. Спротивно од овие примери, правилното вежбање предвидува 100% ментална присутност, размислувајќи за содржината на текстот, стандардната поставеност на прсторедот, мелодиската и хармонската логичност (во хоризонтален и вертикален правец), ритмичката поставеност, како и формалната структура на композицијата. Вклучувањето на овие параметри драстично влијае врз стабилноста и стимулацијата при вежбањето и во голема мера го намалува периодот на усовршување на дадена композиција, а со тоа секако се дава поголем простор за создавање на музика, што е и главна цел на вежбањето пијано.

Навики за вежбање пијано

Важен сегмент за развојот на еден пијанист се неговите навики на вежбање, стекнати во периодот на работа со пијаното. Секако, работните навики се различни кај секој човек и многу се поврзани со нековите карактерни особини, но во ова поглавје ќе се задржиме на најчестите навики кои се вообичаени, особено кај младите пијанисти кои сеуште се во фаза на оформување на своето пијанистичко образование.

Лоши навики наспроти добри навики на вежбање пијано

Лошите навики се најголемиот „непријател“ на секој пијанист, без разлика дали таа навика се манифестира преку моторичките движења или преку менталното размислување. Најчесто како причина за стекнување на лоши навики е стресот, создаден како резултат од неправилното

вежбање на одредена композиција. Сакајќи да го скрати времето на изработување на композицијата, студентот уште од самиот почеток започнува да ја вежба композицијата со двете раце истовремено и при тоа не е во можност детално да ја разработи музичкиот материјал и да ги дијагностицира сите проблеми (текстуални и технички). Најдобро решение за справување со оваа лоша навика е изработувањето на композицијата систематски, прво едната, а потоа другата рака. Не треба да се заборава дека голем број искусни пијанисти се придржуваат кон овој систем на работа бидејќи дава многу подобри резултати. Многу често за време на вежбањето, студентите (особено оние кои се под стрес) ја игнорираат музиката од свирењето на тоновите бидејќи целото внимание е насочено кон учењето на новиот материјал. Тоа значи дека вежбањето се спроведува само од аспект на текст или прстна техника со механичко удирање со прстите по дирките во една иста динамика, а се изоставуваат другите компоненти кои ја сочинуваат целината на композицијата: динамиката, фразирањето, логичноста во мелодиското движење, хармонскиот став итн. Вообичаено, многу покомплицирано е да успее студентот да се слуша самиот себе додека вежба, одколку некој кој го слуша од страна, па затоа е потребно многу внимание и посветеност во примената на ваквиот начин на повеќедимензионално размислување и вежбање. Во подоцнежниот период од изработката на композицијата, кога студентот почнува да чувствува поголема сигурност во изведувањето на делото, кај него се зголемува самовербата во однос на синхронизацијата на двете раце и маневрирањето на прстите и природно се наметнува потребата од континуирано виртуозно изведување во темпо кое е приближно или побрзо од темпото кое е стандардизирано за изведба на истото. Пропорционално, со зголемувањето на брзината на интерпретација на подолг период, се намалува контролата во движењето на прстите и студентот се доведува во ситуација кога не може да си ги објасни причините за оваа појава, која е спротивна од очекувањата. Ваквата состојба, помеѓу студентите популарно се нарекува „пресвирување на композицијата“ и претставува еден вид утеха на студентот за лошото изведување на делото, и охрабрување дека истиот ја достигнал кулминацијата во квалитетот на изведба. Спротивно на тоа, напишано правило во пијанистичката интерпретација, поддржано од пренесувањето на сопствените искуства на најголемите светски пијанистички имиња, е фактот дека во периодот непосредно пред концертно изведување на делото, потребно е внимателно и бавно свирење (парцијално или во целина), при тоа вклучувајќи ги сите елементи кои ја сочинуваат структурата на композицијата, се до најмалиот изведувачки детал. Вежбањето во бавно темпо значително може да помогне за квалитетната изведба на композицијата, но истото тоа вежбање, во раната фаза на изучување на делото, може да предизвика лоша перцепција за тоа дело. Секогаш кога се вежба композицијата, треба да се знае кое е реалното темпо на изведување на истата, па според тоа ќе се постави оптималното темпо при бавно вежбање кое според некои параметри претставува $1/2$ од брзината на изведување. Исто така треба да се внимава при моториката и движењето на прстите и раката во бавно и брзо темпо. Логично е дека движењата при бавната интерпретација не соодветствуваат со истите во побрзо движење, па затоа потребна е адаптација.

Учење на композицијата на памет

Пред да образложиме поопширно за учењето на нотниот текст (во продолжение текстот) на памет, неопходно е да ги наведеме неколкуте различни начини на меморирање и значењето на овој процес во целокупниот изглед при интерпретирањето на композицијата. Многу често младите пијанисти во текот на изучувањето на одредена композиција не обрнуваат големо внимание на текстот, напротив, целосно се препуштаат на деталното изучување на техничките препреки и на нивно решавање. Се добива впечаток дека со самото повторување на музичкиот материјал по неколку десетици пати и вежбањето на повпечатливите пасажии, текстот ќе се запамти механички, но тоа е само лажно привидение бидејќи селективното учење само на одредени делови од композицијата создаваат празен простор во човековата меморија, а со тоа се нарушува континуитетот при размислувањето на текстот. Многумина не се ни свесни за последиците од погрешното меморирање, па грешките кои се создаваат како резултат на тоа ги толкуваат како моментален пад

на концентрацијата или „блокажа на мозокот“, секогаш предизвикана од трет фактор (некултурна публика, раштимана жица од пијаното, летање на некој инсект, светлината од фотоапаратот итн.) или едноставно немаат објаснување или доволно самокритичност да си признаат каде е слабата точка која е вистинскиот причинител за негативната појава. Уште покомплицирана е ситуацијата кога пијанистот е убеден дека нема капацитет да го научи текстот напамет со изговор дека е меморијата му е слаба страна и уште на почетокот е подготвен на бројни грешки и лапсуси при свирењето кои однапред се предвидени. За ваквите и слични случаи науката која се занимава со оваа проблематика има сосема друго тврдење и став - секој човек кој поседува просечно ниво на интелигенција, способен е да запамети неограничен број на информации, вклучувајќи го и нотниот текст. Спротивно на капацитетот на меморија кај компјутерите, кога со полнењето на информации „размислувањето“ станува се побавно, кондицијата на размислување кај човечкиот мозок се зголемува паралелно со зголемениот број на информации кои се внесуваат во него. На крајот, учењето на музичкиот материјал на памет овозможува многу поголем развој кај човечкиот мозок, што е особено важно за младите пијанисти, но исто така со внесувањето на нови информации влијае врз „подмладувањето“ на мозокот кај повозрасните пијанисти. Начинот на учењето на нотниот текст е индивидуален пристап за секој пијанист, но правилното меморирање е условено од методот кој се користи. Постојат повеќе методи на учење на памет:

Меморија на движење на прстите

Оваа метода на учење на музичкиот текст на памет е најчесто применувана во пијанистичката пракса од причина што е и наједноставна за работење. „Учењето“ на текстот се остварува по пат на постојано повторување на некоја фраза или на цела композиција, најчесто со двете раце заедно, и на тој начин се стекнува мислење дека содржината се запомнува самата по себе. Праксата покажува дека текстот мемориран преку овој метод на работа за многу кратко време исчезнува од човечката меморија и по одреден период се добива впечаток дека истата содржина е речиси непозната. Движењето на раката и на прстите станува рефлекс регистриран од сетилото за вид, а размислувањето околу текстот станува моторика, поддржана од звукот на мелодиската линија која пасивно поминува преку сетилото за слух. Резултатите од учењето на текстот преку оваа метода се разочарувачки лоши од причина што процесот на изучување не поминува преку центрите на човечкиот мозок (не постои интелектуално оптоварување), туку станува збор за движења предизвикани од рефлекс и моторика (движења кои се слични на пешачењето, трчањето, возењето велосипед, пливањето итн). Интерпретацијата на музичкиот материјал според овој метод е во ред се до моментот кога пијанистот ќе почне да размислува за содржината на делото што го свири, како и за начинот на кој го прави тоа. Во тој случај не станува збор за недостаток на концентрација или замор, туку причина за погрешното свирење на текстот може да бидат безброј фактори како што се: промена на просторија и инструмент, присуство на други лица за време на интерпретацијата, па дури и најмал шум може да предизвика застој и безизлезна ситуација која секако остава впечатливи траги во сеќавањата кај пијанистот. За жал овие непријатни ситуации кога ќе се повторат неколку пати, несомнено предизвикуваат страв, несигурност, ја намалуваат на самовербата кај изведувачот и со текот на времето се повеќе го оддалечуваат од сцената и од јавните настапи, кои во периодот на образование се неизбежен сегмент од пијанистичката професија. Затоа секогаш се препорачува да се изучуваат движењата на прстите и на рацете, но поединечно, бидејќи кога свират двете раце истовремено наредбата се упатува од двете хемисфери на човечкиот мозок, а при свирењето на едната рака наредбата доаѓа само од едната хемисфера и на тој начин информацијата многу поедноставно и детално се обработува. Кога пијанистот ќе биде во можност да ги отсвири на памет материјалот од двете раце, но поединечно, тогаш може да биде сигурен дека и при заедничкото свирење текстот ќе биде точен.

Музичка меморија

Чест случај во пијанистичката пракса е меморирањето на текстот преку следење на мелодиската линија, во голема мера искористувајќи ја музикалноста. Овој метод најчесто се практикува кај студентите/учениците кои имаат високо ниво на музички слух и имаат способност за импровизација при свирењето. Изучувањето на текстот е по пат на тивко потпевнување на мелодијата за време на свирењето, без темелно усвојување на деталите и разликите во текстот на различните делови од композицијата (мелодијата во експозицијата и репризата). Ваквиот начин на меморирање е корисен само кога пристапот кон мелодијата кај двете раце ќе биде сериозно анализиран од аспект на сите познавања (теоретски и практични) од музичките дисциплини како што се хармонијата, солфежот, полифонијата, надополнети од нивото на музичка зрелост на самиот пијанист.

Меморија по слики (текстуална меморија)

Овој метод на меморирање на текстот е најретко употребуван од страна на младите пијанисти. За да се практикува овој метод потребна е сериозна ментална дисциплина и континуитет во учењето на музичкиот материјал на одреден временски период, бидејќи за време на вежбањето од нив се бара висока концентрација и активна употреба на интелектуалниот капацитет. Поради тие причини многу млади пијанисти, особено оние кои имаат голема способност на течно интерпретирање на музичкиот материјал, ваквиот начин на учење го сметаат за непотребен и бескорисен, но за разлика од методот на меморија на движење на прстите, начинот на внесување на информации преку текстуалното меморирање претставува трајно зачувување на музичката содржина. Причината за таквото ефикасно меморирање е пред сè ажурирањето на центрите за движење во човечкиот мозок и нивно регулирање преку користење на алгоритмиката во неколку фази:

- Запознавање со содржината и текстот

На самиот почеток на учењето на текстот преку овој метод, најнапред се расчитува музичкиот материјал непосредно запознавајќи се со содржината на текстот. Се анализираат тоналтетите во кои се движи мелодијата, музичката форма, утврдување на темпото и евентуалните негови промени во текот на изведувачкото, ритмичката застапеност во композицијата, хоризонталната и вертикалната содржина на текстот, динамичките движења, утврдувањето и поставување на техничка дикција како и можноста за употреба на педализација при свирењето на делото. Откако ќе се изанализираат сите овие изведувачки компоненти, пијанистот веќе има одредена конкретна слика за тоа дело и може да започне со внесување на информации во својата ментална меморија со помош на концепт потребен за систематско изучување на текстот.

- Внесување и запомнување на текстот

Внесувањето и зачувувањето на текстот во менталната меморија е мошне сложен и специфичен интелектуален процес со оглед на тоа што една композиција содржи многу информации од различен карактер кои треба да се зачуваат во меморијата за време на интерпретацијата на тоа дело. При овој процес неопходна е активна посветеност на сите поединечни аспекти и нивна меѓусебна корелација со цел полесно прифаќање на содржината на текстот.

Заклучок

Применувајќи ги внимателно содржинските елементи кои се опфатени во оваа скрипта, студентот по пијано треба да биде ментално свесен за време на вежбањето, да ги сведе на минимум лошите и неправилни навики на вежбање, да научи како да го меморира нотниот текст на најсигурен начин и да стекне самостојност при откривањето и решавањето на техничките проблеми на кои наидува за време на изработувањето на композицијата. Соединувањето на сите овие елементи во секојдневното вежбање треба да создаде психолошка смиреност и ментална цврстина кај студентот која ќе му овозможи справување со сите проблеми во делото и ќе помогне да истрае и да одолее дури и на најголемите искушенија при вежбањето на подолг временски период.

Литература

- Cortot, Alfred. „Principes Rationnels de la Technique Pianistique“, Ed. Salabert, Paris, 1928
- Gat, Jozsef. *The Technique of Piano Playing*. Trans. Istvan Kleszky. London: Collet's, 1974.
- Glen, Coote, Darryl (1989). *The Influences of Alfred Cortot on the Performance, Teaching and Research-editing of Piano Music from the Romantic Era*. Faculty of Music at the University of Melbourne.
- Taylor, Caren M. Alfred Cortot (1988) *His Interpretative art and Teachings*. Indiana University.
- Taylor Gobet, F. (1998). Expert memory: A comparison of four theories. *Cognition*
- Taylor Dubal, David. *Reflections from the Keyboard: The World of the Concert Pianist*. New York: Schirmer, 1997.

УДК 316.44:37
(прегледен труд)

СОЦИО-ЕКОНОМСКА СТРАТИФИКАЦИЈА И ОБРАЗОВАНИЕТО КАКО ФАКТОР НА ОПШТЕСТВЕНА МОБИЛНОСТ

м-р Вања Цамбазова Николовска¹, д-р Данче Николовска Вратеовска², Миле Вратеовски³
¹ Одделение за јавни служби, Локална самоуправа Штип, ² Совет на о.Штип, Министерство за финансии- Управа за јавни приходи, РД Штип, ³ Национална установа центар за култура Ацо Шопов, Народен театар Штип

Апстракт: Сложените процеси на рапиден раст и развој на најновите научни достигнувања, иновациите и пропулзивната техника и технологија, повлекува и диференцирање на нови основни социјални групации чија што основна цел ќе биде апликативно ставање на знаењето во функција на производствен ефект. Ваквата констелација на социо-економски услови повлекува и континуирана потреба од нови и високоспецијализирани знаења а индивидуите кои ги поседуваат ваквите знаења, борејќи се за повисок општествен статус, ќе ја имаат можноста да одговорат на новосоздадените економски и општествени потреби, притоа придвижувајќи се двонасочно на вертикалната стратификациона општествена скала. Овој труд има за цел, набљудувано во контекст на комплексната појава на општествена стратификација а низ призмата на образованието како фактор на општествена подвижност, да ги детерминира основните трансмисиони канали на ваквото влијание, да ги согледа ограничувачките фактори во ваквите процеси и појави, нивната рефлексија и идните предизвици и во случајот на Р.Македонија. Користената научна методологија е историско-компаративниот метод, статистичкиот помошно-технички метод, методот на анализа и експликативно-воопштувачкиот метод.

Клучни зборови: иновации, пропулзивна техника и технологија, нови социјални групации, знаење, производствен ефект, општествен статус, економски потреби, општествени потреби;

THE SOCIO-ECONOMIC STRATIFICATION AND EDUCATION AS FACTORS OF SOCIAL MOBILITY

*M. A. Vanja Djambazova Nikolovska¹, PhD. Danche Nikolovska Vrateovska²
Mile Vrateovski³*

¹ Department for public service, Local Government-Stip, ² Ministry of Finance - Public Revenue Office, Municipal Council – Shtip, ³ National Institution Center for Culture Aco Shopov, Theatre Stip

Abstract: The complex process of rapid growth and development of the newest scientific advancements, innovation, propulsive technique and technology implicates differentiation of new basic social groups, whose main goal will be applicative putting of knowledge in the function of production effect. This constellation of socio-economic conditions

implicates a continuing need for new and highly specialized knowledge and individuals who possess this knowledge, fighting for a higher social status, will have the opportunity to respond to the newly created economic social needs, going in a two-way direction on the vertical social stratification scale. This paper aims, considered in the context of the complex phenomenon of social stratification and through the prism of education as a factor of social mobility, to determine the main transmission channels of this influence, to see the limiting factors in these processes and appearances, their reflection and future challenges in the case of Macedonia. The used scientific methodology includes the historical-comparative method, the statistical and technical-assisting method, analysis and the explicative-generalizing method.

Key words: *innovation, propulsive technique and technology, new social groups, knowledge production effect, social status, economic needs, social needs.*

Вовед

Општеството како заедница на луѓе е организирана, психолошка, морална, културна, но пред се е економска и производствена заедница. Уште од настанувањето на првобитните општества, луѓето се здружувале со цел полесно да обезбедат материјални добра за опстанок. Франклиновата дефиниција за човекот како животно кое прави орудија, не води до марксистичкото сфаќање дека човекот е производ на трудот. Во првобитното општество здружувањето во групи за да се овозможи материјалното производство (најпрво собирачкото стопанство а подоцна и ловот и риболовот, земјоделството и сточарството) претставувало основен императив за опстој. Потребата да се олесни обезбедувањето на материјални добра, не води до процесот на создавање орудија, а живеењето во група со текот на времето ја имплицира појавата на говорно општење како предметна човекова свест. На тој начин се создава *општествената економска база* врз која подоцна се доразвиваат и надоврзуваат и политичката (државата, правото, политичките институции, бирократијата) и духовно-идејната надградба (науката, образованието, филозофијата, уметноста, религијата, моралот, идеологијата). Ова е само еден историско-антрополошки аргумент во прилог на фактот дека економските фактори го имаат примарното влијание при соодавањето на сложената општествена структура и дека се останато е општествена надградба. Нивото на развиеност на општеството е во пропорционална зависност со нивото на развој на производно-материјалните средства за производство, односот кон сопственоста и степенот на поделбата на трудот и професиите. Освен економските фактори, врз сложената општествена стварност значајно влијание имаат и политичките фактори, културно-идејните, религиозните, моралните фактори итн. Процесот на социјална диференцијација, во секојдневното општење честопати се поистоветува со процесот на *општествена диференцијација*, но мораме да подвлечеме дека станува збор за два различни процеса на создавање на општествените разлики. Имено, *социјалната диференцијација* е процес во кој се создаваат разликите кај поединците и слоевите во социјален поглед. Таа е интеракциски поврзана со процесот на *економска диференцијација* како процес на создавање на економски разлики помеѓу припадниците на општеството. Процесот на општествена диференцијација ги опфаќа претходните два процеса и го детерминира создавањето на севкупноста на разликите во општествен поглед помеѓу членовите на заедницата.

Општествената стратификација и социјалната подвижност

Општеството е комплексна творба, органска заедница во рамки на која се одвиваат мноштво од сложени, взаемно поврзани и испреплетни процеси и односи. Тоа има сопствена структура и е стратифицирано на општествени слоеви. *Општествената стратификација* настанува како резултат на општествената диференцијација и процесот на општествено раслојување (како хиерхизирање на создадените разлики во процесот на општествена диференцијација). Општествената позиција на еден социјален слој произлегува од преплетувањето на имотно-материјалниот, финансискиот, образовниот, професионалниот, политичкиот, културниот и престижниот статус на неговите членови и на потесните социјални групации кои припаѓаат на дадениот социјален слој. Припадниците на определен општествен слој настојуваат да ја променат својата општествена полжба (доколку припаѓаат на пониските социјални слоеви) или да ја

зачуваат својата позиција (доколку нивната припадност е кон повисоките социјални слоеви). Овој индивидуален и/или колективен напор е поврзан со прашањето на општествена подвижност. Научното спознавање на *општествената подвижност* (како процес на придвижување на припадниците на една општествена заедница во рамки на еден општествен слој – доколку е *хоризонтална*; и / или од еден општествен стратум кон друг – доколку станува збор за *вертикална* подвижност на општествената стратификациона скала) претставува основен императив за објективно согледување на комплексната природа на општествените појави како основни структурни елементи на самото општество. Имено, *стапката на општествена подвижност* влијае врз формирањето на општествените слоеви, т.е. висината на стапката на социјална мобилност и менувањето на општествениот статус на поединците и групите е основна детерминанта за континуираното менување и градење на сложената општествена структура. Доколку постои ниска стапка на општествена подвижност станува збор за општество од затворен тип во кој што припадниците на слојот во истиот остануваат долг период, што од друга страна создава услови за развивање на силни кохезивни примарни и секундарни врски помеѓу нив, се развива посебна субкултура како начин на однесување, начин на живеење, животни погледи и вредности на припадниците на слојот: се зајакнува социјабилитетот на општествениот стратум. Но ова едновременно, претставува опкружување во кое лесно се кумулираат спротивставените интереси и цели помеѓу одделените слоеви, што може да предизвика нестабилност на општествениот систем и судири од поголеми размери. Обратна е состојбата кога во општеството стапката на подвижност е висока-имаме општество од отворен тип. Ова создава простор за индивидуалните можности, интензивна општествена динамика и континуирано социјално, економско и општествено раслојување, при што кохезивноста во слојот не е изразена, но исто така и можноста за колективизирање на индивидуалните аспирации, тенденции, интереси и цели, што обезбедува висок социјабилитет т.е. стабилност на општествениот систем во целост. Компаративната историска анализа при иследувањето на општествата од затворен тип не води до кастите во Индија каде што закостените и речиси непроменливи кастински поделби биле „регулирани“, со бојјата волја и милост, се стекнувале со самото раѓање а обидот за напуштање на кабата за да се премине во друга повисока каста претставувал чин кој повлекувал општествена изолација, па дури во прашање била ставана и можноста за егизстенција за непослушниот поединец. За припадниците на сталежите кои постоеле во Франција се до донесувањето на Декларацијата за човекови права 1789 година, забраните за промена на од раѓање стекнатата сталешка припадност, биле регулирани со правни норми. Поранешното социјалистичко општество исто така од многу мислители е подвлечено како општество со ниска стапка на општествена подвижност т.е. како општество од затворен тип (Христов, 2007).

Посткапиталистичкото општество, факторите на општествената подвижност и меѓугенерациската економско-социјална мобилност

Денешното современо, посткапиталистичко општество е третирано како општество од отворен тип, во рамки на кое постои континуирана и интензивна циркулација т.е. општествена подвижност помеѓу припадниците на различните општествени слоеви. Тоа значи дека живееме во време кога индивидуалните можности корелирани со интелектот, вештините и способностите на талентираните поединци се навидум речиси неограничени. Но современата научната мисла подвлекува дека и современото општество не е во целост од отворен карактер и дека и во него евидираат оставштини од поранешното кастинско и сталешко општество. Илустрација за тоа се генерално подредената општествената положба на црната раса, мексиканците, евреите итн. *Меѓугенерациската општествена подвижност* ја претставува социјалната мобилност што настанува помеѓу две различни генерации (татко-син, мајка – ќерка и сл.) Индикативни се добиените резултати од истражување за меѓугенерациската општествена мобилност спроведено во Франција и САД, при што е сублимирано дека само 35% од синовите на татковци кои се занимавале со мануелна работа, успеале да го променат општествениот статус и да се занимаваат

со немануелна работа. Во Јапонија овој процент е 33%, во Германија 30% а во Шведска 29% (Lipset and Bendix, 1959). Исто така, голем број на истражувања говорат дека зад декларативно манифестираниот идеал на еднакви општествени можности (и во правна; и во политичка и во социјална смисла) многу често се кријат интерни уредби, правила и критериуми кои го инхибираат или оневозможуваат влезот на нови и надворешни лица во групата (кога таа е формална и секундарна). Во рамки на различните општи, посебни и конкретни фактори на влијание на стапката на општествената подвижност се развиле различни социолошки парадигми, но при истите, генерално се нотираат економските фактори (односот кон сопственоста: сопственици и несопственици; поделбата на трудот и најразличните професии и занимања кои различно се вреднуваат), процесите на деаграризација, индустријализација и урбанизација (напуштање на селото и аграрните занимања и дејности, мигрирање кон градот и премин во некоја индустриска производна дејност), политичките услови (концентрацијата на политичката моќ како способност да се наметне сопствената волја дури и кога мнозинството се спротивставува на истата и прераспределбата на општественото богатство, прераспределбата на власта и овластувањата како институционализирана општествена моќ) и образованието.

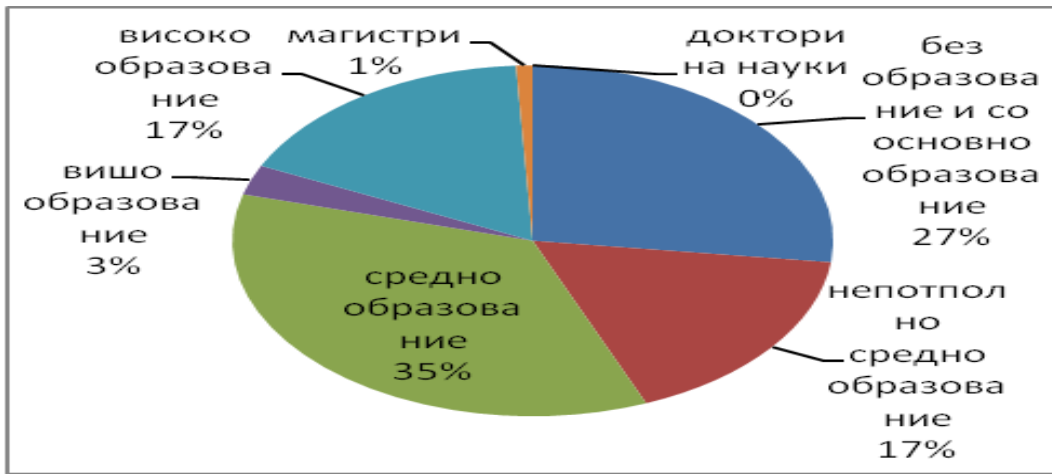
Образованието како фактор за економско-социјална стратификација и општествена подвижност

Меѓу факторите на општествената подвижност денес посебна важност му се придава на образованието. Во поранешните фази на развојот на општеството и во почетните етапи на развојот на капиталистичкото општество, образованието како фактор на општествена подвижност играло мошне скромна улога, затоа што истото имало тесна класно-социјална основа и било достапно (посебно повисоките образовни степени) само за припадниците на повисоките општествени слоеви. За припадниците од селските населби достапни биле само пониските степени на образование, кои обезбедувале неопходен низок степен на способност за занимања, со низок професионален општествен статус и вреднување. Динамичниот и рапиден развој на новите пропулзивни техники и технолошки пронајдоци кои го карактеризираат современиот економски развој и се одлика на денешното општество, ја имплицираа потребата од највисоки стручни знаења и вештини кои брзо застаруваат. Ова е причина образованието да се постави на најширока општествена основа и континуирано да се усогласува со потребите на реалниот сектор и пазарот на труд. Припадниците на пониските слоеви се стекнуваат со можноста да ја напуштат дејноста на нивните родители и да се активираат во најразлични економски дејности, професии и занимања кои и општествено и материјално повисоко се вреднувани, што повлекува и суштинска промена на социјалниот статус. Во современото општество природните ресурси, трудот и капиталот повеќе не се компаративна предност на економијата. Во денешна констелација на услови знаењето претставува економска база. Влијанието на образованието и науката врз економијата е силно и непосредно: образованието и науката и самите претставуваат производна сила а економскиот раст и развој е условен од научните истражувања и нивната технолошка применливост. Иновацијата претставува творечка деструкција (Schumpeter, 1919). Човечкиот капитал и знаењето стануваат најзначајни економски ресурси. Проекциите на современите мислителите се дека социјалната структура на општеството целосно ќе се измени. Традиционалната поделба на сопственици и несопственици наполно ќе исчезне. Основни социјални групации ќе бидат вработените во полето на научните дејности, професионалните администратори задолжени за распределба и примена на научното знаење во дадени производствени и други области и наемните работници ангажирани во сферата на науката и научните дејности (Drucker, 2010). Првостепено значење добива управувањето т.е. менаџментот кој се раздвојува од функцијата на сопственост (сопствениците повеќе не менаџираат со фирмите туку тоа го препуштаат на лица со знаење и квалификации за менаџмент). Традиционалното знаење е општо, научното знаење е специјализирано. Управувањето е базирано на научно знаење (Becker, 1994). Белег на постиндустриското општество му удараат и општествените организации, кои се групи составени од специјалисти, чиј карактер зависи од

природата на основната дејност на групата и нивната основна функција е знаењето да го претворат во призведен ефект. Колку поспецијализирани се знаењата - толку поголеми се резултатите од нивната примена. Интензивниот и динамичен развој повлекува и брзо застарување на знаењата, што предизвикува и силни социјални поместувања: лицата кои повеќе не поседуваат знаења и капацитет да одговорат на новосоздадените потреби, им го отстапуваат своето работно место на кандидатите со адекватно знаење за извршување на новите дејности. Колку се поразвиени условите за промоција и напредување на квалификуваните кадри и талентираниите со специјализирани знаења, толку стапката на општествената подвижност е повисока. Новите немануелни, интелектуални професии кои во голем дел гравитираат во терциерниот сектор се различно општествено и материјално вреднувани, што од друга страна зборува за постоење на професионална, економска и социјална раслоеност.

Образованието, општествената подвижност и можноста за вработување во Р.Македонија

Бројни студии докажале дека постои тесна корелациона врска помеѓу нивоата на образование, можностите за вработување и заработувачка на пазарот на труд. Потврда за тоа е и анализата на податоците на невработени лица (во вкупен број од 97 458 лица) во Р.Македонија според образовната структура. Имено, вкупното учество на невработените лица кои се стекнале со високо образование, магистратура или со степен доктор на науки изнесува само 17,9% од вкупниот број на невработени во месец јануари, 2014 година, додека останатите високи 82,1% отпаѓаат на работна сила без образование, со основно, средно и вишо образование. Имено, ваквото учество на невработените е графички прикажано на подолупоместениот графикон: учеството на лицата без образование и со основно образование во вкупниот број на невработени лица изнесува 2,7%, на лицата со непотполно средно изнесува 17%, на невработените со средно образование изнесува 35%, со вишо образование 3%, со високо образование 17%, со магистратура 1% и учеството на невработени доктори на науки во вкупниот број на невработени лица изнесува 0,02% (Вратеовска Н. Д., Николовска Ц.В., Тиквешанска Н. В., 2014). Националната аналитика на фокус групата млади од 15 до 24 годишна возраст подвлекува дека, колку што е повисоко нивото на образование на младите, толку е повисока стапката на учество во работната сила. Младите (15-24) со основно и тригодишно средно образование бележат стапки на активност што се помали од половина од младите со четиригодишно средно образование (16,7% наспроти 40,5% во 2011 година, односно Младите со високо образование имаат највисоки стапки на активност од сите (78,8% во 2011 година). Исто така, просечниот бруто месечен приход на младите (15-24) е за 1,7 пати понизок отколку кај возрасните (30-59). Оваа разлика во нивото на приходи се должи на пониското ниво на образование на возрасната група 15-24 година и на помалку одработените часови. Просечните бруто приходи на поединците со основно и тригодишно средно образование се за 30% пониски од приходите на поединците со четиригодишно средно образование. Високото образование носи повисоки приходи, при што високо образование поединци заработуваат 80% повеќе од оние со четиригодишно средно образование (МТСП, 2012). Освен степенот на образование, можноста за вработување е правопрпорционална функција од степенот на вештини, способности и квалификации со кои индивидуата се стекнува преку неформалното образование и преку работното искуство (Hannan, Smyth, 2013). Работодавачите ги преферираат работниците со подобри квалификации, што значи дека за таквите работници побарувачката на пазарот на труд би била поголема, што би повлекло и повисока цена на ваквиот труд и/или човечки капитал, т.е. поголема можност за повисока заработувачка.

Сл. 2 Учество на невработените лица според ниво на образование во вкупен број на невработени во Р.Македонија, 2014 година (Извор: АВРМ а, обработка на авторот)

И покрај фактот дека образованието претставува еден од најзначајните фактори за општествена подвижност по вертикално стратифицираната општествена скала, сепак, постои индикативен број на научни истражувања кои укажуваат дека образовните фактори се оптоварени со сериозни ограничувачки елементи кои не обезбедуваат широка општествена основа и еднакви можности за образование на припадниците од сите општествени слоеви. Во современите услови за живот кои се канализирани од пазарно-економските законитости и образованието е базирано на пазарно-комерцијални принципи. За да се стекне образование во повисоките и највисоките образовни институции, потребни се големи суми на финансиски средства кои припадниците на најниските социјални слоеви не се во можност да ги обезбедат. Исто така, висок е степенот на корелација помеѓу социјалното потекло на поединците и степенот на образование: социјалната положба на родителите пресудно влијае врз степенот на образование и социјалниот статус на нивните деца. Неретко образовниот систем може да наметне и ограничувања за дадени општествени припадници врз основа на етничката и половата припадност.

Заклучок

Во функција на обезбедување услови на еднакви можности и широка општествена основа при пристапот во образовниот процес, во Р.Македонија беа превземени бројни законски, програмски и институционални решенија со цел обезбедување на поквалитетно образование и поширока образовна инклузивност. Во овој контекст ќе ги споменеме измените во регулативата кои се однесуваат на воведување задолжително средно образование (до 2009 година во земјава има релативно висок процент на лица што рано го напуштаат образованието: уделот на населението на возраст помеѓу 18 и 24 години што има завршено најмногу основно образование изнесувал 23% во 2006 година, а во 2011 година се намалил на 13,5% (Коалиција Сега, 2012)), засилените ангажмани за усогласување на програмите за стручното образование со потребите на пазарот на труд како и мерките на АВРМ во оваа насока, издвоените средства за подобување на инфраструктурните и техничките образовни капацитети, субвенционирањето на училишниот превоз, учебниците, проектот компјутер за секое дете, дисперзираното високо образование, воведување на претприемништвото во рамки на наставните програми во средното образование, итн. Освен тоа, се применуваат стипендии за талентирани ученици од познати работодавци, од национални и меѓународни фондови за стипендирање, се применува општествена позитивна акција која вклучува квоти за припадници од различни етникуми, субвенционирани програми за дефицитарни образовни профили, субвенционирани програми за дадени ранливи социјални категории, итн. Останува континуираната потребата од системска, интегрирана и сеопфатна мултисекторска

акција со цел обезбедување на образовен систем кој би бил доволно еластичен брзо да одговори на рапидните техничко-технолошки промени; и би произведувал високооспецијализирани кадри кои соодветно би одговориле на тековните потреби на пазарот на труд и реалниот сектор.

Литература

- АВРМ (2014 а).,Преглед на невработени лица според школска подготовка со состојба на 31.01.2014 година., *Извештаи*, АВРМ
- АВРМ (2014 б). *Оперативен План за услуги на пазарот на трудот и активни мерки на пазарот на трудот за 2015 година*, АВРМ
- Вратеовска Н. Д., Николовска Ц.В., Тиквешанска Н. В. (2014)., Микро и макроекономски аспекти за влијанието на образованието врз човековиот капитал, пазарот на труд и економскиот раст и развој., Научно-стручна конференција со меѓународен карактер: *Современото воспитание и образование, состојби, предизвици и перспективи*, Штип:НУ-УБ „Гоце Делчев“
- Коалиција Сега (2014)*Истражување за актуелните политики за младинско вработување на ЕУ и Р. Македонија*, Коалиција Сега
- МТСП (2012). *Акциски План за вработување на младите до 2015 година*, МТСП
- Христов Р. (2007). *Социологија за економисти*, Економски факултет, УКИМ
- Becker G. (1994). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Drucker P. F. (2010). *Technology, Menagement and Society*, internet archive
- Hannan D. F.and Smyth E. (2013).New Perspectives for Learning. *International Scientific Conference: The role of education in labour market changes, Economic and Social Research Institute, Dublin, Proceedings.*
- Lipset S. and Bendix R. (1959). *Social Mobility and Industrial Society*, London
- Schumpeter J. A. (1919). *The sociology of imperialisms*. Germany: Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpol

УДК 330.88:330.34/.35
338.22(497.7)
(прегледен труд)

ЕВОЛУЦИЈАТА НА ЕКОНОМСКОТО ЗНАЕЊЕ ЗА МАКРОЕКОНОМСКАТА СТАБИЛНОСТ НИЗ ПРИЗМА НА МАКРОЕКОНОМСКИТЕ ПАРАДИГМИ

д-р Данче Николовска Вратеовска¹, м-р Вања Цамбазова Николовска², д-р Снежана Мојсоска³

¹Министерство за финансии- Управа за јавни приходи, РД Штип,² Совет на о.Штип, Одделение за јавни служби, Локална самоуправа Штип,³Факултет за безбедност-Скопје, Универзитет „Св. Климент Охридски“

Апстракт:Макроекономската стабилност и економскиот раст се најзначајни цели во развојот на една национална економија. Не може да се остварува економски растеж без одреден степен на макроекономска стабилност, како што не може да се оствари макроекономска стабилност без економски раст и развој. Затоа, неопходно е синхронизирано дејствување на макроекономската и на развојната политика за одржување на потребниот степен на стабилност и раст во земјата. Овој труд има за цел, низ призма на доктрините на главните макроекономски школи да укаже на релативноста на економското знаење за начинот на водење и ефектите од одделните макроекономски политики (како теоретски така и апликативни) по одделни земји вклучувајќи ја и Македонија; и уште поважно: преку историскиот метод,

компаративната анализа, индуктивниот, дедуктивниот научен метод и експликативно воопштовувачкиот метод, да го проследи еволуирањето, развојот и надградената примена на клучните макроекономски парадигми во текот на времето.

Клучни зборови: економски раст и развој, стабилност, макроекономски политики, макроекономски школи, економско знаење

THE EVOLUTION OF ECONOMIC KNOWLEDGE ABOUT MACROECONOMIC STABILITY THROUGH THE PRISM OF MACROECONOMIC PARADIGM

PhD. Danche Nikolovska Vrateovska¹, Master Vanja Djambazova Nikolovska², PhD. Snezana Mojsoska³

¹Ministry of Finance - Public Revenue Office, Municipal Council – Stip, ²Department for public service, Local Government-Stip, ³Faculty of Security-Skopje, University “St. Kliment Ohridski”

Abstract: The macroeconomic stability and economic growth are the most important goals in the process of the development of national economy. Economic growth cannot be achieved without some degree of macroeconomic stability, as macroeconomic stability cannot be achieved without economic growth and development. Therefore, it is necessary to have synchronized action on macroeconomic and development policy to maintain the required level of stability and growth in the country. This paper aims, through the prism of the doctrines of the main macroeconomic schools, to show the relativity of economic knowledge and the way of keeping the effects of certain macroeconomic policies (both theoretical and applicative) in certain countries including Macedonia; and, more importantly, through the historical method, comparative analysis, inductive, deductive scientific method and explicatory-synthetic method to trace the evolution, development and implementation of the upgraded key macroeconomic paradigms through time.

Key words: economic growth and development, stability, macroeconomic policies, macroeconomic schools, economic knowledge

Вовед

Ниту една општествена творба не е апсолутна односно еднаш засекогаш дадена. Констелацијата на услови и фактори на влијание, кои имаат своја сопствена динамика и структура и интеракциска поврзаност, континуирано се менуваат. Економијата е општествена наука чиј предмет на изучување ги опфаќа движењето и законитостите на економијата во целина. Таа претставува систем на научни знаења за правилна алокација на ресурсите. Поаѓајќи од минатото и искусственото научно спознание, таа ја согледува сегашноста и ја проектира иднината. Служи за култивирање на критичкото економско мислење, согледување на релативноста на општествените и економските појави но и за осознавање на релативноста на самото научно познание. Макроекономијата е посебна економска научна дисциплина што се занимава со перформансите, структурата, однесувањето на економските појави и економските агенти, како и донесувањето на одлуки на ниво на целата економија. Ова ги вклучува не само националните економии туку и глобалната економија. Макроекономската слика во една економија се илустрира преку низа индикатори, како што се БДП, стапката на невработеност, нивото на цени кои ги детерминираат економските перформанси и функции. Современите макроекономски модели тендираат да ја објаснат врската помеѓу факторите како што се националниот доход, производството, потрошувачката, невработеноста, инфлацијата, заштедите, инвестициите, меѓународната трговија, меѓународни финансии, се обидуваат да ги разберат причините и последиците за краткорочните флукуации кај економските циклуси, како и детерминантите за економски раст на долг рок. Овие макроекономски модели се широко употребувани од страна на владите и економските власти, со цел развивање и имплементирање на економски политики за долгорочен и одржлив раст и развој. Трошоците од макроекономската нестабилност се

експонираат преку негативните ефекти врз акумулацијата на капитал во економијата; преку негативното влијание врз долгорочните перформанси на финансискиот систем; преку намалување на стапката на економски раст, раст на невработеноста, ценовна нестабилност и хронични нерамнотежи во платните биланси.

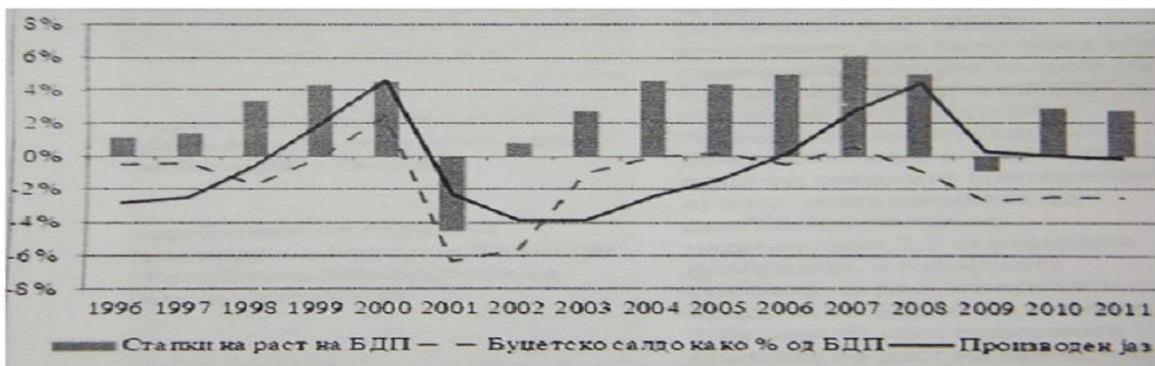
За макроекономската стабилност и економскиот раст

Макроекономската стабилност во поширока смисла претставува состојба на непречено функционирање на сите подсистеми на економскиот систем, при што секој од нив обезбедува највисоко можно ниво на флексибилност за апсорбирање на можни шокови, додека во потесна смисла, може да се дефинира како состојба на стабилно ценовно ниво и стабилен девизен курс. Од аспект на рочноста на макроекономската рамнотежа, истата може да се разгледува на кус и/или на долг рок. Макроекономската рамнотежа на кус рок се воспоставува во точката во која се сочелуваат кривите на агрегатната побарувачка и агрегатната понуда (која е растечка на кус рок за разлика од нејзината вертикална позиција на нивото на потенцијалниот БДП и природната стапка на невработеност при долгорочната макроекономска рамнотежа). Основни инструменти на макроекономската политика се монетарната и фискалната политика. Со цел ефикасна и функционална макроекономска политика, макроекономска стабилност и економски раст, неопходно е координирање и комплементарно делување на овие две политики. Во пазарните економии, доколку постои развиен финансиски пазар, монетарната политика се фокусира на остварување на ценовната стабилност преку спроведување на монетарни интервенции на длабоките и ликвидни финансиски пазари, со пазарно ориентирани инструменти. Истовремено, развиените финансиски пазари и овозможуваат на фискалната политика задоволување на буџетските потреби преку издавање на хартии од вредност по пазарни услови и критериуми. Во услови на неразвиени финансиски пазари, координираната акција на монетарната и фискалната политика преку поставување на зеднички цели е неминовно потребна. Притоа монетарната политика, во услови на вишок ликвидност, целите ги постигнува со интервенции на примарен пазар. Овој пазар истовремено е и поле на делување на фискалната политика за обезбедување на буџетските потреби. Во таа смисла, за фискални и монетарни цели можат да бидат користени исти инструменти. Имено, Министерството за финансии издава државни хартии од вредност за покривање на буџетскиот дефицит, при што, истовремено и централната банка (наместо да издава сопствени хартии од вредност) ги користи овие државни записи за монетарни цели. Огромна предност на овој пристап е тоа што претставува силен импулс за развој на пазарот на капитал, за развој на пазарот на државни хартии од вредност и ја намалува можноста за сегментација на овие пазари. Сепак овој начин на поврзност помеѓу монетарната и фискалната политика бара синхронизиран и координиран пристап на овие политики, што не е секогаш лесно изводливо.

Според пристапот на ММФ, макроекономските нерамнотежи можат да потекнуваат вообичаено или од преовладувањето на инфлацијата и дефицитите во платниот биланс или од ниските стапки на вработеност и економски раст или од обеите. Високата ценовна стабилност или ниската инфлација е битна иако не е единствена компонента на макроекономската стабилност (Фити, 2004). Досегашната статистичка евиденција потврдува дека стабилизирањето на нивото на цените на ниско или умерено рамниште е со цел избегнување на дисторзиите на релативните цени на добра и услуги и на факторите на производство, а во насока на ефикасно алоцирање на ресурсите, поради создавање на стабилни услови за стопанисување и поттикнување на инвестициите, поради фактот дека стабилните цени влијаат врз намалување на домашната побарувачка за увезени добра и услуги и врз зголемување на странската побарувачка за домашни добра и услуги т.е. позитивно влијае на состојбата на платниот биланс итн. Пристапот на ММФ кон макроекономска стабилност се сведува на ограничување на агрегатната побарувачка главно преку остри фискални и монетарни рестрикции, запоставувајќи го од друга страна пак нејзиното силно влијание врз порастот на БДП и вработеноста. Доколку на краток рок, недоволната (ограничена) агрегатната побарувачка ја пресретне агрегатната понуда или БДП, тоа би се

случило на ниско рамниште и би повлекло низок БДП (далеку под потенцијалниот раст), висока невработеност и неоптимална искористеност на ресурсите во економијата (стандардниот проблем на Кејнз). Во таква ситуација според Кејнзијанското учење, економијата може да се придвижи кон својот потенцијален производ (состојба кога рационално ги користи сите расположливи ресурси) односно точка на рамнотежа на долг рок, единствено со стимулирање на агрегатната побарувачка преку порелаксирана фискална и монетарна политика. Меѓународниот монетарен фонд (ММФ) своевременно бил формиран со цел да им овозможи неопходни средства на земјите во развој, за стимулирање на агрегатната побарувачка во услови кога земјата е соочена со стагантна т.е. опаѓачка економска активност. Кога нобеловецот Стиглиц ги согледува последиците од спроведувањето на неолибералната политика од страна на Меѓународниот монетарен фонд, Светска банка и Светската трговска организација во земјите кои се во процес на премин од транзиција кон неолиберален капитализам или неолиберална глобализација (Stiglitz, 2003), демонстративно ја напушта функцијата на главен економист на Светска банка. Според истражувањата на Семјуелсон во 2001 година, таргетирањето на нулта инфлација во САД би ја соочило американската економија со пад на производството и вработеноста некаде во рамки на интервалот од 1% до 3%. Поради фактот дека во земјите во развој и земјите во транзиција постојат неискористени ресурси, доминира мислењето дека едноцифрените стапки на инфлација во рамки од 5% до 10% се најоптимални за одржување на динамичен раст и развој, што во основа е вкоренето во постаментите на кејнзијанизмот. Генерално гледано, макроекономските доктрини кои ја поддржуваат *неолибералната школа, акцентот на значајност го ставаат врз агрегатната понуда и долгиот рок, додека школите кои генезата ја имаат во кејнзијанското учење, тврдат дека значајни се агрегатната побарувачка и краткиот рок.* Ретроспективната анализа на макроекономската политика во САД јасно подвлекува дека САД успешно ги користат дискреционите мерки на фискалната и монетарната политика за управување со агрегатната побарувачка и сузбивање на рецесиите и невработеноста, наспроти нивната интенција преку ММФ, земјите во развој и во транзиција да спроведуваат остри буџетски и монетарни рестрикции. За илустрација, факт е дека Р. Македонија, како резултат на долгогодишното спроведување на рестриktivните буџетски и монетарни политики (по инфлаторниот шок во 1992 година од раст на цените над 50% и поради политиката на одржување на фиксниот девизен курс како основно економско сидро), перманентно имаше ниски стапки на инфлација, ниски буџетски дефицити, но и енормни стапка на невработеност и до 39%, како и стагантни стапки на економски раст. Стабилизационите политики и програми се одвиваа во соработка со ММФ, а структурните реформи со Светска банка, при што и покрај недостатоците и преголемата рестриktivност во пристапот, земјата добиваше значајна финансиска поддршка од овие институции во форма на кредитни пласмани за платно-билансна поддршка или за конкретни проекти по многи поповолни услови од оние на пазарот на капитал. Паралелно со олабавувањето на макроекономската политика, во преткризниот период следува и период на заживување на економската активност. Имено, во интервалот од 2000 до 2008 година, со исклучок на 2001 поради безбедносната криза, забележлив е благ тренд на пораст на БДП *per capita* (иако во 2002 година растот на БДП е дури за 20% помал во однос на 1989 година) и на индустриското производство. Од 2005 до 2008 година е забележан значаен пораст на извозот, раст на домашната побарувачка, зголемување на продуктивноста, интензивирање на инвестиционата и производната активност во сите сектори и зголемување на економската активност. Највисока стапка на раст на БДП е постигната во 2007 година од 5,9% а во 2008 година (пред почетокот на кризата) растот изнесува 4,9%. Дека фискалната политика во изминативе години имала контрацикличен ефект, во насока на намалување на влијанието на економските циклуси врз економската активност, говори и подолу поместениот графикон (Богоев, 2012). При тоа, евидентна е корелационата поврзаност на буџетскиот дефицит и стапката на економски раст. Буџетското салдо се движи од суфицит од 2,5% во 2000 година (како резултат на воведување на данокот на додадена вредност), до дефицит од -

2,7% во 2009 година, со исклучок на дефицитите од -6,3% и -5,6% во 2001 и 2002 година при вооружениот конфликт (Николовска Вратеовска, 2014).

Графикон бр. 1: Раст на БДП, буџетско салдо (% од БДП) и произведен јаз (во %) во Македонија од 1996 до 2011 година

Во повоен период и западноевропските земји активно го користеле подгрејувањето на монетарната и фискалната политика за поттикнување на економската активност сè до крајот на 1970-та година кога доаѓа до замена на кејнзијанските парадигми со неолибералните, а со тоа и на примена на ниски буџетски дефицити не поголеми од 3%, ниска инфлација до 2% и рестриктивна монетарна политика. Неокејнзијанците сметаат дека причините за константната висока невработеност во ЕУ е последица од запоставеното управување со агрегатната побарувачка т.н. *хистереза* (рестриктивна макроекономска политика и во услови на рецесија) што има долгорочни негативни импликации за економијата. Интересен е фактот што по преживувањето на првите налети на глобалната економска криза (2008), големите економски сили, меѓу нив и САД и ЕУ по неуспешните обиди за намалување на дефицитарната ликвидност во финансиските системи преку порелаксирана монетарна политика, прибегнаа кон фискален активизам со цел спасување на големите финансиски гиганти, како и за подгревање на агрегатната побарувачка. Обемот и композицијата на фискалните пакети многу се разликуваат од земја до земја, зависно од приоритетите и фискалниот капацитет на националните економии. Мерењето на обемот е компликуван потфат, но меѓународните споредби покажуваат дека споредбено со поголемите земји, Кина изгледа има обезбедено убедливо најголем фискален поттик за својата економија. Една проценка вели дека ефективниот фискален стимуланс (без автоматските стабилизатори) во Кина за 2009 година изнесува 7,1% од БДП, наспроти 1,8% во САД и 0,9% во ЕУ (Saha and Weiszacker, 2009). Владите на САД, Германија, Франција, Велика Британија и на останатите европски земји, преку фискалната политика, до кајот на декември 2008 година, за консолидација на нивниот банкарски сектор (гаранции, откуп на средства и докапитализација) вкупно одобрија финансиски пакет вреден 4 253 милијарди евра, или износ еднаков на 14% од нивниот бруто домашен производ (Николовска Вратеовска, 2014).

Историска анализа за доминантноста на макроекономските школи и денешниот консензус околу монетарната и фискалната политика

Историската анализа во однос на балансот на силите меѓу доминантните макроекономски концепции во однос на начинот на користење и ефикасноста на макроекономските стабилизациони политики, укажува дека по Големата депресија во 1929 година, класичната економија просторот на макроекономската интервенција го отстапи на кејнзијанизмот кој е на економската сцена се до првата и втората нафтена криза во 1973, 1977 година. Тогаш, појавата на феноменот стагфлација (раст на цените а пад на агрегатната понуда) потврди дека мерките и

инструментите од неокејнзијанска провениенција повеќе не можат да се справат со новосоздадената состојба – напротив, кејнзијанското подгревање на ефективната побарувачка и натаму го заострува проблемот на стагфлацијата. Како резултат на тоа доаѓа до повторна замена на парадигмите: од кејнзијанизам и неокејнзијанизам кон неолиберализам. Денешната економска криза ја наметна потребата од повторно редефинирање на макроекономските политики, при што голем број на економисти со неокензијанска провениенција (Семјуелсон, Тобин, Модилијани, Фелпс, Стиглиц, Кругман и др.), останаа доследни на своите концепции дека сепак е потребно одржување на разумен баланс меѓу пазарот и владината интервенција во економијата. Испитувањата на експертите на ММФ со користењето на соодветни квантитативни методи на економска анализа потврдија дека (Фити, 2009):

- ❖ Загриженоста за состојбите во економијата претставува клучен инпут при формулирањето на стабилизационите политики;
- ❖ Дискреционата фискална политика и дискреционата монетарна политика во време на рецесии придонесуваат за заздравување на економиите;
- ❖ Дискреционата монетарна политика е поефикасна во заздравувањето на долгите и тешки рецесии – на оние придружени со финансиски кризи и со состојби на манифестација на феноменот ликвидносна стапица. Меѓутоа, во вакви ситуации дискреционата фискална политика е сериозно ограничена од големината и од одржливоста на јавниот долг (кој ги исцрпува ефектите од дискреционата фискална политика доколку надмине 60% од БДП);
- ❖ Кога рецесиите се придружени со финансиски кризи, ефикасноста на двете политики значително се намалува, практично изостапува ако тие не се следени и со имплементација на добро таргетирани финансиски политики. Станува, пред се, збор за потребата од „чистење“, на неперформансните кредити на банките (преку воспоставување на независни агенции кои би ги преземале таквите кредити), со цел да се врати кредибилитетот на банките и да порасне можноста за кредитна експанзија, за да се олесни излезот од рецесија. Станува збор за скапи реформи, кои во финансиските кризи на скандинавските земји и во Јапонија, предизвикаа трошоци во цисина од 5% од БДП на земјите а просечната стапка на заживување на економијата беше во позитивна корелација со квалитетот на реформите.

Консензусот на современите макроекономски школи околу *монетарната стабилизациона политика*, во однос на консензусот за фискалната политика е произвесен и се сведува на:

- Високата ценовна стабилност е основен приоритет;
- Нулта стапка на инфлација е непожелна, бидејќи го отежнува структурното приспособување на економијата и ја прави неефикасна монетарната политика во услови на депресија;
- Политичката неизвесност на централната банка *vis a vis* владата и нејзиниот кредибилитет и отчетност се важна претпоставка за одржување ниска стапка на инфлација;
- Монетарната политика базирана врз правила се преферира пред дискреционата монетарна политика;
- Централните банки со поголема неизвесност *vis a vis* политичките авторитети и со монетарната политика фундирана врз правила можат да го разрешат проблемот на неконзистентност на политиките низ времето.

Во рамки на високиот степен на усогласеност на различните економски парадигми околу *фискалната антициклична политика* ќе вброиме дека:

- Таа е ефикасна во совладувањето на долгите и тешки рецесии;
- Потребно е водење на фискална политика базирана врз правила кои не би биле причина за појава на рецесии (висок степен на согласност иако не толку нагласен);
- Со двете клучни макроекономски политики (монетарната и фискалната), на долг рок не може да се дејствува врз зголемување на вработеноста.

Табела бр.1: Домени на согласување и/или несогласување за ефикасноста на фискалната и монетарната политика

Клучни прашања	Класична макроекономија	Кејнзијанска макроекономија	Монетаризам	Современ консензус
Дали експанзивната монетарна политика е успешна во совладувањето на рецесијата?	Не	Не многу	Да	Да, освен во посебни ситуации
Дали фискалната политика е ефективна во совладувањето на рецесијата?	Не	Да	Не	Да
Можат ли монетарната и/или фискалната политика на долг рок да ја намалат невработеноста?	Не	Да	Не	Не
Треба ли фискалната политика да се користи на дискреционен начин?	Не	Да	Не	Не, освен во посебни ситуации
Може ли монетарната политика да се користи на дискреционен начин?	Не	Да	Не	Се уште нема согласност

Заклучок

Долго време, различни шокови во економијата не беа доволни да го разнишаат верувањето во ефикасноста на пазарите. Рецесијата 2008 е пример за дефицитарна побарувачка. Поддржувачите на теоријата за ефикасни пазари повторно ќе тврдат дека промените на цените одново ќе ја вратат пазарната рамнотежа. *Новите кејнзијанци кои се обидоа да ја усогласат кејнзијановата страна на побарувачката и да ја објаснат рецесијата со несовршеноста на пазарот, како и економистите кои предупредуваа на порастот на цените, беа игнорирани или во најлош случај исмејувани од оние кои сè уште веруваа, дека централните банки преку монетарната политика ќе се справат со рецесијата.* Поддржувачите на бихејвиористичката доктрина ќе има што да нè научат во врска со функционирањето на економиите и подобрените начини за креирање и имплементирање на политики. Овие економисти не ни сугерираат дека е потребно да скокнеме од слободните пазари кон државна интервенција, туку дека можеме да развиеме подобри начини за да го вклучиме однесувањето на економските агенти во тенденциите на политиката (Mankiw and Taylor, 2011).

Анализирајќи ги последиците од глобалната економска криза а во таа смисла и политиките кои се спроведуваат со цел нивно арбитражање, се повеќе современи и признати економисти подвлекуваат дека Кејнз бил во право. Како и да е, ќе сублимираме дека за макроекономската рамнотежа и стабилност од непобитно значење е политиките во своите таргети да се посветат и на агрегатната побарувачка на краток рок и на агрегатната понуда на долг рок, зошто тие, низ интеракциски придвижувања во краткорочни временски секвенци ја формираат долгорочната рамнотежа. Додека агрегатната побарувачка може да допринесе за придвижување на фактичкиот БДП кон патеката на потенцијалниот долгорочен БДП, агрегатната понуда во себе ги сублимира реалните фактори на производството како капиталот, човечките ресурси, природните ресурси и технолошките знаења (know-how).

Литература

- Богоев Ј.(2012). „Фискалната политика и економските циклуси во Македонија,, *Економија и бизнис*,
- Вратеовска, Н. Д. (2014) *Влијанието на финансиските институции врз макроекономската и финансиската стабилност*, докторски труд, Економски факултет, УКИМ
- Фити, Т. (2009) *Феноменологија на кризи*, Економски факултет, УКИМ, 2009
- Фити, Т. (2004), „Теоретски погледи и искуства за макроекономската стабилност и економскиот растеж“, труд објавен во Зборник: *Макроекономската стабилност и економскиот растеж во Р.Македонија* ,ЗОР, МФ, ГТЗ, 2004
- Keynes, J. M. (1936)- *The General Theory of the Employment, Interest and Money*, Harcourt Brace, New York, 1936
- Mankiw, N. G. and P. Taylor , M.P. (2011) *Economics*, second edition, Cengage learning EMEA,
- Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.(2001)-*Economics*, 17 th ed. McGrew-Hill Inc, 2001, New York
- Saha, D. and Weiszacker von, J.(2009), „Estimating the Size of the European Stimulus Packages,, *Brugel Policy Papers 30*, January
- Stiglitz, E. J. (2003) „Democratizing the International Monetary Fund and the World bank: Governance and Accountability,, *International Journal of Policy, Administration and Institutions*, Vol. 13, No 1, January , pp 111-139

УДК 37.018.8:343.261-052(497.7)
(прегледен труд)

ЗАЈАКНУВАЊЕ НА КАПАЦИТЕТИТЕ НА КАЗНЕНО-ПОПРАВНИТЕ УСТАНОВИ ПРЕКУ ОБРАЗОВАНИЕТО, ОБУКАТА И СТРУЧНОТО УСОВРШУВАЊЕ КАКО ОБЛИЦИ НА ТРЕТМАН НА ОСУДЕНИТЕ ЛИЦА КОИ ИЗДРЖУВААТ КАЗНА ЗАТВОР

Александра Ангеловска

Одделение за правно-нормативни работи, јавни набавки и поддршка на Совет - Општина
Штип

Апстракт: Како резултат на потребата од континуирана општествена реакција на криминалитетот и антисоцијалното однесување, еден од основните предизвици на современата пенолошка мисла во секое демократско општество се токму облиците на третман на осудените лица кои се наоѓаат на издржување на казна затвор. Компаративните сознанија и искуства, како и бројните анализи на состојбите во Р. Македонија укажуваат на загрижувачко висока стапка на рецидивизам кај осудените лица во казнено-

поправните уставнови, што оправдано го актуелизира прашањето за ефикасноста на востановениот пенитенцијарен систем. Тргувајќи од идејата за ресоцијализација и ресторативна правда како водечка цел на казнувањето, во трудот е даден посебен осврт на образованието, обуките и стручното усовршување на лицата лишени од слобода, како посебни облици на институционален третман во казнено-поправните установи. Анализирани се и досегашните искуства во праксата кои покажуваат дека во домашниот казнено-правен систем, на денешниот степен на достигнувања сè уште отсуствува организирање и спроведување на адекватни образовани програми и методи на обучување и доусовршување на осудените лица. Притоа, како особено важно се наметнува прашањето за задолжителноста на основното и средното образование без исклучок, а од друга страна се анализира колку ваквата законска обврска се имплементира во затворскиот систем кога станува збор за малолетни сторители на кривични дела!? Нотирали се констатираните слабости и досегашните достигнувања во оваа област, како и идните состојби и предизвици за унапредување на правната и институционална уреденост на проблемот, со цел адекватно имплементирање на системот на образование на сите нивоа на општественото живеење.

Клучни зборови: образовен процес, воспитно- образовни програми, затвореници, пенитенцијарен систем, ресоцијализација, социјална адаптација.

STRENGTHENING THE CAPACITIES OF DETENTION AND REHABILITATION CENTERS THROUGH EDUCATION, TRAINING AND PROFESSIONAL SPECIALIZATION AS FORM OF TREATMENT OF CONVICTED PEOPLE WITH SENTENCE OF IMPRISONMENT

Aleksandra Angelovska

Department of legal – normative matters, public procurements and Municipality council support - Municipality of Shtip

Abstract: As a result of the need for continuous social reaction to crime and antisocial behavior, one of the challenges of each democratic society penologically is the forms of treatment of convicted people sentenced to imprisonment. The comparative knowledge and experiences as well as the numerous analyses of the conditions in the Republic of Macedonia indicate an alarmingly high rate of recidivism of convicted people in detention and rehabilitation centers that understandably imposes the question of the established penitentiary system's efficiency. Starting from the idea of resocialization and restorative justice as the main goal in punishment, this paper pays special attention to education, trainings and professional specialization of people deprived of freedom, as special forms of institutional treatment of detention and rehabilitation centers. The existing practices that show the domestic detention and rehabilitation system are analyzed as well, the organization and enforcement of adequate educational programs and methods of training and development of the convicted people is still missing in the today's level of accomplishments. Hence the question of obligatory elementary and secondary education with no exception is imposed as important and the extent to which this legal obligation is implemented in prisons when it comes to minors convicted of crimes is analyzed as well. The established weaknesses and existing accomplishments are written down, as well as the future conditions and challenges for improvement of the legal and institutional regulation of the problem, in order to adequately implement the system of education at all levels of social life.

Key words: educational process, educational programs, prisoners, penitentiary system, socialization, social adaptation.

Вовед

Извршувањето на затворската казна низ призмата на концептот на ресоцијализација, подразбира меѓу другото обезбедување на минимални услови кои нудат можност за реинтеграција и социјална адаптација, преку различни програми за третман на затворениците. Ова прашање се наметна како исклучително важно, особено во услови кога поради евидентниот несупех на концептот на ресоцијализација, надвисна дилемата како да се избегне ретрибутивноста во постапувањето, а сепак да се обезбеди ефикасен третман на затворската популација со кој ќе се постигне позитивен ефект. Дотолку повеќе, загрижувачко високата стапка на рецидивизам кај сторителите на кривични дела, го актуелизира прашањето за оправданоста на постоечкиот пенитенцијарен систем во Р.

Македонија. Поразителен и обесхарбрувачки е фактот дека речиси 60 проценти од лицата кои отслужиле казна затвор се рецидивисти, односно извршиле ново кривично дело по излегувањето од казнено-поправна установа, а половина од нив сториле потежок облик на криминалитет во споредба со минатото криминално досие. Во прилог на ова зборуваат и податоците од Државниот завод за статистика според кои лицата сторители на дела од областа на багателниот криминалитет, подоцна стануваат сериозни престапници кои вршат кривични дела против животот, половата слобода и морал и сл. Основната причина за ваквата состојба е пренатрупаноста на затворските капацитети кои очигледно не се доволни за прифаќање на вкупниот број сторители на казнени дела и уште поважно ниту просторно ниту според програмите и механизмите за ресоцијализација не ги исполнуваат стандардите за затвореничко општество според меѓународните правила. Погоренаведеното доволно зборува во прилог на фактот дека концептуланата поставеност на пенолошкиот систем во земјата кој е ресоцијализирачки ориентиран, не ги дава очекуваните резултати и поради тоа интензивно мора да се размилува за промовирање на мерките на реинтеграција и социјална адаптација, нивно правилно имплементирање и создавање на институционални капацитети и механизми преку кои тоа би се овозможило во пракса. Во трудот е даден посебен осврт на образовниот процес и стручното усовршување како едни од најмоќните алатки за успешна социјализација и општествена адаптација на затворениците, како би се овозможило нивно подготвување за животот на слобода и успешно вклучување во процесот на трудот.

Образовниот процес во затвореничкото општество – меѓународни стандарди

Целта на меѓународните стандарди за правната положба на затворениците е определена од потребата за заштита и унапредување на нивните загарантирани права и човековото достоинство, преку воведување на систем на управување во казнено-поправните установи со кој ќе се ублажат негативните последици од нивното одвојување од животот на слобода. Целокупната меѓународна регулатива која го уредува прашањето за третманот на затворениците, е втемелена на концептот на ресоцијализација и социјална адаптација, па аналогно на тоа ги разработува моделите и мерките со кои се остваруваат нивните цели. На глобално ниво образовниот процес е една од клучните алки во напорите за унапредување на современата пенитенцијарната политика, па поради тоа во продолжение ќе биде даден преглед на некои од позначајните документи кои ја уредуваат предметната проблематика.

Препорака Рес (2006)2 за Европските затворски правила³⁴ – Поаѓајќи од фактот дека лицата кои го прекршиле законот имаат потреба од целосно интегрирање во системот на образование, како една од мерките за зајакнување на нивните интелектуални капацитети и систем на позитивни морални вредности, во Европските затворски правила детално се уредени стандардите и нормите од кои треба да се раководат затворските управи во третманот со осудените и притворените лица. Основен постулат е дека со сите лица лишени од слобода треба да се постапува со почитување на нивните човекови права и тие ги задржуваат сите права кои не им се законито одземени со одлука со која се осудени или со која се задржуваат во притвор. (член 1 и 2 од правилата). Во точка 28.1 од Европските затворски правила е предвидено дека секој затвор треба да им овозможи на затворениците пристап до образовни програми кои треба да се што е можно посеопфатни и да ги задоволуваат нивните индивидуални потреби истовремено водејќи сметка за нивните тежнења. Притоа евидентно е дека образовниот процес на оваа категорија луѓе е разработен во два различни сегменти. Едниот е образувањето за време на отслужување на затворската казна, при што посебен акцент се става на образованието на неписмените затвореници и оние со основно образование, како и на малолетниците и лицата со посебни потреби. Вториот сегмент е регулирањето на

³⁴Препораката е усвоена од страна на Комитетот на министри на Советот на Европа на 11 јануари 2006 година на 952-иот состанок на замениците министри.

образовниот процес како едно од клучните средства за остварување на постпеналниот третман. Посебна важност е дадена на потребата од вложување максимални напори за интегрирање и валоризирање на стекнатото знаење на затворениците во образовниот систем на државата, како би се овозможило по отслужувањето на казната да го продолжат животот без вршење на противправни дејанија.

Стандардни минимални правила за постапување со затвореници³⁵ –Образованието на неписмените и младите затвореници се предвидува како задолжителна обврска на која треба да се посвети посебно внимание. Што се однесува до оние кои веќе имаат завршено основно училиште, продолжувањето на образовниот процес е прифатливо само за оние затвореници за кои затворската управа ќе процени дека од тоа би можеле да имаат корист, вклучувајќи и верско образование во земјите каде што е тоа можно. Ова значи дека во пракса инсистирањето за продолжување на образованието по секоја цена не може секогаш да вроди со плод, па затоа е потребна проценка за секој индивидуален случај посебно, односно да се утврди дали кај затвореникот постои волја, но и капацитет за понатамошно унапредување. Освен тоа нагласена е идејата за целосно интегрирање на образованието на затворениците во образовниот систем на земјата со цел по нивното отпуштање од затвор да можат да се адаптираат на животот на слобода без посериозни потешкотии. Сепак, мора да се истакне дека правилата немаат облигаторен карактер, туку нивната цел е врз основа на општиот консензус на современите размислувања и основните елементи на најсоодветните системи на денешницата, само да прикажат што е прифатено како добри принципи и практика во постапувањето со затвореници и раководење со установи.³⁶

Препорака бр. R (89) 12 на Комитетот на министри до државите членки за образованието во затворот³⁷.

Во препораката се нагласува значењето на образовниот процес во затвореничкото општество поради неколку клучни причини. Првенствено, овде се наведуваат големите образовни потреби на затворениците, бидејќи статистичките податоци покажуваат дека голем дел од нив немале успешно искуство во завршувањето на училиштето и стручното оспособување. Независно од тоа, и овде образованието, доквалификацијата и преквалификацијата се наведуваат како едни од клучните фактори на хуманизација кои помагаат во остварувањето на процесот на рехабилитација и полесно вклучување на во животот на слобода (социјална адаптација). Како особено важни се даваат следните препораки: Сите затвореници треба да имаат пристап до образование кое што се состои од предавања во училища, стручно оспособување, креативни и културни активности, физичко образование и спортови, општествено образование и обезбедување на библиотека.Притоа особен акцент е даден на потребата од креирање на образовен систем во казнено-поправните установи кој во голема мера ќе биде сличен со образованието кое се обезбедува за слични возрасни групи на слобода, со обезбедување на што е можно поширок спектар на можности за учење и превоспитување.Следствено на ова, се препорачува сите лица вклучени во управувањето со затворските системи да го олеснат и поддржуваат имплементирањето на образовниот процес што е можно повеќе, преку вложување на максимални напори за описменување и дообразување на затворениците. Притоа, образованието во затворскиот систем треба да се спроведува преку програми за развој кои содржат посебни методи за учење на возрасните, насочени кон широко развивање на затворениците, а истовремено усогласени со современите тенденции на пазарот на трудот.Тргнувајќи од идејата за социјална адаптација, во препораката стои дека секогаш кога тоа е

³⁵Правилата се усвоени на Првиот конгрес на Обединетите Нации за спречување на криминалот и третман на прекршителите одржан во Женева во 1955 година.

³⁶Од точка 1 од Стандардните минимални правила за постапување со затвореници.

³⁷Препораката е усвоена од Комитетот на министри на Советот на Европа на 13 октомври 1989 година на 429тиот состанок на замениците-министри.

можно треба да им се дозволи на затворениците учество во образовниот процес надвор од затворот, а кога поради објективни околности тоа е невозможно, во реализирањето на образовните програми треба да се инволвира, што е можно повеќе, заедницата надвор од затворот.

Образование на затворениците во Р. Македонија – правна рамка и практични искуства

Во домашната легислатива прашањата за извршување на казната затвор како и целокупната поставеност на пенитенцијарниот систем, се уредени со Законот за извршување на санкции.³⁸ Законот во целост е работен во духот на Европските затворски правила и другите меѓународни стандарди кои ја уредуваат оваа област, па најголем дел од одредбите со кои се уредува положбата на затворените лица се пресликани и во националната регулатива, но прилагодени на локалните услови во македонскиот казнено-правен систем. Како демократско уредена држава во која сите граѓани се еднакви, основната цел на постапувањето со осудените лица во затворите во Република Македонија е ресоцијализацијата и превоспитувањето, како главни компоненти на современиот пенитенцијарен систем. Еден од клучните сегменти во остварувањето на ресоцијализацијата, во насока на стекнување позитивни вредности и подготвување за животот на слобода е токму образованието на затворениците и нивното стручно оспособување. Согласно член 135 став 1 од Законот за извршување на санкциите во нашиот правен систем организирањето на образовниот процес е задолжително и истото се спроведува како дел од општиот систем на образование и воспитување.³⁹ Притоа, образованието на осудените лица може да се организира во самата установа или во местото на седиштето на установата. Освен тоа, законот предвидува и можност за вонредно школување на трошок на затвореникот во сите видови на образовни установи на слобода, ако со тоа не се нарушува куќниот ред и работата во установата како и посебни форми за стручно оспособување на осудените лица во вид на курсеви, семинари и други видови на стручни обуки. Сепак ваквата одредба е само факултативна, па зависно од можностите се остава на управата во казнено-поправните установи да ги процени евентуалните услови и капацитети за имплементирање на вакви форми на стручно усовршување и оспособување. Осудените лица можат да користат книги и дневен печат на македонски јазик и на јазикот и писмото на припадниците на етничките заедници или на јазикот од земјата на која осуденото лице зборува. За остварување на ова право, предвидена е обврска дека секоја казнено-поправна установа треба да има своја библиотека. Книгите и дневниот печат осудените лица можат да ги користат од библиотеката или сами да ги набавуваат. Во насока на проширување на сознанијата за случувањата надвор од затворската заедница, на осудените лица им се овозможува користење и на други средства за јавно информирање и комуницирање. Се дозволува и пристап до високообразовни програми, односно постои можност осудените лица да продолжат со високото образование, ако се процени дека се личности со примерни карактеристики и ако ги исполнуваат преостанатите услови предвидени со закон, но за жал во пракса ваквата можност многу ретко се користи од страна на осудените лица, со оглед на податокот дека голем дел од нив се со неоформено основно или средно образование, а без поголем интерес за понатамошно унапредување. Освен тоа, во насока на создавање подобри затворски услови, во повеќето казнено-поправни установи во Македонија се вработени и стручни инструктори кои се задолжени да ги ангажираат затворениците во работните области што се застапени во затворите, а тоа се најчесто земјоделството и сточарството. Покрај работниот ангажман во затворот со цел стекнување

³⁸„Службен весник на РМ“ бр.02/06.

³⁹Интегрирањето на образовниот процес во казнено-поправните установи се смета за дел од општиот систем на образование и воспитување, бидејќи според материјалната содржина не треба во ништо да се разликува од образовните програми и методите преку кои се имплементираат тие на слобода. Освен тоа, вака стекнатото образование во ниту еден случај не треба да се валоризира како помалку вредно и не треба да претставува основ за дискриминација. Во прилог на ова тврдење се и законските одредби според кои од сведителството кое им се дава на затворениците како потврда за стекнатиот степен и вид на образование, не смее да се види дека образованието и воспитувањето е стекнато во казнено-поправна установа.

позитивни работни навики, осудениците можат да работат и во надворешни фирми, но со оглед на општата состојба на голема стапка на невработеност во државата, навистина е тешко да се реализира ваквата можност, особено ако се земе предвид криминалното досие на осудениците и стигмата што тоа ја носи со себе.

Впрочем, основната цел на концептот на ресоцијализација е да се работи на создавање систем на вредности кај осудените лица, кој ќе резултира со практикување на работниот ангажман како резултат на свои сопствени верувања и убедувања, а не како резултат на наметната обврска од страна на затворската управа.

Образованието на малолетниците, пак, според законското решение може да се остварува во самите воспитно-поправни домови/установи или во редовните воспитно-образовни институции на системот во кои се школуваат и децата на слобода ако во установата за малолетници нема услови за организирање на настава.⁴⁰ Сепак, наспроти законската обврска за задолжително основно и средно образование, во државата се евидентирани случаи во кои казнено-поправните установи за малолетници не организирале настава за осудените лица, што укажува на неодговорниот однос кон овие млади луѓе, особено ако се земе предвид фактот дека станува збор за сторители на потешки кривични дела на кои им се особено потребни воспитно-поправни и образовни мерки. Според последната информација на народниот правобранител⁴¹ во воспитно-поправниот дом - Скопје кој е сместен во рамките на женското одделение на затворот Идризово, не се спроведувал воспитно-образовен процес за малолетничките кои се наоѓаат на издржување на воспитно-поправни мерки, ниту пак постоело стручно оспособување за одреден вид работа. Состојбата е поинаква во воспитно-поправниот дом - Тетово кој функционира во рамките на КПУ – Скопје во населбата „Шуто Оризари“. Таму во континуитет се спроведува основно образование од страна на професори од основните општински училишта. Малолетниците кои биле запишани во средно училиште, имаат можност да го завршат со дополагање на вонредни испити, а истата можност е предвидена и за оние кои за прв пат треба да бидат запишани. Освен тоа во оваа установа, овозможено е и спроведување на професионални обуки, со цел стекнување на посебни квалификации и вештини од одредена област. Од практичните искуства во спроведувањето на наставата, утврдено е дека штитениците во казнено-поправните домови го совладуваат градивото во рамки на своите интелектуални можности и капацитети, но дека сепак не постои поголем интерес за постигнување солидни резултати. Еден од детектираните проблеми е неможноста да се издаде свидетелство на крајот од учебната година, поради тоа што дел од штитениците немаат изводи од матичните книги на родените. Најголем процент од нив се припадници на ромската популација. Според извештајот на Управата за извршување санкции на РМ за 2013 година од вкупно 2462 осудени лица кои издржувале казна затвор во казнено поправните установи со состојба на 31.12.2013 година најголемиот број (1144) имаат завршено само основно образование, 873 осудени лица се со средно образование, 347 осудени лица се неписмени, 60 имаат завршено високо образование додека едно осудено лице е магистер на науки⁴². Генерално, доколку се направи осврт на досегашните истражувања на фактичката состојба во државата, без поголем сомнеж може да се утврди дека не постојат доволно добри материјални услови и соодветни институционални капацитети за доследно имплементирање на законската регулатива. Во домашниот казнено-правен систем постои недостиг и од кадровски и од институционални капацитети, како и разработени програми и методологија за остварување на концептот на ресоцијализација и превоспитување. Притоа, подеднакво евидентно е дека нема задоволителни

⁴⁰Член 267 став (3) од Законот за извршување на санкциите: Ако во установата за малолетници нема услови за организирање на настава, малолетните лица можат да посетуваат настава во училиште во седиштето на установата за малолетници.

⁴¹Информација за извршување на воспитно-поправната мерка упатување во воспитно - поправен дом на малолетни лица, Народен правобранител, 2008.

⁴²Годишен извештај на управата за извршување на санкциите за состојбата и работењето на казнено-поправните и воспитно – поправните установи во Р. Македонија за 2013 година, стр.37.

резултати во остварувањето, не само на образовниот процес и стручното оспособување како едни од главните алатки на ресторативноста во постапувањето, туку и работниот ангажман, морално-етичкото превоспитување, слободните активности и рекреацијата, психолошко-медицинските третмани, третман на осудените лица кои конзумираат дроги или други психотропни супстанции, посебни форми на третман на сторители на дела од областа на насилниот криминалитет и сл. Кога станува збор за образованието, обуките и стручното усовршување, како најголем проблем е евидентиран недостигот од кадровски ресурси и материјални средства за реализирање на предвидените наставно-научни програми. Освен тоа, согласно Упатството за определување на видовите и начините на третман на осудените лица⁴³, видот и степенот на образованието зависи од бројот и структурата на осудените лица на кои им е неопходен образовен процес при што се земаат во предвид психофизичките својства, потенцијали и интереси за образување во рамките на можностите на установата, како и претходно стекнатиот степен на образование. Ова значи дека креирањето на образовните програми и модули треба да се врши со земање во предвид на индивидуалните карактеристики на затворениците и нивните потреби и можности за учење (*Повеќе за ова: Wilson u Reuss*), а тоа за жал кај нас ретко се практикува.

Зајакнување на капацитетите на затворските институции - идни предизвици и перспективи во Р. Македонија

Правото на образование е елементарно човеково право кое ужива неприкосновена заштита во секое демократско уредено општество, а истото е загарантирано за сите граѓани, бидејќи според основните постулати на правото сите се еднакви пред законот и уставните начела. Исклучок од ова не се и не смеат да бидат лицата кои го прекршиле законот, бидејќи токму состојбата во која се наоѓаат е најевидентен показател кој укажува на потребата од наобразба како една од мерките за зајакнување на нивните интелектуални капацитети и систем на позитивни морални вредности. Ресоцијализацијата како суштинска цел на современата пенитенцијарна политика значи постојано изнаоѓање на средства, методи и начини за унапредување и облагородување на престојот на осудените лица во казнено-поправните установи и нивно подготвување за животот на слобода. Имајќи ја предвид горенаведената состојба, во домашниот казнено-правен систем во континуитет се вложуваат напори за создавање на подобри затворски услови и доследно спроведување на концептот на ресоцијализација. Несомнено е дека законската рамка е во целост усогласена со најсовремените меѓународни стандарди за затвореничко општество, но проблеми се појавуваат при нејзиното практично имплементирање, поради непостоење на соодветни услови за тоа. Свесноста за проблемот придонесе да се работи активно на реализирање на проектот за реконструкција на казнено-поправните установи во РМ, кој има за цел понатамошно подобрување на условите во установите и обезбедување на поефикасно извршување на санкциите во согласност со меѓународните и европските стандарди. Проектот се реализира со поддршка на Европската комисија и заем од банката за развој на Советот на Европа, како и учество на Р. Македонија со буџетски средства во износ од 6.000.000 евра и со него се предвидува обнова, реконструкција и изградба на објекти во состав на КПД -Идризово, КПУ-Скопје, КПУ- Куманово и Воспитно-поправниот дом во Тетово. Веќе е завршена реконструкцијата на затворот – Куманово, кој функционира како установа од полуотворен вид со посебен едукативен центар за образование на осудените лица во целост усогласен европските стандарди. Освен тоа, со цел создавање подобри затворски услови, во повеќето казнено- поправни установи во Македонија се вработени и стручни инструктори кои се задолжени да ги ангажираат затворениците во работните области што се

⁴³Упатството е донесено во 2011 година од страна на Министерот за правда. Со него поблиску се уредуваат видовите и начините на третман на осудените лица во казнено-поправните установи во Р. Македонија преку имплементирање на редовни и специфични програми насочени кон развивање на позитивни карактерни особини и способности на осуденото лице за негова ресоцијализација и социјална адаптација во општеството по отслужувањето на казната затвор.

застапени во затворите, а тоа се најчесто земјоделството и сточарството. Во насока на подобрување на состојбата со образовниот процес во воспитно-поправните домови веќе се реализираат или е во тек изготвувањето на пилот-проекти и програми за дооформување на образованието и основните вештини на малолетниците, како и проекти за одржливи вработувања кои меѓу другото содржат компонента за поддршка на стручна обука во казнено-поправните установи. Имајќи ја предвид суптилноста и сложеноста на процесот на рехабилитацијата и напорите што треба да се вложуваат за негово правилно имплементирање, во тековниот период една од стратешките цели на Управата за извршување на санкции на РМ е токму организирањето обуки на вработените лица во казнено-поправните и воспитно-поправните установи, како би се зајакнале нивните капацитети и познавања за третманот на осудените лица.

Заклучни согледувања и препораки

Генерална констатација е дека на денешниот степен на достигнувања, во домашниот казнено-правен систем отсуствува организиран облик на стручно усовршување, обука и образование кој може во целост да одговори на целите на ресоцијализацијата. Освен тоа, поголем дел од казнено-поправните и воспитно-поправните капацитети не ги задоволуваат во целост основните пенолошки стандарди и во такви услови е навистина тешко доследно да се спроведува воспитно-образовниот процес на полнолетните и малолетни затвореници. Како резултат на свесноста за проблемот, во последно време сè почесто се спроведуваат едукативни обуки и семинари од страна на Управата за извршување на санкциите, народниот правобранител и невладините организации, но сепак за постигнување на долгорочни резултати неопходно е имплементирање на систем на континуирана едукација и стручно оспособување на затворската популација според адекватни образовни модули и програми. Образовните програми, стручните обуки, преквалификацијата и доквалификацијата не треба да се спроведуваат *pro forma* како би се задоволеле обигаторните стандарди од оваа област, туку со целосно разбирање на потребите на затворениците, а во духот на остварување на превоспитните цели на ресоцијализирачкиот третман. Ова значи дека не е доволно само имплементирањето на минимални стандарди за издржување на затворската казна, туку воведување на модел кој навистина ќе придонесе за остварување на вистинската цел на канувањето, а тоа е превоспитувањето. Еден од клучните моменти во имплементирањето на ефикасен образовен процес според европските стандарди е решавањето на проблемот со институционалните капацитети, кои повеќе од очигледно, во моментот не ги задоволуваат потребите за сместување на многубројната затвореничка популација. Многу е важно и обезбедувањето на посебни простории за едукација, образување, читање, техничка опрема и помагала за спроведување на образовниот процес, квалификуван просветен кадар, богат библиотечен фонд, како и креирање на воспитно – образовни програми на различни нивоа зависно од потребите на затворениците. Подигањето на општествената свест кај нив за значењето на образованието како клучен фактор во процесот на социјална адаптација и можност за полесно обезбедување на егзистенција преку работно ангажирање, треба да биде примарна цел на сите вработени во затворските институции кои се задолжени за спроведување на пеналниот третман. Дополнително треба да се работи на анимирање на свесноста за значењето на училиштето кај малолетните штитеници во воспитно-поправните домови/установи и во ниту еден случај не треба да се дозволи прекршување на законската обврска за задолжително основно и средно образование. Впрочем, ова е обигаторна законска обврска и затоа во ниту еден момент не треба да се доведе во прашање потребата од обезбедување финансиски средства во буџетот за оваа намена. Сето погоре наведено доволно зборува во прилог на потребата од континуирана општествена реакција по однос на прашањето за третманот на затворениците и значењето на образованието како еден од клучните сегменти во остварувањето на нивната рехабилитација. Имплементирањето на меѓународните стандарди за затвореничко општество во вистинска смисла на зборот, поддршката и креирањето на системи за заштита, како и зајакнувањето на капацитетите на оние кои се задолжени за имплементирање на мерките на заштита, имаат клучно значење во зајакнувањето на

капацитетите на казнено-поправните и воспитно-поправните установи во РМ и остварување на нивната примарна цел – превоспитување на затворениците преку создавање на систем на позитивни, општествено прифатливи вредности.

Литература

- Wilson, D., Reuss, A., (2000). *Prison(er) Education: Stories of Change and Education*. Waterside Press, Inc.
- Стандардни минимални правила за постапување со затвореници, (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*), Прв Конгрес на Обединетите нации за спречување на криминалитетот и третман на сторителите на кривични дела, Женева, 1955.
- Европски затворски правила, Рес (2006) 2, Комитет на министри на Советот на Европа, 2006.
- Препорака бр. R (89) 12 за образованието во затворот, Комитет на министри на Советот на Европа, 1989.
- Закон за извршување на санкциите, „Службен весник на РМ“, бр.06/02.
- Годишен извештај на управата за извршување на санкциите за состојбата и работењето на казнено-поправните и воспитно – поправните установи во Р. Македонија за 2013 година, Министерство за правда – Управа за извршување на санкциите, Скопје, 2014.
- Упатството за определување на видовите и начините на третман на осудените лица, Министерство за правда – Управа за извршување на санкциите, Скопје, 2011.
- Информација за извршување на воспитно-поправната мерка упатување во воспитно - поправен дом на малолетни лица, Народен правобранител, 2008.